ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ МОЛИЯ ВА ИҚТИСОДИ ТОҶИКИСТОН

МАСЪАЛАҲОИ МУБРАМИ РУШДИ ИҚТИСОДИ МИЛЛӢ ВА БАЙНАЛМИЛАЛӢ: НАЗАРИЯ ВА АМАЛИЯ

ДУШАНБЕ - 2025

Ҳайати таҳририя:
Қодиров Ф.А., Фарайдунов О.Қ.,
Ҳамроев М.И., Худойбердиев Ҷ.М.

Редакционная коллегия:
Кодиров Ф.А., Фарайдунов О.К.,
Хамроев М.И., Худойбердиев Дж.М.

Маҷмӯи мақолаҳои конференсияи умумидонишгоҳии илмию назариявии ҳайати устодону кормандон, магистрантону докторантон ва донишҷӯён бахшида ба «Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия» эълон гардидани солҳои 2025-2030, «Соли байналмилалии ҳифзи пиряххо» эълон шудани соли 2025 ва 34-солагии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (21-26 апрели соли 2025) – Душанбе, 2025.- 150 саҳ.

Дар маҷмӯа маърӯзаҳои илмии профессорон, омӯзгорон, докторантон, унвонҷӯён ва магистрантону донишҷӯён гирд оварда шудааст. Мақолаҳо палӯҳои гуногуни масоили илми иқтисодӣ аз қабили самтҳои молия, андоз, бонк, суғурта, фаъолияти биржавӣ ва саноатро дар бар мегирад.

Масъулияти муҳтавои илмӣ, далелҳо ва иқтибосҳо ба зиммаи худи муаллифони мақолаҳо вогузор мегардад.

Сборник материалов общеуниверситетской научно-теоретической конференции преподавателей, сотрудников, магистрантов, докторантов и студентов, посвященной объявление 2025-2030 годов «Годами развития цифровой экономики и инноваций», «Международным годом сохранения ледников» объявление года 2025 и 34-я годовщина государственной независимости Республики Таджикистан (21-26 апреля 2025 г.) –Душанбе, 2025. -150 стр.

В сборнике собраны научные доклады профессоров, преподавателей, докторантов, соискателей, магистрантов и студентов. Статьи охватывают широкие аспекты экономической науки, такие как финансы, налогообложение, банковское дело, страхование, деятельность фондового рынка и промышленность.

Ответственность за научное содержание, точность факторов и цитаты несут авторы опубликованных материалов.

©ДДМИТ, 2025
©ТГФЭУ, 2025

ИҚТИДОРИ ТРАНЗИТИИ ҶТ ВА АҲАМИЯТИ ОН ДАР РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ ДАВЛАТҲОИ ОСИЁИ МАРКАЗӢ

Содиқов Метархон Соқибекович –доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори кафедраи иқтисодиёти ҷаҳони ДДМИТ; тел. 935084076. E-mail: metar76@mail.ru

Дар мақола асосҳои назариявии рушди масъалаҳои иқтидори транзитии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити иқтисодиёти бозоргонӣ омӯхта мешаванд. Диққати махсус ба муаммоҳои ташкил ва рушди имкониятҳои инфрасохторӣ ва транзитӣ дода мешавад. Ҳамчунин дар мақола масъалаҳои аз бунбасти комуникатсионӣ баровардани Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ба кишвари транзитӣ табдил додани кишвар баррасӣ мегарданд.

Вожаҳои калидӣ: иқтидори транзитӣ, коммуникатсия, маблағгузорӣ, хизматрасонӣ, инфрасохтор, иқтисодиёти бозоргонӣ, Осиёи Марказӣ, ҳадафҳои стратегӣ ва ҳамгироӣ.

ТРАНЗИТНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ РТ И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ ГОСУДАРСТВ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Содиков Метархон Сокибекович - доктор экономических наук, профессор кафедры мировой экономики ТГФЭУ; тел. 935084076. Электронная почта: metar76@mail.ru

В статье изучены теоретические основы развития транзитного потенциала Республики Таджикистан в условиях рыночной экономики. Особое место уделено вопросам организации и развития транзитных и инфраструктурных возможностей. Также в статье рассматриваются вопросы вывода Республики Таджикистан из коммуникационной изоляции и превращения её в транзитное государство.

Ключевые слова: транзитный потенциал, коммуникация, финансирование, услуги, инфраструктура, рыночная экономика, Центральная Азия, стратегические задачи и интеграция.

TRANSIT POTENTIAL OF RT AND HER VALUES ON DEVELOPMENT OF ECONOMY

Sodikov Metarkhon Sokibekovich - Doctor of Economics, Professor of the Department of World Economy of TSFEU; tel. 935084076. E-mail: metar76@mail.ru

There are studied theoretical bases of development transit potential of Republic of Tajikistan in the conditions of market economy in the article. The special place is spared to the questions of organization and development of transit and infrastructural possibilities. Also there are examined the questions of conclusion of Republic of Tajikistan from communication isolations and transformations of her in transit the states in the article.

Key words: transit potential, communication, financing, services, infrastructure, market economy, Central Asia, strategic objectives and integration.

Дар шароити ҳамгироии иқтисодӣ яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иқтисодиёти мамлакат рушди фаъолияти иқтисоди хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад. Мусаллам аст, ки аз бунбасти комуникатсионӣ баровардани Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ба кишвари транзитӣ табдил додани кишвар ҷиҳати ташаккулёбии фаъолияти иқтисоди хориҷӣ мусоидат мекунад. Ҷумҳурии Тоҷикистон захираҳои бойи табииро доро мебошад ва худи мавқеи ҷуғрофӣ ва ҳамсоя будан бо якчанд давлат имконият медиҳад, ки қаламрави

мо ҳамчун купруки транзитӣ ба давлатҳои ҳамсояи мо хизмат намуда, ба иқтидори воридотиву содиротии кишвар таҳким бахшад. Аз ин лиҳоз, табдил додани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қаламрави транзитӣ барои илми иқтисодӣ ва таҷрибаи хоҷагидорӣ проблемаи рақами як ба ҳисоб меравад.

Чӣ хеле ки аз Паёми Пешвои Миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бармеояд, қаламрави Тоҷикистон кӯҳсор аст ва рушд додани инфрасохтори нақлиётӣ яке аз шартҳои асосии рушду пешрафти иқтисодиёт ба шумор меравад.[1] Фақат шоҳроҳҳо метавонанд Тоҷикистони кӯҳиро ба мамлакатҳои дуру наздик бипайванданд. Бе бунёди роҳҳои хуби автомобилгард тараққиёти минбаъдаи иқтисодиёт, ободонии мамлакат ва ваҳдати милли имконнопазир аст. Бояд қайд кард, ки дар давоми истиқлолият зиёда аз 2000 км роҳҳо бо маблағи беш аз 12 миллиард сомонӣ таҷдиду аз нав сохта шудаанд ва маблағузории ин соҳа аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва сарчашмаҳои берунӣ давом дорад. Ҳоло дар соҳа татбиқи 14 лоиҳа ба маблағи умумии панҷуним миллиард сомонӣ идома дорад.

Бояд қайд кард, ки дар замони истиқлолият беш аз 190 километр роҳи оҳан бунёд карда шуд. Барои ба сатҳи байналмилалӣ мутобиқ гардонидани роҳи мошингарди Душанбе – Кӯлоб – Қалъаи Хумб – Хоруғ - Кулма оғози таҷдиди ду қисмати душвортарини он, яъне Кӯлоб - Шӯрообод ба масофаи 32 километр ва Шкев – Қалъаи Хумб ба масофаи 26 километр ба нақша гирифта шуда буд, ки маблағи умумии он беш аз 800 миллион сомониро ташкил медиҳад, ба анҷом расонида шуд.

Ба ғайр аз ин, корҳои омодасозии лоиҳа барои оғози таҷдиди роҳи мошингарди Қалъаи Хумб - Ванҷ ба масофаи қариб 110 километр ва арзиши умумии беш аз 2 миллиард сомонӣ идома дорад. Танҳо дар амалӣ намудани лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар соҳаи нақлиёт айни ҳол зиёда аз 3000 нафар коргар кор мекунанд. Дар маҷмӯъ, қариб 510 километр роҳ таъмиру таҷдид ва 140 пул сохта ва барқарор карда шудааст.[1]

Илова бар ин, ба маблағи беш аз 70 миллион сомонӣ таъмиру таҷдиди роҳҳои байни шаҳру ноҳияҳо ва ҷамоатҳои деҳот ба масофаи 324 километр ба анҷом расида, ғайр аз ин, аз ҳисоби Фонди эҳтиётии Президенти мамлакат дар 21 шаҳру ноҳияи кишвар 81 километр роҳҳои байнишаҳрӣ ба маблағи 90 миллион сомонӣ азнавсозиву таъмир шудаанд.

Дар баробари ин аз бунбасти коммуникатсионӣ раҳоӣ ёфтани Тоҷикистон гардиши молҳо бо нақлиёти автомобилӣ афзуда истодааст. Лозим ба ёдоварист, ки гардиши молӣ бо нақлиёти байналмилалӣ дар солҳои охир 9 маротиба ва бо нақлиёти соҳибкорони ватанӣ 12 маротиба афзудааст. Дар заминаи бунёди роҳҳо тиҷорати байни кишварҳои ҳамсоя густариш ёфта истодаат, ки нишондиҳандаҳои омории солҳои охир гувоҳи ин аст. Тайи солҳои охир дар таркиби содирот ба ғайр аз молҳои анъанавӣ ҳиссаи молҳои дигар низ зиёд шуда истодааст, ки ин бештар ба кишварҳои ҳамсарҳади Тоҷикистон (аз ҷумла Афғонистон) рост меояд. Гуфтан мумкин аст, ки дар қатори ин молу ашё як қатор молҳои дигар таркибдиҳандаи тиҷорати наздисарҳадӣ мебошанд.

Шарикони асосии содиротии Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба авҷ гирифтани тиҷорати наздисарҳадӣ ва бунеди роҳҳо тағйир ёфта истодаанд. Агар дар даҳсолаи пеш шарикони асосии содироти кишвар Иттиҳоди Аврупо бошанд, солҳои охир Ҷумҳурии Халқии Хитой (37,4%), Туркия (31,5%), Россия (8,5%), Ҷумҳурии Исломии Афғонистон (4,4%), Латвия (1,7%), Қазоқистон (1,7%) ва Италия (1,4%) ҳиссаи бештар доранд.[4]

Агар 58,8% воридоти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба кишварҳои Иттиҳоди давлатҳои мустақил рост ояд, аз байни кишварҳои ҳамсоя Ҷумҳурии Халқии Хитой (9,0%), Ҷумҳурии Исломии Эрон (5,3%) ва Ҷумҳурии Исломии Афғонистон (1,5%) ҳиссаашон афзуда истодааст. Маълум аст, ки афзоиши ҳиссаи Ҷумҳурии Исломии Афғонистон дар таркиби

ҷуғрофии содирот ва ҳам воридоти Ҷумҳурии Тоҷикистон пеш аз ҳама бо тиҷорати наздисарҳадӣ пайваста аст, ки бештари он ба воситаи пули 670 метраи пайвасткунандаи шабакаи роҳи кишвар бо роҳи Шерхон-Бандари Афғонистон сурат мегирад.

Нахустин роҳ, ки соли 1996 сохта шуд Қароқурум-Қулма-Хитой буд ки Тоҷикистонро бо Шарқ пайваст намуд ва баъди 10-сол бошад нақби Истиқлол шимолу ҷануби мамлакатро наздик кард, ки ин имкон дод дар тамоми фасли сол бозори дохилӣ аз маҳсулотҳои ватанӣ таъмин гардад.

Дигар масъалаи муҳимме, ки барои Тоҷикистон рӯзмарра мебошад, ин сохтмони қубури газ аз Туркманистон ба Чин мебошад. Бояд тазаккур дод, ки сохтмони хати газ, ки аз Туркманистон ба Чин ба воситаи қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон мегузарад, барои Тоҷикистон аз ҷиҳати иқтисоди хеле муҳим арзёбӣ мегардад. Дарозии ин лоиҳа зиёда аз 1000 км мебошад ва дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон 400 километрро ташкил менамояд.

Барои сохтмони он дар қаламрави Тоҷикистон зиёда аз 3000 ҳазор коргар ҷалб карда шудааст ва арзиши он ба 3,2 миллиард доллар баробар меояд. Баъди истифодабарии он мувофиқи маълумотҳо ба буҷаи давлат зиёда аз 1 миллиард доллар ворид мешавад, ки барои рушди иқтидори соҳаи иқтисодиву иҷтимоӣ таҳким мебахшад. [2]

Лоиҳаи дигаре, ки барои Тоҷикистон муҳим аст, ин CASA-1000 мебошад. Амалисозии лоиҳа ба интиқоли неруи барқ ба Афғонистону Покистон дар ҳаҷми 1300 МВт дар як сол аз ҷониби Тоҷикистону Қирғизистон имкон медиҳад. Дар лоиҳаи CASA-1000 сохтмони хатти интиқоли барқи минтақавӣ барои дар мавсими тобистон аз Тоҷикистону Қирғизистон ба Афғонистону Покистон интиқол додани неруи барқи зиёдатӣ пешбинӣ шудааст. Ҳамчунин амалисозии ин лоиҳа ба таҳияи механизмҳои савдои барқ ва таъсиси бозори минтақавии неруи барқ дар Осиёи Марказӣ ва Ҷанубӣ (CASAREM) низ мусоидат менамояд.[5]

Дастоварди дигари бузурге, ки барои Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳамияти стратегӣ дорад, ин сохтмони роҳи оҳани Тоҷикистон-Афғонистон-Туркманистон мебошад. Дарозии умумии ин лоиҳа 123 километр мебошад. Ин роҳи оҳан бисёртар барои Афғонистону Тоҷикистон аҳамияти калон дорад, зеро ин ду давлат ба баҳр роҳ надоранд. Бояд қайд кард, ки баъди ба итмом расидан пайваст шудани Чин, Эрон ва Қирғизистон ба ин шабака аз эҳтимол дур нест.

Аз бунбасти коммуникатсионӣ баровардани Ҷумҳурии Тоҷикистон дастоварди ниҳоят муҳим маҳсуб меёбад, ки дар баробари ин масъалаи баромадан ба баҳр ва бандарҳои тиҷоратӣ ҳалли худро хоҳанд ёфт. Ин тақозо менамояд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон доираи ҳамгироии иқтисодии худро дар доираи ҳамкории иқтисодӣ густариш дода, баҳри пайваст шудан ба шабакаи коммуникатсионӣ ва бунёди шабакаи нави ба талабот ҷавобгӯ дар доираи ҳамкориҳо, махсусан шабакаи роҳи автомобилгард ва роҳи оҳан байни Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷумҳурии Исломии Афғонистон, Покистон ва Ҷумҳурии Исломии Эрон кӯшишҳо ба харҷ диҳад. Ин раванди барои кишвар ниҳоят муҳим имкон медиҳад, ки дар доираи шабакаи ягонаи роҳҳо Тоҷикистон минбаъд ба як мамлакати транзитӣ мубаддал гардад. [3]

Қайд кардан зарур аст, ки мавриди истифода қарор додани 2000 километр роҳи мошингард, 190 километр роҳи оҳан ва зиёда аз 30 километр нақбҳои мошингузар ба маблағи умумии 11,4 миллиард сомонӣ барои рушди соҳаи нақлиёт такони ҷиддӣ мебахшад.

Дар натиҷа мо ба яке аз ҳадафҳои стратегӣ-раҳои аз бунбасти коммуникатсионӣ ҷиҳати таъмини рафтуомади доимии нақлиёти мусофирккашу боркаш байни минтақаҳои

гуногуни кишварамон ва давлатҳои ҳамсоя ноил шуда, қаламрави сепорчаи Тоҷикистонро танҳо дар замони истиқлолият ба як кишвари воҳид табдил додем.

Дар марҳилаи муосири рушди муносибатҳои иқтисоди байналхалқӣ таҳкими иқтидори транзитии давлат яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иқтисодӣ ба шумор меравад. Ба ғайр аз ин роҳ надоштан ба баҳр ва дур будан аз давлатҳои калони тиҷоратӣ бозори дохилиро маҳдуд мемонад ва беҳтар намудани инфрасохтори транзитӣ яке аз усулҳои ҳал намудани ин проблемаҳо ба ҳисоб меравад.

Аз ин лиҳоз, табдил додани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба кишвари транзитӣ самти афзалиятноки сиёсати берунӣ ва иқтисодӣ ба шумор меравад. Таҳлили имкониятҳои инфрасохторӣ ва транзитӣ исбот менамоянд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давлатҳои абарқудрат пеш аз ҳама на фаққат сарчашмаи об ва гидроэнергетика, балки як купруки транзитие, ки Шарқро ба Ғарб пайваст мекунад, арзёбӣ мешавад.

Адабиёт

1. Паёми Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 22 декабри 2016

2. Гусейнов В., Гончаренко А. Энергический потенциал региона// Центральная Азия. Геополитика и экономика региона. – М., 2010.

3. Дадабаева З.А., Кузьмина Е.М. Процессы регионализации в Центральной Азии: проблемы и противоречия: Научный доклад. – М.: Институт экономики РАН, 2014. – 55 с.

4. Внешнеэкономическая деятельность. Статистический сборник. – Душанбе, 2015. – 552 с.

5. Международные отношения в Центральной Азии. События и документы / под ред. А.Д. Богатурова. М.: Аспект Пресс, 2011. С. 17–19.

АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ИДОРАКУНИИ БАХШИ ҶАМЪИЯТИИ ИҚТИСОДИЁТ ҲАМЧУН НИЗОМИ МУРАККАБИ ИҶТИМОӢ-ИҚТИСОДӢ

Ғафуров Ғиёсиддин Садриддинович – номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент, мудири кафедраи назарияи иқтисодии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14.

Дар мақола равандҳои трансформатсионии сектори давлатии иқтисодиёти чумҳурӣ дар давраи гузариш мавриди пажӯҳиш қарор гирифтааст. Дар асоси муаяйн кардани муаммоҳои асосии вазъи имрӯзи сектори давлатии иқтисодиёт самтҳои муҳими такмили ташкилу таркиби он баррасӣ шудааст.

Калимаҳои калидӣ: сектори давлатӣ, моликияти давлатӣ, танзими давлатӣ гайридавлатигардонӣ, хусусигардонӣ, сиёсати саноатӣ ва, таркибӣ, назарияи иқтисодии ҳуқуқи моликият, уклади технологӣ, сармоягузорӣ, сектори хусусӣ ва ғ.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННЫМ СЕКТОРОМ ЭКОНОМИКИ КАК СЛОЖНОЙ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМОЙ

Гафуров Гиёсиддин Садриддинович – кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедрой экономической теории Таджикского государственного финансово-экономического университета. 734067, Республика Таджикистан, город Душанбе, улица Нахимова 64/14.

В статье рассматриваются процессы трансформации государственного сектора экономики республики в переходный период. На основе выявления основных проблем современного состояния государственного сектора экономики рассмотрены важные направления совершенствования его организации и структуры.

Ключевые слова: государственный сектор, государственная собственность, государственное регулирование, разгосударствление, приватизация, промышленная и структурная политика, экономическая теория прав собственности, технологический уклад, инвестиции, частный сектор и др.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF MANAGEMENT OF THE PUBLIC SECTOR OF THE ECONOMY AS A COMPLEX SOCIO-ECONOMIC SYSTEM

Gafurov Ghiyosiddin Sadriddinovich – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Economic Theory of the Tajik State University of Finance and Economics. 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe city, Nakhimov street 64/14.

The article studies the transformation processes of the state sector of the economy of the republic in the transition period. Based on the identification of the main problems of the current state of the state sector of the economy, important directions for improving its organization and structure are considered.

Keywords: state sector, state ownership, state regulation, denationalization, privatization, industrial policy and, composition, economic theory of property rights, technological structure, investment, private sector, etc.

Дар иқтисодиёти давраи гузариши Ҷумҳурии Тоҷикистон, нақши давлат дар идоракунии тамоми равандҳои иқтисодӣ ба таври ҷиддӣ тағйир меёбад. Вобаста ба ин, дар шароити нав зарурати эҷоди системаи чандиртар ва дар айни замон пуриқтидортари идоракунии давлатии иқтисодиёт ба миён меояд, ки мундариҷа ва принсипҳои иқтисоди иҷтимоигарои бозориро тақозо мекунад.

Дар ҷумҳурӣ, ҳанӯз дар давраи ибтидоии барқароршавии иқтисоди бозорӣ, ба камбудиҳо ва хатогиҳо дар танзим ва идоракунии давлатӣ, аз ҷумла дар кор бо бахши ҷамъиятии иқтисодиёти миллӣ роҳ дода шуд. Дар ин раванд, яке аз сабабҳои калидӣ ин идеологияи беасоси иқтисодии танзими давлатӣ буд, ки ба омезиши категорияҳои бунёдии иқтисодӣ такя мекард. Дар ин ҷо мо чунин категорияҳоеро ба мисли бахши давлатӣ ва бахши ҷамъиятӣ, моликияти давлатӣ ва дигар шаклҳои мухталифи моликият, молияи давлатӣ ва ҷамъиятӣ, танзим ва идоракунии давлатӣ, дахолати ҳукумат ва нокомиҳои бозорӣ ва ғайра дар назар дорем. Ҳамаи ин мафҳумҳо, албатта, якдигарро буррида мегузаранд, аммо аз тарафи дигар, ҳамдигарро ивазкунанда мебошанд. Табиист, дар чунин мавридҳо, бештар нофаҳмиҳо ба вуҷуд меоянд. Масалан, ҳангоми муайян кардани моҳияти бахши ҷамъиятӣ ихтилофи беҳадду ҳисоб вуҷуд доранд.

Муаллифони "Модели россиягии бахши давлатии иқтисодиёт" - Е.В. Балатский ва В.А.Конишев[1] дуруст қайд мекунанд, ки мутаассифона ягон равиши ягонашуда барои муайян кардан ва ҷудо кардани бахши ҷамъиятӣ ҳамчун мафҳуми мустақил, вуҷуд надорад. Ҳамзамон, Э.Б. Аткинсон ва Ҷ.Э. Стиглитс низ одилона қайд кардаанд, ки худи мафҳуми бахши ҷамъиятӣ аз меъёрҳои мавриди истифодаи мо вобастагӣ доранд: истеҳсолоти бозорӣ ва ғайрибозорӣ;

[1] Е.В.Балацкий и В.А.Конышев Российский модель государственного сектора экономики, М.: ЗАО Издательство Экономика, 2005. – С. 18.

дарачаи назорати давлат ва ғ. [2] Ҳанӯз дар соли 1995 Л.И. Якобсон нависта буд, ки “бахши давлатӣ – ин на танҳо соҳаи моликияти давлатӣ, балки инчунин буҷет ва дигар захираҳое мебошад, ки бевосита дар ихтиёри давлат қарор доранд.[3] Аммо, муаллифони алоҳида қайд мекунанд, ки дар ин таъриф ба ҷои давлатӣ (ҷамъиятӣ) моликияти давлатӣ ҷамъи молияи давлатӣ (буҷет) омадааст. Чунончӣ, масалан, онҳо қайд мекунанд: «Гап сари он аст, ки аз худи номи «бахши давлатии иқтисодиёт» бармеояд, ки ин як қисмест, “ҳиссаест” аз иқтисодиёти миллӣ ва иқтисодиёти миллӣ аз субъектҳои хоҷагидори бисёре иборат мебошад. Молияи давлатӣ яке аз натиҷаҳои фаъолияти иқтисодиёт ва кулли бахшҳои он маҳсуб ёфта, ҳеҷ гоҳ наметавонанд, ки таҳти таърифи худи бахши давлатӣ қарор гиранд. Моликияти давлатӣ низ айнан натиҷаи андӯхташудаи фаъолияти субъектҳои хоҷагидор буда, онро бо мафҳуми бахши давлатӣ омехта кардан ҳамчунон нодуруст аст»[4]. Ин муаллифон чунин таърифро ҷонибдорӣ мекунанд: «Бахши давлатӣ – ин маҷмӯи корхонаҳо, ташкилотҳо ва муассисаҳои давлатӣ мебошад»[5].

Баъзе муаллифон, баръакс, таҳти мафҳуми моликияти давлатӣ корхонаҳоеро мефаҳманд, ки пурра ва ё қисман ба давлат тааллуқ доранд (моликияти омехта), таҳти мафҳуми бахши давлатӣ бошад, ҳаҷми дахолати давлатро ба ҳаёти иқтисодӣ мефаҳманд. Дар доираи равиши мазкур тафсири васеи бахши давлатӣ баррасӣ мешавад, ки мувофиқи он, бахши давлатӣ маҷмӯи захираҳои иқтисодиест, ки дар ихтиёри давлат қарор доранд. Дар айни ҳол захираҳое, ки дар ихтиёри давлат қарор доранд – на танҳо ташкилотҳои дар моликияти давлатбуда, балки захираҳои молиявии давлат низ мебошанд, ки барои иҷрои вазифаҳои ба зиммагирифтааш заруранд. Дар ин ҷо, дар мавриди аввал, захираҳои эҳтиётӣ, дар мавриди дуюм – ҷараёни онҳо дар назар дошта мешавад[6]. Муаллифони алоҳида қайд мекунанд, ки дар шароити муосир махсусан ба мутааллиқ будани захираҳои информатсионӣ ба бахши давлатӣ диққат додан даркор, ки дар иқтисодиёти муосир ба сифати объекти моликият баромад мекунанд.[7]

Муаллифони дигар, таҳти мафҳуми моликияти давлатӣ тамоми амволи моддӣ ва ғайримоддиеро мефаҳманд, ки дар ихтиёри давлат қарор доранд, таҳти бахши давлатӣ бошад, маҷмӯи ташкилотҳо ва муассисаҳои давлатӣ, ё ки комплекси иншооти хоҷагидориро мефаҳманд, ки пурра ва ё қисман ба мақомоти марказӣ ва маҳаллии ҳокимият тааллуқ доранд.

Муҳаққиқи ватанӣ Р.М. Бобоҷонов қайд мекунад, «моликияти ҷамъиятӣ озодии дастрасӣ ба объектро яъне, амалан набудани соҳибҳуқуқии мустасноии сабтшударо дар назар дорад. Моликияти давлатӣ бошад, ҳуқуқи истисноии давлатро ба ин ё он объект мефаҳмонад. Дар асл, муносибатҳои моликиятиро аз ҳамдигар фарқ кардан лозим аст, аз як тараф, ба заминҳои холии тадқиқнашудае, ки ба он муҳоҷирон озода ҳиҷрат карда, қитъаҳои азхудкардаи заминро байни худ тақсим мекунанд. Дар мавриди аввал моликияти ҷамъиятӣ ба маънои томи ин калима вуҷуд дорад, дар мавриди дуюм – моликияти давлат. Азбаски дорандаи дилхоҳ салоҳияту ҳуқуқ дар ниҳояти кор одамони мушаххас мебошанд, моликияти давлат пешбинӣ мекунад, ки ҳуқуқҳои ба

[2] Аткинсон Э.Б., Стиглиц Дж.Э. Лекции по экономической теории государственного сектора. М.: Аспект Пресс. 1995 . - С.32.

[3] Ҳамон ҷо. С. 5.

[4] Е.В.Балацкий и В.А.Конышев Российский модель государственного сектора экономики , М.: ЗАО Издательство Экономика, 2005. С. 21.

[5] Ҳамон ҷо. С. 23.

[6] Атаманчук Г.В. Теория государственного управления: Курс лекций. - М.: Юридическая литература, 2002.- С.118.

[7] Асаул А.Н. Роль государства в смешанной системе хозяйствования. Регион: политика, экономика, социология. 2006, № 1-2.

ин мутаносиб мустақиман на ба ҳамаи шаҳрвандон, балки танҳо ба намояндагони қонунии мақомоти давлатӣ, яъне ба шахсони мансабдор, тааллуқ доранд».[8]

Мувофиқи натиҷаҳои муҳаққиқони ватанӣ, имрӯзҳо азбайнравии ҳудуди байни бахшҳои ҷамъиятӣ ва бозории иқтисоди омехта мушоҳида мешавад. Бинобар ин, дар ҷудокунии бахши давлатӣ ва бахши ҷамъиятии иқтисодиёт ҳамчун мафҳумҳои мустақил душворӣ ҷой дорад. [9] Дар робита ба ин, Э.Б.Аткинсон ва Ҷ.Э.Стиглитс қайд мекунанд, ки дарки бахши давлатӣ аз меъёрҳои мавриди истифодаи муҳаққиқон вобастагӣ дорад: истеҳсолоти бозорӣ ва ғайрибозорӣ; дараҷаи назорати давлат ва амсоли он,[10] мушоҳида кардан мумкин аст, ки аз рӯйи аломатҳои алоҳида фаъолияти агентҳои иқтисодиёти бахши ҷамъиятӣ (пеш аз ҳама давлат) ба фаъолияти хусусӣ монанд аст. Бинобар ин, барои ошкорнамоии соҳаи фаъолияти агентҳои иқтисодиёти бахши ҷамъиятӣ, меъёрҳои фоиданокии ҷамъиятӣ ва манфиати умумиро истифода бурдан зарур аст.

Адабиёт

1.Послание Президента Республики Таджикистан, 20.04. 2011 г, Душанбе, «Шарки озод»- 2011. С.8.

2.Аткинсон Э.Б., Стиглиц Дж.Э. Лекции по экономической теории государственного сектора. М.: Аспект Пресс. 1995 С.32

3.Э. В. Алехин Государственный и муниципальный сектор экономики в Российской Федерации: Учебник ПЕНЗА 2011 С.43

4. Статистический сборник Агентства по статистике при Президента Республики Таджикистан, Душанбе 2011

5. Ширяева Р.И. Государственная собственность в системе факторов экономического роста// В сб.: «Государство и экономика: факторы экономического роста». М.: Институт экономики РАН. 2002. С.47

6. Содиков, М. С. Ҳамкориҳои мутақобилан судманди сармоягузории Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои ИДМ / М. С. Содиков, Ч. М. Худойбердиев // Иқтисодиёти Тоҷикистон. – 2024. – No. 4. – P. 212-220. – EDN NRPXOG.

РУШДИ МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ҲАМЧУН ЗАМИНАИ ВУСЪАТЁБИИ БАХШИ ХУСУСӢ ДАР МИНТАҚАИҲОИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Убайдов Фахриддин Сайфиддинович - дотсенти кафедраи назарияи иқтисодии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. **Суроға:** 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон ш. Душанбе, кўчаи Нахимов 64/14 Тел.:(+992) 933-39-81-80, e-mail: F_Ubaidov@mail.ru

Мақолаи мазкур ба яке аз масъалаҳои мубрами низоми иқтисоди бозорӣ, ва рушди муносибатҳои байналмилалӣ ҳамчун заминаи вусъатёбии бахши хусусӣ дар корхонаҳои хурду миёнаи минтақавӣ бахшида шудааст. Муаллиф нақши давлатро дар шароити муносибатҳои дипломатӣ, самаранокии ҳамкории давлат бо бахши хусуӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлилу баррасӣ намуда, истифодаи таҷрибаи давлатҳои тарақикардаро мисол овардааст.

[8] Экономика общественного сектора. Курс лекций / Составители – к.э.н., доцент Р.М. Бабаджанов, Ш.А. Пирматов. - Душанбе: «Фарзин», 2014. – С.18. (124 с.)

Калидвожаҳо: шарикии давалат ва бахши хусусӣ рушди муносибатҳои иқтисодӣ, рушди минтақа, имтиёзҳои андозӣ, сармоягузорӣ, истифодаи захираҳои молиявӣ, суръати устувори рушд, хусусиятҳои истифодаи захираҳо, фаъолияти хоҷагии минтақа, корхонаҳои муштарак.

РАЗВИТИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ КАК КОНТЕКСТ РАСШИРЕНИЯ ЧАСТНОГО СЕКТОРА В РЕГИОНАХ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Убайдов Фахриддин Сайфиддинович - доцент кафедры экономической теории Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан. Душанбе, улица Нахимова 64/14 Тел.: (+992) 933-39-81-80, e-mail: F_Ubaidov@mail.ru

Статья посвящена одному из актуальных вопросов рыночной системы хозяйствования, и развитию международных связей как основы расширения частного сектора в регионах страны. Автор анализирует и рассматривает роль государства в контексте дипломатических отношений в эффективном сотрудничестве государства и частного сектора в регионах Республики Таджикистан, приводя в пример опыт развитых стран.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, развитие экономических отношений, региональное развитие, налоговые льготы, инвестиции, использование финансовых ресурсов, устойчивые темпы роста, особенности использования ресурсов, региональная экономическая деятельность, совместные предприятия.

DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL RELATIONS AS A CONTEXT FOR THE EXPANSION OF THE PRIVATE SECTOR IN THE REGIONS OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Ubaidov Fakhriddin Sayfiddinovich - Associate Professor of the Department of Economic Theory, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14 Tel.: (+992) 933-39-81-80, e-mail: F_Ubaidov@mail.ru

The article is devoted to one of the topical issues of the market economic system, and development of international relations as a basis for the expansion of the private sector in the regions of the country. The author analyzes and considers the role of the state in the context of diplomatic relations in the effective cooperation of the state and the private sector in the regions of the Republic of Tajikistan, citing the experience of developed countries as an example.

Key words: public-private partnership, development of economic relations, regional development, tax incentives, investments, use of financial resources, sustainable growth rates, features of resource use, regional economic activity, joint ventures.

Яке аз масъалаҳои мубрам дар низоми иқтисодиёти бозорӣ ин рушди муносибатҳои байналмилалӣ байни давлатҳо маҳсуб меёбад. Муносибатҳои дипломати ҳамчун омили рушди иқтисодиёт дар самти додугирифти байни давлатҳо ба тамоми муносибатҳо метавонад таъсири мусбӣ расонанд. Маҳз дар ин асно Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ҳамчун шахсияти барҷаста ва роҳбари хирадманд, дар эҳё ва

густариши муносибатҳои дипломатии Тоҷикистон нақши муҳим ва назаррас доранд, ки таваҷҷуҳашон бештар дар таъсиси корхонаҳои муштарки хурду миёна бо шарикии давлат дар бахши хусусӣ, назаррас мебошад.

Шарикии давлат ва бахши хусусӣ шароити муҳими ташаккулёбии заминаҳои инфрасохторӣ ва авҷ гирифтани фаъолияти корхонаҳои хурду миёна баҳисоб меравад. Дар ин самт муносибатҳои байналмилалӣ ва дастгирии давлатӣ дар асоси имтиёзҳои молиявӣ буҷетию андозӣ механизмеро ба миён меорад, ки шароиту иконияттҳои моддию техникиро истифода намуда, заминаи асосии рушди минбаъдаи соҳаҳо гардад.

Айни замон мушоҳида мегардад, ки муносибатҳои давлат ва бахши хусусӣ ҳамчун заминаи муҳими ривоҷёбии фаъолияти соҳаҳо, дар минтақа инфрасохтори ба шуғл фаро гирифтани аҳолӣ шуда истодааст, ки заминаи афзоиши қисми даромади буҷети маҳаллӣ ба ҳисоб меравад. Тавре, ки аз натиҷаи омӯзиш ва таҳқиқи давлатҳои тараққикарда (Канада, Британияи Кабир) ба назар мерасад, рушд ва тараққӣ ёфтани минтақаҳо маҳз дар натиҷаи муносибатҳои байналмилалӣ, ҳамкории давлат ва бахши хусусӣ сабаби рушд мегардад. Асоси ҳамингуна ҳамкориро ташаккул ва ривоҷ додани муносибатҳои истеҳсолӣ ва дар ҳамин замина сафарбаркунии имкониятҳо барои васеъ намудани инфрасохтор ва таъмини рушди вазъи иҷтимоию иқтисодии аҳолӣ баҳисоб меравад.

Дар ин масир Ҷумҳурии Тоҷикистон низ бо дастгирии бевоситаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба инкишофи муносибатҳои давлат ва бахши хусусӣ аҳамияти ҷиддӣ зоҳир намуда, рушди онҳоро тақвият бахшида истодааст. Бо ин мақсад дар Пайёмашон ба Маҷлиси Олиии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2020 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон чунин қайд намуда буданд: “Дар натиҷаи дастгирии пайвастаи давлату ҳукумат ҳоло бахши хусусӣ бомаром инкишоф ёфта, имрӯз саҳми он дар маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ беш аз 70%, дар таъмини аҳолӣ бо ҷойи корӣ 68% ва даромадҳои андозӣ ба буҷети давлат 80%-ро ташкил медиҳад”[11].

Доир ба ин масъала ақидаҳои муҳаққиқон гуногун буда, нуктаҳои назари онҳо дар ҳар як низоми иқтисодӣ хусусиятҳои хоси худро доранд. Аз рӯи ақидаи Б.Тағоев, ҳакории мутақобилаи сохторҳои ҳокимияти давлатӣ ва бахши хусусӣ хусусияти дуҷониба дошта, аз натиҷаи таъсири ҳокимият ба тиҷорат ва таъсири тиҷорат ба ҳокимият вобастагии калон дорад[12].

Тавре, ки Т. Зоҳирӣ қайд менамояд, инкишофи муносибатҳои шарикӣ аксаран ба ивазшавии фалсафаи идоракунии лоиҳаҳои давлатӣ алоқаманд мебошад, ки ба солҳои 1980 рост омада, бо пайдоиши консепсияи «идоракунии нави давлатӣ» (New Public Menagement, NPM), робита дошта, бар сохти тиҷоратӣ асос ёфтааст[13]. Инчунин дар ин ҷода татқиқотгарони рус И.Ю.Окольнишникова ва В.Г.Куватов қайд менамоянд, ки ба ғайр аз вазифаҳои иқтисодӣ, барои рушд дар соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт мақсади шарикии

[11] Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 январи соли 2021 – Душанбе, 2021с. – С.6.

[12] Б. Ш. Тағоев. Ташаккул ва рушди инфрасохторӣ соҳибкории истеҳсолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: Автореферати диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии н.и.и. аз рӯи ихтисоси 08.00.05 –иқтисодиёт ва идоракунии хоҷагии халқ: иқтисодиёти соҳибкорӣ. Душанбе - 2020. С. 4.

[13] З. Тоҷиддин Шарикии давлат ва бахши хусусӣ (ШДБХ) ҳамчун шакли нави ҳамкорӣ дар шароити иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон: Маводи Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявии ҳайати устодону кормандони ДМТ бахшида ба «20-солагии Рӯзи ваҳдати миллӣ» ва «Соли ҷавонон», Душанбе-2017с. С. 210.

давлат ва бахши хусусӣ ин ноил гаштан ба ҳадафҳо ва мақсадҳо ба тариққи муколамаи байни давлат ва соҳибкорон мебошад[14].

Таҷрибаи давлатҳои тараққикарда нишон медиҳанд, ки маҳз тавассути муносибатҳои иқтисодиву молиявӣ, давлат ва бахши хусусӣ дар минтақаҳо манбаъҳои андозситониро афзоиш медиҳанд.

Оид ба ин масъала Т.Г.Морозова ва М.П.Победина чунин ибрози ақида доранд, ки "ба қатори вазифаҳои нав ҳамаҷониба тариқи додани истеҳсоли молҳои содиротию воридотивазкунанда ва ба амал баровардани ислоҳоти иқтисодӣ, муҳаё намуданӣ инфрасохтори бозор, хусусигардонӣ ва инкишофи фаъолияти соҳибкорӣ муҳим мебошад"[15].

Дар шароити имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои минтақаҳои рушднакарда яке аз сарчашмаҳои асосӣ ин маблағгузории стратегӣ дар якҷоягии шарикии давлат бо бахши хусусӣ ва ҳамкори бо ширкатҳои байналмилалии муштарак ба ҳисоб меравад. Муносибати зичӣ давлат бо бахши хусусӣ имконият медиҳад, ки соҳибкорони маҳаллӣ лоиҳаҳои тиҷоратии худро бо осонӣ пешниҳод ва дар доираи қонунҳои амалкунанда роҳандози намоянд. Тавре, ки Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Пайёмашон ба Маҷлиси Олии ҶТдар соли 2021 қайд намуда буданд: "Дар раванди хусусигардонии моликияти давлатӣ ва амалисозии лоиҳаҳои инфиродии таҷдиди сохтори субъектҳои инҳисорияи табиӣ ва корхонаҳои азими давлатӣ то 90 %-и дороиҳои давлатӣ ба бахши хусусӣ дода шуданд"[16]. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки муносибатҳои дуҷониба рӯз то рӯз рушд ёфта, саҳми давлат ва бахши хусусӣ дар таъмин ва ба кор даровардани корхонаҳои истеҳсолӣ ва ба ҷои корӣ таъмин намудани мардум нақши назаррасро мегузорад.

Аз маълумотҳои омори бар меояд, ки танҳо дар 5-соли охир дар Тоҷикистон 92 корхонаи муштарак бо ҷалби сармояи Қазоқистон ва дар кишвари дӯст 89 корхона бо иштироки соҳибкорони тоҷик фаъолият дорад. Давоми 5 соли охир ба иқтисоди Тоҷикистон 700 миллион доллари амрикоӣ аз Қазоқистон сармоя ворид гардидааст[17].

Ҳамкории мутақобилаи шарикии давлат бо бахши хусусӣ метавонад, дар рушди минтақаҳои Ҷумҳурӣ чунин имкониятҳоро фароҳам оварад:

- фароҳам овардани шароит ба имкониятҳои фаъолияти соҳибкорӣ, бе миёнарав ворид гаридидани субектони фаъолияти соҳибкорӣ;
- мусоидат намудан дар шафофият, ба ҳамкориҳои дуҷониба;
- таъмини ҳамкории дуҷониба дар асоси санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, бе амалҳои коррупсионӣ;
- ташкил намудани форумҳо, мизҳои мудаввар, намоишгоҳҳо ва вохӯриҳо бо соҳибкорони дохилӣ ва хориҷӣ;
- таъсиси гурӯҳи кории ҳукуматӣ барои дастгирии рушди соҳибкории хурду миёна дар минтақа;
- ҳавасмангардонӣ ва додани имтиёзҳои андозӣ барои таъсиси марказҳои тиҷоратӣ ва хизматрасонӣ;

[14] И.Ю. Окольнишникова, В.Г. Куватов. Внедрение механизмов государственно частного партнерства как фактор развития регильного бизнеса и экономика регионов: Серия «экономика и менеджмент», Вестник ЮУРГУ, -2009г. №21випуск №10.С. 5.
[15] Т.Г. Морозова, М.П. Победина, Г.Б. Поляк, С.С. Шишов,Н.А. Барменкова.. Региональная экономика, учебник, 4- е издание, Юнисти, Москва 2010. – С. 13.
[16] Паёми Пезиденти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 январи 2021с. С. 5.
[17] https://prezident.tj/ Мулоқоту музокироти сатҳи олии Тоҷикистон ва Қазоқистон 22.08.2024 17.01 шаҳри Душанбе.

- бештар роҳандозӣ намудани соҳибкорони дохилию хориҷӣ ба таъсиси корхонаҳои хурду миёнаи истеҳсолӣ;

- муҳаё намудани фазо барои ҷалби сармоягузориҳои дохилӣ ва хориҷӣ дар минтақа;

- ҷалби мутахассисони ҷавон ба ҳамкорӣ дар таъсисдиҳии нақшаҳои дурнамоӣ;

- ҷалб намудани ташкилотҳои қарзии молиявӣ (бонкҳо ва дигар ташкилотҳои мабалағгузории хурд) барои ҳамкориҳои судманди дутарафа бо субъектони фаъолияти соҳибкорӣ;

- рушди туризм дар минтақаҳои мамлакат.

Бо ин мақсад, ҳукумати мамлакат дар «Стратегияи миллии рушд барои давраи то соли 2030» бахши хусусиро ҳамчун нерӯи пешбарандаи рушди босуботи иқтисодӣ, воситаи асосии таъмин кардани ҳадафҳои миллӣ ва дар ин замина, муҳайё намудани шароит ҷиҳати зиндагии арзандаи мардум муайян кардааст[18].

Бо мақсади вусъат бахшидани корҳо дар ин самт инчунин Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи шарикии давлат ва бахши хусусӣ" қабул гардидааст, ки қонуни мазкур асосҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва ташкили шарикии давлат ва бахши хусусӣ, тартиби татбиқи лоиҳаҳои шарикии давлат ва бахши хусусиро дар соҳаи инфрасохтор ва хизматрасонии иҷтимоӣ муайян карда, ҳифзи ҳуқуқу манфиатҳои қонунии давлат ва бахши хусусиро таъмин менамояд[19].

Ҷадвали 1. - Санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии танзимкунандаи муносибатҳои шарикии давлат ва сармоягузорони хусусӣ

Қабули санадҳои меъёриву ҳуқуқи ва қонунҳо	**Заминаи асосии меъёрию ҳуқуқӣ**
04.04.2019, №1601	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи моротория ба снҷиши фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ дар соҳаи истеҳсолот"
26,07,2014, №1107	Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ"
Бо Қарори ҲҶТ аз 30,04,2012, №201	Барномаи давлатии дастгирии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012-2020
Кумитаи меъморӣ ва сохтмони ҶТ 06,01,2021	Барномаи дастгирӣ ва рушди бахши хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2030
Бо Қарори ҲҶТ аз 05,02,2013,№34	"Фонди дастгирии соҳибкорӣ"

Манбаъ: муаллиф аз сомонаи Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон www.mmk.tj ва Кумитаи меъморӣ ва сохтмонӣ назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон www.tajsohtmon.tj гирдовардааст.

Мақсад аз қабул ва амалӣ намудани қонунгузориҳ ва санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ дар ин самт таъмин намудани рушди иқтисодию иҷтимоӣ дар минтақаҳои қафоманда, таъсиси ҷойҳои нави корӣ ва зиёд намудани манбаҳои андозситонӣ ҷиҳати таъмин ва ғанӣ гардонидани буҷети минтақа ва ҷумҳурӣ ба ҳисоб меравад. Татбиқи амалии қонунгузориҳои мазкур роҳбарони шаҳру ноҳияҳо ва минтақаҳои алоҳидаро уҳдадор

[18] Паёми Пезиденти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 январи 2021с. Саҳ.-5.

[19] Қонуни ҶТ «Дар бораи шарикии давлат ва бахши хусусӣ» **(АМОҶТс. 2012, №12, қ.1, м.1001)** 16.04.2017 majmilli

менамояд, ки дар амалӣ кардани лоиҳаҳои шарикии давлат ва бахши хусусӣ муносибатҳоро фаъол гардонад.

Адабиёт

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 январи соли 2021 – Душанбе, 2021с. – С.6.

2. Б. Ш. Тағоев. Ташаккул ва рушди инфрасохторӣ соҳибкории истеҳсолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: Автореферати диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии н.и.и. аз рӯи ихтисоси 08.00.05 –иқтисодиёт ва идоракунии хоҷагии халқ: иқтисодиёти соҳибкорӣ. Душанбе -2020. С.4.

3. З. Тоҷиддин. Шарикии давлат ва бахши хусусӣ (ШДБХ) ҳамчун шакли нави ҳамкорӣ дар шароити иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон: Маводи Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявии ҳайати устодону кормандони ДМТ бахшида ба «20-солагии Рӯзи ваҳдати миллӣ» ва «Соли ҷавонон», Душанбе-2017с. С. 210.

4. И.Ю. Окольнишникова, В.Г. Куватов. Внедрение механизмов государственно частного партнерства как фактор развития региального безнеса и экоенномик регионов: Серия «экономика и менечмент», Вестник ЮУРГУ, -2009г. №21випуск №10.С. 5.

5. Т.Г. Морозова, М.П. Победина, Г.Б. Поляк, С.С. Шишов,Н.А. Барменкова.. Региональная экономика, учебник, 4- е издание, Юнисти, Москва 2010. – С. 13.

6. Паёми Пезиденти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 январи 2021с. С. 5.

7. https://prezident.tj/ Мулоқоту музокироти сатҳи олии Тоҷикистон ва Қазоқистон 22.08.2024 17.01 шаҳри Душанбе

8. Паёми Пезиденти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 январи 2021с. С. 5.

Паёми Пезиденти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 январи 2021с. Саҳ.-5.

9. Қонуни ҶТ «Дар бораи шарикии давлат ва бахши хусусӣ» **(АМОҶТс. 2012, №12, қ.1, м.1001)** 16.04.2017 majmilli

АРЗЁБИИ САРМОЯИ БОНКӢ ДАР ТАШАККУЛ ВА ИСТИФОДАИ САРМОЯИ МОЛИЯВӢ

Муртазоев Нурулло Абдуллоевич – номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи назарияи иқтисодӣ Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, 734021, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Сино, 132/4, хуҷраи 32; Телефон: (+992) 918696932; Почтаи электронӣ: nmurtazoev@mail.ru

Азизқулов Беҳзод – муаллими калони кафедраи молияи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Нахимов, 64/14; Телефон: (+992) 935 887868.

Дар мақола арзёбии сармояи бонкӣ дар ташаккул ва истифодаи сармояи молиявӣ оварда шудааст. Исбот шудааст, ки аз як тараф барои бонкҳо пасандозҳо ҳамчун манбаи сармоягузории қарзӣ ва аз тарафи дигар ҳамчун ӯҳдадориҳо дар назди пасандозгузорон баромад мекунанд. Мукаррар карда шудааст, ки зиёда аз 90 фоизи маблаги умумии карзхои додашуда аз хисоби пасандозхо мебошанд. Аз ин рӯ, ҳангоми муайян кардани ҳиссаи беш аз 90 фоизи пасандозҳо дар қарзҳо, масъалаи тақсими ин маблағҳо дар соҳаҳои гуногуни қарздиҳӣ аҳамияти махсус пайдо мекунад.

Дар баробари ин, соҳаи асосии қарздиҳӣ корхонаҳои хусусӣ мебошанд. Саҳми пасандозҳои талабшаванда дар ҳаҷми умумии пасандозҳо нисбат ба дигар категорияҳои пасандозҳо зиёд буда, зиёда аз 31 фоизро ташкил медиҳад. Дар ҷои дуюм пасандозҳои мӯҳлатноки зиёда аз як сол қарор доранд - 29%.

Аз ин рӯ, фарқияти байни муштариёне, ки мехоҳанд маблағҳои худро ба муддати кӯтоҳмуддат сармоягузорӣ кунанд ва онҳое, ки омодаанд дар тӯли зиёда аз як сол маблағҳои худро дар бонк сармоягузорӣ кунанд, ночиз аст. Аз ин рӯ, иштирок дар бозори коғазҳои қиматнок барои бонкҳо аз ҷиҳати молиявӣ ва иқтисодӣ хеле муфид аст.

Калидвожаҳо: арзёбӣ, сармояи бонкӣ, сармояи молиявӣ, пасандозҳо, кредит, муштарӣ, пули нақд, низоми молиявӣ.

ОЦЕНКА БАНКОВСКОГО КАПИТАЛА В ФОРМИРОВАНИИ И ИСПОЛЬЗОВАНИИ ФИНАНСОВОГО КАПИТАЛА

Муртазоев Нурулло Абдуллоевич – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической теории Таджикского государственного финансового-экономического университета, 734055,г. Душанбе, ул. Нахимова 64/14, Республика Таджикистан; тел.: (+992) 918696932, e-mail: nmurtazoev@mail.ru.

Азизкулов Бехзод Джумабоевич – старшый преподаватель кафедри финансов Таджикского государственного финансового-экономического университета, 734055, г. Душанбе, ул. Нахимова 64/14, Республика Таджикистан; тел:+992935887868, E-mail:azamat 3562@mail.ru.

В статье дана оценка банковского капитала в формировании и использовании финансового капитала. Доказано, что, с одной стороны, для банков депозиты выступают как источники кредитных вложений, а с другой стороны - как обязательства перед вкладчиками этих депозитов. Установлено, что более 90 % от общей суммы выдаваемых кредитов приходится на депозиты. Поэтому, выявив долю в более чем 90% депозитов в кредитах, особую актуальность приобретает вопрос о распределении этих средств по различным направлениям кредитования.

Вместе с тем, ключевым направлением кредитования являются частные предприятия. Удельный вес депозитов до востребования в общем объеме депозитов является более высоким по сравнению с остальными категориями депозитов – занимает более 31%. Срочные депозиты свыше одного года находятся на втором месте - в 29%.

Следовательно, разность между клиентами, заинтересованными во вложении своих средств на краткосрочный период, и тех, кто готов вложить свои денежные средства в банке свыше одного года, незначительна. Поэтому участие на рынке ценных бумаг для банков в финансово-экономическом аспекте очень выгодно.

Ключевые слова: оценка, банковский капитал, финансовый капитал, депозиты, кредит, клиент, денежные средства, финансовая система.

EVALUATION OF BANK CAPITAL IN THE FORMATION AND UTILIZATION OF FINANCIAL CAPITAL

Murtazov Nurullo Abdulloevich - candidate of economic sciences, associate professor of economic theory department Tajik state financial and economic university. Address: Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimova street 64/14. E-mail: nmurtazoev@mail.ru. tel:+ 918696932

Azizkulov Behzod Jumaboevich senior lecturer of the finanse department of the Tajik state university of finance and economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov street 64/14, E-mail: azamat 3562@mail.ru. tel:+992935887868

The article provides an evaluation of bank capital in the formation and utilization of financial capital. It has been proven that, on the one hand, deposits serve as sources of credit investments for banks, and on the other hand, as liabilities to the depositors of those funds. It has

been established that more than 90% of the total amount of issued loans are backed by deposits. Therefore, identifying the over 90% share of deposits in total loans emphasizes the importance of the distribution of these funds across various areas of lending.

At the same time, the key area of lending is private enterprises. The share of demand deposits in the total volume of deposits is higher compared to other deposit categories—exceeding 31%. Time deposits with a maturity of over one year rank second, accounting for 29%.

Thus, the difference between clients interested in investing their funds for the short term and those willing to deposit their money for more than one year is insignificant. Therefore, participation in the securities market is highly beneficial for banks from a financial and economic perspective.

Key words: evaluation, bank capital, financial capital, deposits, credit, client, funds, financial system.

Бозори сармояи молиявӣ дар ҷумҳурӣ дар марҳилаи ташаккули худ қарор дошта, рушди он таҳти таъсири омилҳои зиёд сурат мегирад. Айни замон, бонкҳои тиҷоратӣ ва дигар муассисаҳои қарзии бахши бонкӣ дар фазо ва муҳити иқтисодии кишвар фаъолият доранд ва зери таъсири омилҳои гуногуни низоми молиявӣ ва қарзӣ қарор доранд. Ташаккул ва рушди намуди нави муносибатҳои иқтисодӣ дар шароити гузариши ҷумҳурӣ ба бозори рушдёбанда боиси тағйири сохтори институтсионалии бозори молиявӣ ва бозори сармояи молиявӣ мешавад.

Дар адабиёти иқтисодӣ мафҳуми “бозорҳои рушдёбанда” одатан ба бозорҳои саҳомӣ марбут мешавад ва ҳангоми таҳлили ҷалби сармояи хориҷӣ ба ин бозорҳо истифода мегардад. Аз ин рӯ, яке аз институтҳои пешбари бозори рушдёбанда ин рушди бозори сармояи молиявӣ мебошад, ки ба таҳкими институтҳои бозорӣ, афзоиши сармоя ва мутобиқ намудани бозори миллӣ ба меъёрҳои кишварҳои рушдёфта мусоидат мекунад.

Айни замон, зарурати такмили сохтори институтсионалии бахши молиявӣ, ки ба рушди бозори сармоя мусоидат мекунад, аз як қатор хусусиятҳои иқтисодиёти миллӣ бармеояд. Аввалан, ислоҳоти минбаъдаи институтсионалӣ, пеш аз ҳама, аз равандҳои тағйири шакли моликият сарчашма гирифта, бо хусусисозии моликияти давлатӣ, рушди намудҳои ҷамъиятҳои саҳомии кушода ва пӯшида алоқаманд мебошад, ки дар онҳо саҳмияҳо бояд ба унсури муҳими муносибатҳои тақсимотӣ табдил ёбанд. Дар чунин шароит дар ҷумҳурӣ бозори саҳмияҳо ва муҳити рақобатӣ барои сармоягузорон дар роҳи ба даст овардани саҳмияҳои назоратӣ ташаккул ёфта, рушд меёбад.

Дуюм, ислоҳоти институтсионалӣ бояд бисёр сохторҳои истеҳсолии монополизатсияшуда ва махсусгардонидашударо, ки хусусияти ҳамгироии амудӣ доранд ва зери таъсири мақомоти давлатӣ фаъолият мекунанд, бартараф созад, зеро онҳо ба фаъолияти бозори рушдёбанда мутобиқ нестанд. Савум, рушди муносибатҳои бозорӣ дар ҷумҳурӣ зарурати ҳамгироии нисбӣ байни истеҳсолоти парокандаро тавассути муттаҳидсозии ихтиёрии корхонаҳо, гурӯҳҳои молиявию саноатӣ, холдингҳо, кластерҳо, иттиҳодҳо ва ғайра ба вуҷуд меорад. Ин равандҳо дар асоси моликияти саҳомӣ, гардиши озоди саҳмияҳо ва сармояи корхонаҳо ба воҳидҳои воқеии фаъолият табдил меёбанд.

Муҳим аст, ки ба он соҳаҳои иқтисоди кишвар, ки ислоҳоти бозорӣ пештар оғоз ёфтанд, таваҷҷуҳ зоҳир гардад. Дар ин соҳаҳо майли густариши таъсир ба дигар бахшҳо ва соҳаҳо мушоҳида мешавад. Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон низоми бонкӣ барвақттар аз бахши истеҳсолоти воқеӣ ба принсипҳои бозорӣ рӯ овардааст. Ин пешсафӣ ба бонкҳо ва институтҳои бахши молиявӣ имконият додааст, ки ба тағйир додани бахшҳои соҳаи воқеии

иқтисодиёт таваҷҷуҳи бештар зоҳир кунанд: дар равандҳои хусусигардонӣ, музоядаҳои гаравӣ, ба даст овардани саҳмияҳои назоратӣ ва ғайра иштирок намоянд.

Илова бар ин, асосҳои объективии манфиатдоршавии бонкҳо ба фаъолгардонии назорат аз болои истеҳсолот низ вуҷуд дорад. Ҳадаф – дастрасӣ ба захираҳои молиявии корхонаҳо, ҷалби сармояҳои онҳо, хизматрасонии гардиши захираҳои молиявӣ ва додани қарзҳои кӯтоҳмуддат ва дарозмуддат мебошад. Аз ин рӯ, аввалин институте, ки ба ташаккул ва рушди бозори сармоя такон бахшид, бонкҳои тиҷоратӣ буданд.

Мувофиқи таҳлилҳои қисмати қаблӣ, дар низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳаҷми пасандозҳои шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ ҳамчун манбаи ташаккули сармояи молиявӣ рӯ ба афзоиш аст. Пасандозҳо дар асъори хориҷӣ устувории захираҳоро нишон медиҳанд ва яке аз манбаҳои муҳими сармоягузорӣ мебошанд. Вале ҳиссаи ин намуди пасандоз тамоюли коҳиш дорад, ки бо вусъатёбии хусусиятҳои манфии фаъолияти иқтисодии хориҷии кишвар вобаста аст.

Бо зиёд шудани ҳаҷми пасандозҳо дар муассисаҳои қарзӣ, ҳаҷми қарзҳое, ки аз ҷониби низоми бонкӣ ба иқтисоди кишвар ҷудо мешаванд, низ зиёд мегардад. Ин раванд яке аз механизмҳои муҳими табдил додани сармояи қарзӣ ба сармояи молиявӣ мебошад.

Ҷадвали 1. - Динамикаи сармоягузориҳои қарзии низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон (млн. сомонӣ)

Нишондиҳандаҳо	*2014*	*2015*	*2016*	*2017*	*2018*	*2019*	2020	2020 нисбати 2014 бо %
Ҳамагӣ	3905,8	4186,2	3810,3	3537,5	3913,3	5021,1	6370,5	163,1
Аз ҷумла:								
кутоҳмуддат	2349,0	2338,5	2284,1	2091,6	2479,9	2720,1	2543,2	108,2
бо %	60,1	55,8	59,9	59,1	63,4	54,2	39,9	-20,2
дарозмуддат	1556,8	1847,7	1526,2	1445,9	1433,4	2301,0	3827,3	245,8
бо %	39,9	44,2	40,1	40.7	36,6	45,8	60,1	20,2

Ҳисоб карда шудааст аз рӯи: Солномаи оморӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон – 2021, с. 689.

Дар ин замина, алоқамандии фаъолияти муассисаҳои қарзӣ бо субъектҳои хоҷагидор, робитаҳои мустақим ва ғайримустақим, ҳамоҳангсозии сармояи бонкӣ ва сармояи истеҳсолӣ, ки хусусияти дарозмуддат доранд, қувват мегиранд. Тамоюлҳои сармоягузории қарзӣ ба ташкилотҳои дорои шаклҳои гуногуни моликият хусусияти зиддиятнок доранд. Масалан, дар давраи солҳои 2014–2020 ҳаҷми умумии сармоягузории қарзӣ ба корхонаҳои хусусии тиҷоратӣ коҳиш ёфт, аммо ҳаҷми қарзҳои дарозмуддат дар ин бахш 89,3% афзуд.

Дар корхонаҳои давлатӣ ҳаҷми умумии сармоягузории қарзӣ каме коҳиш ёфта бошад ҳам, ҳаҷми қарзҳои дарозмуддат дар ин бахш беш аз 3,5 маротиба зиёд шудааст, ки ба ташкили захираҳои асосӣ ва фондҳои истеҳсоливу иҷтимоӣ алоқаманд аст. Дар бахши кишоварзӣ коҳиши сармоягузории қарзӣ ба мушоҳида мерасад, зеро сатҳи ҷолибияти сармоягузорӣ паст ва хатари сармоягузорӣ баланд аст. Ҳаҷми қарзҳои дарозмуддат дар бахши кишоварзӣ беш аз 89,3% коҳиш ёфтааст.

Дар ҳамин ҳол, сатҳи баланди сармоягузории қарзӣ ба шахсони алоҳида ба қайд гирифта шудааст – қарзҳои умумӣ тақрибан 5,1 маротиба ва қарзҳои дарозмуддат зиёда аз 2,4 маротиба зиёд шудаанд. Дар ин самт, манфиатдорӣ ва фаъолияти бонкҳо назаррас аст, зеро механизми кафолат муваффақона амал мекунад.

Лизинг (лизингӣ) низ ҳамчун механизми муҳими рушди сармояи молиявӣ баромад мекунад ва ҳаҷми он дар ин давра беш аз 2,4 маротиба афзудааст.

Ҷадвали 2. - Динамикаи сармоягузории қарзӣ дар ташкилотҳои шаклҳои гуногуни моликият (млн. сомонӣ)

Намуди субъектҳои хоҷагидорӣ	*2014*	*2015*	*2016*	*2017*	*2018*	*2019*	2020	2020 нисбати 2014 бо %
Ҳамагӣ	3905,8	4186,2	3810,3	3537,5	3913,3	5021,1	6370,5	163,1
Аз ҷумла:								
Корхонаҳои тиҷоратӣ-хусусӣ	898,3	1114,2	901,6	579,4	567,4	927,6	1700,9	96,1
аз он дарозмуддат	619,5	756,4	584,1	424,7	330,7	737,7	1539,9	189,3
Корхонаҳои давлатӣ	368,9	265,5	172,2	294,1	258,7	261,5	281,1	-23,8
аз он дарозмуддат	77,6	203,3	115,8	184,8	194,6	205,0	276,6	356,4
Корхонаҳои хоҷагии кишоварзӣ	306,9	295,7	192,1	185,7	236,0	265,3	290,3	94,5
аз он дарозмуддат	104,1	98,6	30,5	21,8	20,9	10,1	11,1	-89,3
Шахсони воқеъӣ	1079,1	1189,5	1183,8	1255,7	1541,9	2027,6	2393,4	221,8
аз он дарозмуддат	232,3	285,4	314,0	331,7	406,0	705,5	1194,6	514,2
Лизинг	2,5	2,9	3,2	2,1	2,8	1,1	6,1	244
аз он дарозмуддат	-	-	-	0,7	0,0	-		-
Ғайра	1250,1	1318,4	1357,3	1220,5	1306,6	1537,8	1698,7	135,8
аз он дарозмуддат	523,4	504,0	481,7	482,9	480,5	642,7	805,1	153,8

Ҳисоб карда шудааст аз рӯи: Солномаи омори Ҷумҳурии Тоҷикистон – 2021, с. 689.

Бо ин васила, муассисаҳои қарзӣ ба пояи асосии тақсимоти захираҳои молиявӣ ва муҳаррики табдили онҳо ба сармоя табдил ёфтаанд. Онҳо на танҳо вазифаи тақсими захираҳоро иҷро мекунанд, балки ҳамчун агенти фаъоли бозори молиявӣ инчунин вазифаи назоратиро ба дӯш доранд. Зеро дар раванди қабули қарор оид ба додани қарз, муассисаҳои қарзӣ фаъолияти субъектҳои хоҷагиро бодиққат меомӯзанд ва пас аз додани қарз фаъолияти онҳоро пайгирӣ мекунанд.

Илова бар ин, фаъолияти бонкҳо ҳамчун як нишондиҳанда баромад мекунад, ки зарурати интихоби самти самараноки истифодаи сармоя, муқаррар кардани арзиши дигар намудҳои сармоя (монанди замин, сармояи инсонӣ, иҷораи молу мулк ва ғайра)-ро ба вуҷуд меорад.

Сармояи молиявӣ пайваста зери таъсири бонкҳо ва дигар ташкилотҳои молиявие қарор дорад, ки ба амалиёти пасандозию қарзӣ машғуланд. Бахши бонкӣ ҳамчун кафолатдиҳандаи гардиши озод ва бозтақсимоти сармояи пулии кишвар ва инчунин ҳамчун иштирокчии фаъоли таҳия ва татбиқи лоиҳаҳои сармоягузорӣ бо пешниҳоди хидматҳои гуногун дар бахши молиявию қарзӣ баромад мекунад.

Хулоса, дар маҷмӯъ, бонкҳо ҳамчун сутуни асосии ташаккул ва рушди бозори молиявӣ ва бозори сармояи молиявӣ дар Тоҷикистон баромад мекунанд. Онҳо ҳамчун унсури калидии низоми молиявӣ дар бозори саҳомӣ иштироки фаъол доранд, гарчанде ки амалиётҳо ҳоло бештар дар бозори ғайрибиржавӣ сурат мегиранд.

Адабиёт

1. Банковская система Республики Таджикистан ее элементы и взаимосвязи //https://studbooks.net/1265689/bankovskoe_delo/bankovskaya_sistema_respubliki_tadzhikistan_ee_elementy_i_vzamosvyazi

2. Банковский статистический бюллетень Республики Таджикистан, декабр 2019 №12 (281), с. 86.

3. Банковский статистический бюллетень Республики Таджикистан–2019, № 12 (293) с.92;
4. Банковский статистический бюллетень Республики Таджикистан–2021, № 12 (305) с. 92
5. Отчеты Агентство по развитию рынка ценных бумаг и специализированного регистратора Министерства финансов Республики Таджикистан -2018.
6. Статистический ежегодник Республики Таджикистан – 2021, с 689.

МЕТОДОЛОГИЯИ ТАҲЛИЛИ ФАЪОЛИЯТИ МОЛИЯВӢ ВА ШАКЛҲОИ МАБЛАҒГУЗОРИИ ХОҶАГИДОРИИ МАНЗИЛИЮ-КОММУНАЛӢ

Исмоилова Сабоҳат Абдураҳимовна- Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, н.и.и., маллими калони кафедраи назарияи иқтисодӣ. Суроға:734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Наҳимов, 64/14, e-mail. sabosh_2@mail.ru Тел.: 919 51 26 75.

Дар мақола масъалаҳои таҳлили фаъолияти молиявӣ ва шаклҳои маблағгузории соҳаи хоҷагии манзилию коммуналӣ баррасӣ шудааст. Тахлил ва баҳодихии вазъи молиявӣ сифат ва самаранокии ташкил ва идораи фаъолияти молиявии корхонаҳои хочагии манзилию коммуналиро муаян мекунад. Аз ин лиҳоз таҳлили саривақтӣ ва босифаи фаъолияти молиявӣ дар асоси истифодаи усулхои самаранок яке аз роҳхои комили ташкил ва идораи системаҳои молияи корхонаҳои хоҷагии манзилию коммуналӣ мебошад.

Калимаҳои асосӣ: молия, корхонаҳо, хоҷагии манзилию коммуналӣ, усули коэффитсиент, даромад, қарзи дебиторӣ, таносуби пардохтпазирӣ, самаранокӣ.

МЕТОДИКА АНАЛИЗА ФИНАНСОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ФОРМЫ ФИНАНСИРОВАНИЯ ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНОГО ХОЗЯЙСТВА

Исмоилова Сабохат Абдурахимовна – Таджикско государственный финансово-экономический университет, к.э.н., старший преподаватель кафедры экономической теории ул. Нахимова 64/14, 734067
Тел.: 919 51 26 75. e-mail. sabosh_2@mail.ru

Анализ и оценка финансового состояния являются главными составляющими организации и управления финансовой деятельности от качества, которой зависит эффективность функционирования предприятий ЖКХ. В связи с этим своевременный и качественный анализ финансовой деятельности на основе использования действенных и эффективных методов выступает важнейшим направлением совершенствования системы организации и управления финансовой деятельности предприятий ЖКХ.

Ключевые слова: финансы, предприятия, жилищно-коммунальное хозяйство, коэффициентный подход, доход, дебиторская задолженность, коэффициент ликвидности, эффективность.

METHODOLOGY OF ANALYZING FINANCIAL ACTIVITIES AND FORMS OF FINANCING OF THE HOUSING AND COMMUNAL SERVICES

Ismoilova Sabohat Abdurahimovna - Tajik state university of finance and economics. Ph.D. senior lecture of the economy theory department, Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov street 64/14, E-mail: sabosh_2@mail.ru, tel:+992918512675

Analysis and assessment of financial condition is the main component of the organization and management of financial activities of the housing and communal services sector. In this regard, timely and high- quality analysis of financial activities based on the use of effective and efficient methods is the most important direction for the system organization and management of financial activities of the housing and communal services sector.

Keywords: finance, enterprises, housing and communal services, coefficient approach, income, accounts receivable, liquidity ratio, efficiency**.**

Предприятия и организации ЖКХ в Таджикистане объединены в составе ГУП «Жилищно-коммунальное хозяйство», который находится в государственной собственности. Соответственно, основными источниками финансирования деятельности предприятий и организаций ЖКХ Таджикистана выступают собственные источники, бюджетные средства и иностранные инвестиции. На данном этапе развития предприятия и организации ЖКХ по определению не могут использовать другие источники финансирования, так как не являются акционерными обществами и не располагают потенциалом частного сектора для привлечения финансовых средств.

Но, несмотря на это, исходя из перспектив и тенденций развития рыночных отношений в сфере ЖКХ, рассмотрим основные инструменты финансирования деятельности предприятий и организаций сферы. В структуре современной системы финансового обеспечения предприятий и организаций ЖКХ различают бюджетное и внебюджетное финансирование. В данном параграфе рассмотрим основные методики финансового анализа финансовой деятельности предприятий ЖКХ и формы их финансирования.

Анализ и оценка финансового состояния являются главными составляющими организации и управления финансовой деятельности от качества, которой зависит эффективность функционирования предприятий ЖКХ. В условиях рынка наличие достаточного объема финансовых средств – это залог успешного и устойчивого развития предприятий и организаций ЖКХ. В связи с этим своевременный и качественный анализ финансовой деятельности на основе использования действенных и эффективных методов выступает важнейшим направлением совершенствования системы организации и управления финансовой деятельности предприятий ЖКХ.

Отсутствие единой содержательной методики анализа финансового состояния предприятий ЖКХ является существенной проблемой оценки финансового управления. На сегодняшний день для анализа финансовых показателей и управления финансовой деятельности используется коэффициентный подход, что не всегда отвечает требованиям современного рынка. Практика показывает, что кроме коэффициентного подхода также широко используются следующие формы анализа: сравнительный и факторный, горизонтальный и вертикальный, а также трендовый анализ.

Следует отметить, что данная проблематика в отечественной теории и практике недостаточно исследована. Обзор показывает, что большинство исследований посвящено макроэкономическому анализу, анализу финансового рынка и отраслевому анализу. Ряд исследований, посвященных теории и методике финансового анализа на уровне предприятий, подчеркивают важность формирования новой системы финансового анализа и разработки индикаторов, так как «финансовые индикаторы должны способствовать

осуществлению мониторинга предприятий во временном и пространственном разрезе.[20] Применение новой методики финансового анализа должно отвечать требования регулирующих органов и соответствовать международным стандартам финансовой отчетности.

Следует отметить, что важность анализа финансовой отчетности рассматривается, прежде всего, с точки зрения управления процессами и развития предприятий ЖКХ. На практике финансовый анализ - это основа эффективного управления финансовой деятельности. Именно поэтому задача финансового анализа состоят в том, чтобы выявить слабые стороны финансовой деятельности предприятий ЖКХ, и предпринять корректирующее воздействие для повышения ее конкурентоспособности. Кроме того, с целью обеспечения финансовой стабильности предприятий ЖКХ, финансовый менеджер должен прогнозировать финансовые показатели. Таким образом, анализ финансовой отчетности создает информационную основу для целей управления, иначе говоря, для принятия решений. По мнению Кован Е.С. «Методика финансового анализа, и система оценки финансового состояния организаций и предприятий позволяют провести градацию финансового состояния, диагностировать основные проблемы финансово-хозяйственной деятельности для того, чтобы оперативно реагировать на изменение обстановки и принимать необходимые управленческие решения».[21]

При осуществлении финансового анализа предприятий ЖКХ необходимо руководствоваться необходимыми принципами, обратить особое внимание на информационное обеспечения и разработать систему требований к тем информационным ресурсам, которые используются при анализе. В данном направлении необходимо учесть особенности предприятий и организаций ЖКХ, так как состав и структура доходов, а также источники финансирования их деятельности отличается от других форм предприятий.

Исходя из этого, при разработке методики оценки финансового состояния предприятий и организаций ЖКХ необходимо, чтобы они отвечали следующим требованиям:

- финансовые коэффициенты должны быть максимально прозрачными, информативными и точными;
- они должны исходит из бухгалтерской отчетности и соответствовать международным стандартам бухгалтерского учета;
- на их основе можно было проводить оценку деятельности предприятий ЖКХ во времени и в пространстве.

На наш взгляд, вышеприведенным требованиям соответствуют показатели, которые активно используются при оценке финансового состояния современных предприятий:

- ликвидность;
- деловая активность;
- показатели финансовой структуры;
- рентабельность;
- рыночная стоимость предприятий и организаций ЖКХ.

Показатель ликвидности показывает способность погасить обязательство в

[20] Калемуллоев М.В. Методика мониторинга финансового состояния предприятия//Известия Иссык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. 2019. № 2 (25). С. 456.

[21] Кован С.Е. Мониторинг финансового состояния и платежеспособности как важнейший инструмент диагностики деятельности предприятий ЖКХ//Эффективное антикризисное управление. 2010. № 3 (62). С. 67.

конкретном краткосрочном периоде. В данном случае, финансовые аналитики используют три индикатора, а именно общую, точную или денежную ликвидность. Целью этого анализа, помимо способности обслуживать краткосрочные обязательства, является поддержание репутации предприятия.

В условиях рыночной неопределенности и сильного влияния негативных факторов финансовый анализ дает количественную оценку и исследует взаимосвязи в базовой финансовой отчетности. Практика современных предприятий показывает, что финансовые менеджеры используют доступные инструменты и методы для своего анализа, которые разделяются на такие формы анализа как горизонтальный, вертикальный, анализ основных финансовых показателей, анализ чистого оборотного капитала и анализ левериджа, т.е. соотношение заёмного капитала и собственного капитала.

Анализ финансового состояния предприятий ЖКХ как правило включает в себя оценку финансовых показателей и позволяет определить финансовую устойчивость и эффективность деятельности предприятия. На основе анализа различных источников можно выделить следующие показатели, которые обычно используются при анализе и оценке финансового состояния предприятий жилищно-коммунального хозяйства:

- Финансовые показатели. Анализ финансового состояния включает в себя оценку таких показателей, как выручка, себестоимость продаж, валовая прибыль, чистая прибыль и денежные потоки. Эти показатели позволяют определить финансовую эффективность деятельности предприятий;

- Оборачиваемость активов. Данный показатель позволяет определить, насколько эффективно предприятие использует свои активы для генерации дохода. Высокая оборачиваемость активов говорит о том, что предприятие эффективно управляет своими финансовыми и другими ресурсами;

- Финансовая устойчивость. Анализ финансового состояния также включает оценку финансовой устойчивости предприятий. Это включает в себя оценку уровня дебиторской и кредиторской задолженности, покрытия процентов по займам, соотношения собственного и заемного капитала. Финансовая устойчивость является важным показателем, поскольку позволяет определить, насколько предприятие способно справиться с финансовыми трудностями и финансовыми обязательствами;

- Показатели оценки эффективность использования ресурсов. Анализ финансового состояния предприятий жилищно-коммунального хозяйства включает также оценку эффективности использования ресурсов, таких как трудовые ресурсы и основные средства. Это позволяет определить, насколько эффективно предприятие использует свои ресурсы для достижения поставленных целей.

В условиях Республики Таджикистан наряду с применением коэффициентного подхода, на наш взгляд, важное значение имеет применение факторного анализа. Применение данного метода позволяет определить степень влияния отдельных факторов на результативные показатели. В данном случае анализ проводится на основе детерминированных или стохастических приемов исследования. Несмотря на то, что в деятельности таджикских предприятий ЖКХ, в силу их монопольного положения, не наблюдается признаки убыточности и финансовой несостоятельности, рост дебиторской задолженности говорит о необходимости активного применения факторного анализа, как эффективного метода определения причинно-следственных факторов.

Как показывает практика, на предприятиях ЖКХ ведущее место занимает система

учета расчетов с внешними контрагентами – населением и другими категориями потребителей. Проведенный нами анализ и опрос на месте показал, что в данном направлении в системе учета финансовых показателей предприятий ЖКХ существуют серьёзные проблемы. К примеру, высокая дебиторская и кредиторская задолженности, которые возникают вследствие неэффективного управления, роста несвоевременной оплаты населением услуг данной сферы, а также отсутствие грамотной политики управления финансовыми результатами на предприятиях, предоставляющих коммунальные услуги.

Полученные в ходе исследования данные подтверждают гипотезу, о том, что сложившейся порядок «классической», т.е. неправильной формы расчетов и сбора оплат оказывает негативное влияние на финансовую деятельность предприятий сферы. Например, обнаружение фактов хищения крупных средств с предприятий водоснабжения и энергоснабжения в г. Душанбе, подчеркивают необходимость скорейшего внедрения инновационных форм оплаты услуг, т.е. на основе использования специальных программных приложений и информационно-коммуникационных технологий. Данный метод позволяет повысить качество, своевременность и скорость оплаты услуг коммунальных предприятий.

Литература

1. Ахтариева Л.Г. Организационно-институциональные проблемы развития жилищно-коммунальных хозяйств мегаполиса / Л.Г. Ахтариева, Л.И. Харичкова //Вестник УГУЭС. Наука, образование, экономика. Серия: Экономика. - 2015. - № 1 (11). - С. 33-38.

2. Белюченко А.В. Государственно-частное партнерство в ЖКХ как инструмент модернизации экономики / А.В. Белюченко // ЭТАП. 2011. №2. –С. 24-32.

3. Галкина С.Ю. Возможности применения методов факторного анализа финансовых результатов в ЖКХ//Современные тенденции развития науки и технологий. 2016. № 3-9. С. 42-44.

4. Калемуллоев М.В. Методика мониторинга финансового состояния предприятия / М.В. Калемуллоев //Известия Иссык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. 2019. № 2 (25). С. 455-460.

5. Кодиров, Ф. А. Некоторые вопросы реформирования жилищно-коммунального хозяйства в Республике Таджикистан / Ф. А. Кодиров, С. А. Исмоилова // Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет). – 2018. – № 4(64). – С. 77-84.

6. Кодиров, Ф. А. Развитие системы финансового планирования промышленных предприятий на основе формирования системы бюджетирования / Ф. А. Кодиров // Экономика Таджикистана. – 2020. – № 4-2. – С. 72-77.

7. Кован С.Е. Мониторинг финансового состояния и платежеспособности как важнейший инструмент диагностики деятельности предприятий ЖКХ / С.Е. Кован //Эффективное антикризисное управление. 2010. № 3 (62). С. 66-73.

РАҚАМИКУНОНӢ ҲАМЧУН САМТИ АСОСИИ РУШДИ СОҲАИ АГРАРӢ

Қаюмова Ситора Равшановна — Муаллими калони кафедраи назарияи иқтисодии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Тел.: (+992) 988-41-10-74

Мақола ба рақамикунонӣ ҳамчун самти асосии рушди соҳаи аграрӣ бахшида шудааст. Самтҳои интенсификацияи КАС, проблемаҳое, ки ба ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ дар соҳаи аграрӣ халал мерасонанд, омилҳое, ки ба рақамикунонӣ дар хоҷагии қишлоқ таъсир мерасонанд, баррасӣ шудаанд. Ҳамчунин дар рафти таҳқиқот муқаррар карда шуд, ки рақамикунонӣ ба аграрчиён имкон медиҳад, ки ба шароити иқлим мутобиқ шаванд, хатари фаъолиятро коҳиш диҳанд, ҳосилнокии зироатҳоро афзоиш диҳанд, занҷираи таъминоти маҳсулотро аз саҳро то ба истеъмолкунанда соддатар гардонад, хароҷоти истеҳсолкунандагонро коҳиш диҳад. Хулосаҳое, ки аз рӯи ин таҳқиқот дар бораи рақамикунонӣ ҳамчун самти асосии рушди соҳаи аграрӣ карда шудаанд, метавонанд дар оянда ҳангоми омӯзиши муфассали проблемаи мазкур истифода шаванд.

Калидвожаҳо: рақамикунонӣ, бахши аграрӣ, технологияҳои нав, тиҷорат, иқтисодиёт, зеҳни сунъӣ.

ЦИФРОВИЗАЦИЯ КАК ОСНОВНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЯ АГРАРНОЙ СФЕРЫ

Каюмова Ситора Равшановна – Старший преподаватель кафедры экономической теории Таджикского государственного финансово-экономического университета. Тел.: (+992) 988-41-10-74

Статья посвящена цифровизации как основного направления развития аграрной сферы. Рассмотрены направления интенсификации АПК, проблемы, сдерживающие внедрение цифровых технологий в аграрной сфере, факторы, влияющие на цифровизацию в сельском хозяйстве. Также в ходе исследования было установлено, чтоцифровизация дает возможность аграриям адаптироваться к климатическим условиям, снижает риск деятельности, увеличивает урожайность сельскохозяйственных культур, упрощает цепочку поставок продукции от поля до потребителя, сокращает затраты товаропроизводителей.Сделанные по результатам данного исследования выводы о цифровизации как основного направленияразвития аграрной сферы могут быть использованы в дальнейшем при более детальном изучении данной проблемы.

Ключевые слова: цифровизация, аграрный сектор, новые технологии, бизнес, экономика, искусственный интеллект.

DIGITALIZATION AS THE MAIN DIRECTION OF DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN SPHERE

Kayumova Sitora Ravshanovna – Senior lecturer at the Department of Economic Theory of the Tajik State University of Finance and Economics. Tel.: (+992) 988-41-10-74

The article is devoted to digitalization as the main direction of development of the agricultural sector. The directions of intensification of the agro-industrial complex, problems hindering the introduction of digital technologies in the agricultural sector, factors influencing digitalization in agriculture are considered. The study also found that digitalization enables farmers to adapt to climate conditions, reduces the risk of operations, increases crop yields, simplifies the supply chain of products from the field to the consumer, and reduces the costs of producers. The conclusions made on the basis of the results of this study about digitalization as the main direction

of development of the agricultural sector can be used in the future for a more detailed study of this problem.

Keywords: digitalization, agricultural sector, new technologies, business, economics, artificial intelligence.

Дар вақти ҳозира рақамикунонӣ тамоми соҳаҳои хоҷагии халқ, аз ҷумла бахши аграриро фаро гирифтааст. Дар шароити муосир самтҳои калидии рушди минбаъдаи он ҷорӣ намудани технологияҳои инноватсионӣ ва равандҳои рақамикунонӣ баромад мекунанд.

Дар аксари кишварҳои тараққикарда технологияҳои пешрафта, ки ба зеҳни сунъӣ, автоматикунонӣ ва истифодаи платформаҳои рақамӣ асос шудаанд, фаъолона ҷорӣ карда мешаванд. То ба имрӯз тақрибан 70% хоҷагиҳои фермерӣ дар ИМА, Канада ва мамлакатҳои Европа аллакай ҳалли рақамиро ба равандҳои истеҳсолӣ ворид кардаанд.

Дар мамлакати мо истеҳсолкунандагони кишоварзӣ ба технологияҳои «оқил» ҳанӯз пурра ворид карда нашудаанд, вале талабот ба онҳо сол то сол меафзояд. Рақамикунонӣ шарти зарурии соҳаи аграрӣ мебошад, зеро он барои ташкили фазои ягонаи иттилоотӣ, аз ҷумла шабакаҳои иттилоотию телекоммуникатсионӣ ва системаҳои дорои махзанҳои гуногуни маълумот имконият фароҳам меорад.

Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ дар соҳаи аграрӣ фаъолона кор мебарад. Соли 2019 консепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда шуд. Ҳадафи асосии он табдилдиҳии рақамии кишоварзӣ мебошад[1].

Истеҳсолоти кишоварзӣ дар иқтисодиёти Тоҷикистон яке аз ҷойҳои пешкадамро ишғол мекунад. Он тақрибан 24,1 фоизи ММД-и истеҳсолшавандаро ташкил медиҳад ва 60,6 фоизи шумораи умумии аҳолии дар соҳаҳои иқтисодии ҷумҳурӣ машғули кор дар ин раванд кор мекунанд [2, с. 51].

Хоҷагиҳои аз ҳама бештар ояндадор, аз нуқтаи назари имкониятҳои ҷорӣ намудани комёбиҳои прогресси илмӣ-техникӣ ташкилотҳои кишоварзӣ мебошанд. Маҳз онҳо ба ҷорӣ намудани технологияҳои нав бештар таъсирпазиранд, зеро барои ин захираҳои зарурӣ (молиявӣ, меҳнатӣ, идоракунӣ ва ғайра) доранд.

Ҷорӣ намудани технологияҳои «оқил» дар КАС-и Тоҷикистон ҳанӯз ночиз аст, ки бо проблемаҳои муайяне, ки ба рақамикунонӣ халал мерасонанд, алоқаманд аст:— дар соҳаи аграрӣ қисми зиёди молистеҳ-солкунандагон ба шаклҳои хурди хоҷагидорӣ (хоҷагиҳои аҳолӣ ва деҳқонӣ (фермерӣ)) тааллуқ доранд, ки имкониятҳои молиявии онҳо барои ҷорӣ намудани воситаҳои гаронбаҳои ҳозиразамони механиконӣ ва автоматикунонӣ имконият намедиҳанд; - маҳдудияти имкониятҳои ташкилотҳои кишоварзӣ барои харидани техникаи ҳозиразамон; - мавҷудияти миёнаравҳои зиёд дар пешбурди маҳсулот аз истеҳсолкунанда ба истеъмолкунанда ва диг.

Барои суръат бахшидан ба рушди рақамикунонӣ ташаккули инфрасохтори иттилоотӣ-коммуникатсионӣ зарар аст, ки дар таркиби он бояд махзани донишҳо, захираҳои иттилоотӣ ва ҷомеаҳои интерактивӣ, шабакаи васеи тиҷорат-платформаҳои муттаҳидшуда, муҳити рақамӣ ва кадрҳое, ки дар шароити нав қобилияти кор кардан доранд, зарур аст.

Рақамикунонӣ дар соҳаи аграрӣ гирифтори таъсири омилҳои гуногун мебошад: - асосҳои табиӣ ва биологии кишоварзӣ; - хусусиятҳои рушди ҳудудҳои деҳот; -

инфрасохтори сустинкишофёфта; —ташкили меҳнат; - технологияҳои идоракунии истифодашаванда; —тайёрии касбии коркунони кишоварзӣ; - ва диг. [5]. Дар Тоҷикистон ҳоло технологияҳои рақамиро субъектҳои алоҳидаи хоҷагидорӣ истифода мебаранд, ки ин бо имкониятҳои ночизи молиявии аграрчиён алоқаманд аст.

Ҷузъҳои ҷудогонаи иқтисоди рақамӣ қодиранд мониторинги самараноки захираҳои замин ва майдонҳои киштро таъмин намояд, ба муносибкунии ҳисоббаробаркуниҳои байни истеҳсолкунандагон ва истеъмолкунандагон мусоидат намояд, инчунин самаранокии системаҳои сармоягузорӣ, қарздиҳӣ ва суғуртаи иҷтимоиро баланд бардорад. Истифодаи технологияҳои рақамӣ барои ташаккули бозори рақамии аграрӣ имконият фароҳам меорад, ки дар он амалиёти савдоӣ бо истифода аз шабакаҳои компютерӣ ва таъминоти махсусгардонидашудаи барномавӣ амалӣ карда мешавад.

Рақамикунонӣ ба аграрчиён имкон медиҳад, ки ба шароити иқлимӣ мутобиқ шаванд, хатари фаъолиятро коҳиш диҳад, ҳосили зироатҳои кишоварзиро баланд бардорад, занҷири гузоштани маҳсулотро аз саҳро то истеъмолкунанда соддатар мекунад[4], хароҷоти молистеҳсолкунандагонро кам мекунад[3]. Дар ҷаҳони муосир имкониятҳои модернизатсияи соҳаи аграрзӣ хеле зиёданд, онҳо имкон медиҳанд, ки онро аз як соҳаи анъанавӣ ба соҳаи баланди технологӣ, ки қодир ба ташкили бозорҳои нав барои ҳалли инноватсионӣ ва коркардҳо барои ҳалли шумораи зиёди масъалаҳои амалӣ мебошад, табдил диҳад.

Дар хулоса бояд қайд кард, ки ҳамгироии технологияҳои рақамӣ ба соҳаи аграрӣ барои табдили он ба бахши баланди технологӣ дар иқтисодиёт замина фароҳам меорад. Ин аз ҳисоби кам кардани хароҷоти бемаҳсул ва хеле баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат имконпазир мегардад. Бо як қатор сабабҳои объективӣ, табдили рақамии бахши аграрӣ дар Тоҷикистон дар марҳалаи аввали рушди худ қарордорад. Давлат заминаи қонунгузориро ташаккул медиҳад ва барномаҳои рақамикунонии иқтисодиётро дар маҷмӯъ, инчунин барои соҳаҳои алоҳида тасдиқ мекунад. Рақамикунонӣ ба баланд бардоштани самаранокии корхонаҳои аграрӣ, баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулоти онҳо, баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат ва ҷалби сармоягузорӣ ба соҳа нигаронида шудааст. Технологияҳои рақамӣ иқтидори таъмини амнияти озуқавориро дар маҷмӯъ дар кишвар доранд.

Адабиёт

1 Консепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2019, №642.

2. Косимов Т.А. Хусусиятҳои ташаккул ва рушди зеркомплекси сабзавоту картошка дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – 178с.

3. Липатова Н.Н. Экономия затрат в сельском хозяйстве за счет внедрения цифровых технологий / Н. Н. Липатова Л. П. Федорова, Т. Н. Шлыкова // Развитие агропромышленного комплекса в условиях цифровой экономики : сб. науч. тр. – Кинель : РИО СамГАУ, 2019. – С. 31-34.

4. Мамай О.В. Управление информационным и правовым обеспечением организаций агропромышленного комплекса региона в условиях инновационной экономики / О.В. Мамай, А.Г. Волконская, Н.Н. Галенко, О.И. Курлыков, И.Н.Мамай, С.В. Машков, О.В. Пашкина, М.Н.Купряева, Е.С. Казакова, А.В. Ермакова, Н.С. Шустова // Отчет о НИР № АААА-А17-117070620017.

5. Мамай О.В. Организационные формы трансфера технологий в аграрном секторе экономики // Проблемы развития предприятий: теория и практика: материалы 12-й Международной научно-практической конференции. – Самара, 2013. – С. 144-147.

ИҚТИСОДИЁТИ МИНТАКАВӢ ВА ҶАҲОНИШАВӢ: БА ПРОБЛЕМАИ АЛОҚАМАНДӢ

Саидмахмадова Садбарг Муродалиевна - Муаллими калони кафедраи назарияи иқтисодии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Тел.: (+992) 918-58-84-13

Мақола ба проблемаи робитаи иқтисоди минтақавӣ ва ҷаҳонишавӣ бахшида шудааст. Хусусиятҳои калидӣ ва тафовутҳои ҳамгироии муосири минтақавӣ дар муқоиса бо марҳалаҳои қаблии он нишон дода шудаанд. Муносибати байни иқтисоди минтақавӣ ва ҷаҳонишавӣ баррасӣ карда мешавад. Муқаррар карда шудааст, ки ҷаҳонишавӣ ба иқтисодиёти минтақавӣ дар ҷанбаҳои гуногун – аз ташаккули шароит дар бозори меҳнат то таҳияи стратегияҳои истеҳсолии ҳудудӣ таъсири назаррас мерасонад. Он дар иқтисодиёти минтақавӣ як қатор тағйиротҳоро ба вуҷуд меорад, пеш аз ҳама тавассути афзоиши фаъолнокии гардиши сармояи фаромарзӣ, ки ба тақсимоти самараноки захираҳои ҷаҳонӣ мусоидат мекунад.

Калидвожаҳо: иқтисоди минтақавӣ, ҷаҳонишавӣ, иқтисодиёт, захираҳои меҳнатӣ, қонуният, нобаробарии ҳудудӣ.

РЕГИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА И ГЛОБАЛИЗАЦИЯ: К ПРОБЛЕМЕ ВЗАИМОСВЯЗИ

Саидмахмадова Садбарг Муродалиевна - Старший преподаватель кафедры экономической теории Таджикского государственного финансово-экономического университета. Тел.: (+992) 918-58-84-13.

Статья посвящена проблеме взаимосвязи региональной экономики и глобализации. Выделяются ключевые особенности и различия современной региональной интеграции по сравнению с предыдущими её этапами. Рассматривается взаимосвязь между региональной экономикой и глобализацией. Установлено, чтоглобализация оказывает значительное воздействие на региональную экономику в различных аспектах - от формирования условий на рынке труда до разработки стратегий территориального производства. Она вызывает ряд изменений в региональной экономике, прежде всего за счёт усиления активности трансграничных потоков капитала, что способствует более эффективному распределению мировых ресурсов.

Ключевые слова: региональная экономика, глобализация, экономика, трудовые ресурсы, закономерность, территориальное неравенство.

REGIONAL ECONOMY AND GLOBALIZATION: TOWARDS THE PROBLEM OF INTERCONNECTION

Saidmakhmadova Sadbarg Murodalievna - Senior lecturer at the Department of Economic Theory of the Tajik State University of Finance and Economics Tel.: (+992) 918-58-84-13

The article is devoted to the problem of the relationship between regional economy and globalization. Key features and differences of modern regional integration compared to its previous stages are highlighted. The relationship between regional economy and globalization is considered. It has been established that globalization has a significant impact on regional

economies in various aspects - from the formation of conditions in the labor market to the development of territorial production strategies. It causes a number of changes in the regional economy, primarily due to the increased activity of cross-border capital flows, which contributes to a more efficient distribution of global resources.

Keywords: regional economy, globalization, economy, labor force, regularity, territorial inequality.

Дар шароити иқтисодиёти муосир ҷаҳонишавӣ тамоюли калидии динамикаи иқтисодии минтақавӣ мегардад, ки ба шарофати он воридшавии бо суръати иқтисодиёти минтақавӣ ба системаи муносибатҳои хоҷагидории ҷаҳонӣ таъмин мегардад. Бо вуҷуди ин, он ҳануз аз тарафи илми иқтисодии минтақавӣ диққати даркориро соҳиб нагаштааст.

Таъсири мусбати раванди ҷаҳонишавӣ ба ҳалли яке аз проблемаҳои калидии иҷтимоӣ-иқтисодӣ – нобаробарии ҳудудии даромадҳо байни минтақаҳои гуногуни иқтисодии кишвар барои таҳқиқоти махсус дар соҳаи ҷаҳонишавии динамикаи минтақавӣ аҳамияти камтар надорад [4, с. 153].

Ба ғайр аз он, аз нуқтаи назари мазмуни объективии иқтисодӣ ҷаҳонишавӣ раванди мусбӣ мебошад, зеро он воситаи муассир барои коҳиш додани қисми зиёди нобаробарии байниминтақавӣ хизмат мекунад, зимнан бо мурури замон аҳамияти ин функсияи ҷаҳонишавӣ торафт меафзояд.

Ин проблема дар шароити афзудани тақсимоти байналмилалии меҳнат[2], ки натиҷаи ҷаҳонишавӣ буда, фарқияти ҳосилнокии меҳнатро зиёд мекунад ва ба афзоиши минбаъдаи бекорӣ дар минтақаҳои канорӣ мусоидат мекунад, боз ҳам шадидтар мешавад. Дар баробари ин дар шароити минтақавӣ амиктар шудани тақсимоти меҳнат ба кам шудани бекорӣ мусоидат мекунад.

Ҷаҳонишавӣ ба иқтисодиёти минтақавӣ дар ҷанбаҳои гуногун –аз ташаккули шароити бозори меҳнат то таҳияи стратегияҳои истеҳсолии ҳудудӣ таъсири назаррас мерасонад. Он дар иқтисодиёти минтақавӣ як қатор тағйиротҳоро ба вуҷуд меорад, пеш аз ҳама, аз ҳисоби афзоиши фаъолнокии гардиши сармояи фаромарзӣ, ки ба тақсимоти самараноки захираҳои ҷаҳонӣ мусоидат мекунад [1, с. 395]. Аммо дар ин фаъолнокии гардиши сармояи байналмиллалӣ хатари оқибатҳои пешгӯинашаванда ва номатлуб ҷой дорад.

Раванди ҷаҳонишавӣ ҳамкориҳои зичи кишварҳоро дар сатҳи минтақавӣ акс мекунад. Зимнан, ин ҳам ба мамлакатҳои хеле тараққикарда ва хам ба давлатҳои тараққикардаистода дахл дорад. Кишварҳои пасошӯравӣ ва бахусус Тоҷикистон раванди ҷаҳонишавиро бо оғози табдили на танҳо низоми сиёсӣ, балки низоми иқтисодӣ низ пешвоз гирифтанд [3, 152].

Ҷаҳонишавӣ ба рафъи тафовут дар таъмини минтақаҳо бо захираҳои меҳнатӣ ва аз нав ба шакли муайян даровардани махсусгардонии истеҳсолоти иқтисодиёти минтақавӣ фаъолона мусоидат мекунад, ки ин ҳам таваҷҷӯҳи бештарро ба таъсири он ба рушди иқтисоди минтақавӣ тақозо мекунад.

Ҳамаи ин муҳимияти омӯзиши доираи васеи проблемаҳои марбут ба ҷаҳонишавиро нишон медиҳад. Вобаста ба ин ба масъалаҳои консептуалии моҳият ва хусусияти сохтори ташкилию идоракунӣ ва фаъолияткунии иқтисодиёти минтақа асарҳои бисёре аз иқтисодшиносони ватанӣ ва хориҷӣ бахшида шудааст.

Аммо таҳлили системавии проблемаҳое, ки дар сатҳи иқтисодиёти минтақавӣ дар раванди рушди он тахти таъсири ҷаҳонишавӣ ҳамчун тамоюли калидии ташкили ҳудудии системаи макроиқтисодии миллӣ ба вуҷуд меоянд, дар назарияи иқтисодиёти минтақавӣ самти нокифоя омӯхташуда боқӣ мемонад. Зарурати кор карда баромадани заминаи илмӣ-назариявии тезонидани тараққиёти иҷтимоию иқтисодии иқтисодиёти минтақавӣ дар шароити таъсири рузафзуни равандҳои ҷаҳонишавӣ мубрамияти масъалаи мазкурро муайян мекунад.

Ба назари мо, ташаккул ва инкишофи иқтисодиёти минтақавӣ ба системаи мушаххаси тамоюлҳо, қонуниятҳо, омилҳо ва шароити фаъолияткунӣ, ки дар якчоягӣ ташкил, самт ва динамикаи истеҳсолоти ҳудудиро муайян мекунанд, вобастааст. Дар ин система нақши пешбарандаро тамоюли ҷаҳонишавӣ бозӣ мекунад, ки ҳамчун асос барои ташаккули зерсистемаи нави қонуниятҳо, омилҳо ва шароитҳое баромад мекунанд, ки рушди интенсивӣ-устувории иқтисодиёти минтақавиро таъмин менамояд. Амалан ин аз блоки ташкилию идоракунӣ афзалияти дарккардашудаи татбиқи он омилҳо ва шароитҳоеро талаб мекунад, ки ба истифодаи самараноки имкониятҳои ҷаҳонишавӣ дар ҳаракати иқтисодиёти минтақавӣ мусоидат мекунанд.

Нақши пешбарандаи ҷаҳонишавӣ дар системаи тамоюлҳои рушди муосири иқтисодиёти минтақавӣ бо табиати объективии он шарҳ дода мешавад, ки онро бо ҳеҷ гуна муқовимат паси сар кардан ва ё бекор кардан мумкин нест. Моҳияти ҷаҳонишавӣ, ки мавқеи бартаридоштаи онро таъмин менамояд, дар ҳамгироии зерминтақавии (ҷаҳонӣ) захираҳои минтақавӣ ва бозорҳои маҳаллӣ иборат мебошад, ки бевосита ба ташаккули шаклҳои самарабахши ташкили ҳудудии истеҳсолот мусоидат мекунад.

Механизми минтақавии татбиқи тамоюли ҷаҳонишавиро таҳлил намуда истода, бояд онро ба назар гирифт, ки барои татбиқи он нисбат ба раванди минтақавигардонӣ вақти бештарро талабмекунад. Ин бо он алоқаманд аст, ки ҷаҳонишавӣ аз рӯи моҳияти худ заминаи ибтидоии ташаккули ҳамкориҳои иқтисодиро дар сатҳи ризоияти ҷаҳонӣ пешбинӣ мекунад, дар ҳоле ки ризоияти иқтисодии дохилиминтақавӣ ва байниминтақавӣ хелезудтар ба даст оварда мешавад.

Ҳангоми таҳлили механизми робитаи ҷаҳонишавӣ ва иқтисод дар сатҳи минтақавӣ ду гурӯҳи бахшҳои иқтисодиро дар истеҳсолоти ҳудудӣ ҷудо кардан муҳим аст. Якум, бахшҳои ҷаҳонишуда, ки дар савдои байналмилалӣ фаъолона иштирок мекунанд ва дуюм, бахшҳои ғайриҷаҳонигардонидашуда, ки маҳсулоташон барои фурӯш дар бозори минтақаи мазкур нигаронида шудааст. Ба он нигоҳ накарда, ки ҳарду бахш дар таъмини самаранокии системавии фаъолияткуни иқтисодиёти минтақа нақши муҳим бозӣ мекунанд, маҳз бахшҳои ғайриҷаҳонишуда ба истеҳсоли маҳаллӣ барои истеъмоли дохилӣ бо истифода аз захираҳои маҳаллӣ асос ёфтаанд. Ин бахшҳо ба маънои қатъӣ «иқтисодиёти минтақавӣ»-ро ташкил медиҳанд.

Адабиёт

1. Фролова Е.Д. Мировая экономика и международные экономические отношения: современное состояние, проблемы и основные тенденции развития// Учебное пособие // Е.Д. Фролова [и др.]; под общ. ред. Е.Д. Фроловой, С.А. Лукьянова. - Екатеринбург: УрФУ, 2016. — 184 с

2. Хайдаров Р.Дж. Таджикистан в орбите глобализационных и геополитических процессов. -Душанбе: Ирфон, 2005

3. Ярцева Н.М., Норматова Ш.М. Хусаинов М.К. Зарубежная практика повышения качества оказания услуг в сфере розничной торговли: опыт Республики Таджикистан (Россия - Таджикистан)// Российский внешнеэкономический вестник. 2022. №12. С.45-54

МЕХАНИЗМИ МАБЛАҒГУЗОРИИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ ФАРҲАНГӢ ДАР ҶУМҲУРИ ТОҶИКИСТОН

Рофизода Саидбек Ҳасан – муаллими калони кафедраи назарияи иқтисодии донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, Сино, Муҳамадиев 16/4. Телефон: 93-523-06-66. E-mail: Saidbek. rofizoda@mail.ru.

Азбаски дар мамлакати мо аксарияти муассисаҳои фарҳангӣ манбаъҳои даромади худро надоранд, ё сатҳи онҳо паст буда, барои пӯшонидани хароҷоти зарурӣ кифоя нестанд, аз ин рӯ онҳо ё аз ҳисоби буҷети давлатӣ (ҷумҳуриявӣ ё маҳаллӣ) пурра маблағгузорӣ карда мешаванд, ё аз он маблағҳои заруриро барои пӯшонидани қисми хароҷот мегиранд. Дар мақола таъминоти захиравии рушди хизматрасониҳои фарҳангии мамлакат дида баромада шудааст. Ҳамзамон сарчашмаҳои буҷетӣ ва ғайрибуҷетии маблагузории субъетҳои соҳаи фарҳанг дарҷ гардида, ёдовар гардидааст, ки барои қонеъ гардонидани эҳтиёҷоти муштариён бо истироҳати пурарзиши пурмуҳтаво мувофиқи талаботи бозор воридот аз буҷет, маблағҳои шахсии шаҳрвандон, хайрияҳои сарпарастон ва шахсони алоҳидаро сафарбар кардан зарур аст.

Калидвожаҳо: амсила, маблағгузорӣ, буҷет, хизматрасонӣ, муассисаҳои фарҳангӣ, захира, таъмин, хароҷоти зарурӣ, хайрия, сарпарастон, манбаъ.

МЕХАНИЗМ ФИНАНСИРОВАНИЯ УСЛУГИ КУЛЬТУРЫ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТА

Рофизода Саидбек Хасан – старший преподаватель кафедры экономической теории Таджикского государственного финансово – экономического университета. Адрес: Республика Таджикистан, г. Душанбе Сино, Мухамадиев 16/4. E-mail: Saidbek. rofizoda@mail.ru Телефон: 93-523-06-66.

Поскольку в нашей стране большинство учреждений культуры не имеют собственных источников дохода, либо их уровень низок и недостаточен для покрытия необходимых расходов, то они либо полностью финансируются за счет государственного бюджета (республиканского или местного), либо получают из него необходимые средства для покрытия части расходов. В статье рассматривается ресурсное обеспечение развития культурных услуг страны. При этом были указаны бюджетные и внебюджетные источники финансирования субъектов сферы культуры, а также отмечено, что для удовлетворения потребностей клиентов с ценным и значимым отдыхом в соответствии с требованиями рынка необходимо мобилизовать поступления из бюджета, личные средства граждан, пожертвования спонсоров и частных лиц.

Ключевые слова: модель, финансирование, бюджет, услуги, учреждения культуры, резерв, обеспечение, необходимые расходы, пожертвования, спонсоры, источник.

FINANCING MECHANISM OF CULTURAL SERVICES IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Rofizoda Saidbek Hasan – senior lecturer of the economic theory department in Financial and Economic University of Tajikistan. Address: Republic of Tajikistan, Dushanbe, Sino, Muhammadiev 16/4. E-mail : saidbek. rofizoda@mail.ru. Phone: 93-523-06-66.

Since most cultural institutions in our country do not have their own sources of income, or their level is low and insufficient to cover the necessary expenses, they are either fully funded from the state budget (republican or local), or receive the necessary funds from it to cover part of the costs. The article considers the resource provision for the development of cultural services in the country. At the same time, budgetary and extra-budgetary sources of financing for cultural entities were indicated, and it was also noted that in order to meet the needs of clients with valuable and meaningful vacations in accordance with market requirements, it is necessary to mobilize budget revenues, personal funds from citizens, donations from sponsors and individuals.

Key words: model, financing, budget, services, cultural institutions, reserve, provision, necessary expenses, donations, sponsors, source

Дар амалияи маблағгузории муассисаҳои фарҳанги тобеи давлатӣ ва маҳаллии ҷумҳурӣ амсилаи зерин ташаккул ёфтааст: як қисми хизматрасониҳои иҷтимоию фарҳангӣ (таҳсилотӣ, бадеию тамошобоб фароғатию бозингарӣ, солимгардонӣ) - ро ҳар як муассиса дар доираи маблағгузории пурра ё қариб пурраи буҷетӣ истеҳсол, иҷро ва таъмин мекунад. Қисми дигари хароҷотро муассиса аз ҳисоби худмаблағгузорӣ мепӯшонад. Дар таомули муассисаҳои фарҳангӣ ин хизматрасониҳо пулакӣ ё воридоти ғайритиҷоратӣ (хайриявӣ) мебошанд. Ҳамин тавр, барои қонеъ гардонидани эҳтиёҷоти муштариён бо истироҳати пурарзиши пурмуҳтаво мувофиқи талаботи бозор ҳам воридот аз буҷет, ҳам маблағҳои шахсии шаҳрвандон, ҳам хайрияҳои сарпарастон ва шахсони алоҳидаро сафарбар кардан зарур аст.

Ба манбаъҳои ғайрибуҷетии маблағгузорӣ даромадҳо аз фаъолияти мустақилонаи истеҳсолии муассисаҳо ва ташкилотҳои иҷтимоию фарҳангӣ бо истифодаи методҳои худҳисобкунӣ ва фаъолияти соҳибкорӣ мансубанд. Самтҳои фаъолияти мустақилона оид ба пешниҳоди хизматрасониҳои пулакӣ гуногунанд: ташкили фароғат; фаъолияти истеҳсолӣ; фаъолияти миёнаравӣ.

Як соҳаи махсуси идоракунии касбӣ бо стратегия ва тактика, принсипҳо ва технологияҳои худ - фандрайзинг – ҷустуҷӯи воситаҳои пулӣ барои муассисаҳои фарҳангӣ ташаккул ёфтааст. Ҳангоми ҳисобкунии буҷетӣ хароҷоти ҷории корхона қисман ё пурра аз буҷети соҳибмулк, ки ба сифати он аксар вақт давлат баромад мекунад, пӯшонида мешаванд. Такрористеҳсоли густурда низ аз ҳисоби воситаҳои соҳибмулк амалӣ карда мешавад. Дар асоси ин принсипҳо ташкилотҳои буҷетӣ, ки аз ҳисоби буҷетҳои ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ маблағгузорӣ карда мешаванд, корхонаҳои аз ҷиҳати нақшавӣ зиёновар, ки молҳову хизматрасониҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳимро истеҳсол мекунанд, кор мекунанд.

Ҳисоби хоҷагӣ - ин мустақилона пӯшонидани хароҷоти ҷорӣ ва ба даст овардани фоида мебошад, ки аз ҳисоби он такрористеҳсоли густурдаро амалӣ месозанд. Дар ин зимн манбаъҳои фоида дар дохили корхона ҷойгиранд. Онҳо аз афзоиши ҳаҷми истеҳсолот ва кам кардани арзиши аслии маҳсул аз ҳисоби беҳтар кардани истифодаи ҳама намудҳои захираҳои дохилӣ иборат мебошанд. Манбаъҳои берунаи фоида (тағйирёбии нархҳои

маҳсулоти истеҳсолшуда, дарёфт кардани таъминкунандаи беҳтарин ашёи хом ва мавод, истеъмолкунандагони беҳтарин, муассисаҳои беҳтарини молиявию қарздиҳӣ) аз ҷониби давлат ба танзим дароварда шуда, барои корхонаҳое, ки дар шароити ҳисоби хоҷагӣ кор мекунанд, амалан дастнорасанд.

Ҳисоби тиҷоратӣ масъулияти пурраи ташкилию иқтисодӣ ва молиявии субъекти хоҷагидор, идоракунии истеҳсолот дар асоси ҳисоби мутаносиби пулии хароҷот ва натиҷаҳои амалиёт бо мақсади ба даст овардани фоидаи устувор; истифодаи фишангҳои иқтисодӣ ва воситаҳо, ба монанди нархгузорӣ, хароҷоти истеҳсолот, маблағгузорӣ ва қарзгирӣ маҳсуб меёбад.

Азбаски дар мамлакати мо аксарияти муассисаҳои фарҳангӣ манбаъҳои даромади худро надоранд, ё сатҳи онҳо паст буда, барои пӯшонидани хароҷоти зарурӣ кифоя нестанд, аз ин рӯ онҳо ё аз ҳисоби буҷети давлатӣ (ҷумҳуриявӣ ё маҳаллӣ) пурра маблағгузорӣ карда мешаванд, ё аз он маблағҳои заруриро барои пӯшонидани қисми хароҷот мегиранд. Дар ин ҳолат, маблағгузорӣ мувофиқи сметаи хароҷоти ҷорӣ мавҷуд аст. Вобаста ба татбиқи принсипи барномавии маблағгузорӣ дотатсияҳои буҷетӣ дар шакли кафолати ҳадди аққали пойгоҳи моддию техникӣ ва таъминоти иқтисодии муассисаҳои фарҳанг боқӣ мондааст. Ин маоши кормандони доимӣ, хароҷот барои гармӣ, қувваи барқ ва дигар моддаҳои «муҳофизатшаванда» -и сметаи буҷет мебошанд, ки ҳадди аққали маблағҳои ҷории нигоҳдорӣ, дастгирии фаъолияти шабакаи муассисаҳо, хусусан шабакаи давлатиро кафолат медиҳанд.

Бояд қайд кард, ки дар солҳои аввали бозсозӣ буҷети ҷумҳуриявӣ ва мутобиқан буҷетҳои маҳаллӣ хеле ноустувор буданд, дер қабул шуда, бо касри зиёд иҷро карда мешуданд, ки ин низ имкон надод, ки муассисаҳои фарҳанг фондҳоро ташаккул дода, аз механизмҳои мусбати дар ғояи шароити нави хоҷагидорӣ гузошташуда пурра истифода баранд. Ба таври воқеӣ шароити нави хоҷагидорӣ танҳо дар муассисаҳои бузурги давлатии фарҳанг, ки воситаҳои худиро доштанд, ҷорӣ карда шуда, ҳалли муваффақонаи худро ёфтанд.

Аз бисёр ҷиҳат таҳияи бесифати механизмҳои маблағгузории фарҳанг аз масъалаи таъминоти нокифояи захиравӣ ва технологии мақомоти идоракунии соҳаи фарҳанг дар маҳалҳо вобаста аст. Якчанд ҷанбаҳои идоракунии захираҳоро, ки ба таври кофӣ истифода нашуда, ба сифат ва дурнамоҳои қарорҳои идоракунӣ таъсир расонданд, мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Принсипи квотавӣ дар тақсимоти молия, механизми танзимнашудаи интиқоли ҳуқуқи идоракунии фаврии маҷмӯаҳои амволӣ ва дигар омилҳои манфӣ, аз ҷумла «вазни дастгоҳӣ» -и роҳбар ва қудрати лоббигардонии идораҳои иқтисодӣ имкон намедиҳанд, ки чунин вазифаҳои муҳими идоракунӣ ба монанди таҳлил ва пешбинӣ истифода шаванд.

Масъалаи дигари таъмини захиравӣ истифодаи нокифояи захираҳои рамзӣ мебошад. Лоиҳаҳои имиҷӣ (мавқеъгирии фарҳанг, аз ҷумла хусусиятҳои миллӣ, ҷузъҳои манзаравӣ ва таърихии он, ҳамчун имиҷи ҷолиби қаламрав), ки ба муаррифии субъектҳо дар фазои ҷамъиятӣ нигаронида шудаанд, дорои имкониятҳои амалан тамомнашаванда барои сармоягузориҳо мебошанд, аммо то ба ҳол онҳо хусусияти ҷузъӣ доштанд.

Дар шароити ислоҳоти худидоракунии маҳаллӣ, ки дар қатори дигар тадбирҳо «буридани» сарҳадҳои маъмурии минтақаҳои кишварро пешбинӣ мекунад, истифодаи захираҳои фазоию ҳудудӣ, аз ҷумла идоракунии инфрасохторҳои фарҳангӣ ва объектҳои

навро бо назардошти фарогирии функсионалии хизматрасонӣ, зудҳаракатии арзаи онҳо ба истеъмолкунанда, дастрасии ҷуғрофӣ ва нархӣ ба мақсад хеле мувофиқ мебуд.

Захираҳои ташкилӣ омили муҳими таъминоти сифатии навсозии фаъолияти муассисаҳои фарҳангию фароғатӣ мебошанд. Ин, пеш аз ҳама, сохторҳои нави ташкилӣ (муассисаҳо ва ташкилотҳои шаклҳо ва навъҳои нав), инчунин робитаҳои ташкилӣ мебошанд, ки маҷмӯи хизматрасониҳои давлатиро дар соҳаи фарҳанг таъмин мекунанд. Дар асоси эҷоди сохторҳои нави фаъолияти фарҳангӣ бояд технологияи ҳамбастагии функсионалӣ ва буҷетии муассисаҳо ва ташкилотҳои алоҳида бо назардошти хизматрасониҳои байниминтақавӣ дар соҳаи фарҳанг қарор гирад.

Дар навбати худ, захираҳои заифи инсонӣ сабаби рушди сусти захираҳои технологӣ мебошанд, ки муайян кардани намудҳои фаъолият ва технологияҳои афзалиятнокеро дар бар мегиранд, ки қобиланд вектори рушди фаъолияти фарҳангиро эҷод кунанд.

Камбудии хоси амсилаҳои кунунии идоракунӣ ихтилофот байни ваколатҳои мақомоти ҳокимият ва манбаҳои воқеии маблағгузории фаъолияти он буданд.

Сабабҳои чунин ихтилоф инҳоянд:

- объективӣ - пойгоҳи сусти манбаъҳои буҷети маҳаллӣ, мавҷуд набудани меъёрҳои давлатии таъминоти моддию молиявӣ;

- субъективӣ - номутобиқатии амалҳои сохторҳои идоракунанда бо талаботи қонунгузорӣ, мавҷуд набудани қобилияти мубориза бурдан барои буҷет дар менеҷмент.

Яке аз вазифаҳои асосии низоми ташкилотҳо вазифаи иқтисодӣ мебошад, ки доираи татбиқи он таъмини захиравии фаъолияти ҷорӣ ва ояндаи ташкилот ва баланд бардоштани самаранокии он мебошад. Маҳз ҳамин вазифа асоси воқеии иҷрои як қатор вазифаҳои дигари институтсионалӣ аз ҷониби ташкилотҳо мебошад.

Вазни иқтисодӣ ва зудҳаракатӣ, дар навбати аввал, аз ҳисоби захираҳои ташкилот муайян карда мешаванд. Дар соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт онҳо ҳам аз ҷиҳати ҳаҷм, ҳам аз ҷиҳати мухтаво фарқ мекунанд. Маҳз мавҷуд набудани захираҳо ба муассисаҳои фарҳангӣ имкон намедиҳад, ки стратегияи корпоративиро бомуваффақият таҳия ва амалӣ карда, вазифаҳои институтсионалиро ҳатто баъзан дар шароити мусоиди беруна иҷро кунанд.

Нақши захираҳо на танҳо аз он ҷиҳат муҳим аст, ки бидуни онҳо субъект ҳадафи стратегиро ба даст намеорад. Захираҳо иқтидори ташкилот маҳсуб меёбанд. Аҳамияти стратегии онҳо, аввалан, аз имкониятҳои дар он мавҷудаи таҳияи стратегияи барои субъект оптималӣ (манбаи ташаккулёбӣ), дуюм, аз таъсири ба таври принсипиалии имконпазир ба муҳити берунии ташкилот (хусусияти истифода), сеюм, дар муайян кардани ҳадафи мушаххаси стратегии субъект (самти амал) – ро иборат аст.

Таъмини захиравӣ ба тамоми соҳаҳои фаъолияти субъектҳои иқтисодӣ таъсир расонда ва, моҳиятан, ҳамеша аз объекти идоракунӣ иборат буд. Аммо, ақибмонии таҳияҳои назариявӣ аз амалияи идоракунӣ дар марҳилаи муосир бо пайдоиши босуръати намудҳои нави захираҳо, манбаъҳои ташаккулёбии онҳо ва усули арзёбӣ тавзеҳ меёбад. Захираҳои нав методҳо, технологияҳо ва қоидаҳои муносибро барои дастгирии захиравии фаъолияти ташкилотҳо талаб мекунанд.

Дар айни замон дар ҷумҳурӣ субъектҳои хоҷагидорӣ ба шароити нави мубодилаи захираҳои худ гузаштанд ва маҷбуранд, ки барои қарорҳои қабулшудаи идоракунӣ бо дороиҳои худ пурра ҷавоб диҳанд. Бо вуҷуди ин, оид ба назарияи таъминоти захиравӣ ҳанӯз ягон ақидаи ягона ташаккул наёфтааст. Аксари иқтисодчиён моҳияти ин категорияро маҳдуд намуда, онро танҳо бо таъмини молиявии ягон хел равандҳо шарҳ

медиҳанд. Дигарон масъалаи идоракунии захираҳоро бо мубодилаи захиравӣ, ҳаракати ҷараёнҳои моддӣ маҳдуд мекунанд, ки объекти он маҳсули истеҳсолшуда буда, соҳаи таҳқиқот бошад салоҳияти логистика мебошад.

Таъминоти захиравӣ яке аз вазифаҳои муҳимест, ки татбиқи он сатҳи рушди ҳар як субъекти хоҷагидор ва самаранокии фаъолияти онро муайян мекунад. Таҳқиқи қонуниятҳои он барои ташаккул ва тақсимоти оқилона, самаранок ва саривақтии захираҳое, ки барои кор дар тамоми давраҳо заруранд, талаб карда мешавад.

Сарфи назар аз аҳамияти аввалиндараҷа, таъминоти захиравӣ ҳамчун «чизе дар худ» ҳадафи ташкилот ба шумор намеравад. Вазифаи фаъолият ноилшавӣ ба натиҷаҳои назарраси ҷамъиятӣ ё маҳаллӣ зимни хароҷоти камтарин, бо шумули ду зервазифа мебошад. Аввалӣ аз ташаккули мақсадҳо ва самтҳои стратегии фаъолияти иҷтимоию иқтисодӣ, ба ҳадди аксар расонидани натиҷанокии он иборат аст. Дуюм - таъминоти захиравӣ ба истеҳсол ва такрористеҳсолкунӣ, тақсимоти захираҳои зарурӣ, ба ҳадди ақал расонидан ва оқилонасозии хароҷот дахл дорад.

Таъминоти захиравиро танҳо бо ташаккули манбаъҳои фаъолияти субъекти хоҷагидор маҳдуд кардан мумкин нест. Ин раванд нисбатан васеътар буда, нисбати идоракунии стратегии фаъолият вогузар мебошад. Аз стратегияи таъминоти захиравӣ бавуҷудоӣ ё рафъи масъалаҳои муҳимтарини менеҷменти ташкилот, масалан, пешгирии ташаккули монеаҳои ташкилӣ ё бархурди манфиатҳо, ҳавасмандгардонии баланд бардоштани самаранокӣ вобаста аст.

Таҳқиқи механизмҳои таъминоти захиравии фаъолияти ташкилот заминаи зарурие барои таҳияи консепсияи идоракунии захираҳо фароҳам меорад. Механизми таъминоти захиравӣ низоми унсурҳои институтсионалиест, ки барои тақсимот ва аз нав тақсимоти захираҳо аз ҷониби субъектҳои хоҷагидор ва воҳидҳои сохтории онҳо, инчунин таҳаввули захираҳо аз як шакл ба шакли дигар зарур аст.

Самтҳои таъминоти захиравии фаъолияти ташкилот, аз як тараф, бо он захираҳои молиявӣ, кадрӣ, моддӣ ва дигар муайян карда мешаванд, ки онҳоро имрӯз дар ихтиёри худ дорад, аз тарафи дигар, он бо захираҳо ва зеҳнӣ ва инноватсияҳо, инчунин бо имкониятҳои ҷалби манбаъҳои сармоягузорие муайян карда мешаванд, ки он пешбинӣ мекунад, ки дар оянда ҷорӣ кунад.

Таъминоти захиравии фаъолияти ташкилот раванди маҷмӯии сафарбаркунӣ, ҷамъоварӣ, тақсимоти захираҳо, инчунин амалисозии банақшагирӣ, назорат, мониторинг ва тартиботи дигар мебошад, ки ба истифодаи самаранок ва оқилонаи захираҳо ва коҳиши хавф дар фаъолияти ташкилот нигаронида шудаанд.

Рушди мавзӯи нерӯи захиравӣ дар доираи самтҳои ташаккулёфтаи банақшагирӣ ва идоракунии стратегӣ, аз қабили менеҷменти молиявӣ, идоракунии кормандон, логистика, банақшагирии соҳибкорӣ ва ғайра ташаккул меёбад. Дар натиҷа, барои арзёбии имкониятҳои ташкилот дар соҳаҳои мухталифи фаъолияти он миқдори зиёди абзорҳо ҷамъ оварда шудаанд, аммо дар айни замон, норасоии пуррагии фарогирӣ ва муносибати низомбандишуда барои муаррифии сохтори нерӯи захиравӣ эҳсос мешавад.

Ҳамин тавр, зарур аст, ки дар асоси абзорҳои ҷамъшудаи бозаргонӣ амсилае пешниҳод карда шавад, ки тамоми моҳияти нерӯи захиравии ташкилотро пурра ва возеҳ инъикос карда, имкони муаррифии сохтори унсурии онро фароҳам орад. Гумон кардан мумкин аст, ки захираҳои аз ҷиҳати миқдор ва сифат якхела метавонанд дорои нерӯи гуногун вобаста аз дараҷаи истифодаи онҳо бошанд. Ҳамин тариқ, нерӯи захиравӣ на танҳо

намудҳои мухталифи захираҳо, балки инчунин дараҷаи истифодаи онҳо, имконияти онҳоро дар эҷоди таъсири муфид тавсиф медиҳад.

Дар натиҷаи амали муштараки блокҳои низоми идоракунӣ, захираҳо ва блоки фаъолият соҳаҳои функсионалие ташаккул меёбанд, ки имкон медиҳанд, то ки муқоиса бо сохтори ташкилӣ ва хати робитаи мутақобила бо вазифаҳои воҳидҳои гуногуни ташкилӣ гузаронида шавад. Ҳамин тариқ, сохтори мазкур имкон медиҳад, ки маҷмӯи мукаммали вазифаҳои ин ё он воҳиди сохтории ташкилот муайян карда шавад. Ҳамзамон, тамоми самтҳои фаъолият, аз тадқиқот шурӯъ карда, то истифодаи абзорҳои маркетингии ҳамкорӣ бо бозор ва фаъолияти иҷтимоӣ, ки, алалхусус, барои ташкилотҳо асосӣ мебошад, пурра фаро гирифта мешаванд.

Дар раванди амалисозии фаъолияти хоҷагидорию молиявӣ аз ҷониби ташкилот захираҳои он якҷоя амал карда, зимнан натиҷаҳои муайянро дар шакли маҳсули истеҳсолшуда, хизматрасониҳои пешниҳодшуда, корҳои иҷрошуда ва фоида аз фурӯши онҳо; даромад, фоида ва ғайра ба бор меоранд. Натиҷаҳои бадастомада барои рушди раванди ташаккули захираҳо дар сатҳи сифатан нав ва барои рушди иқтисодии ташкилот заминаи воқеӣ мебошанд.

Дар марҳилаи аввал ташкилот хароҷоти маҷмӯии марбут ба ташаккули манбаъҳои ташкили захираҳоро эҷод мекунад. Ин метавонад хароҷоти марбут ба хизматрасонии намудҳои гуногуни қарз, ифтитоҳи ташкилот, амалисозии гуфтушунидҳо оид ба ташаккули манбаъҳои захираҳо, хароҷоти яквақта дар шакли сармоягузориҳо, хароҷот барои хариди ашёи хом, мавод ва ғайраро дар бар гирад.

Дар бораи захираҳо ва манбаъҳои ғайрибуҷетӣ (ғайридавлатӣ) ба монанди сарпарастӣ, патронаж ва эҳсонкорӣ, аллакай дар боло қайд карда шуд. Аз ин рӯ, илова ба гуфтаҳои боло, бояд чунин манбаи имконпазири маблағгузории муассисаҳои соҳаи фарҳанг, ба монанди лоиҳаҳо ва барномаҳои байналмилалӣ қайд карда шавад. Дар Тоҷикистон дар айни замон ташкилотҳои байналмилалӣ ба монанди ЮНЕСКО, ИКОМОС, фондҳои маликаи Бритониёи Кабир, шоҳзода Уэлс, Фонди Сорос, Фонди байналмилании илмӣ хеле фаъоланд. Грантҳо барои маблағгузорӣ ба шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ ҷудо карда мешаванд. Иттилоот оид ба муҳлати пешниҳоди дархостҳо, хусусият ва самтҳои дастгирии имконпазир дар ВАО интишор карда мешавад.

Тамоюлҳои муосири маблағгузории буҷетии истеҳсол ва пешниҳоди хизматрасониҳо ва неъматҳои фарҳангӣ ва иштироки мустақими давлат дар ҳаёти фарҳангии мамлакат барои нерӯ гирифтани иқтидори иқтисодии ин соҳа хеле муҳим аст ва минбаъд ин тамоюл бо сабаби нақши фарогир доштани он дар тамоми ҷанбаҳои ҳаёти иқтисодиву иҷтимоӣ ва сиёсӣ бояд нерӯ гирад. Пайваста ба болоравии фарҳанг ва хизматрасониҳои фарҳангӣ иштирокдорони муносибатҳои иҷтимоиву иқтисодии кишвар, институти эътимод, ки муҳимтарин омили рушди ҷомеа мебошад, инкишоф меёбад. «Эътимод ва боввариро метавон ҳамчун интизорие, ки дар дохили ҷомеаи дар бораи рафтори муқаррарӣ ва поквиҷдонона будани аъзоёни он, ки изҳори омодагии фардро ба кумаки мутақобила мутобиқи тамоми меъёрҳои эътирофшуда сураът мебахшад, муаяйн намуд»[3, с. 198]. Инкишофи фарҳанг ва шаклгириву рушди иқтисоди эҷодӣ таъсири фарогири худро ба ҳама соҳаҳои иқтисодӣ дар доираи густариши хусусиятҳои институтҳои эътимод таъсир расонида, ба рушди шаклҳои нави ташкили иқтисодӣ дар доираи муносибатҳои интегралӣ, эҷоди ассосиатсияву иттифоқҳо ва ғайраҳоро, ки ба уклади иқтисодии панҷум, шаклҳои муосири ташкиливу технологӣ маҳсуб меравад, мусоидат мекунад. Дар ин раванд, нақши

давлат ҳамчун метаинститут барои таъмини рушди соҳаи фарҳанг ва иқтидори иқтисодии он хеле муҳим мебошад. Бо дастгирии соҳаи фарҳанг давлат ҳамзамон нақши танзимкунии ҳаёти иҷтимоиву иқтисодиро низ ба иҷро мерасонад. Масалан, болоравии сатҳи фарҳангии аъзоёни ҷомеа маблағҳо барои муқовимат ба ҷинояткориҳо сарфа мешавад. Яъне ҳаҷми маблағҳои дастгирӣ маротибаҳо сарфаи маблағи буҷетро таъмин менамояд, ҳамин тариқ самаранокии хароҷоти буҷети давлатӣ баланд мегардад. Илова бар ин, чуноне, ки дар боло қайд намуда будем, дар шароити рушди инноватсионӣ ва боло гирифтани нақши қишри зеҳнии ҷомеа дар рушди иқтисодиву иҷтимоӣ, соҳаи фарҳанг ба як соҳаи бунёдии иқтисоди миллӣ табдил меёбад. Яъне хароҷоти буҷет ба соҳа пайваста бо иштирок истеҳсоли арзиши нав дар иқтисодиёти мамлакат, тадриҷан боз мегардад. Чуноне, ки маълумоти ҷадвали 1 нишон медиҳад дар давраи солҳои 2018-2023 бо арзиши наве, ки соҳаҳои санъат, хушнудӣ ва истироҳат дар истеҳсоли ММД -ии мамлакат саҳмгузор шудааст, аз 328,2 то 816,5 млн. сомониро ташкил додааст, яъне дар ин давра қариб 2, 5 маротиба афзудааст. Аммо, давлат вобаста ба муҳимияти неъматҳои соҳаи фарҳанг барои рушди ҷомеа маблағузории худро афзун намудааст.

Ҷадвали 1. Маблағгузории давлатии соҳаи фарҳанг ва иштироки соҳа дар истеҳсоли ММД (коэффисиенти тамоюлоти давлат ба соҳаи фарҳанг).

	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Соли 2023 нисбат ба 2018
ММД	71059,22	79109,8	83958,3	101076,3	118181,7	130791,5	184,1
Аз он ҷумла: санъат, хушнудӣ ва истироҳат	328,2	366,0	408,0	525,4	571,5	816,5	248,8
Дар % ба ММД	0,46	0,46	0,48	0,52	0,48	0,62	0,16 бф
Хароҷоти буҷет ба чорабиниҳои фар-ҳангӣ – оммавӣ, солимгардонӣ ва динӣ, бо млн с.	744,1	335,6	987,1	1162,4	1078,1	1471,7	197,8
Дар % ба ММД	1,1	0,4	1,2	1,2	0.9	1,1	-
Коефисиен-ти тамоюлоти давлат ба соҳаи маориф	2,4	0,86	2,5	2,3	1,9	1,8	-0,6

Ҳисоб карда шуд аз рӯи: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2024, С.218,358

Соли 2023 харочоти буҷет ба чорабиниҳои фарҳангӣ - оммавӣ, солимгардонӣ ва динӣ 1471,7 млн сомониро ташкил додааст, ки нисбат ба соли 2018 97,8 фоиз зиёд шудааст. Дар замони муосир сифати рушди иқтисодиву иҷтимоии кишварҳо ва хусусиятҳои давлат бо индикатори иҷтимоигардии он тавсиф дода мешавад. Давлати мо мутобиқи конститутсиямон “Тоҷикистон давлати иҷтимоӣ буда, барои ҳар як инсон шароити зиндагии арзанда ва инкишофи озодонаро фароҳам меорад”[1] маҳсуб мешавад. Бинобар он қариб 50 фоизи буҷети давлатамон ба соҳаи иҷтимоӣ равона мегардад. Гувоҳи ин раванд дар соҳаи фарҳанг низ мушоҳида мешавад. Чуноне, ки мебинем аз маълумоти ҷадвали

коэфисиенти тамоюлоти давлат ба соҳаи фарҳанг (таносуби ҳиссаи маблағгузории буҷетии соҳа ба ҳиссаи иштироки он дар истеҳсоли ММД) дар ин давраи таҳлилӣ ба ҳисоби миёна ба 1,9 баробар аст. Яъне маблағгузории буҷетӣ қариб 2 маротиба зиёдтар нисбат ба оне, ки соҳа ба истеҳсоли арзиши нав иштирок менамояд. Аммо, маблағузории соҳа нафъи худро дар тамоми соҳаҳои хоҷагии халқ меорад, ки бо ҳисоби миқдорӣ чен кардан душвор аст.

Бинобар он дастгирии молиявии давлат барои нерӯ гирифтани иқтидори иқтисодии муассисаҳои фарҳангӣ дар марҳилаи рушди индустриаликунониву инноватсионии мамлакат, бахусус дар мавриди эълон намудани солҳои 2025-2030 солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия хеле муҳим мебошад. Зеро, рушди соҳаи фарҳанг ҳамчун омили иҷтимоӣ ба рушди инноватсионии иқтисодиёт хидмат менамояд. Таҳлили даҳ соли охири маблағгузории соҳа нишон медиҳад, ки ҳарчанд ҳаҷми маблағгузорӣ соли 2023 нисбат ба соли 2014 аз 476,0 то 1471,7 млн. сомонӣ, яъне беш аз 3 маротиба зиёд шудааст, аммо тағйироти солонаи он, бахусус фарқияти аз нишондиҳандаи миёнаи ин даҳсола хеле калон мебошад. Яъне ноустувории маблағгузорӣ мушоҳида мешавад.:

Ҳамин тариқ, дастгирии давлатии фарҳанг ва санъат дар мамлакат хусусияти устувор ва динамикаи мусбӣ надорад, ки инро таҳлили ҳаҷми он ба таври воқеӣ, ҳиссаи хароҷот ба фарҳанг ва санъат дар хароҷоти буҷети давлатӣ нишон дод. Ин рушди иқтисодиро дар соҳаи фарҳанг суст карда, боиси коҳиши иқтидори он ҳам гардидааст.

Барои рушди соҳаи фарҳанг дар шароити рушди муносибатҳои бозорӣ манбаи анъанавии ғайрибуҷетии маблағгузорӣ аниқтараш фаъолияти тиҷоратии худи муассисаи фарҳангӣ мебошад. Таъкид кардан муҳим аст, ки сухан дар бораи самтдиҳии дақиқ ба ниёзҳои мизоҷон, ба он намудҳои фаъолияте меравад, ки аз талаботи баланд бархӯрдоранд. Илова бар хизматрасониҳои анъанавии пулакии фарҳангӣ, ин метавонад депозити бонкӣ, истифодаи муштараки биноҳо ва ғайра бошанд. Истифодаи фаъоли нерӯи муассисаҳои фарҳанг барои фаъолияти соҳибкории субъектҳои хоҷагидорӣ, иштирок дар пешбурди фурӯш, аксияҳои рекламавӣ ва ғайра, ки дар боло зикр гардид, хеле самаранок аст.

Натиҷаҳои назаррасро метавонад инчунин фаъолияти мустақилонаи соҳибкорӣ, ташкили устохонаҳои ёрирасон, мактабҳо ва дигар «корхонаҳои шамъӣ» ба бор оранд, ки даромад аз фаъолияти онҳо метавонад ба таъмини фаъолияти асосии ташкилот ё муассиса равона карда шавад[2, с.147]. Дар миқёси минтақавӣ ба таъсиси як бонки фарҳангӣ - оддӣ чизе халал намерсонад, аслан, бонке танҳо бо он фарқият, ки он меъёри тарофавии имтиёзнок дошта бошад, фарқи онҳо - масалан, бо меъёри вазни миёна - метавонад ба эҳтиёҷоти дастгирӣ ва рушди соҳаи фарҳанг, аз ҷумла аз тариқи Фонди рушди фарҳанг ва санъат равона карда шавад. Рушди фаъолияти суғуртавӣ дар соҳаи фарҳанг низ хеле умедбахш аст - бар хилофи амалияи хориҷӣ, дар ҷумҳурӣ амалан суғуртаи фаъолият дар соҳаи фарҳанг вуҷуд надорад. Маълум аст, ки фаъолият дар иқдом ва ҳавасмандгардонии фаъолияти суғуртавӣ кори мақомоти идоракунии давлатии соҳа мебошад, зеро қисми даромад аз суғурта низ метавонад ба эҳтиёҷоти фарҳанг равона карда шавад.

Аллакай аз рӯйхати дар боло номбаршудаи манбаъҳои имконпазири маблағгузории фаъолияти муассисаҳои фарҳанг якчанд саволҳои возеҳе ба миён меоянд, ки барои менеҷменти амалӣ дар соҳаи фарҳанг муҳим мебошанд. Аввалан, ин муайян кардани таносуби байни маблағгузории буҷетӣ ва ғайрибуҷетӣ мебошад. Ба ибораи дигар, чӣ чизро дар асоси тиҷоратӣ ва чӣ чизро танҳо дар асоси маблағгузории буҷетӣ таъмин кардан мумкин аст. Сониян, ин муайян кардани афзалиятҳо барои маблағгузории буҷетӣ мебошад:

ба кӣ ва чӣ чиз дар соҳаи фарҳанг бояд аз ҷониби давлат кафолат дода шавад. Сеюм, чӣ гуна маблағҳоро аз манбаъҳои гуногун ҷалб ва андӯхтан мумкин аст.

Баланд бардоштани самаранокии хароҷоти буҷетӣ дар соҳаи фарҳанг инҳоро пешбинӣ менамояд:

- татбиқи пайдарҳами методҳои мақсадноки барномавӣ, шартномавӣ ва сармоягузории маблағгузории муассисаҳои фарҳанг;
- тамаркузи воситаҳои буҷетӣ дар самтҳои афзалиятноктари сиёсати фарҳангӣ ва рушди кинематография, ки ба ҳадафҳои стратегӣ дар соҳаи фарҳанг ҷавобгӯ ҳастанд;
- гузаштан ба низоми шартномавии кирояи роҳбарони муассисаҳои фарҳанг ва кормандони эҷодӣ, васеъ намудани мустақилияти муассисаҳои фарҳанг дар муайян кардани ҳаҷм ва шартҳои пардохти музди меҳнат, ки дар шароити афзоиши пардохти музди меҳнати кормандони соҳаи фарҳанг имкон медиҳад, ки тафовути беасос дар сатҳҳои пардохти музди меҳнат дар бахши воқеии иқтисодиёт ва соҳаи фарҳанг тадриҷан бартараф карда шавад;
- беҳтарсозии шабакаи муассисаҳои буҷетии фарҳанг;
- ҷорӣ намудани низоми банақшагирии молиявӣ, ки баҳисобгирии ҳамаи манбаъҳои даромади муассисаҳои давлатӣ ва шаҳрдории фарҳанг ва самтҳои истифодаи онҳоро таъмин менамояд;
- эҷоди низомҳои миллии мониторинги ҳолат ва истифодаи ёдгориҳои таърихию фарҳангӣ, маснуняти ашёҳои фондҳои осорхонавӣ ва бойгонӣ, фондҳои китобхонаҳо; самарабахшии кори муассисаҳои фарҳанг;
- ҷорӣ намудани методҳои муосири назорати сарфи мақсаднок ва самарабахши маблағҳои буҷетӣ;
- таъмини шаффофияти ҷараёнҳои молиявӣ дар соҳаи ғайритиҷоратии фарҳанг, бо шумули интишори ҳатмии ҳисобот аз ҷониби мақомоти идоракунӣ, ташкилотҳои давлатӣ ва шаҳрдории фарҳанг дар бораи сарфи маблағҳои буҷетӣ ва ғайрибуҷҷетӣ;
- таъсиси шӯроҳои парасторӣ, ки вазифаҳои назорати ҷамъиятии фаъолияти молиявию хоҷагидории муассисаҳои фарҳангиро амалӣ мекунанд.

Хулоса, азбаски маънои самтҳои пешниҳодшудаи ҳалли масъалаҳои иҷтимоию иқтисодии идоракунии фарҳанг аз корбасти бошууронаи онҳо ба воқеияти иҷтимоӣ иборат аст, моҳият ва таъйиноти пешниҳодҳо аз беҳтарсозии раванди идооракунӣ, яъне кам кардани хароҷоти идоракунӣ ва баланд бардоштани самараи иҷтимоию иқтисодӣ иборат мебошад.

Адабиёт

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (6 ноябри соли 1994)
2. Брезе О.Э., Салий В.В. Прогнозирование продовольственного спроса региона,основанное на методах математической статистики// Техника и технология пищевых производств. 2014. № 3 с. 145-150 ISSN 2074-9414
3. Мирсаидов А.Б. Инкишофи матритсаи институтсионалии Точикистон (ҷанбаҳои иқтисоди сиёсӣ) – Душанбе, «Дониш», 2021, 300 с.
4. Рофизода С.Ҳ., Аҳамияти иҷтимоию иқтисодии идоракунии хизматрасонӣ дар бахши фарҳанг [Матн] / С.Ҳ. Рофизода // Ахбори академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (Бахши илмҳои иқтисодӣ). Душанбе. – 2022. - №2 саҳ; 122 – 126.

НАҚШИ ҚАРЗИ БОНКӢ ДАР РУШДИ СОХИБКОРИИ ХУРДУ МИЁНА ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Рахимова Махина Пиримикуловна - Таджикиский государственный финансово экономический унверситет, ассистенти кафедры экономической теории. Адрес Республики Таджикистан, город Душанбе, улица Нахимов, 64/14. E-mail: dilovarochildiev377@gmail.com. Телефон +992882226596

Дар шароити имрӯза қарздиҳои бонкӣ яке аз механизмҳои асосии руши таммоми бахшҳои асосӣ ва афзалиятноки рушди иқтисодиёт мебошад. Яке аз муҳимтарин омилҳое, ки ба рушди соҳибкорӣ таъсири мусбат расонида, онро ҳавасманд менамояд ва ба рушди минбаъдаи он бевосита мусоидат менамояд механизми қарздиҳӣ, аз ҷумла қарздиҳии бонкӣ ба субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ ба шумор меравад.

Калидвожаҳо: қарзҳои бонкӣ, соҳибкорӣ, иқтисодиёт, соҳибкории хурду миёна, иқтисоди миллӣ, маблағгузорӣ.

РОЛЬ БАНКОВСКИХ КРЕДИТОВ В РАЗВИТИИ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Рахимова Махина Пиримикуловна — ассистенти кафедраи назарияи иктисодиёти Донишгохи давлатии молиявию иктисодии Точикистон. Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Наҳимов, 64/14. Почтаи электронӣ: dilovarochildiev377@gmail.com. Телефон +992882226596

В сегодняшних условиях банковское кредитование является одним из основных механизмов развития всех основных и приоритетных секторов развития экономики. Одним из важнейших факторов, положительно влияющих на развитие бизнеса, стимулирующих его и непосредственно способствующих его дальнейшему развитию, является механизм кредитнования, в том числе банковское кредитование субъектов предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: банковские кредиты, предприниматель, экономика, малого и среднего бизнеса, национальной экономики, финансирования.

THE ROLE OF BANK LOANS IN THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM BUSINESSES IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Rakhimova Makhina Pirimqulova-Tajik state universiry of finance and economics, assistant department of economic theory. Address: Republic of Tajikistan, the city of Dushanbe, Nakhimov 64/14, E-mail: dilovarochildiev377@gmail.com. Telephone +992882226596

In today’s conditions, bank lending is one of the main mechanisms for the development of all major and priority sectors of the economy. One of the most important factors positivtly influencing business development, stimulating it and directly contributing to its further development, is the mechanism of lending, including bank lending to business entities.

Keywords: bank deposits, entrepreneur, economics, small and mesium business, national economy, finance.

Дар шароити имрӯза, муносибатҳои қарзию бонкдорӣ яке аз шартҳои асосии пешрафти тамоми шохаҳои иқтисодиёти бозорӣ ба ҳисоб меравад. Айни замон пешравии иқтисодиёт ва фаъолияти соҳибкорӣ бе истифодаи қарзҳои бонкӣ тасаввур кардан ғайриимкон аст.

Ҷаҳони муосирро бидуни корхонаҳои хурду миёна тасаввур кардан душвор аст. Соҳибкории хурд як қатор вазифаҳои муҳими иҷтимоию иқтисодӣ, аз қабили ташкили ҷойҳои корӣ, афзоиши рақобат ва пур кардани бозорро бо маҳсулоти беҳтар иҷро мекунад, ки дар ниҳоят ба паст шудани сатҳи бекорӣ, нархҳо оварда мерасонад ва заминаи хуб барои таъсиси босуръати соҳаҳои нав мебошад. Таъмини рушди устувори иқтисоди миллӣ аз фаъолияти босамари соҳибкорони ватанӣ вобаста аст. Махсусан рушди соҳибкории истеҳсолӣ яке аз омилҳои фаровонии бозорҳои кишвар бо маҳсулоти баландсифати ватанӣ ба шумор меравад.

Бо дастгириҳои ҳамаҷонибаи давлат фазои соҳибкории хурду миёна тайи солҳои охир дар мамлакат шумораи корхонаҳои хурду миёнаву бузурги саноатӣ афзуда ба зиёд гардидани маҳсулоти ватанӣ мусоидат намуд. Асосогузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти нақши калидӣ доштани соҳаи номбурда дар пшрафту шукуфоии мамлакат зимни вохуриҳои худ бо соҳибкрони ватанию хориҷӣ иброз менамоянд, ки соҳибкорони бонангу номус, ҳамеша иқдомоти Ҳукумати мамлакатро бо дарки амиқи масъулият самимона пуштибонӣ намуда, барои имрӯзу ояндаи кишвар ва пешрафти давлат кӯшиш карда, дар раванди ташкили коргоҳу корхонаҳои истеҳсолӣ, бо ҷойи кор таъмин намудани шаҳрвандон, афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот, дар таҳкими иқтидори иқтисодии Тоҷикистони соҳибистиқлол ва баланд бардоштани сатҳу сифати зиндагии аҳолӣ саҳмгузор бошанд.

Айни замон бо мақсади рушди соҳибкории хурд ва таъмини дастгирии давлатии соҳибкорӣ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қонун ва қарорҳои махсус қабул намуда тавассути онҳо имкониятҳои рушди соҳаро фароҳам овардааст. Дар доираи ин санадҳо дастгирии давлатӣ ва рушди озоди соҳаи соҳибкории кишвар муайян гардида, шаклу усулҳои ҳавасмандгардонию танзими дурусти фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ муқарар карда шудааст. Имрӯз шумораи субъектҳои соҳибкорӣ ба 300 ҳазор расидааст, ки ин нисбат ба давраи то оғози ислоҳоти бақайдгирӣ қариб 85 фоиз зиёд мебошад, ки аз онҳо бонувони соҳибкори мамлакат қариб 22 фоизи субъектҳои соҳибкории кишварро ташкил медиҳанд ва роҳбарони 10 фоизи корхонаҳои хурду миёна занону бонувон мебошанд.

Фаъолият ва инкишофи фаъолияти соҳибкориро бе маблағгузорӣ ба он тасаввур кардан тамоман имконнопазир мебошад. Тибқи маълумоти Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Тоҷикистон, ҳиссаи бахши хусусӣ дар ММД-и Тоҷикистон дар охири соли 2022 қариб 70% -ро ташкил додааст. Бахши хусусӣ 67% аҳолии кишварро бо кор таъмин мекунад ва 78% воридоти андоз ба буҷети давлат. Ва ин аз тамоми афзалиятҳое, ки корхонаҳои хурду миёна дорои сатҳи кофии амнияти молиявӣ доранд, дур нест.

Аксарияти корхонаҳои хурд аз сабаби маҳдудияти маблағҳои худ аксар вақт ба дастгирии молиявии ҷонибҳо ниёз доранд. Имкониятҳои кофӣ барои гирифтани пули нақд аз корхонаҳо мавҷуданд. Корхонаҳои хурд метавонанд аз ҳисоби субсидияҳо, маблағгузории буҷетӣ, кафолатҳои давлатӣ оид ба ӯҳдадориҳо, грантҳо ва ғайра дастгирии молиявӣ гиранд, аммо қарзҳо ба бонкҳои тиҷоратӣ манбаи муҳими маблағгузории тиҷорати хурд мебошанд.

Қарзи бонкӣ қарзест, ки дар шакли пулӣ аз тарафи бонкҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳои молиявӣ ба шахсони ҳуқуқӣ, аҳолӣ ва давлат пешниҳод карда мешавад. Қарзи бонкӣ нисбат ба қарзи таҷоратӣ аз ҷиҳати ҳисоби маблағ, мӯҳлат ва соҳаи истфодабариаш бартарият дорад. Соҳаи истифодабарии қарзи бонкӣ хеле васеъ мебошад. Қарзи бонкиро дар тамоми соҳаҳои хоҷагии халқ васеъ истифода мебаранд. Дар шароити муосир рушди соҳибкории хурду миёна, соҳаҳои саноат, кишоварзӣ ва ғайраро бе гирифтани қарзи бонкӣ тасавур кардан имконнопазир мебошад.

Ҳамчунин барои татбиқи лоиҳаю барномаҳои рушди соҳибкорӣ дар мамлакат соли 2013 муассисаи давлатии «Фонди дастгирии соҳибкорӣ» таъсис дода шуд, ки дар соли 2020 ба он аз ҳисоби буҷети давлатӣ 133 миллион сомонӣ гузаронида шуда, маблағи он бояд то соли 2022 ба 1 миллиард сомонӣ баробар гардидааст.

Фонди мазкур аз оғози фаъолияти худ дар соли 2015 ба 117 субъекти соҳибкорӣ бо фоизи паст дар ҳаҷми беш аз 95 миллион сомонӣ қарзҳои имтиёзноки дарозмуддат ҷудо карда шуда буд, ки 47 шаҳру ноҳияи кишварро фаро гирифтааст.

Барои дастгирӣ ва рушди соҳибкорӣ аз ҳисоби захираҳои қарзии низоми бонкӣ дар соли 2018 ба соҳибкорон ба маблағи қариб 9 миллиард сомонӣ ва дар соли 2019 дар ҳаҷми 7 миллиард сомонӣ маблағҳо ҷудо карда шуда буданд. Инчунин мутобиқи қонунгузории амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои сармоягузорон кафолатҳо ва имтиёзҳои зиёдро муқаррар намудааст, аз ҷумла дар доираи Кодекси андоз барои пешрафти соҳибкории хурду миёна беш аз 240 номгӯй имтиёзу сабукиҳо пешбинӣ гардидаанд.

Дар солҳои 2020-2022 ҳаҷми умумии манбаъҳои андозбандие, ки нисбат ба онҳо имтиёзҳои андозӣ татбиқ шудаанд, қариб 60 миллиард сомонӣ ва маблағи имтиёзҳои воқеан истифодашуда 9 миллиард сомониро ташкил намуд, ки ин нишондиҳанда қариб 30 фоизи маблағи андозҳои дохилии дар ин давра ба буҷет воридгардидаро ташкил медиҳад.

Инкишофи бахши хусусӣ, соҳибкорӣ ва сармоягузори дар Стратегияи миллии рушд барои давраи то соли 2030 ҳамчун воситаи асосии таъмин намудани ҳадафҳои миллӣ муайян гардидааст.

Хулоса карзҳои имтиёзноки бонкӣ имконият медиҳанд, ки соҳибкорону сармоягузорон молу маҳсулоти рақобатпазирро дар мамлакати азизамон истеҳсол карда, бо кишварҳои гуногуни олам содирот намоянд. Амалигардонии дастгирии корхонаҳои соҳибкории хурду миёна, ки дар самтҳои афзалиятнок кор мекунанд, инчунин соҳибкорони навкор бо шартҳои қарздиҳии имтиёзнок. Кӯмаки ҳукумат ба муассисаҳои молиявие, ки қобилияти кафолатдиҳандаи маблағгузории тиҷорати хурдро доранд. Амалисозии ин ҳама соҳаҳо ба роҳбарияти кишвар имкон медиҳад, ки барои ҳамкориҳои мутақобилаи соҳибкорон ва ташкилотҳои қарзӣ дар соҳаи қарздиҳӣ ба тиҷорати хурд фазои мусоид фароҳам оваранд.

Адабиёт

1.Фаррух Раҳимбердӣ. Асосҳои соҳибкорӣ. Маводи таълимӣ. Душанбе:«Ирфон»,2009-112 саҳ.

2.Нақши "Равзанаи ягона" дар пешбурди соҳибкорӣ-Душабе, 2015.

3.Паёми Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон. Душанбе 22 декабри соли 2017.

4. Форуми байналмилалии соҳибкорӣ - 2018 таҳти унвони «Рушди соҳибкориву сармоягузорӣ ва равандҳои муосири иқтисодӣ».

15.10.2018,шаҳри Душанбе.

5.Сомонаҳои интернетӣ.

АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАШАККУЛИ СИЁСАТИ САВДОИ ХОРИҶӢ БАРОИ ТАТБИҚИ БОМУВАФФАҚИЯТИ СТРАТЕГИЯИ ИВАЗКУНИИ ВОРИДОТ

Шарипов С.Б. - доктор PhD, дотсент, мудири кафедраи иқтисодиёти ҷаҳони Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. E-mail: S_sadriddin91@mail.ru. Тел: +992938883773

Дар мақолаи мазкур масъалаҳои назариявии сиёсати савдои беруна дар ҷодаи амалигардонии стратегияи воридотивазкунӣ мавриди тадқиқ қарор гирифтааст. Қайд карда мешавад, ки назария ва амалияи танзими давлатии савдои беруна муносибатҳои гуногунро дар доираи савдои озод ва амалигардонии сиёсати ҳифзкунандаи савдо бо унсурҳои протексионизм нишон медиҳад. Ҳалли танзимкунии нишондодҳои савдои беруна на танҳо хислати иқтисод, инчунин хислати сиёсиро бодарназардошти манфиатҳои мавҷудбуда ва пайдошавандаи агентҳои иқтисодӣ низ дорад. Муайян карда шудааст, ки сиёсати савдои озод танҳо дар ҳолате ба иқтисодиёт таъсири мусбат мерасонад, ки агар бозори дохили молҳои истеҳсоли ватанӣ бо молҳои хориҷӣ рақобатнок бошанд.

Вожаҳои калидӣ: сиёсати савдои беруна, ташкилоти умумиҷаҳонии савдо (ТУС), тавозуни амалиётҳои ҷорӣ, содирот, воридот, стратегияи воридотивазкунӣ, истеҳсолоти дохилӣ.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ВНЕШНЕТОРГОВОЙ ПОЛИТИКИ ДЛЯ УСПЕШНОЙ РЕАЛИЗАЦИИ СТРАТЕГИИ ИМПОРТОЗАМЕЩЕНИЯ

Шарипов С.Б. - доктор PhD, доцент, заведующий кафедрой мировой экономики Таджикского государственного финансово-экономического университета. E-mail: S_sadriddin91@mail.ru. Тел: +992938883773

В данной статье рассматриваются теоретические вопросы внешней торговой политики в области реализации стратегии импортозамещения. Отмечается, что теория и практика государственного регулирования внешней торговли указывают на многообразие подходов в рамках свободной торговли и реализации политики защиты торговли с элементами протекционизма. Решение по регулированию внешнеторговых показателей имеет не только экономический характер, но и политический характер с учетом существующих и возникающих интересов экономических агентов. Установлено, что политика свободной торговли оказывает положительное влияние на экономику только в том случае, если внутренний рынок товаров отечественного производства конкурирует с иностранными товарами.

Ключевые слова: внешнеторговая политика, Всемирная торговая организация (ВТО), баланс текущих операций, экспорт, импорт, стратегия импортозамещения, внутреннее производство.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE FORMATION OF FOREIGN TRADE POLICY FOR THE SUCCESSFUL IMPLEMENTATION OF THE IMPORT SUBSTITUTION STRATEGY

Sharipov S.B. - PhD, Associate Professor, Head of the Department of World Economy, The Tajik State University of Finance and Economics. E-mail: S_sadriddin91@mail.ru Phone: +992938883773

This article discusses the theoretical issues of foreign trade policy in the implementation of the import substitution strategy. It is noted that the theory and practice of state regulation of foreign trade indicate a variety of approaches within the framework of free trade and the implementation of trade protection policies with elements of protectionism. The decision to regulate foreign trade indicators is not only economic in nature, but also political in nature, taking into account the existing and emerging interests of economic agents. It has been established that the policy of free trade has a positive impact on the economy only if the domestic market of domestically produced goods competes with foreign goods.

Keywords: foreign trade policy, World Trade Organization (WTO), current account balance, export, import, import substitution strategy, domestic production.

Ташаккулёбии сиёсати иқтисодӣ дар кишварҳои пасошӯравӣ, аз он ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаи ибтидоӣ бештар аз рӯи принсипи рӯйбардор намудани институтҳо амалӣ карда мешуд. Дар асоси чунин институтҳо принсипҳои савдои озод хобида буданд, ки барои табуддулоти иқтисодӣ аз низоми маъмурӣ-фармондеҳӣ ва бозорӣ мусоидат карданд.

Истифодабарии принсипҳои номбурда дар савдои беруна дар амал ҳамчун омили зарурӣ барои як қатор иқтисодиётҳо баромад мекунад, ки ба вазъияти бозор таъсири маҳдуд расонида, ҳамзамон зери таъсири ҷараёнҳои ҷаҳонишавии иқтисодиёт қарор дорад. Дар натиҷа дар кишварҳо пасошӯравӣ механизмҳои нисбатан устувори бозорӣ пойдор гардиданд, ки пеш аз ҳама аз тамоюл ва вазъияти бозори ҷаҳонӣ вобастагӣ доранд. Боиси таъкид аст, ки барои иқтисодиёти нисбатан калон масъалаи озодшавии савдои беруна бо баланшавии рақобатпазирии корхонаҳои миллӣ ва инкишофи истеҳсолоти худӣ вобастагӣ дорад. Дар чунин ҳолат интихоби сиёсати савдои беруна на танҳо манфиатҳои истеъмолкунандагон, инчунин манфиатҳои истеҳсолкунандагонро дар ҷодаи дастрасии бозори беруна, ҷалби техноология ва инвеститсияҳо ба инобат мегирад.

Назария ва амалияи танзими давлатии савдои беруна муносибатҳои гуногунро дар доираи савдои озод ва амалигардонии сиёсати ҳифзкунандаи савдо бо унсурҳои протексионизм нишон медиҳад. Ҳалли танзимкунии нишондодҳои савдои беруна на танҳо хислати иқтисод, инчунин хислати сиёсиро бодарназардошти манфиатҳои мавҷудбуда ва пайдошавандаи агентҳои иқтисодӣ низ дорад.

Танқиди сиёсати савдои берунаи давлат ибтидои худро аз асари А. Смит "Тадқиқот оиди табиат ва сабабҳои боигарии халқҳо" (соли 1976) [11] мегирад. Интихоби сиёсати савдои беруна мавриди баҳси на танҳо иқтисодчиён, инчунин сиёсатмадорон, файласуфон ва сотсиологон мегардад, зеро чунин сиёсат қисми таркибии сиёсати умумидавлатӣ баромад карда, дастрасгардии мақсадҳои зарурира дар назар дорад. Дар ин ҷода беҳтаргардонии вазъи некуаҳволии шаҳрвандон дар мадди аввал қарор дода мешавад. Баҳсҳои зиёд оид ба сиёсати савдои беруна асосан ду ҷиҳатро фарогир мебошад: 1) асосноккунии афзалият ва хароҷот аз сиёсати савдои озод; 2) зарурати муайян намудани самтҳои сиёсати савдои беруна аз тарафи давлат бо дарназардошти меъёрҳо ва қоидаҳои байналмилалӣ.

Дар “Стратегияи Иттиҳоди Аврупо 2020”, ки аз тарафи комиссияи Арупо дар соҳаи сиёсати беруна таҳия гардидааст, чунин омадааст: “Оид ба мусоидат намудани савдои озод ба тараққиёт, баландшавии сатҳи зиндагонӣ ва афзоиши мутасили даромадҳои аслӣ бисёр мисолҳо овардан мумкин аст. Лекин таҳлилҳо собит менамоянд, ки савдои озод ба пайдоиши ғолибон ва мағлубшудагон низ оварда мерасонад. Савдои озод на танҳо тараққиётро таъмин мекунад, инчунин ин ҷараён метавонад ба пайдоиши нобаробарӣ оварда расонад. Ба замми ин савдои озод ба соҳаи коркард дар ҳолати дучор шудан ба ҳодисаҳои демпингӣ ва тағйироти қурби асъор таъсири манфӣ расониданаш мумкин аст. Дар ин ҷода қайд намудан ба маврид аст, ки низоми савдо барои амалияи савдои ноадолатона воситаҳои ҳимояро пешбинӣ менамояд. Новобаста ба ин дар ҳолати пойдор гардидани нархгузории нодуруст, низомҳои иқтисодӣ дар асоси нархҳои бозорӣ амал намекунанд, муайян намудани ҳудудҳои маблағгузории давлатӣ ва демпинг мушкил мегардад [8].

Озодшавии савдои беруна дар нимаи дуюми асри XX фаъолона амалӣ карда шуда, қисми таркибии ҷаҳонишавӣ гардид. Дар ин марҳила савдои озод барои офаридани арзишҳои иловагӣ ва ҷоришавии тарафайнии сармоя мусоидат намуд, ки кишварҳоро бо ҳам алоқаманд ва вобаста гардонид. Ин ҷараён дар ҳолати азоишёбии ширкатҳои фаромиллӣ ба миён омада, сиклҳои истеҳсолиро дар тамоми гӯшаи ҷаҳон мутаҳид намуд [9].

Ҷоиз ба гуфтанист, ки афзоиши савдои байналмилалӣ ба зарурати ҳамгироии зич бо бозорҳои нав барои васеъшавии фаъолияти иқтисодӣ мусоидат менамояд, ки дар натиҷаи он ҳамкориҳои иқтисодӣ васеъ ба роҳ монда мешаванд. Бо баробари зарурат ва омодагии субъектони хоҷагидорӣ вусъатёбии ҳамгироӣ то марҳилаи иттиҳоди гумрукӣ, бозори ягона ва ё иттиҳоди иқтисодии комил бо фазои ягонаи макроиқтисодӣ ва асъори умумӣ ба назар расиданаш мумкин аст.

Назария ва амалияи савдои берунаи озод дар доираи вусъатёбии ҳамгироии иқтисодӣ як қатор унсурҳои фарқкунандаро дорад, аз он ҷумла омилҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ, иҷтимоӣ ва ғайраҳо. Чунин фарқият пеш аз ҳама аз фарқгузории низомҳои иқтисодӣ ба миён меояд. Мавҷудияти чунин омилҳо барои таъсисдиҳии монеъаҳои тарифӣ ва ғайритарифӣ мусоидат менамояд, ки ба савдои озод маҳдудият эҷод менамоянд. Мавҷудияти савдои берунаи озод ба дастгирии истеҳсолкунандагони ватанӣ диққати махсус зоҳир менамояд, зеро дар шароити васеъ паҳн гаштани озодии савдои беруна ҳодисаҳои рақобати ноадолатона ба назар мерасад. Бинобар ҳамин ҳамгироии кишварҳо ба низоми алоқаҳои хоҷагиҳои ҷаҳонӣ бо дарназардошти бартараф намудани монеъаҳо, ишғол намудани мавқеъи мувофиқ дар бозори ҷаҳонӣ ва дастгирии истеҳсолкунандагони ватантӣ аз таъсироти рақобати ноадолатонаи беруна амалӣ гаштанаш зарур ва ҳатмӣ ба ҳисоб меравад. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон мушкилии чунин ҳамгироиро дар маълумоти шомилшавии кишвар ба ТУС (ташкилоти умумиҷаҳонии савдо) баҳо додан мумкин аст (ҷадвали 2).

Ҷадвали 2. - Мӯҳлат ва нишондодҳои ӯҳдадориҳои низомии ҳамроҳшавии як қатор кишварҳои хориҷӣ ба ТУС баъд аз соли 1995

Мамлакат	Соли ҳамроҳшавӣ	Давомнокии ҳамроҳшавӣ	Ҳаҷми маъруза (саҳифа)	Шумораи ӯҳдадориҳо дар маърӯза
Қирғизистон	1998	камтар аз 3 сол	62	29

Гурҷистон	2000	4 сол	57	29
Молдавия	2001	7,5 сол	83	28
Хитой	2001	15,5 сол	183	82
Арманистон	2003	зиёда аз 8 сол	80	39
Арабистони Саудӣ	2005	12 сол	135	59
Ветнам	2007	12,5 сол	198	70
Украина	2008	14,5 сол	237	64
Россия	2012	зиёда аз 19 сол	771	164
Тоҷикистон	2013	тақрибан 12 сол	135	40
Казоқистон	2015	тақрибан 20 сол	447	118
Афғонистон	2016	12,5 сол	138	37

Сарчашма: Багдасарян К. М. Пахомов А.А. Проблемы участия государств ЕАЭС в деятельности ВТО // Экономическое развитие России. – 2016.– Т. 23, № 11. – С. 31-37.

Аз ҷадвали мазкур мушоҳида кардан мумкин аст, ки ба ғайр аз кишварҳои Қирғизистон ва Гурҷистон, дар дигар кишварҳо ҷараёни ҳамроҳшавӣ ба ТУС зиёда аз 7 солро дар бар гирифтааст. Яъне барои ҳамроҳшавии ин кишварҳо ба ТУС муддати тӯлонӣ барои омодагӣ сарф шудааст.

Савдои байналмилалӣ яке аз фишангҳои зарурии тақсимоти некуаҳволӣ дар ҷаҳон ба ҳисоб меравад, зеро он ҷараёни ҳаракати молҳо, хизматҳо ва технологияҳоро муайян менамояд, ки аз онҳо афзоиши некуаҳволии миллӣ вобастагӣ дорад. Вобаста ба ин ҳар як мамлакат кӯшиш мекунад, ки мавқеъи худро дар бозорҳои ҷаҳонӣ барои мубодилаи самараноки молҳо ва хизматҳо мустаҳкам намуда, ба технологияҳои муосир дастрасӣ пайдо намояд. Дар ин самт фурӯши маҳсулоти истеҳсолкунандагони дохилӣ бо шароитҳои беҳтарин дар савдои беруна ба афзалиятҳои танзими давлатии савдои беруна шомил мешаванд [4; 5]. Бо баробари ин ҳама иштирокчиёни савдои байналмилалӣ аз нуқтаи назари иқтисодӣ ва бехатарии миллӣ, бахшҳои осебпазири иқтисодиёти худро ба воситаи ҷорӣ намудани маҳдудиятҳо ҳифз менамоянд.

Мақсади асосии савдои беруна ин тараққиёти мутасил ва мусбати иқтисодиёти миллӣ мебошад, ки ба воситаи ба роҳ мондани алоқаҳои савдоӣ-иқтисодӣ бо дигар кишварҳо таъмин карда мешавад. Бо баробари ин савдои озод худ ба худ ба таъмини суръати баланди рушди иқтисодӣ мусоидат наменамояд. Аксар кишварҳои пасошӯравӣ дар натиҷаи гузариш аз низоми хоҷагидории маъмурӣ-фармондеҳӣ ба низоми иқтисоди бозорӣ, имконияти савдои озодро аз рӯи қоидаҳои умумии ТУС пайдо карданд, вале самараи мусбати иқтисодиро дар афзоиши некуаҳволии аҳолиро инчунин рушди иқтисодии самранокро ба пуррагӣ дастрас карда натавонистанд. Зеро шароитҳои гузариш ба иқтисодиёти бозорӣ бо бӯҳрони трансформатсионӣ ҳамрадиф буд ва рақобатпазирии молҳои дар дохили кишвар истеҳсол мешуда дар бозори беруна дар сатҳи паст қарор дошт. Дар натиҷа тавозуни савдои беруна доимо бо нишондоди манфӣ арзёбӣ мегардад. Новобаста ба ин дар кишварҳои пасошӯравӣ сиёсати савдои озод барои зиёд намудани ҳамкорони байналмилалӣ ва то андозае ба таъмини рушди иқтисодӣ мусоидат намуд.

Ҳамин тавр дар шароити муосири тараққиёти иқтисодӣ сиёсати савдои беруна бо дарназардошти вазъияти кишварҳо амалӣ карда шавад. Дар шароити барзиёдии воридот нисбат ба содирот ва вобастагии воридотӣ афзалият ба сиёсати ҳимоякунандаи савдои беруна зоҳир карда мешавад, ки барои инкишофи соҳаҳои муайяни иқтисодиёти миллӣ

мусоидат менамоянд ва қобилияти иҷро намудани нақши калидиро дар тадбиқи стратегияи воридотивазкунанда доранд. Дар амал тадбиқ намудани чунин сиёсат, иқтисодиёти миллӣ бо хароҷоти муайян дучор мешаванд, ки бо коҳишёбии рақобатпазирии корхонаҳои миллӣ алоқаманд мебошад. Лекин дар дурнамои миёнамӯҳлат ва дарозмуддат чунин хароҷот аз ҳисоби инкишофи истеҳсолоти дохилӣ рӯйпӯш карда шуда, барои иштироки самараноки мамлакат дар тақсимоти байналхалқии меҳнат мусоидат менамояд.

Адабиёт

1. Багдасарян К. М. Пахомов А.А. Проблемы участия государств ЕАЭС в деятельности ВТО // Экономическое развитие России. – 2016.– Т. 23, № 11. – С. 31-37.

2. Джон Итуэлл Импортозамещающий и экспортоориентированный экономический рост. // Экономическая теория. Под ред. Дж. Итуелла, М. Милгейта, П. Ньюмена. – М. Инфра-М, 2004. – XII, 931с. – (New Palgrave). С. 431.

3. Исаченко Т.М. Торговая политика Европейского союза. М.: Издательский дои ГУВШЭ, 2010. 684с.

4. Кадочников, П. А. Открытость российской экономики как источник экономического роста / П. А. Кадочников, А. Ю. Кнобель, С. Г. Синельников-Мурылев // Вопросы экономики. – 2016. – № 12. – С. 26-42.53,

5. Кадочников, П. А. Протекционизм и либерализация внешней торговли в России и ведущих странах мира / П. А. Кадочников // Российский внешнеэкономический вестник. – 2015. – № 3. – С. 3-13.

6. Саидмуродов Л.Х. Экономическая теория открытого хозяйства и проблемы современного Таджикистана. Душанбе: Изд-во «Ирфон», 2005. 386 с.

7. Antras, P. Multinational firms and the structure of international trade / P.Antràs, S. R. Yeaple // Handbook of international economics. – 2014. – Vol. 4. – P. 55-130.

8. De Loecker, J. Firm performance in a global market / J. De Loecker, P. K. Goldberg // Annual Review of Economics. – 2014. – Vol. 6, № 1. – P. 201-227.

9. Global Value Chains and Development. Investment and value added trade in the global economy [Захираи электронӣ] // United Nations Publication. – 2013. – Реҷаи дастрасӣ: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/diae2013d1_en.pdf.

10. Harrison, A. Recent perspectives on trade and inequality / A. Harrison, J. McLaren, M. McMillan // Annual Review of Economics. – 2011. – Vol. 3, № 1. – P. 261-289.

11. Irwin, D. A. Does Trade Reform Promote Economic Growth? A Review of Recent Evidence [Захираи электронӣ] / D. A. Irwin // NBER Working Paper:. – 2019. – Реҷаи дастрасӣ: https://www.nber.org/papers/w25927.pdf.

12. Сулаймонзода, Ш. Ф. Фаъолияти инноватсионии корхонаҳои саноатӣ ҳамчун воситаи асосии татбиқи стратегияи рушди саноати Ҷумҳурии ТОҶИКИСТОН / Ш. Ф. Сулаймонзода // Паёми молия ва иқтисод. – 2020. – No. 4(24). – P. 129-137. – EDN CZAWOI.

ҲОЛАТИ МУОСИРИ ИСТИФОДАБАРИИ ИҚТИДОРИ СОДИРОТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Давлатшоева З.М. - дотсенти кафедраи иқтисодиёти ҷаҳони Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, кӯчаи Нахимова64/14. тел. 93-404-43-32

Дар мақолаи мазкур ҳолати истифодабарии иқтидори содиротии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти таъсири он ба рушди муносибатҳои иктисодии кишвар ва

ҳамгироии иқтисодии байналмилалӣ дида баромада шудааст. Диққати асосӣ ба истифодабарии самараноки имкониятҳои содиротӣ бо назардошти бартариятҳои кишвар ва гуногунсозии (диверсификатсияи) сохтори иқтисодиёт, кластерикунонии раванди истеҳсолот равона карда шудааст.

Дар мақола таъкид мегардад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои захираҳои табиӣ барои ташаккул ва рушди саноати коркарди ба содирот нигаронидашуда мебошад. Дар сурати дуруст истифода бурдани имкониятҳои мавҷуда дар заминаи гуногунсозии иқтисодиёт кишвари мо метавонад,ки ба кишвари содиркунандаи маҳсулоти тайёри саноати табдил ёбад.

Калидвожаҳо: ҳамгироии иқтисодӣ, иқтисодиёти ҷаҳон, иқтидори содиротӣ, содиро, рақобатпазирӣ, тақсимоти байналмилалии меҳнат, воридотивазкунанда, воридот, кластер, гуногунсозӣ (диверсификатсия).

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭКСПОРТНОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Давлатшоева З.М - доцент кафедры мировой экономики Государственный университет финансов и экономики Таджикистана. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, город Душанбе, улица Нахимова 64/14. тел. 93-404-43-32

В статье рассматривается состояние использования экспортного потенциала Республики Таджикистан с учетом его влияния на развитие экономических связей страны и международную экономическую интеграцию. Основное внимание уделено на эффективное использование экспортных возможностей с учетом преимуществ страны и диверсификации структуры экономики, кластеризации производственного процесса. В статье подчеркивается, что Республика Таджикистан обеспечена необходимым природными ресурсами для формирования и развития экспорта ориентированной обрабатывающей промышленности. При правильном использовании имеющихся возможностей и диверсификация национального производства наша страна может стать страной-экспортером готовой промышленной продукции.

Ключевые слова: экономическая интеграция, мировая экономика, экспортный потенциал, экспорт, конкурентоспособность, международное разделение труда, импортозамещение, импорт, кластер, диверсификация.

THE CURRENT STATE OF USE OF THE EXPORT POTENTIAL OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Davlatshoeva Z.M. - Associate Professor, Department of World Economy State University of Finance and Economics of Tajikistan. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe city, Nakhimova street 64/14. tel. 93-404-43-32

This article discusses the theoretical and practical basis for using the export potential of the Republic of Tajikistan, taking into account its development of economic relations and the country’s international economic activities. The main attention is paid to the effective use of export opportunities, taking into account the country's advantages and diversification of the economic structure, clustering of the production process. The article emphasizes that the Republic of

Tajikistan is provided with the necessary natural resources for the formation and development of an export-oriented manufacturing industry

With proper use of existing opportunities and diversification of national production, our country can become an exporting country of finished industrial products

Key words: economic integration, world economy, export potential, exports, competitiveness, international division of labor, import substitution, imports, cluster, diversification.

Дар шароити ҷаҳонишавӣ яке аз роххои самараноки рушди иқтисодиёти миллӣ ҳамгирои ба иқтисоди ҷаҳон мебошад. Ширкати муваффоқона дар равандҳои ҳамгироӣ ба иқтисодиёти ҷаҳон ва иштироки фаъол дар тақсимоти байналхалқии меҳнат омили муҳими рушди босуботи кишвар дар дурнамои дарозмуҳлат ба ҳисоб рафта дар татбиқи ҳадафҳои стратегии кишвар накши муассир мегузорад. Танҳо дар заминаи густариши муносибатҳои иқтисоди байналмилалӣ ва таҳкими рушди муносибатҳои созандагиву мутақобилан судманд бо кишварҳои хориҷӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон қодир аст иқтидори захиравӣ ва содиротии худро барои татбиқи ҳадафи олии стратегии кишар баландбардории сатҳи некуаҳволии кишвар истифода барад.

Иқтидори содиротӣ ин имконияти кишвар, соҳаҳо ва корхонаҳои он дар истеҳсолу содироти молҳои қобили рақобат дар арсаи ҷаҳонӣ, бо истифода аз бартарии табиӣ, зерсохторӣ, истеҳсолӣ, инноватсионӣ аст.

Дар шароити муосир таҳияи механизми илман асосноки содирот зарур аст, ки қадам ба қадам барои табдили боигариҳои миллати мо ба сармоя имконият фароҳам оварад [2].

Зарурати фаъолнамои содирот дар асархои намояндагони мактабхои гуногуни иктисоди нишон дода шудааст. Баъзе муаллифон, иқтидори содиротро ҳамчун қобилияти давлат, минтақа ё ширкат барои истеҳсол ва пешниҳоди маҳсулот ва хидматҳои рақобатпазир ба бозорҳои хориҷӣ муайян мекунанд[3]. Муаллифони дигар онро танҳо хамчун қобилияти имконпазири ин ё он кишвар барои дарк намудани захираҳо ва маҳсулоти мавчуда ё истеҳсолкардааш муайян мекунанд. Дар маҷмӯъ иқтидори иқтисодии хориҷӣ нишондиҳандаи рақобатпазирии молу хизматҳои дар кишвар истеҳсолшаванда дар бозори ҷаҳонӣ ва имкони истифодаи захираҳои технологӣ, меҳнатӣ, зеҳнӣ, табиӣ ва дигар захираҳои кишвар дар сохтори муносибатҳои ҷаҳонӣ мебошад[4]. Махз вазъияти комплекси содиротии кишвар нишондихандаи ба амал баровардани иқтидори иқтисодии берунӣ мебошад. Ҳамин тариқ, бояд қайд намуд, ки иқтидори содиротӣ метавонад захираҳои иловагиро таъмин намояд, ки дар сурати истифодаи мақсаднок ва самаранок омили рушди иқтисодии ҷумҳурӣ гардад. Аҳамияти стратегии иқтидори содиротӣ дар он аст, ки он бояд як механизми рушди бартариҳои мавҷуда ва эҳтимолии рақобатпазирии иқтисодиёти дар бозорҳои ҷаҳонии мол ва хидматҳо гардад.

Дар натиҷаи таҳқиқотҳо маълум гардидааст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рушди муносибаҳои иқтисодии байналмиллалӣ дар заминаи ташаккули истеҳсолоти ба содирот нигаронда шуда иқтидори зиёди захиравӣ ва истеҳсолиро доро мебошад.

Тоҷикистон кишвари кӯҳистонист, ки дар қаъри он қариб ҳамаи унсурҳои ҷадвали даврии Менделев мавҷуд аст. Захирахои маъданхои алоҳидаи канданиҳои фоиданок на танхо дар микьёси минтакавӣ, балки аз руи ҳисобҳои чаҳонӣ хам беназир буда, иқтидори бузурги иктисодии кишварро ифода мекунанд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то 40 хел ашьёи хоми минералӣ хосил карда мешавад. Аз зиёда аз 400 кон аллакай 100-тоаш кашф карда шуда, ашьёи хоми пуркимат хосил карда мешавад. Тоҷикистон дорои захираҳои ғании об буда, захираҳои гуногуни маъданӣ (об) дорад, ки коркард ва азхудкунии онҳо масъалаи таъмини аҳолӣ бо оби маъдании аз ҷиҳати экологӣ тозаро ҳал мекунад.

Иқтидори оби Тоҷикистон низ ҳаҷми захираҳои гидроэнергетикиро муайян мекунад, ки ҷумҳурӣ дар ин замина пас аз ИМА ва Русия дар ҷои сеюм қарор дорад.

Вобаста ба ин Президенти кишвар Эмомалии Раҳмон дар паём таъкид намуд Тоҷикистон яке аз давлатҳои дорои захираҳои бузурги истеҳсоли неруи барқи аз лиҳози экологӣ тоза мебошад.

Чунонки борҳо таъкид кардаам, ҳоло 98 фоизи барқ дар неругоҳҳои барқи обӣ истеҳсол карда мешавад ва аз рӯйи ин нишондиҳанда, яъне фоизи истеҳсоли «энергияи сабз» кишвари мо дар ҷаҳон ҷойи шашумро ишғол менамояд. [1].

Соҳаи асосии иқтисодиёти Тоҷикистон кишоварзӣ буда, қисми зиёди маҳсулоти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистонро истеҳсол мекунад. Дар охири солҳои 90-ум майдони умумии заминҳои корам дар Тоҷикистон 812 ҳазор гектарро ташкил дод, ки 688 ҳазор гектараш заминҳои обӣ мебошад. ДарТоҷикистон холо хам пахта зироати асосй мебошад. Дар соли 1998 чамъоварии умумии пахтаи хом кариб 400 хазор тонна (аз чумла кариб 60 хазор тоннааш навъхои махсусан пуркимати махиннах) ё кариб 130 хазор тонна нахи пахтай хушсифатро ташкил дод. Иқтидори пахтакорӣ ва коркарди маҳсулоти пахта хеле калон буда, маҳсулоти асосии содиротии кишварро ташкил медиҳад, ки зиёда аз 150 миллион долларро ташкил додааст. ИМА.

Дар Тоҷикистон дар 9 соҳаи саноат 1628 корхона фаъолият мекунад. Аз 10 корхонаи саноати металлургӣ заводи алюминии Тоҷикистон, ки иқтидори лоиҳавии солонааш 514 ҳазор тонна профили металлӣ дорад, дар ин соҳа авлавияти баландтарин маҳсуб мешавад. Дар саноат комбинати калони гидрометаллургии ҶШС «Тамохуш»-и Исфара низ мавкеи мухимро ишгол мекунад. Зиёда аз 100 корхонаи кишвар асоси саноати сабукро ташкил медихад, ки дар онхо навъхои асосии махсулот матоъ ва маснуоти бофандагии аз шохй, пахтагин ва баъзе навъхои пашм, инчунин либос, пойафзол, галантерея ва маснуоти чини мебошад.

250 корхонаи саноати хурокворй ба се гурух Барои сайёҳон, кӯҳнавардон, лижаронҳо Тоҷикистон сарзамини имкониятҳои номаҳдуд аст. Дар як сол зиёда аз 300 рузи офтобй мавчуд аст ва ин ба шумо имкон медихад, ки на танхо дар фасли бахор ва тобистон, балки дар тирамох хам дар кухсор саёхат кунед ва зимистон барои лижаронй вакти хеле хуб аст.

Тавре мебинед, Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои иқтидори кофии содиротӣ буда, бо роҳандозии дуруст ва самараноки сиёсати содиротӣ сатҳи зиндагии шаҳрвандони моро хеле беҳтар кардан мумкин аст. — хурокворй, гушту шир ва нонпазӣ, ки равган, маргарин, нушокихои спиртӣ, консерв, тамоку, оби минералӣ истехсол мекунанд, таксим карда шудааст.

Дар чунин шароити махсуси Тоҷикистон зарурати таҳлили муфассали сиёсати содиротӣ ба миён омада буд. Дар ҷои холӣ сохтани истеҳсолоти содиротӣ дар шароити номусоидии омилҳои истеҳсол, ба шумули мудирият дар шароити воқеии Тоҷикистон ғайримумкин аст. Аз ин ҷиҳат, гузориши масъалаи рушди афзалиятноки истеҳсолоти воридотивазкунанда босамартар аст, ин на танҳо барои эҳёи фаъолияти иқтисодии

корхонаҳои азкормонда, балки барои ташкили заминаҳои пурэътимоди моддию техникӣ, касбию тахассусӣ ва идории гузариш ба рушди содиротӣ муҳим аст.

Вазифаи асосии имрӯза муайян кардани иқтидори содиротии ниҳонии соҳаҳои Тоҷикистон дар баробари ҳалли мушкилоти дар ин кор омӯхташуда мебошад, муносибати маҷмӯӣ ба ин ҷанбаҳо барои ноил шудани содироти кишвар ба нишондиҳандаҳои мусбӣ мусоидат мекунад ва ба саноати коркард имкон медиҳад,ки маҳсулотҳои муосирро барои таъмини рақобатпазирии миллӣ истеҳсол намояд.

Адабиёт

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон баМаҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23.12.2022 [манбаи электронӣ]. URL:http://president.tj/node/13739 (санаи муроҷиат: 13.12.2023.
2. Сафаров Б.Г. Рыночные механизмы реализации экспортного потенциала РТ: автореферат–Душанбе, 2004.-22с.
3. Кондрашкина И.И., Манин П.В. // Механизм управления развитием экспортного потенциала промышленных предприятий, Журнал Вестник Российского университета кооперации, 2017.
4. Озерова Д.И. К вопросу об экспортном потенциале в структуре экономического потенциала агропромышленного комплекса // Сибирский научный сборник: экономические науки, Сборник научных трудов. Новосибирск, 2018. С. 59-71.
5. Сулаймонзода, Ш. Ф. Афзалиятҳои иқтисодиёти рақамӣ дар рушди бизнес-хизматрасонӣ дар шароити муосир / Ш. Ф. Сулаймонзода, М. А. Самиев // Паёми молия ва иқтисод. – 2021. – No. 3(27). – P. 124-130. – EDN YYIIWG.

РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ГОРОДСКОГО ПАССАЖИРСКОГО ТРАНСПОРТА В ГОРОДЕ ДУШАНБЕ

Файзуллоева Сарвиноз Джумаевна - к.э.н., ТГФЭУ. Адрес: Город Душанбе улица Нахимова 64/14; Телефон: (+992) 981-01-06-20)

Данной статье рассматривается современного состояния и развития услуг городского пассажирского транспорта в городе Душанбе**.** На основе анализа современного состояния городского пассажирского транспорта определены перспективные направление его развития. В работе обосновано необходимость реконструкции дорожных сетей и обновления парка троллейбусов**,** созданию системы парковок по территории города, крупных пассажирских остановок с организацией удобной пересадки на другие виды автотранспорта и введение мер экономического стимулирования совершения передвижения в центр на общественном транспорте. На основе анализа современного состояние развития городского пассажирского транспорта в городе Душанбе в статье рекомендуется разработать государственных программ по развития городской пассажирской автотранспортной системы.

Ключевые слова: оценка, пассажирские перевозки, рыночная экономика, резервирование, показатели качества пассажирских перевозок, конкурентоспособность, управление качеством, автотранспортных услуг, экономического стимулирования.

ТАРАҚҚИЁТИ МУОСМРИ НАКЛИЁТИ МУСОФИРКАШОНӢ ДАР ШАҲРИ ДУШАНБЕ

Файзуллоева Сарвиноз Ҷумаевна - н.и.и., ДДМИТ. Адрес: шаҳри Душанбе ноҳияи Сино кучаи Нахимова 64/14;Телефон: (+992) 981-01-06-20.

Дар мақолаи мазкур тамоюлҳои инкишофи нақлиёти мусофиркаши шаҳрӣ дар шаҳри Душанбе дида баромада шудаанд. Дар асоси таҳлили ҳолати муосири нақлиёти мусофиркаши шаҳрӣ самтҳои дурнамоии он дар шаҳри Душанбе муаяйн карда шудаанд. Дар кор зарурияти таҷдиди шабакаҳои роҳ ва навкунии парки троллейбусҳо, ташкили низоми таваққуфгоҳҳо дар қаламрави шаҳр, истгоҳҳои бузурги мусофирбар бо ташкили фурудоии бароҳат ба дигар намудҳои нақлиёти автомобилӣ ва ҷорӣ намудани чораҳои ҳавасмандкунии иқтисодии ҳаракат дар марказ бо нақлиёти ҷамъиятӣ асоснок карда шудааст. Дар асоси таҳлили ҳолати муосири инкишофи нақлиёти мусофиркаши шаҳрӣ дар шаҳри Душанбе дар мақола таҳияи Барномаи давлатии инкишофи низоми нақлиёти автомобилии мусофиркашӣ тавсия карда мешавад.

Калидвожаҳо: арзёби, интиқоли мусофирон, иқтисоди бозорӣ, нишондиҳандаҳои сифатии нақлиёти мусофирбарӣ, рақобатпазирӣ, идоракунии сифат, хизматрасонии нақлиёти автомобилӣ, ҳавасмадсозии иқтисодӣ.

DEVELOPMENT OF MODERN URBAN PASSENGER TRANSPORT IN THE CITY OF DUSHANBE

Faizulloeva Sarvinoz Jumaevna - PhD in Economics, TSFEU. Address: Dushanbe, Nakhimov Street 64/14; Phone: (+992) 981-01-06-20)

This article examines the development trends of urban passenger transport services in the city of Dushanbe. Based on the analysis of the current state of urban passenger transport, promising directions for its development are identified.The work substantiates the need for the reconstruction of road networks and the renewal of the trolleybus fleet, the creation of a parking system throughout the city, large passenger stops with the organization of convenient transfer to other types of vehicles and the introduction of economic incentives for committing movement to the center by public transport. Based on the analysis of the current state of development of urban passenger transport in the city of Dushanbe, the article recommends developing state programs for the development of the urban passenger transportation system.

Keywords: assessment, passenger transportation, market economy, reservation, passenger transportation quality indicators, competitiveness, quality management, road transport services, economic incentives.

В настоящее время пассажирский автомобильный транспорт в Таджикистане является основным видом транспорта при осуществление городских, сельских, пригородных и международных перевозок, а также имеющий необходимый парк транспортных средств.

При этом основная роль услуг городского пассажирского автотранспорта заключается в обеспечении экономии времени жителей, обеспечение доставку населения к местам работы, а также влияет на эффективное функционирование отраслей и сферы экономики. С другой стороны городской пассажирский транспорт способствует получения социального эффекта от улучшения доступности медицинских и образовательных учреждений, объектов

культуры, торговли, физической культуры и спорта при удовлетворении их спроса на эти и другие различные виды услуги.

Однако существующие социально-экономические проблемы, связанные с роста тарифов, падением платежеспособного спроса, инфляции, возрастание стоимости топливо и запчастей значительно осложнили деятельность городских автотранспортных предприятий, а также их транспортной инфраструктуры. Еще другой проблемой, считается негибкая тарифная политика, переход к свободной системы конкуренции, наличие определенных категорий населения пользующихся льготами для проезда, слабое внедрение современных методов оплаты проезда в городе. [7,с- 544]

Анализ современного состояния и развития услуг городского пассажирского автомобильного транспорта в Республике Таджикистан, ее областей и в г. Душанбе с учетом реализации Национальной стратегии развития страны на период до 2030 года показывает, что городской пассажирский транспорт не в достаточно полном объеме отвечает параметрам, характеризующих качеству оказываемых услуг городским населением в условиях развития конкурентных отношений.[9,с-103]

При этом требует уточнения формирующая стратегия и основные направления перспективного развития городского пассажирского автомобильного транспорта. одновременным созданием механизма компенсации перевозчику «выпадающих» доходов;

- сокращение удельного веса бюджетных выплат в общей сумме средств, расходуемых автотранспортными предприятиями;

- активизация против затратного механизма, стимулирующего снижение себестоимости пассажирских автомобильных перевозок;

- передача заказа на пассажирские перевозки на основании контракта по конкурсу и при учете общественно необходимых затрат на обслуживание конкретных автобусных и микро автобусных маршрутов;

-совершенствование системы организации управления и развитием городских пассажирских автомобильных перевозок на основе автоматизации оплаты проезда и движения транспортных средств на городских автобусных маршрутах и др.

Теперь переходим к анализу современного состояния и развития услуг городского пассажирского транспорта в городе Душанбе.

В настоящее время из-за увеличения количество населения в городах Тенденция увеличения численности населения возникает необходимость в развитие пассажирским автомобильным транспортом. При этом, важное место отводится как качественном удовлетворение спроса населения в транспортных услугах, так и создание необходимого условия для передвижений, разработку мероприятий, способствующих обеспечению безопасности дорожного движения и сокращение уровня загазованности, повышение регулярности движения транспортных средств.

Анализ городских пассажирских перевозок показывает, что для средних (с числом жителей 50-100 тыс. чел.) и больших городов (с числом жителей 100-250 тыс. чел.), как правило, удельный вес перевозок пассажиров автобусами растет, а для малых городов (с числом жителей до 100 тыс. чел.) автобусные перевозки являются основными. .[4,с-106]

Пассажирский автомобильный транспорт города Душанбе включает автобусы (микроавтобусы), троллейбусы, легковые автомобиле-такси. Городской пассажирский автомобильный транспорт предназначен для осуществления перемещения жителей города и выполнения трудовых, общественных и культурно-бытовых передвижений. В условиях города

Душанбе основным видом транспорта оказывающие городские пассажирские перевозки является общественный транспорт в сочетании частного транспорта.

В условиях рыночных отношений появилась частная собственность в промышленности, транспорте, связи, и др., формированию свободного рынка труда и товара, разгосударствлению и приватизации сфер обслуживания и так далее.

За первые три месяца 2024 года всеми видами транспорта в Таджикистане было перевезено 26,2 млн тонн грузов при грузообороте 2,7 млрд тонн/км и 232,9 млн пассажиров при грузообороте 3,1 млрд пасс/км. По сравнению с предыдущим годом объем грузовых перевозок увеличился на 12,1%, грузооборот–на 12,4%, пассажирооборот – на 6,7% и пассажирооборот – на 15,7%. Следует отметить, что на долю автомобильного транспорта Министерства транспорта Республики Таджикистан приходится более 30,9% (8 млн 104,9 тыс. тонн) от общего объема грузоперевозок и около 95,8% (223 млн 274,2 тыс. тонн) пассажирских перевозок.

На наш взгляд, если эти недостатки в экстренном порядке не будут устранены, то можно сталкиваться со следующими последствиями:

-снижение экономического роста в городе, а также мобильности трудовых ресурсов как важного составляющего обеспечивающего развитию производства и деятельности потребительского комплекса;

-государству требуется выделить значительные капитальные вложения для вывода городского транспорта из существующего состояния;

- снижение безопасности функционирования городских хозяйственных систем и инфраструктуры

- ухудшение экологических проблем, увеличение потерь от ДТП и другие.

Реализуемая Концепция социально-экономического развития города Душанбе - столицы суверенного государства Республики Таджикистан на период до 2020 года предусматривает развитию ГПТ.[9,с-103]

В настоящее время важным считаем разработку государственных программ развития городской пассажирской автотранспортной системы по опыту ведущих стран мира, направленных на решении следующих проблем:

-повышение привлекательности ГПТ за счет расширение маршрутной сети;

-ограничение доступа автомобильного транспорта в центральные зоны;

-повышение степени регулирование пассажиропотоками;

-приобретение беспроводных троллейбусов;

- строительство подземного и подвесного метро, лёгких видов рельсового транспорта;

-строительства системы транспортных эстакад и др.

- снижению отрицательного влияния автомобильного транспорта на экологическое состояние и др.

-улучшение организации движения наземного пассажирского транспорта по улицам Душанбе.

Целесообразно разработать рекомендации по созданию системы парковок по территории города, крупных пассажирских остановок с организацией удобной пересадки на другие виды автотранспорта и введением мер экономического стимулирования совершения передвижения в центр на общественном транспорте, а также учета наполняемость салонов автобусов, разработать рациональные расписания движения подвижного состава. Важно отметить, что характерной особенностью рынка городских

пассажирских автотранспортных услуг является сложность оценки фактических потребностей в видах услуг. Рынок городских пассажирских автотранспортных услуг находится на стадии формирования, поэтому в его структуре отсутствуют существенные связи между субъектами транспортного процесса.

В целом, птактике показывает, что те ПАТП, которые осуществляют комплексное стратегическое управление на основе использования вышеперечисленных методов и моделей, работают более успешно и получают прибыль значительно выше средней по отрасли.

Таким образом, можно сформулировать вывод о том, что какие ПАТП достаточно аргументировано, разрабатывает свою стратегию развития, достигнет важнейшие результаты по оказанию услуг населению на рынке городского пассажирского автомобильного транспорта.

Литература

1. Абрамов А.П. Маркетинг на транспорте / А.П.Абрамов. - М. : Желдориздат, 2001.- 126 с.

2. Абчук В.А. Риски в бизнесе, менеджменте и маркетинге / В.А. Абчук. – СПб. : Изд-во Михайлова В.А, 2006. - 480 с.

3. Автомобильные перевозки и организация дорожного движения: Справочник. Перев. с англ. / В.У. Рэнком, П. Клафи, С. Хамберт и др. - М. : Транспорт, 1981. - 592 с.

4. Бегмуродов С.Ш. Организационно-экономические основы развития рынка пассажирских автотранспортных услуг (на материалах города Душанбе Республики Таджикистан): дисс. канд. экон. наук: 08.00.05 / С.Ш. Бегмуродов. -Душанбе, 2016. -160 с.

5. Бегмуродов С.Ш. Некоторые особенности тарифного регулирования на пассажирском транспорте в Республике Таджикистан / С.Ш. Бегмуродов, П.Д. Ходжаев // Вестник Таджикского национального университета № 2/3 (135). Серия экономических наук. Душанбе : Сино. - 2014. - С. 108.

6. Статистический ежегодник города Душанбе.-Душанбе: ГУАСПРТ, 2018.-414с. Раджабов Р.К., Факеров Х.Х.,Нурмахмадов М., Саидова М.Х. Сфере услуг: проблемы и перспективы развития/ Р.К. Раджабов., Х.Х. Факеров, М. Нурмахмадов, М.Х.Саидова.-Душанбе:Дониш. 2017.-544с.

7. Сулаймонов, Ш. Ф. Инновационные тенденции в сфере бизнес-услуг / Ш. Ф. Сулаймонов, В. В. Смирнов // Фундаментальные и прикладные исследования в области управления, экономики и торговли : Сборник трудов научной и учебно-практической конференции. В 3-х частях, Санкт-Петербург, 06–07 июня 2017 года. Том Часть 3. – Санкт-Петербург: Федеральное государственное автономное образовательное учреждение высшего образования "Санкт-Петербургский политехнический университет Петра Великого", 2017. – С. 243-249. – EDN YSUPYX.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ДОСТУПНОСТЬ ПРОДОВОЛЬСТВИЯ В СОГДИЙСКОЙ ОБЛАСТИ ТАДЖИКИСТАНА

Ходжахонова Гулджахон Комилджоновна – старший преподователь кафедры мировой экономики Таджикского государственного финансово-экономического университета; г. Душанбе, ул. Нахимова 64/14; Email: guljahon1983@mail.ru; тел.: (+992) 934600351.

В статье рассматривается понятие и сущность экономической доступности продовольствия, которое является одной из важнейших составляющих внутренней экономической безопасности Согдийской области, республика в целом. Рассматриваются, важные направлениями социально-экономической политики в Согдийской области с целью достижения продовольственной безопасности должны быть устранены и предотвращены внутренние и внешние угрозы продовольственной безопасности, в том числе обеспечение целенаправленной деятельности в государственных и общественных институтах.

Ключевые слова: экономическая доступность, продовольственная безопасность, продовольственная доступность, физическая доступность, экономическая безопасность, продовольственная самодостаточность.

ДАСТРАСИИ ИҚТИСОДИИ ОЗУҚАВОРӢ ДАР ВИЛОЯТИ СУҒДИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Хоҷахонова Гулҷахон Комилҷоновна – муаллими калони кафедраи иқтисоди ҷаҳони Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон; Душанбе, к. Нахимова 64/14; Почтаи электронӣ: guljahon1983@mail.ru; тел.: (+992) 934600351.

Дар мақола мафҳум ва моҳияти дастрасии иқтисодии озуқаворӣ, ки яке аз ҷузъҳои муҳими амнияти дохилии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад, сухан меравад. Самтҳои муҳими сиёсати иҷтимоию иқтисодии вилояти Суғд бо мақсади таъмини амнияти озуқаворӣ мавриди баррасӣ қарор гирифта, таҳдиди дохилӣ ва берунӣ ба амнияти озуқаворӣ рафъ ва пешгирии он, аз ҷумла таъмини фаъолияти мақсаднок дар муассисаҳои давлатию ҷамъиятӣ зарур аст.

Калидвожаҳо: дастрасии иқтисодӣ, амнияти озуқаворӣ, дастрасии озуқаворӣ, дастрасии ҷисмонӣ, амнияти иқтисодӣ, худтаъминкунии озуқаворӣ.

ECONOMIC AVAILABILITY OF FOOD IN THE SUGHD REGION OF TAJIKISTAN

Khodzhakhonova Guljakhon Komildzhonovna – senior lecturer of the Department of World Economy of the Tajik State University of Finance and Economics; Dushanbe, Nakhimov St. 64/14; Email: guljahon1983@mail.ru; Tel.: (+992) 934600351.

The article talks about the concept and essence of the economic availability of food, which is one of the most important components of the internal economic security of the Sugd region, the republic as a whole. The important directions of socio-economic politics in the Sugd region of food security should be eliminated and prevented internal and external threats to food security, including ensuring targeted activities in state and public institutions. To do this, it is necessary to organize an objective comprehensive analysis and forecasting of the food situation in the region, that is, it monitors the economy from the point of view of food security, which should be carried out using recognized criteria and parameters of its assessment of the country in general.

Key words: economic accessibility, food security, food accessibility, physical accessibility, economic security, food self-sufficiency.

Сельское хозяйство является важнейшей отрасли экономики государства стратегического значения, поскольку от уровня ее развития зависит продовольственная безопасность страны. Экономическая доступность продовольствия составляющих

внутренней экономической безопасности любой страны, в том числе Республики Таджикистан.

Наличие продовольствия – один из приоритетных вопросов жизнеобеспечения населения, а продовольственная безопасность является основополагающей и важнейшей целью для экономики всех государств.

В этой сфере аккумулируется влияние ключевых тенденций развития самой экономики страны, формирование и развитие рынка продовольствия, производства различных видов продукции сельского хозяйства, степень продовольственной зависимости страны от мирового рынка, социальное положения населения, платежеспособность потребителей страны и отдельных регионов. Решение продовольственной проблемы требует комплексного подхода, носит социально важный характер, недостаток же продовольствия может вызвать в стране кризис, что скажется на общих показателях социально – экономического развития.

Существуют различные подходы к определению продовольственной безопасности. В странах с развитой рыночной экономикой преобладает точка зрения, в соответствии с которой продовольственная безопасность достигается обеспечением гарантированного доступа к продовольствию в количестве, необходимом для активной, здоровой жизни.

На протяжении развития мировой истории продовольственную проблему рассматривали в комплексе с другими вопросами хозяйственной жизни общества. Истоки её постановки этой проблемы можно прослеживаются ещё у античных мыслителей и учёных – как Ксенофонта, Платона, Аристотеля, Варрона, Колумеллы и др.

В последующем Ф. Кенэ в своих, «Принципах… систематизировал и представил основные направления экономической политики аграрного государства, раскрыл суть термина «экономическая доступность продуктов питания», который появился лишь в XX веке.

Впервые продовольственную проблему актуализировал Т. Мальтус, который рассмотрел её в глобальном масштабе и увязал с демографией, предсказал перспективу исчерпания возможностей для роста сельскохозяйственного производства при экстенсивных способах производства, выступал за необходимость интенсификации [1].

Отечественными и зарубежными учёными и специалистами выделены основные и важнейшие проблемы, с которыми сталкиваются страны, испытывающие нехватку продовольствия. Это ограничения пахотных земель; деградация почвы; нехватка воды и ухудшение её качества; проблемы ирригации; неудовлетворительные условия и способы хранения продовольствия; низкое качество импортируемых продуктов питания и другие.

В Республике Таджикистан широкое распространение получило использование категорий «продовольственная безопасность», вошедшей в научный оборот в 90-х годах, в переходный период от централизованно планируемой к рыночной экономике.

В своём послании Президент Республики Таджикистан, Лидер нации уважаемый Эмомали Рахмон сказал: «… Правительство страны поэтапно осуществляет национальные стратегические цели, по обеспечению энергетической независимости, выводу страны из коммуникационного тупика и превращению нашего государства в транзитную страну, защите продовольственной безопасности и доступу населения к качественной продукции, ускоренной индустриализации страны и расширению плодотворной деятельности» [6].

Следовательно, решение продовольственной проблемы, как одного из важнейших направлений достижения устойчивого развития и преодоления бедности, рассматривается государствами и странами только на национальном уровне.

Термин «продовольственная безопасность» понимают и трактуют по-разному, но почти все согласны что это стабильное обеспечение населения продуктами питания в

соответствии с платежеспособным спросом. По итогам всемирного продовольственного саммита (Рим, 1996г.), была закреплена более актуальная для своего времени, концепция продовольственной безопасности:

«Продовольственная безопасность на индивидуальном домашнем, национальном, региональном и глобальном уровнях достигается, когда все люди в любое время имеют физический и экономический доступ к достаточному количеству безопасных и питательных пищевых продуктов, которые позволяют удовлетворять их диетические потребности и пищевые предпочтения для ведения активной и здоровой жизни»[2].

Очередной этап эволюции категории продовольственной безопасности по версии ФАО произошел под влиянием новых реалий современного мира, изменившихся представлений о качестве жизни.

С момента принятия Декларации Всемирного продовольственного саммита продовольственная безопасность подразумевает возможность физического и экономического доступа населения к продовольствию, обеспечивающего требуемый уровень потребления, позволяющий удовлетворять диетические потребности в пище и пищевые предпочтения для ведения активного и здорового образа жизни.

По мнению Чешинского Л.С. продовольственная безопасность представляет собой «обеспечение гарантированного насыщения потребности в основных видах продовольствия (на основе научных норм), преимущественно, за счет собственного производства при безвредности продуктов и их экономической доступности» [3].

Большинство число зарубежных ученых также рассматривает продовольственную безопасность с позиции первоочередного обеспечения доступа населения к продовольствию. Так, в частности А. Робертсон, К. Тирадо под продовольс твенной безопасностью понимают «обеспечение для всего населения, независимо от социального и экономического статуса, доступа к запасам пищевых продуктов, достаточным по количеству и качеству».

Продовольственная безопасность, на их взгляд, подразумевает, «что каждый человек всегда имеет как физический, так и экономический доступ к такому количеству пищевых продуктов, которого достаточно ему для активного, здорового образа жизни» [5].

Таким образом повышение уровня экономической доступности и продовольственной самодостаточности Согдийской области и республики в целом обеспечивается на основе: а) экономического роста путем развития различных форм собственности и хозяйствования.

Литература

1. Мальтус Т.Р. Опыт закона о народонаселении / Издание К.Т. Солдатенкова / Перевод И. А. Вернера -М.: Типо-литография О.И. Лашкевичь и Ко. Тверская, Дом Саввинского подворья, 1895. - С. 9-12
2. Rome Declaration on Food Security and World Food Summit Plan of Action: FAO (November 1996) [Электронный ресурс] // Food and Agriculture Organization of the United Nations Режим доступа: http://www.fao.org/docrep/003/w3613e/w3613e00.htm
3. Чешинский Л.С. Методология проблемы продовольственной безопасности / Л.С. Чешинский //Хлебопечение России. -1997. -№ 4. - С. 6-8.
4. Алтухов А.И. Российский АПК: Современное состояние и механизмы развития: монография / А.И. Алтухов, В.А. Кундиус. 2-е изд., испр. и доп. М.: ФГУП «ВО Минсельхоза России»; Барнаул: Изд-во АГАУ, 2006. – 723с.
5. Робертсон А. Питание и здоровье в Европе: новая основа для действий / А. Робертсон, К. Тирадо //Региональные публикации ВОЗ, Европейская серия. -2005. - № 96. - 525 с.
6. Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» 21 декабря 2021 года, город Душанбе.

АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ САРМОЯГУЗОРИИ ХОРИҶӢ

Расулзода Фаридун Азиз – ассистенти кафедраи иқтисодиёти ҷаҳони Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Телефон: +992-907-54-53-52

Сармоягузории хориҷӣ унсури асосии иқтисоди ҷаҳонӣ буда, тақсимоти сармоя, технология ва донишро байни кишварҳо таъмин мекунад. Таҳлили назариявии ин мавзӯъ ба равиши байнисоҳавӣ асос ёфтааст, ки иқтисодиёт, муносибатҳои байналмилалӣ ва менеҷментро муттаҳид мекунад. Тадқиқот ба назарияҳои классикӣ ва муосир асос ёфтааст, ки ангезаҳо, механизмҳо ва оқибатҳои сармоягузории хориҷиро шарҳ медиҳанд.

Калидвожаҳо: сармоягузорӣ, сармоягузории хориҷӣ, иқтисодиёт, сармоя.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ

Расулзода Фаридун Азиз – ассистент кафедры мировой экономики Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, город Душанбе, улица Нахимова 64/14. Телефон: +992-907-54-53-52

Иностранные инвестиции представляют собой ключевой элемент глобальной экономики, обеспечивающий перераспределение капитала, технологий и знаний между странами. Теоретический анализ данной темы базируется на междисциплинарном подходе, объединяющем экономику, международные отношения и управление. Основу исследования составляют классические и современные теории, объясняющие мотивы, механизмы и последствия иностранных инвестиций.

Ключевые слова: инвестиции, иностранные инвестиции, экономика, капитал.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF FOREIGN INVESTMENT

Rasulzoda Faridun Aziz – Assistant Professor, Department of World Economy, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14. Phone: +992-907-54-53-52

Foreign investment is a key element of the global economy, ensuring the redistribution of capital, technology and knowledge between countries. The theoretical analysis of this topic is based on an interdisciplinary approach that combines economics, international relations and management. The research is based on classical and modern theories that explain the motives, mechanisms and consequences of foreign investment.

Keywords: investment, foreign investment, economics, capital.

Дар адабиёти хориҷӣ ва ватанӣ оиди моҳияти сармоягузорӣ, аз ҷумла сармоягузории хориҷӣ, фикру ақидаҳои мухталифу басе ихтилофнок пешниҳод мешаванд, ки ҳалли масъалаҳои илмию амалии идораи фаъолияти сармоягузориро то андозаи муайян душвор мегардонанд. Илова бар ин, таъйини моҳияти сармоягузорӣ, зарурату хусусиятҳои ҷалби он ба иқтисоди миллӣ мавзуи ҳаётан муҳимми методологӣ ҳисобида мешавад ва қатъи назар аз сершумории ақидаву консепсияҳо, масъалаҳои мазкур онҳоро ба якчанд гурӯҳи асосӣ муттаҳид кардан мумкин аст.

Гурӯҳи якум, фикру ақидаҳои анъанавиро дар бар мегирад, ки сармоягузориро [аз калимаи лотинии investire - пӯшонидан] ҳамчун хароҷоти маблағ барои иҷрои ягон соҳаи кор, фаъолият дар ин ё он шакл баррасӣ мекунанд. Ҷиҳати ифодаи омили мазкур намояндаи

схоластикаи дерин Иоанн Дунс Скот ҳанӯз дар асри XI ба таомул мафҳуми “сармоя”-ро ворид намуда, таҳти он маблағи ибтидоиро дарҷ кардааст, ки барои ягон соҳаи фаъолият ба мақсади дарёфти фоида ё даромад ҷудо карда мешавад.

Минбаъд, дар асри XV Антонин Флоринтийский фақат маблағи барои тиҷорат ҷудошударо “сармояи аслӣ” меномад. Сармоя, ки дар раванди мубодилаи мол вазифаи миёнаравиро иҷро мекунад, мазмуни “савдогарӣ”-ро фаро гирифта, бо мафҳуми “сармояи савдогарӣ” ифода мешавад.

Баробари инкишофи сармояи савдогарӣ сармояи судхӯрӣ низ ташаккул меёбад. Баъдан сармояи савдогарию судхӯрӣ ҳар кадом раванди пайдоиши сармоя, шакли қадима ва мавҷудияти он ба ҳисоб мераванд. Бо мурури тағийрёбии фаъолияту муҳтавои сармоягузорон (савдогару судхӯр) сармояи савдогарӣ ба сармояи савдо ва сармояи судхӯрӣ ба сармояи қарзӣ табдил меёбад.

Тадқиқи сармоягузории тарзи истеҳсолоти сармоядорӣ аз ҷониби намояндагони назарияи классикӣ (А. Смит, Д. Рикардо, Ҷ. С. Милл ва дигарон) сурат мегирад. Тибқи ақидаи онҳо дар ҷомеаи инсонӣ баробари инкишофи тақсимоти меҳнат ва мубодила захира андӯхта мешавад, ки як қисми он пешакӣ барои истеъмол ва қисми дигар барои истеҳсолоти оянда муқаррар мешавад. А. Смит ҳамон қисми дуюмро, ки аз он даромад дар назар дошта мешавад, сармоя номида ҳамзамон онро ба сармояи асосӣ ва сармояи гардон ҷудо мекунад. Ба сифати меъёри тақсим тағйири молику хосияти иштироки сармоя дар раванди муомилот интихоб мешавад. Сармояи асосӣ “бе воридшавӣ ба муомилот ва иваз кардани молик” фоида меоварад. Сармояи гардон, баръакс, “фақат дар муомилот ё баробари иваз кардани молик даромадро фароҳам меоварад” [1, 311-312]. “Мақсади ягонаву мароми ҳар кадом навъи сармоя, ба фикри А. Смит, аз нигаҳдориву зиёд кардани захираҳо иборат аст” [1, 313].

Намояндаи дигари мактаби классикӣ Ҷ. С. Милл ҳамчунин сармояро захира меҳисобад. Лекин, бархилофи А. Смит вай сармояро омили худ ба худ маҳсулдиҳандаи истеҳсолот мешуморад ва он, дар навбати худ барои ҳамаи он чи, ки “меҳнати ҷорӣ аз ҳисоби меҳнати пешина ва маҳсули меҳнати дар мол таҷассумёфта ба даст меоварад, масъул аст” [9, 148].

Ҳаммаслаки дигари А. Смит ва ҳамзамон муқарризи ё танқидгари фаъоли ӯ Д. Рикардо сармояро ҳамчун маҷмуи воситаҳои истеҳсолот “қисми дороии мамлакат тавсиф мекунад, ки дар истеҳсолот истифода гардида аз хӯрок, либос, асбобу анҷом, ашёи хом, мошин ва ҳоказо иборат аст ва ҷиҳати ба ҳаракат даровардани меҳнат зарур дониста мешавад” [10, 437]. Аз ин лиҳоз, мавқеи Рикардо ба фикру ақидаи асосгузорони дигари назарияи классикӣ мувофиқ аст. Ҳамзамон дар муқобили онҳо Рикардо исбот мекунад, ки баробари инкишофи сармоядорӣ ва истифодаи ҳар қадар зиёди заминҳои муфид лаҳзае фаро мерасад, ки сармоягузории иловагӣ беманфиат гардида, ҳамчун омили рушди иқтисодӣ аз байн меравад. Ин хулосаи Рикардоро ҳамзамононаш “пурвоҳима” арзёбӣ намуданд.

Тавсифи сармоя ҳамчун маҷмуи воситаҳои истеҳсолот ба аксарияти ҳамзамонони Рикардо хос буд. Аз ҷумла, муаллифи формулаи ваҳдати салоса Ж. Б. Сей истеҳсоли арзиши молро ба се омил – меҳнат, сармоя, замин марбут дониста, ба сармоя ҳамчун воситаи истеҳсолот баҳо медиҳад. Тибқи ақидаи иқтисоддони фаронсавӣ Ф.Бастиа сармоя аз асбобу анҷом, масолеҳу захираҳо ибрат аст, ки бе онҳо ягон кас на дар танҳоӣ ва на дар ҷомеа ба иҷрои ягон кор шурӯъ карда наметавонад. Дар ҷое, ки истеҳсолот аст сармоя низ, ба фикри

Бастиа вуҷуд дорад ва аз ин лиҳоз Робинзон ҳам дар ҷазираи беодам “Олот, масолеҳ, захираҳоро сармояи худ меномад [3, 209].

Рикардошиноси англис Т. Годскин анъанаҳои беҳтарини мактаби классикиро идома дода, тасаввуроти Ҷ. С. Миллро дар бораи сармоя ҳамчун қувваи худ ба худ маҳсулдиҳанда рад намуда, ду мафҳуми сармояро мушаххас мекунад: якум, сармоя ҳамчун маҷмуи шароити моддии истеҳсолот, ки онро иқтисоддонон беасос сармоя номидаанд; дуюм, худи сармоя.

Маҷмуи шароити моддии истеҳсолот тибқи таълимоти Т. Годскин, меҳнати андӯхташуда, яъне сармояи асосӣ аст. Гузашта аз ин, Т. Годскин ба мақсади ифодаи сармояи гардон ба таомул мафҳуми “меҳнати ҳамзист”-ро ворид намуда, тавассути он ҳамон як хосияти сармояи гардонро ифода мекунад, ки захираҳои он дар шакли ашё, масолеҳ ва воситаҳои зиндагӣ ё маҳсулоти тайёр “мунтазам барқарор ва аҷаб ҳам нест, ки истеҳсоли масолеҳи дахлдори меҳнат барои пурра кардани захираҳои маълум бефосила анҷом дода шуда, як конвейери ноаёнро ташкил медиҳад, ки барои маҳсулоти солонаи ҷомеа шароити мусоид муҳайё месозад” [7, 107].

Бояд гуфт, ки солҳои охир назарияҳои дигар пайдо шудаанд, ки нафақат сабабу самтҳои сармоягузории хориҷӣ ҳамзамон моҳияту оқибатҳои онро барои иқтисоди мамлакатҳои содиркунандаву қабулкунандаи сармоя фаро гирифтаанд. Вобаста ба ин П. Масс таърифи аз ҳама умумии сармоягузориро пешниҳод мекунад: “Сармоягузорӣ аз мубодилаи қонеъ гардонидани талаботи ҳозира ба умеди ояндаи он иборат аст, ки тавассути неъматҳои ба кор андохташуда анҷом дода мешавад” [8, 27].

Ақидаи ба ин монандро ҳамчунин У. Шарп, Б. Александер ва Ҷ. Бейли баён мекунанд. Тибқи ақидаҳои онҳо сармоягузорӣ чун барои “баромадан аз баҳри пул имрӯз то дар оянда маблағи аз он зиёд ба даст овардан баррасӣ мешавад” [13, 2]. Тавзеҳи мазкур, ба назари мо, аз раванди сармоягузорӣ соҳаҳои маориф, тандурустӣ ва илми бунёдиро хориҷ мекунад.

Баъзе иқтисоддонони хориҷию ватанӣ сармоягузориро аз мавқеи захира шарҳ медиҳанд. Аз ҷумла, ба ақидаи П. Бирман ва С. Шмидт сармоягузорӣ аз “хароҷоти захира (ресурс) ба умеди дарёфт кардани даромад дар оянда бо гузаштани муҳлати ба қадри кифоя дароз” иборат аст [4, 13]..

Э.Ҷ. Доллан ва Д. Линдсей сармоягузориро ҳамчун “вусъат додани пешниҳоди захираҳои сермаҳсул” арзёбӣ мекунанд [5, 13].

Фикру ақидаҳои мухталифи сершумор оид ба моҳияти сармоягузорӣ, аз ҷумла сармоягузории хориҷӣ, дар адабиёти иқтисодии ИДМ, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон, баён мегарданд.

Дар “Луғати калони иқтисодӣ” (А.Б. Борисов) таҳти мафҳуми “сармоягузории хориҷӣ” ҳамон арзишҳои амволию зеҳнӣ фаҳмида мешаванд, ки “аз ҷониби сармоягузорони хориҷӣ барои объектҳои соҳибкорӣ ва дигар намудҳои фаъолият ба мақсади дарёфти фоида (даромад) ҷудо карда мешаванд” [2, 284].

Ба ҳамин монанд мафҳуми сармоягузории хориҷӣ дар дигар луғату манбаъҳои адабиёти иқтисодӣ тавзеҳ дода мешавад. Чунончи, дар китоби дарсӣ таҳти таҳрири В.В. Ковалев, В.В. Иванов ва В.А. Лялина сармоягузорӣ ҳамчун маблағи сармоя муайян шудааст, ки “мувофиқи мақсаду муҳлати муайян барои объектҳои мухталиф, бо тамоми шаклҳои он ва ба хотири расидан ба мақсади инфиродии сармоягузорон ҷудо карда мешавад” [6, 22].

Ҳамин тариқ, бештари олимони ИДМ сармоягузориро ҳамчун захирае маънидод мекунанд, ки тавассути он сармоя зиёд шуда, дар раванди такрористеҳсол даромадро таъмин мекунад. Он қисми даромад, ки барои истеъмолоти ҷорӣ истифода намешавад, ҳамчун манбаи сармоягузории иловагӣ баромад мекунад.

Адабиёт

1. Адам С. Исследование о природе и причинах богатства народов // Антология экономической классики: Петти, Смит, Рикардо. Т.1 М.: Эконов – Ключ, 1993. С. 311-312.
2. Барисов А.Б., Новый экономический словарь Издание 3-е, переработанное и дополненое. М.: Книжный мир, 2010. С.284.
3. Бастиа Ф. Экономические гармонии, 1890. С.209.
4. Бирман Г, Шмидт. С. Экономический анализ инвестиционных проектов / Пер. с англ. под ред. Л.П. Белых. М.: Юнити, 1994. С. 13.
5. Доллан Э.Дж., Линдсней Д. Рынок: макроэкономическия модель/ Пер. с анг. Спб, 1992. С.13.
6. Инвестиции. Учебник. 2-е изд. / Под ред. В.В. Ковалова, В.В. Иванова, В.А. Лялина. М.: Проспект, 2006. С.22.
7. История экономических учений. Уч. пособие / Под. ред. В. Автономова, О. Ананьина, Н. Макашевой М. ИНФРА – М. 2008. С. 107.
8. Масс П. Критерии и методы оптимального определения копиталовлажений М.:, 1991. С. 27.
9. Милль Дж. ст. Основы политической экономии и некоторые аспекты их приложения к социальной философии. В 3-х томах. Т. 1 М.: Прогресс, 1980. С. 148.
10. Рикардо Д. Начало политичесчкой экономии и налогообложения. // Антология экономической классики: Петти, Смит, Рикардо. Т. 1 М.: Эконов – Ключ, 1993. С. 437.
11. Ҳамроев, М. И. Сармоягузориҳои хориҷӣ дар низоми муосири муносибатҳои иқтисодии байналмилалӣ / М. И. Ҳамроев // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – No. 1(35). – P. 425-437. – EDN JEUAMM.
12. Ҳамроев, М. И. Нақши сармоягузориҳои хориҷӣ дар таъмини рушди иқтисодиёти миллӣ / М. И. Ҳамроев // Endless Light in Science. – 2022. – No. 8-8. – P. 114-120. – DOI 10.24412/2709-1201-2022-114-120. – EDN MDQKBT.
13. Шарп У. Александер Б., Бейли Дж. Инвестиции. М.: Инфра – М.1999. С. 2.
14. Сулаймонов, Ш. Ф. Эффективный сектор бизнес-услуг как условие развития малого и среднего бизнеса в Республике Таджикистан / Ш. Ф. Сулаймонов // Наука и бизнес: пути развития. – 2017. – № 6(72). – С. 59-63. – EDN ZDLYXD.

ВКЛАД ОСНОВОПОЛОЖНИКА МИРА И НАЦИОНАЛЬНОГО ЕДИНСТВА - ЛИДЕРА НАЦИИ ЭМОМАЛИ РАХМОНА В РАЗВИТИИ СФЕРЫ ТУРИЗМА В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Акдодова Нилуфар Нагзибековна - ассистент кафедрой мировой экономики Таджикского государственного финансово - экономического университета. Адрес: Республика Таджикистан, г. Душанбе проспект Нахимова Тел: (+992) 93-466-76-36) E-mail: akdodova1992@mail.ru

В этой статье автор упоминает, что туризм является одной из крупнейших и быстро растущих индустрий в мире и дает больше всего рабочих мест. Во многих развивающихся странах отрасль туризма находится в числе лидеров по генерируемому доходу и традиционно включается в повестку дня при разработке стратегии развития. Значение туризма для национальной экономики в то же время в силу преимуществ, которые он приносит стране, для успешного развития и, прежде всего, увеличения доходов и

благосостояния населения, роста рабочих мест не только в самой отрасли, но и в соответствующих отраслях услуг велико.

Ключевые слова: туризм, туристический экспорт и импорт, инфраструктура туризма, турагентства и туристские компании, политика в сфере туризма.

САҲМИ АСОСГУЗОРИ СУЛҲУ ВАҲДАТИ МИЛЛӢ-ПЕШВОИ МИЛЛАТ МУҲТАРАМ ЭМОМАЛӢ РАҲМОН ДАР РУШДИ СОҲАИ САЙЁҲӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Акдодова Нилуфар Нағзибековна –ассистенти кафедраи иқтисодиёти ҷаҳони Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Наҳимов Тел: (+992) 93-466-76-36) E-mail: akdodova1992@mail.ru

Дар ин мақола муаллиф қайд мекунад, ки сайёҳӣ яке аз бузургтарин ва босуръат рушдёбанда дар ҷаҳон аст ва ҷойҳои кории бештарро фароҳам меорад. Дар бисер кишварҳои рӯ ба тараққӣ, соҳаи сайёҳӣ аз рӯи даромади тавлидшуда пешсаф аст ва ба таври анъанавӣ дар таҳияи стратегияи рушд ба рӯзнома дохил карда мешавад. Аҳамияти туризм барои иқтисоди миллӣ дар айни замон, аз сабаби афзалиятҳое, ки он ба кишвар меорад, барои рушди бомуваффақият ва пеш аз ҳама афзоиши даромад ва некӯаҳволии аҳолӣ, афзоиши ҷойҳои корӣ на танҳо дар худи соҳа, балки дар соҳаҳои дахлдори хизматрасонӣ низ бузург аст.

Вожаҳои калидӣ: туризм, содирот ва воридоти сайёҳӣ, инфрасохтори сайёҳӣ, агентиҳои сайёҳӣ ва ширкатҳои сайеҳӣ, сиёсати сайёҳӣ.

THE CONTRIBUTION OF THE FOUNDER OF PEACE AND NATIONAL UNITY, LEADER OF THE NATION EMOMALI RAHMON, TO THE DEVELOPMENT OF TOURISM IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Akdodova Nilufar Nagzibekovna - assistant of the department of world economy Tajik State University of Finance and Economics Address: Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Avenue Tel: (+992) 93-466-76-36) E-mail: akdodova1992@mail.ru

In this article, the author mentions that tourism is one of the largest and fastest growing in the world and gives most of the jobs. In many developing countries, the tourism industry is among the leaders in generated revenue and traditionally included in the agenda when developed strategies development. The importance of tourism for the national economy at the same time, due to the advantages it brings to the subject for successful development and, above all, increasing the incomes and well-being of the population, the growth of jobs not only in the industry itself, but also in the relevant service industries.

Keywords: tourism, tourist export and import, tourism infrastructure, travel agencies and the tourist companies, policy in the sphere of tourism.

В современных условиях сфера туризма приносит доход не только владельцам бизнеса, но и государству в виде налоговых поступлений и различных сборов. Туризм является одной из ведущих и наиболее динамичных отраслей экономики многих развитых и развивающихся стран и из-за быстрых темпов своего развития он признан экономическим феноменом столетия. В связи с имеющимся огромным потенциалом в Таджикистане туризм может стать одной из главных отраслей занятости и получения дохода населения, особенно в сельской местности.

Лидер нации, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон поставил перед Правительством задачу всемерно содействовать развитию сферы туризма, достойного представления туристических возможностей страны и национальной культуры на международной арене, а также привлечения инвестиций в туристическую инфраструктуру, повышения качества туристских услуг в стране [8].

Одна из сфер необходимая для развития туризма в стране, это транспортные услуги, особенно воздушный транспорт. Для Таджикистана важной задачей в настоящее время является повышение уровня и качества пассажирского обслуживания со стороны местных авиакомпаний, в частности «Таджик-Эйр», а также развития сектора пассажирского железнодорожного транспорта. С целю, повышения технической оснащенности, обновления парка транспорта, финансового оздоровления этих сфер и тем самым поднятия уровня и качества обслуживания пассажиров, Правительство освободило местные компании от выплаты таможенной пошлины и налога на добавленную стоимость при ввозе самолетов, локомотивов и современных пассажирских вагонов. Лидер нации, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон в своем Послании Парламенту отметил, что для развития туризма нам необходимо строит и сформировать современные коммуникации, реконструировать дороги в соответствие с международными стандартами, строить гостиницы и пункты общественного питания, отвечающие международным стандартам и требованиям иностранных туристов. Необходимо также подготовить гидов-экскурсоводов, владеющих иностранными языками, которые могли бы рассказать туристам об истории нашего края и особенностях достопримечательности страны [8].

Согласно отчету, Таджикистан еще не создал глобальную сеть воздушных линий, которая позволила бы ему в будущем служить транзитной зоной, поскольку он соединяется с несколькими странами мира. Подписанные контракты на прямое авиасообщение с 22 государствами - семью странами СНГ, четырьмя европейскими и одиннадцатью азиатскими - не способствуют росту пассажиропотока страны.

Только в десять стран мира можно добраться без пересадок, а на прямых рейсах стоимость авиабилета в Таджикистан или из него уже значительно выше, чем у соседей. Соответственно, стоимость транзитных перелетов для путешественников из других стран становится неподъемной. Для сравнения, самые низкие цены на авиабилеты из Нью-Йорка (США) в Астану (Казахстан), Бишкек (Кыргызстан) и Душанбе составляют 394 USD, 480 USD и 890 USD соответственно.

Таблица 1. - Динамика развития туристической отрасли Таджикистана, включая строительство инфраструктуры и прием посетителей.[22]

Наименование	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**	**2023 к % 2013**
Въездной туризм посредством воздушных линий (тыс. чел.)	78	170	391	284	281	305	200	351	360	295	224	2,8

[22] [Электронный ресурс]. URL: http://kishovarz.tajagroun.tj/kishovarz/2020/kishovarz-%E2%84%962_2020_(87).pdf

Число гостиниц (единиц)	120	124	132	163	172	170	184	188	182	187	200	1,6
Действующие туристические компании (единиц)	94	90	114	118	91	146	161	224	235	242	225	2,3

Источник: *WTO Cod. Basic data and indicators Tajikistan*

На рост числа туристов, посещающих все эти страны, повлиял целый ряд причин, включая маркетинговые инициативы в сфере туризма и растущую привлекательность Центральной Азии для путешественников. В настоящее время статистические данные по Таджикистану свидетельствуют о том, что количество гостиниц и туристических компаний, а также число туристов, прибывающих воздушным транспортом, явно растет.

В таблице 1 показано, что если в 2013 году авиакомпании перевезли 78 тысяч прибывающих туристов, то в 2023 году их число увеличится до 224 тысяч или 203 тысяч. Кроме того, под влиянием определенных причин выросло количество гостиниц и туристических фирм. Если в 2013 году в стране было 120 гостиниц и 94 туристических агентств, то в 2023 году их число увеличилось до 200 и 225 соответственно.

Кроме того, поскольку в настоящее время в стране функционирует более 240 организаций, принимающих туристов, частный сектор играет важную роль в развитии инфраструктуры и мест отдыха.

В соответствии со Стратегией развития туризма в Республике Таджикистан на период до 2030 в качестве приоритетных направлений развития туризма определены такие виды туризма как: альпинизм, горно-спортивный и экологический туризм, рафтинг, парапланеризм, горнолыжный спорт, интерохота, историко-познавательный, конгрессно-деловой и этнический туризм, внутренний туризм, санаторно-курортное лечение [9].

Отдельное место также отдается перспективам развития экологического туризма в стране, который в последние годы развивается большими темпами. Развитию экологического туризма в национальной экономике способствует образование различных зон для этого вида туризма, а также Национального парка, охватывающего большую территорию, располагающего уникальными природно-рекреационными ресурсами, представляющими интерес для иностранных туристов. Кроме этого парка также определяются

Кроме того, реконструкция старых и строительство новых объектов туризма в разных уголках страны может в будущем дать толчок развитию сферы. К примеру, Сафед - Дара - бывший Такоб - горнолыжный курорт, расположенный в районе республиканского подчинения на высоте от 2100 м до 3000 над уровнем моря, в 50 км к северу от Душанбе. В 2015 году горнолыжный курорт Такоб был реконструирован и получил новое название Сафед - Дара (в переводе - Белая Долина). После реконструкции и строительства новых сооружений этот комплекс был открыт 7 января 2016 года. Следует отметить, что сервисные объекты, зал зимних видов спорта располагаются на площади 60 га, и способны принимать одновременно до 1000 человек. Кроме того, ООО «Сафед-Дара» в сотрудничестве с крупной австрийской компанией построили скоростную канатную дорогу длиной 2027 м, состоящую из 32 кабин, каждая из которых вмещает до 8 человек. При открытии объекта Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон дал высокую

оценку инициативе предпринимателей по благоустройству этого уникального уголка нашей страны и поручил ответственным лицам максимально способствовать содержанию этой зоны в хорошем функциональном состоянии, активнее привлекать туристов и гостей, пропагандировать зимние виды спорта среди населения страны [6].

Необходимым условием развития туризма в Таджикистане является проведение серьезных институциональных реформ, направленные, прежде всего, на повышение уровня осознанности населения и предпринимателей относительно принципов и методов развития сферы, создания инфраструктуры и соответсвующего обслуживания. В дополнение к этому необходимо формирование свободного и благоприятного туристкого пространства в стране, подразумевающее уменьшение или устранение различных барьеров на пути приема туристов на соответсвующих территориальных единицах страны, а также формирование условий для широкого развития туристских компаний и кластуров в стране.

Литература

1. Закон Республики Таджикистан «О туризме».– Душанбе, 1999.
2. Соколова М.В. История туризма. – Москва: Издательский центр «Академия», 2010.
3. Стригунова Д.П. Понятие международного туризма//Юрист, 2006, №6.
4. Кусков А.С., Джаладян Ю.А. Основы туризма. - М.: КноРус, 2011. - 392 с.
5. Франсуа Лоран. Таджикистан-Туризм/ Исследование возможностей / МТЦ-SECO – 2014. – С.11-16.
6. Шакиров К., Туризм и устойчивое развитие в Таджикистане: Исследовательский обзор. - №3, июль 2014. – С.6-7.
7. Примкулов А., Христолюбова Д., Туризм в Таджикистане: достижения и барьеры//Электронный ресурс: https://asiaplus.tj/ru/
8. Послание Президента Республики Таджикистан Маджлиси Оли “О направлениях внутренней и внешней политики Республики Таджикистан”. - Душанбе, 2018.
9. Стратегия развития туризма в Республике Таджикистан на период до 2030 года// Электронный ресурс: www.adlia.tj
10. Статистический ежегодник Республики Таджикистан. – Душанбе, 2018. – 482с.

МЕТОДЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ТАДЖИКИСТАНЕ

Файзуллоев Бехруз Зубайдуллоевич - Институт экономики и демографии Национальной академии наук Таджикистана

Статья посвящена анализу методов государственного регулирования внешнеэкономической деятельности (ВЭД) в Таджикистане. Рассматриваются ключевые аспекты, такие как законодательные меры, таможенно-тарифное регулирование, валютное регулирование, инвестиционная политика, субсидирование внешней торговли, а также роль государственной поддержки ключевых отраслей экономики. В статье подчеркивается важность применения комплексного подхода в регулировании внешней торговли, направленного на защиту национальных интересов и развитие экономических связей с зарубежными странами. Автор выделяет влияние внешнеэкономической деятельности на стабилизацию экономики Таджикистана, улучшение инфраструктуры и привлечение иностранных инвестиций.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, государственное регулирование, внешняя торговля, таможенно-тарифное регулирование, инвестиционная

политика, валютное регулирование, экспорт, импорт, субсидии, международные соглашения, транспортная инфраструктура, экономическое развитие.

УСУЛҲОИ ТАНЗИМИ ДАВЛАТИИ ФАЪОЛИЯТИ ИҚТИСОДИИ БЕРУНИИ ТОҶИКИСТОН

Файзуллоев Бехруз Зубайдуллоевич - Институти иктисодиёт ва демография Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Мақола ба таҳлили усулҳои танзими давлатии фаъолияти иқтисодии хориҷӣ (ФЭА) дар Тоҷикистон бахшида шудааст. Ҷанбаҳои асосӣ, аз қабили тадбирҳои қонунгузорӣ, танзими гумрукӣ ва тарифӣ, танзими асъор, сиёсати сармоягузорӣ, субсидияҳои савдои хориҷӣ, инчунин нақши дастгирии давлатии бахшҳои асосии иқтисодиёт баррасӣ мешаванд. Дар мақола аҳамияти татбиқи равиши маҷмӯии танзими савдои хориҷӣ, ки ба ҳифзи манфиатҳои миллӣ ва рушди робитаҳои иқтисодӣ бо кишварҳои хориҷӣ нигаронида шудааст, таъкид шудааст. Муаллиф таъсири фаъолияти иқтисодии хориҷиро ба эътидол овардани вазъи иқтисоди Тоҷикистон, беҳбуди инфрасохтор ва ҷалби сармояи хориҷӣ таъкид кардааст.

Калидвожаҳо: фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, танзими давлатӣ, савдои хориҷӣ, танзими гумрукӣ ва тарифӣ, сиёсати сармоягузорӣ, танзими асъор, содирот, воридот, субсидияҳо, созишномаҳои байналмилалӣ, инфрасохтори нақлиётӣ, рушди иқтисодӣ.

METHODS OF STATE REGULATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES IN TAJIKISTAN

Faizulloev Bekhruz Zubaydulloevich - Institute of Economics and Demography of the National Academy of Sciences of Tajikistan

The article is devoted to the analysis of methods of state regulation of foreign economic activity (FEA) in Tajikistan. Key aspects such as legislative measures, customs and tariff regulation, currency regulation, investment policy, subsidizing of foreign trade, as well as the role of state support for key sectors of the economy are considered. The article emphasizes the importance of applying an integrated approach to regulating foreign trade aimed at protecting national interests and developing economic ties with foreign countries. The author highlights the impact of foreign economic activity on stabilizing the economy of Tajikistan, improving infrastructure and attracting foreign investment. Key words: foreign economic activity, state regulation, Tajikistan, foreign trade, customs and tariff regulation, investment policy, currency regulation, export, import, subsidies, international agreements, transport infrastructure, economic development.

Внешнеэкономическая деятельность представляет собой важный аспект развития экономики Таджикистана. Страна, будучи членом ряда международных организаций и активно взаимодействующей с различными государствами, должна обеспечить оптимальное регулирование внешней торговли, инвестиций и международных экономических связей. Для этого государство применяет ряд методов и инструментов, направленных на регулирование внешнеэкономической деятельности.

Законодательство является основой для регулирования внешней торговли и инвестиций. В Таджикистане для регулирования ВЭД разработаны различные законы,

нормативно-правовые акты и международные соглашения, которые обеспечивают правовые рамки для торговли и привлечения иностранных инвестиций. Основные принципы и механизмы регулирования внешнеэкономической деятельности в Таджикистане определены в Законе Республики Таджикистан «О внешнеторговой деятельности» (в редакции Закона РТ от 08.08.2015г. № 1215, от 18.03.2022г.№1870), который регулирует экспорт, импорт, а также правила внешней торговли, такие как тарифы, квоты, лицензирование и другие меры, направленные на защиту внутреннего рынка [1].

Ежегодно Таджикистан осуществляет интенсивный товарооборот с сотнями стран по всему миру, участвуя в международных экономических и торговых процессах. Это взаимодействие способствует укреплению его позиции на глобальной арене и созданию новых возможностей для развития национальной экономики. В 2013 году Таджикистан официально стал полноправным членом Всемирной торговой организации (ВТО), что стало важным шагом на пути к интеграции в мировую экономику. Вступление в ВТО открыло новые горизонты для страны, обеспечив доступ к международным рынкам, улучшение торговых отношений и укрепление экономической устойчивости.

На сегодняшний день Таджикистан подписал более 1200 двусторонних соглашений, охватывающих широкий спектр сотрудничества. Эти документы затрагивают ключевые аспекты взаимодействия с другими странами в таких областях, как политика, экономика и торговля. Кроме того, Таджикистан активно развивает сотрудничество в области безопасности, науки, образования, медицины, культуры и туризма. Эти соглашения играют значительную роль в укреплении дипломатических и деловых связей с государствами мира, способствуя взаимовыгодному обмену знаниями, технологиями и культурными ценностями.

Таким образом, Таджикистан продолжает углублять свои международные отношения, укрепляя свою экономику и повышая уровень жизни своего населения за счет эффективного использования внешнеэкономического потенциала.

Как справедливо отмечает Ахматбекова Н.Н. «эффективность развития внешнеэкономической деятельности страны в целом и ее интеграции в мировое хозяйство в частности, во многом зависит от уровня развития и целенаправленного использования экспортного потенциала регионов; экономического роста на основе структурных реформ и мощного притока иностранных инвестиций; использования выгодного географического положения области, граничащей с областями Республики Узбекистан и Баткенской областью Республики Кыргызстан; повышения конкурентоспособности национальных товаров и услуг на мировом рынке в региональном аспекте; преимущественного развития обрабатывающей промышленности и ее превращения в экпортоориентированную отрасль» [2, С.94].

Таможенные законы и правила закреплены в Таможенном кодексе Республики Таджикистан и включают положения о таможенных пошлинах, акцизах, налогах, процедурах сертификации продукции и обеспечивают выполнение обязательств по международным договорам. Таможенно-тарифное регулирование играет ключевую роль в регулировании внешней торговли. Оно охватывает следующие аспекты:

✓ Таможенные пошлины и налоги: для защиты отечественных производителей и стимулирования развития определенных отраслей экономики Таджикистан применяет систему таможенных пошлин, которая влияет на стоимость товаров, поступающих на рынок.

✓ Квоты и лицензии: для определенных категорий товаров государство может вводить квоты или требовать наличия специальных лицензий на импорт или экспорт, что помогает регулировать объем внешней торговли и защищать интересы национальных производителей.

✓ Таможенные процедуры и сертификация: для обеспечения безопасности и соответствия международным стандартам продукция, экспортируемая или импортируемая в Таджикистан, подлежит сертификации и проверке. Это включает в себя санитарные, фитосанитарные и экологические проверки товаров.

Таджикистан активно участвует в международных экономических организациях, таких как Всемирная торговая организация (ВТО), Организация экономического сотрудничества (ОЭС) и другие, что способствует созданию благоприятных условий для внешней торговли и привлечения инвестиций.

Важным инструментом регулирования внешнеэкономической деятельности является управление валютным курсом и валютным контролем. В условиях глобализации и внешних экономических вызовов стабилизация национальной валюты – сомони – имеет большое значение.

Национальный банк Таджикистана регулирует обменный курс сомони в целях стабилизации экономики и предотвращения резких колебаний, которые могут негативно сказаться на внешней торговле. Система валютного контроля в Таджикистане направлена на поддержание стабильности национальной валюты, предотвращение оттока капитала и обеспечение нормального функционирования внешней торговли.

Государство также активно регулирует приток иностранных инвестиций, которые являются важным элементом внешнеэкономической деятельности. В Таджикистане действует ряд законов и программ, направленных на стимулирование иностранных инвесторов. Таджикистан предоставляет различные льготы и налоговые преференции для иностранных инвесторов, в том числе по налогообложению, а также предоставляет защиту инвестиций от необоснованных вмешательств.

Важной составляющей инвестиционной политики являются государственные программы, которые направлены на создание благоприятного инвестиционного климата, улучшение инфраструктуры и развитие ключевых отраслей экономики.

Государство может применять субсидии, чтобы поддержать экспорт товаров и услуг, а также снизить затраты на импорт критически важных товаров. Субсидирование экспорта может включать налоговые льготы, субсидии на транспортные расходы, поддержку в получении международных сертификатов и другие меры, направленные на увеличение экспортных объемов. В ответ на внутренние потребности страна может создавать механизмы субсидирования производства товаров, которые раньше импортировались, что помогает развивать национальную промышленность.

Для активизации внешней торговли и улучшения внешнеэкономических отношений в стране реализуются программы по развитию транспортной инфраструктуры. Таджикистан активно развивает проекты, связанные с транспортными коридорами, что способствует увеличению транзитных потоков и облегчает перемещение товаров между различными регионами.

Развитие логистики и подписания международных соглашений о транзите товаров способствуют росту внешней торговли и улучшению экономических связей с соседними государствами.

Бобокалонов О.К. и Каримова М.Т. считают, что «при активизации внешнеэкономической деятельности необходимо стимулировать импорт тех товаров, которые могут способствовать повышению технологического уровня производства (технология и оборудования нового поколения), а также остродефицитные производственные и потребительские товары, производство которых в республике экономически не выгодно» [3, С.122]. Действительно, данный путь поспособствует не только увеличению экспортных возможностей, но и развитию производств, ориентированных на замещение импорта. Это станет важным фундаментом для повышения эффективности внешнеэкономической деятельности, позволяя снизить зависимость от внешних поставок и стимулируя рост внутреннего производства. В свою очередь, развитие импортозамещающих отраслей будет способствовать укреплению экономической безопасности страны, созданию новых рабочих мест и улучшению баланса внешней торговли.

Государственные программы направлены на развитие ключевых отраслей, таких как сельское хозяйство, промышленность, энергетика и инфраструктура, что оказывает прямое влияние на внешнюю торговлю. В рамках государственной политики стимулируются экспортные поставки сельскохозяйственной продукции, в том числе через субсидии и льготы на продукцию. Таджикистан активно работает над диверсификацией экономики, стимулируя производство товаров, которые могут конкурировать на международных рынках. В стране принята **Государственная программа развития экспорта** в Республике Таджикистан на 2021-2025 годы, которая является неотъемлемой частью системы государственного регулирования внешней торговли и представляет собой стратегический документ, направленный на решение ключевых задач внешнеэкономической политики страны [4]. Внедрение данной программы обеспечит не только рост объемов экспорта, но и улучшение экономической безопасности, повышение занятости и доходов населения, а также создание новых возможностей для привлечения иностранных инвестиций. Кроме того, программа способствует улучшению торговых отношений с соседними странами и членами международных экономических организаций, таких как ВТО. Таким образом, она становится важным элементом не только внутренней экономической стратегии, но и внешнеэкономической политики Таджикистана, обеспечивая его интеграцию в мировую экономику и повышение его роли в международной торговле.

Таким образом, государственное регулирование внешнеэкономической деятельности в Таджикистане включает в себя комплекс мер, направленных на поддержку внешней торговли, привлечение инвестиций, защиту национальных интересов и развитие ключевых отраслей экономики. Эффективность этих мер зависит от дальнейшего совершенствования законодательства, повышения инвестиционной привлекательности и укрепления международных связей, что в свою очередь способствует устойчивому экономическому росту страны.

Литература

1. Закон Республики Таджикистан «О внешнеторговой деятельности» // https://medt.tj/documents/main/normativno-pravovie-akti/zakonodatelnie-akti/ru/02529-ru.pdf

2. Ахмадбекова Н.М. Формирование стратегии внешнеэкономической деятельности Республики Таджикистан как системный фактор регионального развития//https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-strategii-vneshneekono-micheskoy-deyatelnosti-respubliki-tadzhikistan-kak-sistemnyy-faktor-regionalno-go-razvitiya/

3. Каримова М.Т., Бобокалонов О.К. Современное состояние и тенденции внешнеэкономической деятельности Республики Таджикистан // Экономика Таджикистана. – 2016. – №2 (3). – С. 116–126.

4. Государственная программа развития экспорта в Республике Таджикистан на 2021-2025 годы// https://medt.tj/ru/news/novosti-ministerstva-ekonomiki/2010-barnomai-davlatii-rushdi-sodiroti-um-urii-to-ikiston-baroi-sol-oi-2021-2025-muarrif-gardid

РОҶЕЪ БА ЗАРУРАТИ РУШДИ САРМОЯИ ИНСОНӢ ВА ТАШАККУЛИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ ДАР ТОҶИКИСТОН

Убайдуллоев Фаридулло Каримович – н.и.и., мудири кафедраи муносибатҳои молиявӣ-қарзии байналхалқии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. SPIN-коди муаллиф: 6737-5230. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Нахимов 64/14. Телефон: +(992) 935730010. E-mail: faridullo72@mail.ru

Дар мақола сухан оид ба зарурати рушди сармояи инсонӣ ва дар ин замина ташаккул додани иқтисоди рақамӣ меравад, ки муаллиф мустақиман ба дастури Пешвои миллат, ки дар Паёми он кас аз 28 декабри соли 2024 садо дод, истинод кардааст. Муаллиф дар мақола андешидани тадбирҳои мушаххасро оид ба рушди сармояи инсонӣ, модернизатсияи истеҳсолот, ҳавасмандгардонии содирот ва ташаккули иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон номбар кардааст.

Калидвожаҳо: сармояи инсонӣ, иқтисоди рақамӣ, маориф, тандурустӣ, кадрҳо, технологияҳои инноватсионӣ, истифодаи оқилонаи захираҳо, стартапҳои рақамӣ, инноватсияҳо, пардохтҳои ғайринақдӣ, саводнокии молиявӣ, қарорҳои молиявӣ.

О НЕОБХОДИМОСТИ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА И ФОРМИРОВАНИЯ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ В ТАДЖИКИСТАНЕ

Убайдуллоев Фаридулло Каримович – к.э.н., заведующий кафедрой международные финансово-кредитные отношения Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14. Телефон: +(992) 935730010. E-mail: faridullo72@mail.ru SPIN-код автора: 6737-5230.

В статье речь идет о необходимости развития человеческого капитала и формирования на этой основе цифровой экономики, и автор прямо ссылается на директиву Лидера нации, озвученную в его Послании от 28 декабря 2024 года. В статье автором перечислены конкретные меры по развитию человеческого капитала, модернизации производства, стимулированию экспорта и формированию цифровой экономики в Республике Таджикистан.

Ключевые слова: человеческий капитал, цифровая экономика, образование, здравоохранение, персонал, инновационные технологии, рациональное использование ресурсов, цифровые стартапы, инновации, безналичные платежи, финансовая грамотность, финансовые решения.

ON THE NEED TO DEVELOP HUMAN CAPITAL AND FORM A DIGITAL ECONOMY IN TAJIKISTAN

Ubaydulloev Faridullo Karimovich - Candidate of Economic Sciences, Head of the Department of International Financial and Credit Relations of the Tajik state university of finance and economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, st. Nakhimov 64/14. Phone: + (992) 935730010. E-mail: faridullo72@mail.ru The author's SPIN code:6737-5230

The article deals with the need to develop human capital and form a digital economy on this basis, and the author directly refers to the directive of the Leader of the Nation, voiced in his

Message dated December 28, 2024. In the article, the author lists specific measures for the development of human capital, modernization of production, export promotion and the formation of a digital economy in the Republic of Tajikistan.

Keywords: human capital, digital economy, education, healthcare, personnel, innovative technologies, rational use of resources, digital startups, innovations, cashless payments, financial literacy, financial solutions.

Санаи 28 декабри соли 2024 Паёми навбатии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии мамлакат дар ҳузури доираи васеи элитаи сиёсии мамлакат, роҳбарони сохторҳо ва ниҳодҳои давлатию ҷамъиятӣ, фаъолони сиёсӣ, зиёиён, олимон ва ҷавонон ироа гардид. Аз ҷониби Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат дар қатори баршумурдани дастовардҳо дар соли сипаригардида, барои андешидани як қатор тадбирҳои қатъӣ вобаста ба ниёзҳои аввалиндараҷаи хоҷагии халқи мамлакат вазифагузорӣ карда шуд [1].

Дар баробари дигар вазифаҳо, Пешвои миллат ба Вазорати рушди иқтисод ва савдо дар якҷоягӣ бо вазорату идораҳои дахлдор, инчунин бо ҷалби ҷомеаи коршиносон супориш доданд, ки лоиҳаи «Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2026-2030»-ро таҳия намоянд. Тибқи дастури Роҳбари давлат барномаи мазкур бояд чораҳои мушаххасро оид ба рушди сармояи инсонӣ, модернизатсияи истеҳсолот, ҳавасмандгардонии содирот ва ташаккули иқтисоди рақамӣ дар бар гирад [1].

Ҳар кадоме аз ин самтҳои номбаршуда дар навбати худ шомили соҳаҳои калидие мебошанд, ки вазифаи мо – иқтисодчиён, тавзеҳ додани онҳо ва баён кардани тафсилоти амалисозии барномаи мазкур мебошад. Рушди сармояи инсонӣ, ки дар барнома мақсадгузорӣ шудааст, сармоягузориро ба соҳаҳои маориф, тандурустӣ, таълими касбии кадрҳо дар назар дорад [2, с.81]. Модернизатсияи истеҳсолот бошад, ҷорӣ намудани технологияҳои инноватсионӣ, баланд бардоштани самаранокӣ ва маҳсулнокии меҳнат, истифодабарии оқилонаи захираҳо, рушди фаъолияти илмӣ-тадқиқотиро тақозо мекунад. Барои ҳавасмандгардонии содирот, пеш аз ҳама фароҳам овардани шароити мусоид барои истеҳсолкунандагони ватанӣ, дастгирии соҳаҳои ба содирот нигаронидашуда зарур мебошад ва ташаккули иқтисоди рақамӣ рушди инфрасохтори алоқа, рақамисозии ҷараёни мубодилаи иттилоот, дастгирии стартапҳои рақамӣ ва инноватсияҳоро талаб мекунад.

Самти дигаре, ки Пешвои миллат ба он таваҷҷуҳи ҷиддӣ карданд ва иҷрои супоришҳои додаи он кас аз ҷумла ба мо омӯзгорон низ дахл дорад, ин ташаккул додани маърифати молиявии шаҳрвандон ва баланд бардоштани фарҳанги андозсупорӣ мебошад, ки дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «ҳамчун яке аз омилҳои асосии татбиқи самараноки сиёсати андозу буҷет, аз ҷумла дар масъалаи гузариш ба низоми пардохтҳои ғайринақдӣ барои ноил гардидан ба устувории молиявии давлат ва рушди иқтисодӣ нақши муҳим»-дошта эълон гардидааст [1]. Вобаста ба ин мавзуъ ҳаминро қайд кардан ҷоиз аст, ки афзоиши саводнокии молиявии аҳолӣ яке аз омилҳои асосии рушди устувори иқтисодии давлат мебошад.

Ин тезис бо далелҳои зерин тасдиқ карда мешавад, ки якум, маърифати молиявӣ ба идоракунии оқилонаи молияи шахсӣ боис мешавад. Шаҳрвандони аз ҷиҳати молиявӣ саводнок даромади худро оқилона идора мекунанд, қарорҳои оқилонаи молиявӣ қабул мекунанд, ки ин ба сатҳи қарздиҳии аҳолӣ ва баланд бардоштани некӯаҳволии онҳо

мусоидат мекунад. Дуюм, агар мардум саводи молиявӣ дошта бошанд, сатҳи эътимодашон ба муассисаҳои молиявӣ баланд мегардад. Яъне, чӣ қадаре ки шаҳрвандон принсипҳои системаи бонкӣ ва бозорҳои молиявиро беҳтар дарк кунанд, эътимоди онҳо ба ин муассисаҳо баландтар мешавад [3]. Ин, дар навбати худ, рушди бахши молиявиро ҳавасманд мекунад ва ба тақсимоти самараноки захираҳои молиявӣ мусоидат мекунад. Сеюм, маърифати молиявӣ ба паст кардани осебпазирии молиявӣ мусоидат мекунад. Саводнокии молиявӣ ба шаҳрвандон кӯмак мекунад, ки пасандозҳои худро аз амалҳои қаллобӣ муҳофизат кунанд ва дар шароити ноустувории молиявӣ қарорҳои огоҳона қабул кунанд. Чорум, ба рушди соҳибкорӣ мусоидат мекунад. Шаҳрвандони аз ҷиҳати молиявӣ саводнок бештар ба фаъолияти соҳибкорӣ майл доранд, ки ба таъсиси ҷойҳои нави корӣ ва дар умум, ба рушди иқтисодиёт мусоидат мунҷар мешавад.

Баланд бардоштани маданияти андоз бевосита бо самаранокии низоми андоз ва суботи молиявии давлат алоқаманд аст. Аввалан, ин омил ба риояи қонунгузории андоз боис мешавад. Шаҳрвандони аз ҷиҳати молиявӣ саводнок аҳамияти пардохти андозҳо ва риояи қонунҳои андозро дарк мекунанд. Ин ба ташаккули низоми одилонаи андоз ва афзоиши даромади андоз ба буҷет мусоидат мекунад. Сониян, баланд бардоштани фарҳанги андозсупорӣ имкон медиҳад, ки иқтисодиёти пинҳонӣ ва саркашӣ аз андоз коҳиш дода шавад, ки ин барои кам кардани бори андоз ба андозсупорандагони бовиҷдон мусоидат мекунад. Дигар ин, ки сифати хизматрасониҳои давлатӣ беҳтар мегардад. Чунки даромадҳои андоз бештар шаванд, давлат ҳам бештар ба соҳаи маориф, тандурустӣ, инфрасохтор маблағ ҷудо мекунад, ки аз ин тамоми ҷомеа манфиат мебинад [3].

Аз ин ҷо хулоса баровардан мумкин аст, ки ташаккули маърифати молиявии шаҳрвандон ва баланд бардоштани фарҳанги андоз равандҳои ба ҳам алоқаманд мебошанд. Шаҳрвандони аз ҷиҳати молиявӣ саводнок бештар ба риояи қонунҳои андоз майл доранд ва баланд бардоштани фарҳанги андоз ба эҷоди системаи шаффофтар ва муассири молиявӣ мусоидат мекунад. Ҳамин тариқ, муносибати ҳамаҷониба ба баланд бардоштани саводнокии молиявии аҳолӣ ва фарҳанги андозсупорӣ яке аз омилҳои асосии таъмини суботи молиявии давлат ва рушди иқтисодӣ мебошад.

Ба андешаи мо, барои татбиқи амалии дастурҳои Пешвои миллат андешидани як қатор тадбирҳо зарур аст, аз ҷумла:

- таҳия ва татбиқи барномаҳои муассири омӯзиши молиявӣ барои аҳолии синну соли гуногун;
- гузаронидани маъракаҳои иттилоотӣ, ки ба баланд бардоштани огоҳии шаҳрвандон дар бораи аҳамияти пардохти андозҳо ва риояи қонунгузории андоз нигаронида шудаанд;
- такмил додани қонунгузории андоз ва содда кардани расмиёти андоз;
- рушди инфрасохтори молиявӣ ва фароҳам овардани шароит барои пардохтҳои бехатар ва қулайи ғайринақдӣ ва ғ.

Чунин ба назар мерасад, ки дар амал татбиқ намудани ин тадбирҳо барои рушди иқтисодиёт ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолӣ шароити мусоид фароҳам меорад.

Нуктаи дигари дар боло аз Паёми Пешвои миллат зикршуда ба низоми пардохтҳои ғайринақдӣ марбут буд, ки гузариш ба низоми мазкур як қадами муҳим дар роҳи баланд бардоштани шаффофияти молиявӣ ва самаранокии иқтисодиёт мебошад. Ҳамаи мо огоҳем, ки аз 1 августи соли 2023 фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи

тадбирҳои вусъат додани ҳисоббаробаркунии ғайринақдӣ» раванди мазкурро хеле ҷоннок кард [4].

Вобаста ба ин, як нуктаи басо муҳимро хотиррасон карданиам, ки ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ дар навбати аввал саркашӣ аз андоз ва қонунигардонии даромади бо роҳи ҷиноят бадастовардаро душвор мегардонанд. Ин бошад, ба якбора коҳиш додани сатҳи иқтисодиёти пинҳонӣ ё ба истилоҳ “иқтисоди соявӣ” ва ба гардиши расмӣ ворид гардидани маблағҳои бузург мусоидат мекунад [3]. Ҳамзамон, пардохтҳои ғайринақдӣ ба мақомоти андоз имкон медиҳанд, ки ҷараёни андозро самараноктар назорат кунанд ва қонуншиканиҳои андозро муайян кунанд. Гузариш ба ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ рушди технологияҳои молиявӣ ва инноватсияро ҳавасманд мекунад, ки ба баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисоди миллӣ мусоидат мекунад.

Ҷаноби Олӣ вобаста ба ин самт дастур доданд, ки «то охири соли 2025 пардохтҳои ғайринақдӣ дар соҳаҳои буҷетӣ ва хизматрасониҳои давлатӣ пурра таъмин карда шаванд». Ин ҳам як қадами муҳимест, ки ҳам барои давлат ва ҳам барои шаҳрвандон як қатор манфиатҳо дорад.

Манофеи аз гузариш ба пардохтҳои ғайринақдӣ барои давлат ҳосилшаванда, илова ба омилҳои болозикр, инчунин ба беҳтар кардани сифати хизматрасониҳои давлатӣ, самаранокии кори мақомоти давлатӣ, рушди технологияҳои молиявӣ ва гузаштан ба ҳукумати электронӣ мусоидат карда, хароҷоти маъмурӣ, аз ҷумла хароҷоти ҷамъоварӣ ва нигоҳдории худи пулро коҳиш медиҳад.

Манфиатҳои барои шаҳрвандон ҳосилшавандаро дар қулайтар шудани пардохти хизматрасониҳои давлатӣ (пардохтҳои онлайн ё тавассути барномаҳои мобилӣ), сарфаи вақт дар асари пурра аз байн рафтани зарурати ташриф овардан ба муассисаҳои давлатӣ барои пардохти хизматрасониҳо, таъмини амният ва шаффофият ва дигар ҷанбаҳои позитивӣ дидан мумкин аст. Новобаста ба ин, дар ин самт баъзе мушкилоти эҳтимолиро низ бояд ба назар гирифт. Аз ҷумла, на ҳама шаҳрвандон ба интернет ва кортҳои бонкӣ дастрасӣ доранд, ки ин метавонад ҳангоми гузаштан ба пардохтҳои ғайринақдӣ мушкилоти муайян эҷод кунад. Хусусан, дар байни наслҳои калонтар ва нафақагирон ин мушкилӣ вуҷуд дорад [2, с.84].

Дигар ин, ки мушкилоти техникӣ низ метавонанд ҷой дошта бошанд. Низомҳои пардохт дар сурати якбора зиёд шудани ҳаҷми супоришҳои муштариён бо сабабҳои техникӣ аз уҳдаи амалиёт набаромаданашон мумкин аст, ки метавонад боиси нороҳатиҳои муваққатӣ гардад. Ҷанбаи аз ҳама муҳим, ки сатҳи баланди омодагиро талаб менамояд, ин таъмини амнияти иттилоот мебошад, ки ҳангоми гузаронидани пардохтҳои электронӣ сатҳи баланди ҳифзи маълумоти шахсии шаҳрвандонро таъмин кардан лозим аст. Бо дарки ин мушкилот Пешвои миллат оид ба андешидани тадбирҳои зарурӣ вобаста ба ҳифзи системаҳои иттилоотии давлатӣ аз ҳамлаҳои киберӣ низ дастур доданд.

Гузариш ба ҳисобҳои ғайринақдӣ на танҳо тағйир додани шакли пардохт, балки як раванди амиқи тағйирёбандаест, ки ба бисёр ҷанбаҳои ҳаёти мо, аз ҷумла иқтисод, ҷомеа ва албатта сармояи инсонӣ таъсири худро мерасонад. Барои дарки алоқамандандии байни мафҳумҳои сармояи инсонӣ ва пардохтҳои ғайринақдӣ, ҳамин кифоя аст, ки пардохтҳои ғайринақдӣ ҳам аз истеъмолкунандагон ва ҳам аз кормандони соҳаи хизматрасонӣ малакаҳои навро талаб мекунанд. Ин одамонро водор мекунад, ки технологияи рақамиро аз худ кунанд, сатҳи саводнокии компютерию мобилии худро баланд бардоранд. Дар баробари ин, бо афзоиши пардохтҳои ғайринақдӣ ба мутахассисони нав, аз қабили

таҳиягарони системаҳои пардохт, мутахассисони амнияти киберӣ, таҳлилгарони маълумот ва амсоли онҳо ниёз пайдо мешавад, ки ин имкониятҳои нави кор ва рушди касбро фароҳам меорад.

Барои беҳтар кардани сифати таълим барои тайёр кардани кадрҳое, ки дар иқтисодиёти рақамӣ кор карда метавонанд, бояд барномаҳои таълимӣ бо дарназардошти омӯзиши технологияҳои молиявӣ, барномасозӣ ва дигар фанҳои муҳим такмил дода шаванд [5]. Автоматикунонии равандҳои пардохт ба кормандон имкон медиҳад, ки ба вазифаҳои эҷодӣ ва мураккабтар диққат диҳанд ва ҳосилнокии онҳоро баланд бардоранд.

Дар баробари ин, байни сармояи инсонӣ ва рақамикунонӣ, ки пардохтҳои ғайринақдӣ ҷузъи онро ташкил медиҳад, муносибати ғайримустақимро низ пай бурдан мумкин аст. Масалан, пардохтҳои ғайринақдӣ хизматрасониҳои молиявиро барои доираи васеи аҳолӣ, бахусус онҳое, ки дар минтақаҳои дурдаст зиндагӣ мекунанд, дастрастар мекунанд ва ин омил ба фарогирии молиявӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ мусоидат мекунад. Ҷанбаи дигараш дар он зоҳир мегардад, ки пардохтҳои ғайринақдӣ пешбурди тиҷоратро осон карда, хароҷоти амалиётро коҳиш медиҳанд ва шаффофияти амалиёти молиявиро баланд мебардоранд ва ин омил дар навбати худ, барои рушди тиҷорати хурд ва миёна шароити мусоид фароҳам меорад. Рушди иқтисоди рақамӣ ба таъсиси бозорҳои нави меҳнат тавассути фароҳам имкониятҳои нави кори фосилавӣ мусоидат мекунад, ки ба одамон имкон медиҳад, ки аз ҳар гӯшаю канори мамлакат истода, бо шуғли писандидаи худ кор кунанд [5].

Аммо, рушди равандҳои болозикр ҷанбаи манфӣ низ дорад, ки дар афзоиши хавфҳои имконпазир зоҳир мегардад. Чунончи, дастрасии нобаробар ба технологияҳои рақамӣ метавонад боиси афзоиши нобаробарии иҷтимоӣ гардад. Густариши доираи пардохтҳои ғайринақдӣ хатари ҳамлаҳои киберӣ ва халалдоршавии маълумоти шахсиро зиёд мекунад. Дигар ин, ки сарфи назар аз ҷанбаҳои мусбии бешумор, раванди автоматикунонӣ дар марҳилаи аввал боиси кам шудани ҷойҳои корӣ дар баъзе соҳаҳо мегардад.

Ҳамин тавр, гузариш ба пардохтҳои ғайринақдӣ муҳаррики тавонои рушди сармояи инсонӣ буда, омӯзишро ҳавасманд, ҷойҳои нави кориро эҷод, ҳосилнокии меҳнатро баланд ва дастрасӣ ба хизматрасониҳои молиявиро васеътар мекунад. Аммо, барои амалӣ кардани иқтидори пурраи ин раванд, бояд барои коҳиш додани хатарҳо ва таъмини рушди мутаносиби иҷтимоӣ чораҳо андешида шаванд.

Дар хотимаи сухан бо боварӣ изҳор мекунем, ки ба мисли дигар ибтикороти Роҳбарияти олии кишвар, дар як муддати кӯтоҳ дастуру супоришҳои дар Паём ироашуда дар амал иҷро мегарданд ва бо саъю талоши дастаҷамъонаи аъзоёни ҷомеа сармояи инсонӣ ба марҳилаи нави сифатии рушд ворид гардида, фарҳанги андозсупорӣ ва маърифати молиявии аҳолӣ ба дараҷаи зарурии инкишоф мерасад.

Адабиёт

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ [манбаи электронӣ]: https://president.tj/event/missives/49225 . / Санаи дастрасӣ: 20.01.2025.

2. Медведева О.В. Человеческий капитал: понятие, структура и основные характеристики // Инновационная экономика: перспективы развития и совершенствования, №7 (41), 2019. [электронный ресурс]: https://cyberleninka.ru/article/n/chelovecheskiy-kapital-ponyatie-struktura-i-osnovnye-harakteristiki?ysclid=m8yimq6m2635641051 / Дата обращения: 12.02.2025. С.80-86.

3. Савельев А.В. Обзор подходов к определению понятия «человеческий капитал» [электронный ресурс]: https://www.e-rej.ru/Articles/2019/Savelev.pdf / Дата обращения: 11.03.2025.

4. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тадбирҳои вусъат додани ҳисоббаробаркунии ғайринақдӣ»аз 1 августи соли 2023, № [манбаи электронӣ]: https://president.tj/event/news/35084 / Санаи дастрасӣ: 20.03.2025.

5. Убайдуллоев, Ф. К. Нақши соҳаи маориф дар низоми муносибатҳои молиявӣ-иқтисодӣ / Ф. К. Убайдуллоев, Ф. Г. Бобошерова // Паёми молия ва иқтисод. – 2024. – No. 3(42). – P. 26-34. – EDN HSHTCZ.

6. Саидмуродов, Л. Х. Финансовая и социально-экономическая сущность "заката" согласно средневековым правовым школам / Л. Х. Саидмуродов, Ф. К. Убайдуллоев // Финансово-экономический вестник. – 2022. – № 1(30). – С. 46-52. – EDN PDCIAA.

ТАЪСИРИ МУСБӢ ВА МАНФИИ МАБЛАҒГУЗОРИИ БЕРУНА ҲАМЧУН ШАРТИ АСОСИИ ТАЪМИНИ АМНИЯТИ ИҚТИСОДИИ МАМЛАКАТҲО

Усмонов Парвиз Нуруллоевич - номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи муносибатҳои молиявӣ-қарзии байналхалқии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067. Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Нахимов 64/14. Тел.: (+992) 917-09-04-64.

Дар мақолаи мазкур таъсири маблағгузории беруна ба иқтисодиёти мамлакатҳои донор ва мамлакатҳои қабулкунанда дар шароити ҷаҳонишавии муносибатҳои молиявӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Қайд гардидааст, ки дар шароити ҷаҳонишавии иқтисод, воридшавии аз ҳад зиёди фаъоли сармоягузории хориҷӣ ба мамлакати қабулкунанда метавонад ба оқибатҳои манфӣ оварда расонад, алалхусус вобастагии зиёди иқтисодӣ ва сиёсӣ аз мамлакатҳои донор, афзоиши қарзи беруна, вобастагӣ аз сарчашмаҳои берунаи сармоягузорӣ ва ғайра. Аз ин лиҳоз ҳангоми таҳияи стратегияи ҷалби маблағгузории беруна ва сармоягузории хориҷӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд манфиатҳои миллии кишвар ба инобат гирифта шаванд, то ин ки маблағгузории беруна ба рушди устувори иқтисодӣ ҳамчун шарти асосии таъмини амнияти иқтисодӣ мусоидат намояд.

Калидвожаҳо: муносибатҳои молиявӣ, маблағгузории беруна, рушди иқтисодӣ, паст намудани сатҳи камбизоатӣ, мамлакатҳои донор, мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ, мамлакатҳои тараққикарда, стратегияи рушд, шарикони рушд, тавозуни пардохт, назорати давлатӣ, амнияти иқтисодӣ, сармоягузории хориҷӣ, пасандозҳои дохилӣ.

ВЫГОДЫ И ИЗДЕРЖКИ ВНЕШНЕГО ФИНАНСИРОВАНИЯ КАК ОСНОВНОЕ УСЛОВИЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАН

Усмонов Парвиз Нуруллоевич - кандидат экономических наук, доцент кафедры международных финансово-кредитных отношении Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес:734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14, тел.:(+992) 917-09-04-64.

В данной статье рассматривается влияние внешнего финансирования на экономику стран-доноров и принимающих стран в условиях глобализации финансовых отношений. Отмечено, что в условиях экономической глобализации чрезмерный приток иностранных инвестиций в страну пребывания может привести к негативным последствиям, в частности, к высокой экономической и политической зависимости от стран-доноров, увеличению

внешнего долга, зависимости от внешних источников инвестиций и т.д. Поэтому при разработке стратегии привлечения внешнего финансирования и иностранных инвестиций в Республику Таджикистан необходимо учитывать национальные интересы страны, чтобы внешнее финансирование могли способствовать устойчивому экономическому развитию как ключевому условию экономической безопасности.

Ключевые слова: финансовые отношения, внешнее финансирование, экономическое развитие, сокращение бедности, страны-доноры, развивающиеся страны, развитые страны, стратегии развития, партнеры по развитию, платежный баланс, государственный контроль, экономическая безопасность, иностранные инвестиции, внутренние сбережения.

BENEFITS AND COSTS OF EXTERNAL FINANCING AS THE THE MAIN CONDITION FOR ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF COUNTRIES

Usmonov Parviz Nurulloevich - Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of International Financial and Credit Relations of the Tajik State Financial and Economic University.Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, st. Nakhimov, 64/14, tel.: (+992) 917-09-04-64.

This article discusses the impact of external financing on the economy of donor and host countries in the context of the globalization of financial relations. It is noted that in the context of economic globalization, an excessive influx of foreign investment into the host country can lead to negative consequences, in particular, to high economic and political dependence on donor countries, an increase in external debt, dependence on external sources of investment, etc. Therefore, when developing a strategy for attracting external financing and foreign investment to the Republic of Tajikistan, it is necessary to take into account the national interests of the country so that external financing can contribute to sustainable economic development as a key condition for economic security.

Key words: financial relations, external financing, economic development, poverty reduction, donor countries, developing countries, developed countries, development strategies, development partners, balance of payments, government control, economic security, foreign investment, domestic savings.

Дар шароити ҷаҳонишавии иқтисод ва муносибатҳои молиявӣ, вазъ дар мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ ва давраи гузариш қарордошта нисбат ба мамлакатҳои мутараққӣ куллан фарқ менамояд. Дар замони муосир мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ ва давраи гузариш қарордошта ба воридкунандагони асосии сармоя ва мамлакатҳои қарздор бо касри музмини буҷети давлатӣ ва ҳисобҳои ҷорӣ мубаддал гаштаанд, ки сармоягузории дохилии онҳо аз ҳаҷми пасандозҳои миллӣ зиёдтар мебошад. Фаъолияти онҳо аз сарчашмаҳои расмӣ ва хусусии хориҷӣ маблағгузорӣ гардида, боиси афзоиши қарзҳои берунаи онҳо мегардад.

Сарчашмаҳои ҳавасмандгардонии маблағгузории берунаро ба се гурӯҳ ҷудо намудан мумкин аст.

Гурӯҳи якум дорои ангезаҳои маънавӣ ва башардӯстона буда, бо аз нав тақсим намудани даромад дар миқёси ҷаҳон, бо мақсади расонидани кумак ба мамлакатҳои сусттараққикарда алоқаманд аст. Аз нигоҳи иқтисодӣ, ин чунин маъно дорад, ки дар ҳолати паст гардидани сатҳи даромаднокӣ дар мамлакатҳои мутараққӣ, боиси беҳтар шудани сатҳи некуаҳволии умумӣ мегардад, зеро даромад аз мамлакатҳои бой ба мамлакатҳои камбизоат тақсим мешавад. Мамлакатҳои сусттараққикарда на танҳо аз ҷониби ҳукуматҳои дохилӣ ва созмонҳои байналмилалӣ, балки аз ҷониби аксари созмонҳои ихтиёрӣ ва хайриявӣ низ

ҳамчун як қисми барномаҳои кумаки мунтазами худ, маблағгузорӣ мегарданд. Дар маҷмӯъ, ҳаҷми кумакҳои иқтисодии ба мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ ва давраи гузариш расонида, то 7%-и ММД-и мамлакатҳои тараққикарда пешбинӣ шудааст [6].

Гурӯҳи дуюмро ангезаҳои сиёсӣ, ҳарбӣ ва таърихии расонидани кумак дар бар мегиранд. Масалан, аксари барномаҳои кумаки ИМА дар ибтидо ба ҳимоя аз паҳншавии коммунизм нигаронида шуда буданд, ки тақсимоти минтақавии кумакро метавон қисман бо ҳамин шароит шарҳ дод. Кумаки иқтисодие, ки Британияи Кабир ва Фаронса расонидаанд, одатан ба мустамликаҳои собиқи онҳо равона гардида, робитаҳои мустаҳками таърихиро инъикос менамоянд. Бисёре аз мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ кумаки берунаро дар ин замина қабул мекунанд, зеро онҳо бидуни маблағгузории беруна ба рушди иқтисодӣ ноил шуда наметавонанд. Бояд таъкид намуд, ки дар натиҷаи расонидани кумаки иқтисодӣ кишварҳои қабулкунандаи он, истиқлолияти сиёсии худ ва баъзе объектҳои стратегиро аз даст дода метавонанд.

Гурӯҳи сеюмро ангезаҳои сирф иқтисодии мамлакатҳои пешрафта, ки бо раванди сармоягузории мамлакатҳои сусттараққикарда алоқаманд аст дар бар гирифта, на танҳо боиси суръати баланди рушди иқтисодии мамлакатҳои қабулкунанда, балки беҳтар гардидани некӯаҳволии худи онҳо низ шуда метавонад. Ҳамин тариқ, маблағгузории беруна метавонад ҳам барои давлатҳои донор ва ҳам барои давлатҳои қабулкунандаи он як раванди судманд бошад. Фарз менамоем, ки меъёри фоизнокӣ дар давлатҳои қабулкунанда аз самаранокии сармоя дар давлатҳои пешрафтаи донор зиёд аст, пас дар ин ҳолат ҳарду ҷониб аз маблағгузории беруна манфиатдор мебошанд. Вобаста ба ин ҳолат мувофиқи таълимоти кейнсионӣ, бинобар сабаби маҳдудиятҳои тавозуни пардохт дар мамлакати мутараққӣ захираҳои молиявӣ пурра истифода нагардида бошанд, пас маблағгузории беруна сармоягузории мутақобилан судманди маблағҳо ба мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ ва истифодаи пурраи захираҳои мамлакатҳои пешрафта ба шумор меравад.

Хароҷоти маблағгузории берунаро метавон вобаста ба таъсираш ҳам барои мамлакатҳои донор ва ҳам барои мамлакатҳои қабулкунанда мавриди таҳлил қарор дод.

Таъсири бевосита ба мамлакатҳои донор аз маблағгузории беруна дар он асос меёбад, ки бо содир шудани як қисми даромад, ба ҳисоби ҳаракати сармояи тавозуни пардохт таъсири манфӣ мерасад. Таъсири ғайримустақим аз маблағгузории беруна ба мамлакатҳои донор бо афзоиши содироти молҳо ба мамлакатҳои қабулкунандаи маблағгузории беруна, тавассути қарзҳои тиҷоратӣ ва барқарор намудани муносибатҳои тиҷоратӣ амалӣ мегардад. Таъсири мусбӣ ба тавозуни пардохт ва содирот бо таъсиси ҷойҳои нави корӣ ва афзоиши даромади андоз алоқаманд аст.

Афзоиши содироти мамлакатҳои донор аз ҳисоби расонидани кумаки беруна метавонад дар натиҷаи кумаки таъиншуда ба амал ояд, дар ҳолате, ки кумаки беруна ва хариди молу хизматрасонӣ бевосита аз мамлакатҳои донор ба вуқӯъ пайвандад. Ё ин, ки қисман кумаки иқтисодии расонидашуда, метавонад дар хариди ашёи хом ва захираҳои табиии барои истеҳсоли маҳсулот зарур аз мамлакатҳои қабулкунандаи маблаггузории беруна амалӣ гардад.

Натиҷаи таъсири манфии ба мамлакатҳои қабулкунандаи маблағгузории беруна расида, чунинанд:

- нархи баланди молҳои воридотӣ дар раванди кумаки беруна;
- ворид гардидани таҷҳизоти номуносиб ва фарсуда;
- афзоиши нобаробарии иқтисодии аҳолӣ;
- афзоиши қарзҳои пардохтнашуда;
- афзоиши коррупсия;

Вобаста ба ин ҳолат нуқтаи назаре дар адабиёти иқтисодии ватанӣ ҷойдошта, боиси таваҷҷӯҳ аст, ки «... воридшавии аз ҳад зиёди фаъоли сармоягузории хориҷӣ ба мамлакати қабулкунанда метавонад ба оқибатҳои манфӣ оварда расонад, алалхусус вобастагии зиёди иқтисодӣ ва сиёсӣ аз мамлакатҳои донор, афзоиши қарзи беруна, вобастагӣ аз сарчашмаҳои берунаи сармоягузорӣ ва ғайра» [5, с.90-93]. Ҳамин тариқ, ба андешаи мо ҳангоми таҳияи стратегияи ҷалби маблағгузории беруна ва сармоягузории хориҷӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд манфиатҳои миллии кишвар ба инобат гирифта шаванд, то ин ки маблағгузории беруна ба рушди устувори иқтисодӣ ҳамчун шарти асосии таъмини амнияти иқтисодӣ мусоидат намояд.

Вобаста ба маълумотҳои Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, имрӯзҳо дар миёни кишварҳои донор ҳиссаи бештар ба Ҷумҳурии Халқии Чин 29,3%, Руссия –16,0%, ИМА – 6,8%, Британияи Кабир – 6,75, Қазоқистон — 5,6%, Филиппин – 5,2%, Люксембург – 3,3%, Эрон — 2,7%, Озарбайҷон 2,3%, Австрия –2,4%, Кипр –2,2%, Туркия –1,9% Олмон – 1,8%, Шветсария –1,8%, Фаронса –1% ва ғайра рост меояд [2].

Аз ин рӯ, дар сатҳи миллӣ барқарор намудани муносибатҳо бо шарикони рушд ва назорати пурраи барномаҳо хеле муҳим аст.

То он замоне, ки шарикони рушд баҳри беҳтар намудани дараҷаи самаранокии кумак кушиш ба харҷ надиҳанд, афзоиши ҳаҷми кумак ба рушди иқтисод таъсири мусбӣ нахоҳад расонд. Дар сатҳи миллӣ ба роҳ мондани назорати пурраи барномаҳо ва дар ин асос барқарор намудани муносибатҳо бо шарикони воқеъӣ, барои татбиқи афзалиятноки барномаҳои рушд, хеле муҳим арзёбӣ мегардад.

Таҳлили адабиёти иқтисодӣ, ки ба масъалаҳои гирифтани кумакҳои беруна бахшида шудааст, имконият медиҳад, то самаранокии ин кумакҳоро, пеш аз ҳама, вобаста ба фоида ва хароҷотҳо дар сатҳи макроиқтисодӣ ба низом дарорем (ниг. Ҷадвали 1).

Ҷадвали 1. - Самаранокии намудҳои гуногуни кумаки беруна

Намудҳои кумаки беруна	Асосноккунӣ, сабаби асосӣ	**Фоидаҳои асосии макроиқтисодӣ**	Оқибатҳои эҳтимолии таъсири манфии макроиқтисодӣ
Кумаки лоиҳавӣ	Сармоягузорӣ ва барқарорсозии иқтидори иқтисодиёт	Маҳсулнокии баланд ва беҳтаршавии нишондиҳандаҳои иҷтимоӣ	Лоиҳаҳое, ки ягон фоида намеоранд
Кумаки барномавӣ (дастгирии воридот, паст намудани гаронии қарз)	Истифодаи иқтидорҳои истеҳсолӣ, паст намудани норасоии асъори хориҷӣ, раҳоӣ аз қарз	Ҳаҷми нисбатан баланди истеҳсолот, афзоиши дастрасии молҳо, воридот ва сармояҳо	Осон бо воридотивазшаванда ва аҳамияти самаранок надошта
Кумаки буҷавӣ	Кам кардани касри такрории буҷаи давлатӣ	Хароҷоти зиёди давлатӣ ҳангоми паст будани сатҳи таваррум	Таҳрифи хароҷоти давлатӣ
Кумаки озуқаворӣ	Амнияти озуқаворӣ, инчунин дастгирии рушди хоҷагии қишлоқ	Афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти хоҷагии қишлоқ ва маҳсулнокии меҳнат	
Ҳамкории техникӣ	Рушди сармояи инсонӣ	Самаранокии баланд	Таҳрифи бозори меҳнат

Сарчашма: Таҳияи муаллиф.

Ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки як қисми муҳими кумак дар шакли дастгирии умумии буҷет ворид намешавад (яъне маблағҳое, ки ҳукумат метавонад ба ягон мақсади дигар харҷ намояд). Ғайр аз кумаки лоиҳавӣ, аксари донорҳо тавассути барномаҳои мушаххаси соҳавӣ (ё ҳатто зерсоҳавӣ) кумак мерасонанд, ки аз ҷониби донорҳо муайян карда мешаванд ва метавонанд аҳамияти назаррасе дошта бошанд, ки ин ба мамлакатҳои кумакгиранда имкон намедиҳад, ки онро самаранок идора намоянд.

Азбаски имрӯз тамоми талошҳо ба он равона гаштааст, ки мамлакатҳои кумакгиранда ҳам дар тарҳрезӣ ва ҳам татбиқи сиёсат пешсаф бошанд, ХБА ва Бонки Ҷаҳониро месазад, ки барои бартараф намудани ихтилофи ногузири байни шартҳои беруна ва назорати миллии онҳо чораандешӣ намоянд.

Шарикони рушд бояд ба гуногунии ҳолатҳои муҳим роҳ дода, ба шарикон имкони бардоштани сабақ аз хатогиҳоро диҳанд. Дар тарҳрезии стратегияҳои рушд бояд гуногунандешагӣ на танҳо дар як модел, балки дар дигар моделҳо низ мавриди истифода қарор гирад. Дар ҳолати пеш гирифтани сиёсати нодуруст, раванди интихобӣ, ки ҳамчун як равияи таҳдиди қатъ намудани шохаҳои маблағгузории имтиёзнок амал менамояд, метавонад ба механизми таҳияи сиёсат барои онҳое, ки ба афзалиятҳои донорҳо вокуниш нишон медиҳанд, табдил ёбад. Ин маънои онро надорад, ки донорҳо мамлакатҳоеро, ки бояд дастгирӣ шаванд, тафриқабандӣ намоянд. Аммо онҳо бояд аз табдили муносибатҳои интихобӣ ба механизми истифодаи шартҳои бегона дар сиёсат худдорӣ намоянд. Имконияти расидан ба ин ҳадаф танҳо дар сурате ҷой дошта метавонад, ки назорати муайян намудани меъёрҳои самаранокие, ки дар он мушкилоти мамлакатҳои кумакгиранда ба инобат гирифта шуда, новобаста баҳогузорӣ гардида, мамлакатҳои кумакгиранда ҳуқуқи коркарди ҳадафҳои асосӣ дар сиёсат ва назорати натиҷаҳоро дошта бошанд.

Ба андешаи мо назорати пурраи барномаҳо дар сатҳи миллӣ барои мамлакатҳои мизбон имконпазир мегардад, агар илова бар эътирофи муносибатҳои мухталиф оид ба рушд, боз се талаботи асосӣ иҷро гардад.

Аввалан, худи мамлакатҳо бояд барои таҳияи ҳамаҷонибаи буҷетҳои ҳамоҳангшуда ва нақшаи миёнамӯҳлати хароҷотҳое, ки шаффоф, ҳисоботдиҳанда ва ба қадри кофӣ воқеӣ бошанд, кушиш намоянд, ки аз ҷониби донорҳо ва ҷонибҳои манфиатдори дохилӣ низ ҷиддӣ қабул карда шаванд.

Дуюм, донорҳо бояд барои ҳал намудани мушкилоти аввал, маълумоти заруриро дар бораи фаъолиятҳои ҷорӣ ва нақшаҳоиояндаи худ пешниҳод намоянд. Илова бар ин, онҳо бояд омода бошанд, ки амалу фаъолияти худро ба талаботи дохилӣ мутобиқ намуда, нақшаи хароҷотҳоро дар доираи буҷетҳои миллӣ ба роҳ монанд, яъне ба ибораи дигар, назоратро воқеан ба мамлакатҳои кумакгиранда супоранд.

Сеюм, барои оғози ин раванд зарур аст, ки дарояндаи наздик эҳтиёҷоти молиро воқеият арзёбӣ намуда, маблағҳои заруриро ҷудо намуд, то ин ки мамлакат ба афзоиши мушкилоти молиявӣ дучор нагардад. Яке аз шартҳои асосии назорати барномаҳо аз ҷониби мамлакатҳои қабулкунанда ин барқарор намудани иқтидори идоракунии сустгардидаи ҳукумат мебошад.

Адабиёт

1. Кошлаков Г.В. Некоторые оценки инвестиционного климата в Таджикистане. / Г.В.Кошлаков., М.О. Тураева // Экономика Таджикистана: стратегия развития. Душанбе, 2008. - №3. - С. 32-35.

2. Маълумотҳои расмии Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон www. medttj (санаи муроҷиат 12.03.2025.)

3. Нуреев Р.М. Экономика развития: модели становления рыночной экономики. 2-е издание/ Р.М. Нуреев // Москва: Изд. НОРМА, 2008. – 159 с.

4. Рахимов Р.К. Соотношение сбережений и инвестиций в экономике Таджикистана. / Р.К.Рахимов // Экономика Таджикистана: стратегия развития. - Душанбе, 2015. - №3. – С. 56-59.

5.

6. Саидмуродов Л.Х. Открытая экономика и прямые иностранные инвестиции / Л.Х.Саидмуродов, М.Сузуки, А.А.Солиев. – Душанбе: Деваштич, 2007. – 278 с.

7.Саидмуродов Л.Х. Некоторые аспекты институциональной теории экономического роста. /Л.Х. Саидмуродов // Вестник Института повышения квалификации государственных служащих республики Таджикистан. 2008. - №4. - С.71-75.

8. Хасанов М.М. Внешний долг: мировые тенденции и их приложение к экономике Таджикистана. 2-ое изд., дополненное / М.М.Хасанов, Х.Д.Саидходжаев. – Душанбе: НПИЦентр, 2007. - 67с.

9. Усмонов П.Н. Экономическая безопасность развития Республики Таджикистан в условиях роста внешнего финансирования. Монография / П.Н. Усмонов. - 2019. –152 с.

10. Усмонов П.Н. Ташаккули механизми самараноки истифодаи кумаки беруна/ П.Н Усмонов, Т.Ҳ. Эшбеков // Паёми молия ва иқтисод.- 2021.- № 2 (26). – С. 95-102.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ИСЛАМСКОГО И ТРАДИЦИОННОГО БАНКОВСКИХ СЕКТОРОВ В МИРОВОЙ ПРАКТИКЕ

Убайдуллоев Фаридулло Каримович – к.э.н., заведующий кафедрой международные финансово-кредитные отношения Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14. Телефон: +(992) 935730010. E-mail: faridullo72@mail.ru SPIN-код автора: 6737-5230.

Сафарова Гулистон Хабибуллоевна - докторант (PhD) кафедры международных финансово-кредитных отношений Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14. Телефон: +(992) 100877171

В данной статье проводится сравнительный анализ исламского и традиционного банковских секторов в мировой практике. Рассматриваются вопросы эффективности, доступности и конкурентоспособности этих двух систем. Анализируются основные различия между ними, их преимущества и недостатки. Особое внимание уделяется влиянию культурных и религиозных факторов на развитие исламского банкинга. В заключение делаются выводы о перспективах развития исламского банкинга в мировой финансовой системе.

Ключевые слова: исламский банкинг, традиционный банкинг, эффективность, доступность, конкурентоспособность, мировая финансовая система.

ТАҲЛИЛИ ҚИСОСАИ СЕКТОРҲОИ БОНКИИ ИСЛОМӢ ВА АНЪАНАВӢ ДАР ТАҶРИБАИ ҶАҲОНӢ

Сафарова Гулистон Ҳабибуллоевна - докторанти кафедраи муносибатҳои байналмилалии молиявӣ ва қарзии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Нахимов, 64/14. Телефон: +(992) 100877171

Убайдуллоев Фаридулло Каримович – н.и.и., мудири кафедраи муносибатҳои молиявӣ-қарзии байналхалқии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. SPIN-коди муаллиф: 6737-5230. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Нахимов 64/14. Телефон: +(992) 935730010. E-mail: faridullo72@mail.ru

Дар ин мақола таҳлили муқоисавии бахшҳои бонкдории исломӣ ва анъанавӣ дар таҷрибаи ҷаҳонӣ оварда шудааст. Масъалаҳои самаранокӣ, дастрасӣ ва рақобатпазирии ин ду система баррасӣ мешаванд. Фарқиятҳои асосии байни онҳо, афзалиятҳо ва нуқсонҳои онҳо таҳлил карда мешаванд. Ба таъсири омилҳои фарҳангӣ ва динӣ ба рушди бонкдории исломӣ таваҷҷӯҳи хоса зоҳир мешавад. Дар ҷамъбаст доир ба дурнамои рушди бонкдории исломӣ дар низоми молиявии ҷаҳонӣ хулосаҳо бароварда мешаванд.

Калидвожаҳо: бонкдории исломӣ, бонкдории анъанавӣ, самаранокӣ, дастрасӣ, рақобатпазирӣ, низоми молиявии ҷаҳонӣ.

COMPARATIVE ANALYSIS OF ISLAMIC AND TRADITIONAL BANKING SECTORS IN WORLD PRACTICE

Ubaydulloev Faridullo Karimovich – PhD, Head of the Department of International Financial and Credit Relations, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov str., 64/14. Phone: +(992) 935730010. E-mail: faridullo72@mail.ru Author's SPIN code: 6737-5230.

Safarova Guliston Khabibulloevna - PhD student, Department of International Financial and Credit Relations, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov str., Nakhimova, 64/14. Phone: +(992) 100877171

This article provides a comparative analysis of the Islamic and traditional banking sectors in world practice. The issues of efficiency, accessibility and competitiveness of these two systems are considered. The main differences between them, their advantages and disadvantages are analyzed. Particular attention is paid to the influence of cultural and religious factors on the development of Islamic banking. In conclusion, conclusions are made about the prospects for the development of Islamic banking in the global financial system.

Keywords: Islamic banking, traditional banking, efficiency, accessibility, competitiveness, global financial system.

Современное состояние банковской системы Республики Таджикистан показывает динамичный рост, и по всем параметрам наблюдаются положительные тенденции. Однако горький опыт мировых финансовых катаклизмов в последние годы показал также и назревшую необходимость диверсификации секторов экономики, в частности и банковского сектора. В этом контексте исламский банкинг, основанный на принципах шариата, представляет собой альтернативную модель финансовой системы, которая в последние десятилетия демонстрирует значительный рост. В отличие от традиционного банкинга, исламский банкинг запрещает взимание процентов (риба), а также инвестиции в деятельность, противоречащую исламским ценностям (например, производство алкоголя, табака, азартные игры) [4, с.107-115].

Целью данной статьи является сравнительный анализ исламского и традиционного банковских секторов в мировой практике с точки зрения эффективности, доступности и конкурентоспособности.

Если вкратце излагать основные различия между исламским и традиционным банкингом, то они заключаются в следующем:

- во-первых, наличие запрета на процентные ставки. Исламские банки используют альтернативные инструменты финансирования, такие как мурабаха (торговая наценка), мушарака (долевое участие) и иджара (лизинг).

-во-вторых, требования относительно соответствия догмам шариата. Все операции исламских банков должны соответствовать нормам шариата, что контролируется специальными шариатскими советами;

- и в-третьих, наличие социальной ответственности. Исламский банкинг уделяет особое внимание социальной ответственности и финансированию социально значимых проектов [1].

Действительно, одним из ключевых отличий исламского банкинга от традиционного является запрет на процентные ставки (риба). Вместо этого, исламские банки используют альтернативные инструменты финансирования, которые соответствуют принципам шариата. Рассмотрим подробнее сущность основных из них:

Мурабаха (торговая наценка) – это наиболее распространенный инструмент исламского финансирования. Суть мурабахи заключается в том, что банк приобретает товар по просьбе клиента и затем продает его клиенту с наценкой. Наценка, которая заменяет процент, должна быть четко оговорена в договоре. Мурабаха часто используется для финансирования покупки недвижимости, автомобилей и оборудования [5, с.54-63].

Мушарака (долевое участие) предполагает совместное участие банка и клиента в реализации проекта. Прибыль и убытки от проекта распределяются между участниками пропорционально их вкладам. Мушарака является более рискованным инструментом, чем мурабаха, но потенциально может принести более высокую доходность. Это похоже на партнерство, где банк и клиент совместно владеют активом или бизнесом.

Иджара (лизинг) – это форма лизинга, при которой банк приобретает актив и сдает его в аренду клиенту. В течение срока аренды клиент выплачивает арендные платежи, которые включают в себя стоимость использования актива и прибыль банка. В конце срока аренды клиент может выкупить актив по заранее оговоренной цене. Похоже на аренду с возможностью выкупа [6, с.7-18].

Основные принципы, лежащие в основе этих инструментов, заключаются в разделение рисков и запрете на спекуляции. Исламский банкинг стремится к тому, чтобы риски и прибыль распределялись между участниками сделки. Исламские финансовые операции должны быть связаны с реальными активами и приносить реальную пользу экономике. Исламский банкинг избегает операций, связанных с чрезмерными спекуляциями и деривативами. И конечно, все операции исламских банков должны соответствовать нормам шариата, что контролируется специальными шариатскими советами. Эти инструменты позволяют исламским банкам предоставлять финансовые услуги, не нарушая принципов шариата [2].

Однако оценка эффективности исламского банкинга является сложной задачей из-за различий в методологии учета и отчетности. Сегодня исследования показывают, что исламские банки демонстрируют устойчивость в периоды финансовых кризисов и

способны обеспечивать стабильную доходность. Действительно, исследования показывают, что исламские банки демонстрируют устойчивость в периоды финансовых кризисов, и это объясняется рядом весомых аргументов. Запрет на рискованные спекуляции требует от финансовых институтов не заниматься операциями, связанными с чрезмерными спекуляциями и деривативами, которые часто становятся причиной финансовых кризисов в традиционной системе. Принципы шариата требуют, чтобы финансовые операции были связаны с реальными активами и приносили реальную пользу экономике. А это ограничивает участие исламских банков в рискованных схемах, которые могут привести как к краху, так и высоких дивидендов.

Отдельно стоит остановиться на долевое участие и разделение рисков. Исламские банки часто используют механизмы долевого участия (мушарака) и разделения рисков (мудараба), что позволяет им более гибко реагировать на изменения экономической ситуации. Вместо фиксированных процентных ставок, доходность исламских банков связана с результатами реальных проектов, что снижает риск невозврата кредитов [3]. Но, по сравнению с традиционным банкингом, эти запреты также и выступают как фактор ограничения возможностей.

Ориентация на реальный сектор экономики подразумевает, что исламский банкинг ориентирован на финансирование реального сектора экономики, что способствует устойчивому развитию и снижает зависимость от спекулятивных финансовых инструментов. Многие ученые выделяют это как фактор преимущества исламского банкинга перед традиционным и считают, что финансирование реальных проектов создает рабочие места и стимулирует экономический рост, что делает исламские банки более устойчивыми в периоды кризисов [1; 2; 3]. На наш взгляд, хотя утверждение о том, что ориентация на реальный сектор экономики делает исламские банки более устойчивыми, имеет под собой основания, оно не является абсолютно бесспорным. Во-первых, реальный сектор экономики подвержен различным рискам, таким как колебания цен на сырье, изменения в потребительском спросе, технологические инновации и т. д. Поэтому финансирование реальных проектов может быть связано с высокими рисками, особенно в условиях экономической нестабильности. Если исламский банк инвестирует в проекты, которые не приносят прибыли, это может негативно сказаться на его финансовой устойчивости.

Во-вторых, исламские банки, ориентированные на реальный сектор, могут быть более зависимы от общей экономической ситуации в стране или регионе. В периоды экономического спада спрос на товары и услуги снижается, что может привести к снижению доходности исламских банков. Тогда возникают проблемы диверсификации. Исламским банкам может быть сложно диверсифицировать свои инвестиции, так как они ограничены принципами шариата. А это может привести к концентрации рисков в определенных секторах экономики.

В-третьих, существуют сложности относительно регулирования банковской деятельности по исламскому принципу. Регулирование исламских банков может быть более сложным, чем регулирование традиционных банков, из-за особенностей их деятельности. Недостаточное регулирование может привести к увеличению рисков в исламском банковском секторе.

В-четвертых, у традиционных банков имеет конкурентные преимущества перед исламским. Так как, первые имеют больший опыт и ресурсы. В условиях жесткой конкуренции исламским банкам может быть сложно обеспечивать высокую доходность.

Отсюда можно сделать вывод, что ориентация на реальный сектор экономики может способствовать устойчивости исламских банков, но она также связана с определенными рисками. Устойчивость исламских банков зависит от многих факторов, включая качество управления рисками, диверсификацию инвестиций и эффективность регулирования. Нельзя однозначно утверждать, что исламский банкинг более устойчив чем традиционный, так как и те и другие подвержены экономическим колебаниям. Важно отметить, что исламский банкинг, как и любая финансовая система, подвержен рискам. Однако принципы шариата, такие как разделение рисков и запрет на спекуляции, могут способствовать снижению этих рисков.

Относительно этических принципов и социальную ответственность можно отметить, что исламский банкинг руководствуется этическими принципами, которые способствуют ответственному отношению к финансам и снижают риск принятия необдуманных решений. Социальная ответственность исламских банков способствует укреплению доверия клиентов и повышает устойчивость к кризисам [4].

Мировой финансовый кризис 2008 года показал, что исламские банки в целом оказались более устойчивыми, чем традиционные. Это связано с тем, что исламские банки не были так сильно вовлечены в операции с токсичными активами, которые стали причиной кризиса. Это во многом поспособствовало росту популярности исламского банкинга в мире, в том числе в немусульманских странах, развитие стандартизации исламских финансовых продуктов и усилению регулирования исламских финансовых институтов. В совокупности эти факторы делают исламские банки более устойчивыми к финансовым кризисам и способными обеспечивать стабильную доходность.

Также к преимуществам исламского банкинга можно отнести то, что он способствует финансовой инклюзии, предоставляя доступ к финансовым услугам для мусульманского населения, которое традиционно избегает традиционных банков из-за религиозных убеждений. И, в этой связи, конкурентоспособность исламского банкинга растет благодаря увеличению спроса на исламские финансовые продукты и развитию инфраструктуры исламского финансового рынка.

Следует отметить, что культурные и религиозные факторы играют важную роль в развитии исламского банкинга [5]. В странах с преобладающим мусульманским населением, к которым относится Республика Таджикистан, исламский банкинг имеет значительный потенциал для роста. В качестве перспектив дальнейшего развития исламского банкинга можно отметить тенденцию глобализации исламских финансовых рынков, развитие стандартизации исламских финансовых продуктов и интеграцию исламского банкинга в мировую финансовую систему.

Можно резюмировать, что исламский банкинг представляет собой важную альтернативу традиционной финансовой системе. Он обладает потенциалом для обеспечения устойчивого и социально ответственного развития. Однако для дальнейшего развития необходимо преодолеть ряд проблем, связанных с регулированием, стандартизацией и интеграцией в мировую финансовую систему.

Несмотря на растущую популярность исламского банкинга, традиционные банки сохраняют ряд значительных преимуществ. В частности, они имеют давнюю историю и

развитую инфраструктуру, что обеспечивает им широкую сеть филиалов и банкоматов, что делает их услуги более доступными для широкого круга клиентов, особенно в отдаленных районах. А исламские банки, как правило, имеют меньшую сеть, что ограничивает их доступность. Традиционные банки предлагают широкий спектр финансовых продуктов и услуг, включая кредиты, депозиты, инвестиционные фонды, страхование и т.д. Это позволяет клиентам выбирать наиболее подходящие для них решения. Исламские банки, ограничены принципами шариата, и не могут предоставлять некоторые виды финансовых услуг.

К слову, традиционный банковский сектор имеет хорошо развитую систему стандартизации и регулирования, что обеспечивает прозрачность и надежность финансовых операций и снижает риски для клиентов и повышает доверие к банковской системе. Исламский банкинг сталкивается с проблемами стандартизации и регулирования, так как шариатские принципы могут различаться в разных странах. Можно сюда добавить, что традиционные банки активно внедряют новые технологии, такие как интернет-банкинг, мобильные приложения и бесконтактные платежи и это делает банковские услуги более удобными и доступными для клиентов, а исламские банки также развивают технологические решения, но они могут отставать от традиционных банков в этом отношении.

Традиционные банки имеют многолетний опыт работы на финансовых рынках и обладают высокой экспертизой в области финансовых услуг. Такой опыт позволяет им предоставлять клиентам качественные консультации и решения. Исламский банкинг - это относительно молодая отрасль, и ему еще предстоит накопить такой же опыт и экспертизу. Важно отметить, что исламский банкинг развивается и стремится преодолеть эти недостатки. Однако на данный момент традиционные банки сохраняют значительные преимущества в перечисленных областях.

Литература:

1. Абдуалимзода, Ҳ. А. Усулҳои идоракунии сандуқи қарзии бонкҳо дар шароити муосир / Ҳ. А. Абдуалимзода, Ф. М. Чориева // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – No. 4-2(39). – P. 87-96.
2. Жданов, С. А. (2015). Исламский банкинг: особенности и перспективы развития.
3. Салихова, Л.Р. (2011). Исламский банкинг: современное состояние и перспективы развития в России.
4. Убайдуллоев, Ф. К. Институт "финансового партнерства" в ретроспективе / Ф. К. Убайдуллоев // Финансово-экономический вестник. – 2021. – № 4(28). – С. 107-115.
5. Убайдуллоев, Ф. К. Ретроспективный анализ интерпретации дистрибутивной справедливости как экономической категории / Ф. К. Убайдуллоев // Финансово-экономический вестник. – 2020. – № 3(23). – С. 54-63.
6. Хайрзода, Ш. Қ. Асосҳои назариявӣ-методологии ташаккулёбии институтҳои молиявии исломӣ ва хусусиятҳои онҳо / Ш. Қ. Хайрзода // Паёми молия ва иқтисод. – 2020. – No. 4(24). – P. 7-18.

ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ СТРАНЫ: ПОНЯТИЕ, УГРОЗЫ И ПУТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ

Якубова К.Г. - к.э.н., доцент кафедры международных финансово - кредитных отношений Таджикского государственного финансово-экономического университета.

Внешнеэкономическая безопасность направлена как на сохранение экономического суверенитета страны, рост конкурентоспособности национальной

экономики, так и на защиту интересов отечественных производителей с учетом изменений мировых экономических процессов. Очень часто внешнеэкономические связи несут угрозу определенным национальным интересам и способствуют формированию так называемой «зоны риска» для национальной экономики, в результате чего от государства требуется принятие защитных мер.

Ключевые слова: свободная торговля, экспорт, миграция, сокращение бедности, импорт, суверенитет, безопасность, внешнеэкономическая деятельность, международная конкурентоспособность, квота.

FOREIGN ECONOMIC SECURITY OF THE COUNTRY: CONCEPT, THREATS AND WAYS OF ENSURING IT

Yakubova K. G. - PhD in Economics, Associate Professor of the Department of International Financial and Credit Relations of the Tajik State University of Finance and Economics.

Foreign economic security is aimed at both preserving the country's economic sovereignty, increasing the competitiveness of the national economy, and protecting the interests of domestic producers, taking into account changes in global economic processes. Very often, foreign economic relations pose a threat to certain national interests and contribute to the formation of a so-called “risk zone” for the national economy, as a result of which the state is required to take protective measures.

Key words: free trade, export, migration, poverty reduction, import, sovereignty, security, foreign economic activity, international competitiveness, quota

АМНИЯТИ ИҚТИСОДИ ХОРИҶӢ: МОҲИЯТ, ТАҲДИДҲО ВА РОҲҲОИ ТАЪМИН

Якубова К.Г. - н.и.и., дотсент кафедраи муносибатҳои молиявӣ-қарзии байналхалқии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон,

Амнияти иқтисодии хориҷӣ ҳам ба ҳифзи соҳибихтиёрии иқтисодии кишвар, баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисоди миллӣ ва ҳифзи манфиатҳои истеҳсолкунандагони ватанӣ бо назардошти тағйироти равандҳои иқтисодии ҷаҳонӣ нигаронида шудааст. Аксар вақт муносибатҳои иқтисодии хориҷӣ ба манфиатҳои муайяни миллӣ таҳдид намуда, ба ташаккули ба истилоҳ «минтақаи хавф» барои иқтисоди миллӣ мусоидат мекунанд, ки дар натиҷа давлат бояд чораҳои муҳофизатӣ андешад.

Калидвожаҳо: савдои озод, содирот, муҳоҷират, паст кардани сатҳи камбизоатӣ, воридот, соҳибихтиёрӣ, амният, фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, рақобатпазирии байналмилалӣ, квота.

Республика Таджикистан представляет страну с малой открытой экономикой. Открытость национальных экономик способствует размыванию границ между странами и ослабевает национальную безопасность страны. И в то же время открытость национальной экономики существенным образом влияет на экономический рост, выступает действенной мерой в сокращении нищеты, а через свободу миграции рабочей силы и свободу торговли, в сокращении бедности. Принимая во внимание открытость экономики страны, обеспечение внешнеэкономической безопасности должно выступать в качестве важного приоритета в проводимой страной социально-экономической политике. Политика обеспечения внешнеэкономической безопасности в любой стране направлена, прежде

всего, на обеспечение экономического суверенитета, достижения конкурентоспособности национальной экономики, а также защиту интересов отечественных производителей на внешнем и внутреннем рынках при изменениях в мировых экономических процессах[4,с. 18-21].

Внешнеэкономические аспекты обеспечения экономической безопасности являются ключевыми в современной мировой экономике, что определяется процессами ее интернационализации, глобализации и регионализации. Внешнеэкономическая деятельность оказывает существенное влияние на экономическое состояние любой страны, определяя в том числе уровень экономической безопасности. Экономическая безопасность — это состояние защищенности национальных экономических интересов от внутренних и внешних угроз[1].

Важнейшим элементом механизма обеспечения внешнеэкономической безопасности является мониторинг и прогнозирование факторов, определяющих угрозы экономической безопасности. Постоянное присутствие, и в отдельные периоды даже усиление факторов, угрожающих экономической безопасности Республики Таджикистан в настоящем и в будущем и обуславливающих возможности ее депрессивного развития, обостряет проблему создания системы мониторинга состояния и динамики развития экономики страны во внутренней и внешней сферах с целью заблаговременного предупреждения грозящей опасности и принятия, необходимых мер защиты и противодействия.

Постановка большой национальной задачи практически автоматически ведет к усилению роли государства в управлении всем процессом. При этом усиление роли государства в данной области не встречает противодействия со стороны частных компаний, т. к. они рассматривают этот процесс как дополнительные субсидии и помощь со стороны государства в укреплении своих позиций на мировом рынке и завоевании новых рынков[5].

Внешэкономическая безопасность является одним из важнейших инструментов обеспечения национальной безопасности в современном мире. Это сложная и многофакторная система, обеспечивающая эффективное функционирование структурных элементов других звеньев национальной безопасности. В эпоху глобализации и интеграции взаимосвязь между экономикой и национальной безопасностью становится все более значимой.

Исторически в качестве важнейшей составляющей национальной безопасности рассматривались военная мощь и наращивание вооружения, однако представления об основных элементах обеспечения национальной безопасности изменились после окончания холодной войны. Ни одно суверенное государство не может долго игнорировать вопросы обеспечения экономической безопасности. Сильная экономика – один из важнейших компонентов выживания и сохранения идентичности любого суверенного государства в сложном мире жесткой конкуренции [5].

Безопасность является одной из самых существенных проблем в международной геополитической системе. Это динамическая концепция, которая менялась в разные периоды времени и по-разному трактовалась различными исследователями и политиками. Для более глубокого и подробного понимания процесса влияния различных факторов на экономическую безопасность необходимо более детально проанализировать, что представляет собой сама экономическая безопасность государства.

Внешнеэкономические факторы играют ключевую роль в обеспечении национальной экономической безопасности страны, поскольку в современном мировом порядке экономические связи и зависимости между государствами становятся все более сложными и тесными.

Внешэкономической безопасность, как один из основополагающих компонентов национальной безопасности, опирается на способность страны обеспечить устойчивое развитие своей экономики, защищая ее от потенциальных внешних и внутренних угроз, что включает в себя защиту стратегических значимых, «странообразующих» отраслей экономики, обеспечение энергетической безопасности, защиту национального рынка труда и капитала, а также укрепление экономического суверенитета в целом.

Индикаторами внешнеэкономической безопасности выступают и экспортная и импортная квота, коэффициент покрытия импорта экспортом и коэффициент международной конкурентоспособности. В целом по всем товарным группам значение экспортной квоты существенно растет, при этом падает экспортная квота агропродовольственных товаров. Значение импортной квоты как по всем группам товаров имеет тенденцию к снижению. Такая же тенденция наблюдается и по импортной квоте агропродовольственных товаров. Коэффициент покрытия экспорта импортом имеет тенденцию к росту, хотя его значение меньше единицы. Что же касается коэффициента международной конкурентоспособности, то наблюдается его увеличение с минус 0,584 до -0,491 по всем товарам и с -0,611 до минус 0,525 по агропродовольственной продукции[2].

К числу основных мероприятий с целью усиления экономической безопасности от внешнеэкономической деятельности относятся: — совершенствование институциональных основ для обеспечения устойчивого развития внешнеэкономической деятельности; — совершенствование финансовых и нефинансовых мер поддержки экспорта; — развитие транспортно-логистической инфраструктуры — повышение конкурентоспособности и диверсификации экспортных товаров; — увеличение производства экспортной продукции, соответствующей международным стандартам[4,с. 18-21].

Интерпретация внешэкономической безопасности через систему критериев и показателей позволяет оценить состояние экономики страны, идентифицировать потенциальные угрозы и разработать меры по их предотвращению и устранению. Это основывается на принципе разделения областей на «безопасные» и «опасные» с точки зрения экономической стабильности, устойчивости их развития и функционирования. Ключевыми показателями внешэкономической безопасности являются способность государства выполнять свои функции в режиме расширенного воспроизводства; размер государственного долга; конкурентоспособность экономики; продовольственная безопасность; структура внешней торговли, устойчивость финансовой системы, уровень поддержки государством потенциала страны в научной сфере, социальная стабильность, суверенитет государства, уровень участия государства в регулировании экономических процессов в стране

Для укрепления стабильности внешнеэкономической безопасности необходимо применение ряда путей, которые помогут государству стать в экономическом и политическом плане более сильным и независимым[6, с.76].

Во-первых, необходимо регулирование внешнеторговых отношений, включающее разработку и реализацию мер по защите национальных производителей, борьбе с недобросовестной конкуренцией, а также создание благоприятных условий для экспортеров, например, путем заключения международных торговых соглашений с дружественными странами, позволяющих снизить тарифные и нетарифные барьеры.

Во-вторых, привлечение иностранного капитала должно осуществляться с оглядкой на интересы национальной экономики, поскольку, с одной стороны, иностранные инвестиции способствуют экономическому росту, но, с другой стороны, чрезмерная зависимость от иностранного капитала, особенно в ключевых секторах экономики, может нести угрозу экономическому суверенитету.

В-третьих, требуются дополнительные усилия в сфере энергетической безопасности, включающие диверсификацию источников и поставщиков энергоносителей, развитие альтернативных источников энергии, обеспечение безопасности транспортных путей. В-четвертых, совершенствование правовой базы международного экономического сотрудничества способствует защите национальных интересов и предотвращению экономических конфликтов.

В-четвертых, совершенствование правовой базы международного экономического сотрудничества способствует защите национальных интересов и предотвращению экономических конфликтов.

В связи с изложенным можно сделать вывод что оценка состояния внешнеэкономической среды и ее влияние на экономическую безопасность государства бесспорно и наше исследование направлено на выявление уязвимых зон и потенциальных угроз внешэкономической стабильности, которые могут возникать в результате международной торговли, иностранных инвестиций, колебаний валютных курсов и мировых цен на сырьевые товары.

Литература

1. Послание Президента Республики Таджикистана Эмомали Рахмона к Парламенту страны, 28 декабря 2023 года. – [Электронный ресурс/ http://president.tj/ru/node/29824] (дата обращения 03.03.25).
2. Внешнеэкономическая деятельность РТ //Статистический сборник.-Душанбе, 2022.-Агентство по статистике при Президенте РТ.
3. Насреддинов А. Б. Теоретические основы внешнеэкономической безопасности переходной экономики Республики Таджикистан. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук.-Худжанд, 2013–22с.
4. Хасанов, Ч. Р. Проблемы внешнеэкономической безопасности Республики Таджикистан / Ч. Р. Хасанов. — Текст : непосредственный // Исследования молодых ученых : материалы XVIII Междунар. науч. конф. (г. Казань, март 2021 г.). — Казань : Молодой ученый, 2021. — С. 18-21. — URL: https://moluch.ru/conf/stud/archive/390/16388/ (дата обращения: 19.03.2025).
5. Чиниев Джами Бадридинович. Экономическая безопасность Республики Таджикистан в условиях глобализации : диссертация ... кандидата экономических наук : 08.00.14 / Чиниев Джами Бадридинович; [Место защиты: Рос. ун-т дружбы народов].- Москва, 2010.- 188 с.

6 Экономическая безопасность и экономическая политика : учеб. пособие для вузов / А . В. Бондаря, С . Н. Князева [и др.] ; под общ. ред. А . В. Бондаря, С . Н. Князева. – Минск : БГЭУ, 2007. – 423 с.

ТАҲАВВУЛОТИ НАЗАРИЯИ ТАШАККУЛ ВА РУШДИ ТАНЗИМИ МУНОСИБАТҲОИ БАЙНИБУҶЕТӢ

Ҳазратзода Темурҷон Ҳазрат – муаллими калони кафедраи муносибатҳои молиявӣ-қарзии байналхалқии Донишгоҳи далатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067. Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. E-mail: estimur@yandex.ru, тел: (+992) 904-58-67-00

Дар мақолаи мазкур муаллиф кӯшиш намудааст, ки диққати худро ба таърихи тӯлонии рушди давлатдорӣ ва тақсими захираҳои молиявӣ, истифодаи усулҳои самараноки амалнамоии он қайд гардидааст.

Дар мақола тавсияҳо оид ба беҳтар намудани муносибатҳои байнибуҷетӣ вобаста ба тараққиёти мутавозин ва баробарии иҷтимоию иқтисодии минтақаҳои дохили мамлакат дар умум оварда шудаанд.

Калидвожаҳо: муносибатҳои молиявӣ, рушди устувор, назорати буҷетӣ, механизмҳои муосир, модел, равобити байнибуҷетӣ

ЭВОЛЮЦИЯ ТЕОРИИ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ РЕГУЛИРОВАНИЯ МЕЖБЮДЖЕТНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Хазратзода Темурджон Хазрат – старший преподаватель кафедры международных финансово-кредитных отношений Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе. ул. Нахимова, 64/14, E-mail: estimur@yandex.ru, тел: (+992) 904-58-67-00

В данной статье автор постарался сосредоточить свое внимание на длителтную историю развития государственности и распределении финансовых ресурсов, использовании эффективных методов ее реализации.

В статье содержится ряд рекомендаций по улучшению межбюджетных отношений связанное со сбалансированном развитии и социлаьным и экономическом равенством во внутренних регионах страны целом.

Ключевые слова: финансовые отношения, устойчивое развитие, бюджетный контроль, современные механизмы, модель, межбюджетные отношения

EVOLUTION OF THE THEORY OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF INTERBUDGETARY RELATIONS REGULATION

Hazratzoda Temurdzhon Hazrat – senior teacher of department of the international finance and credit relations the Tajik State University finance and economic. Address: Dushanbe, Nahimova str, 64/14.   E-mail: estimur@yandex.ru, phone: (+992) 904-58-67-00

In this article, the author tried to focus on the long history of the development of statehood and the distribution of financial resources, the use of effective methods for its implementation.

The article contains a number of recommendations for improving interbudgetary relations associated with balanced development and social and economic equality in the internal regions of the country as a whole.

Keywords: financial relations, sustainable development, budget control, modern mechanisms, model, interbudgetary relations

Муносибатҳои байнибуҷетӣ таърихи тӯлонӣ дорад, ки бо рушди давлатдорӣ ва идораи маъмурӣ зич алоқаманд мебошад. Он бо пайдоиши аввалин низомҳои бисёрзинагии идоракунӣ, ки зарурати тақсими захираҳои молиявӣ байни сатҳҳои гуногуни ҳукумат - марказӣ, минтақавӣ ва маҳаллӣ ба миён омад, шакл гирифт. Аз нигоҳи таҳаввулот, ташаккул ва рушди муносибатҳои байнибуҷетӣ якчанд марҳилаҳои асосиро дар бар мегирад:

1. **Тамаддунҳои қадим.** Дар давлатҳои ибтидоӣ, яъне Мисри Қадим ва Империяи Рим, танҳо якчанд ҷузъҳои муносибатҳои байнибуҷетӣ вуҷуд дошт, асосан дар шакли ситонидани андозҳо аз ҷониби ҳукумати марказӣ ва аз нав тақсим кардани онҳо дар байни музофотҳои гуногун. Ҳадафи асосӣ - таъмини назорати мутамарказ ва маблағгузории лоиҳаҳои давлатӣ, аз қабили сохтмони роҳҳо, низоми ирригатсионӣ ва эҳтиёҷоти низомӣ буд.

2. **Асрҳои миёна.** Дар он вақт муносибатҳои молиявии байни марказ ва минтақаҳо аксар вақт бо ҳуқуқ ва ӯҳдадориҳои феодалӣ маҳдуд мешуданд. Шоҳзодаҳо ва лордҳои маҳаллӣ дар маҳалҳои худ андоз ҷамъ намуда, як қисми ин даромадҳоро ба ихтиёри ҳукумати марказӣ пардохт мекарданд. Дар баробари ин, қисми зиёди захираҳо дар минтақаҳо боқӣ монда, сабаби афзудани номутаносибии зиёди молиявию маъмурӣ байни минтақаҳо ва зиддиятҳои байни онҳо гардида, боиси зиёдшавии хатарҳо ва низоъҳо байни онҳо мегардид.

3. **Давраи монархияҳои мутлақ (асрҳои XVII—XVIII).** Дар давраи рушди ҳукумати монархии мутлақ тамоюли афзоиши мутамарказии ҳокимият ва ҷорӣ намудани назорати шадид аз болои ҷамъоварӣ ва тақсими андозҳо мушоҳида мешуд. Маъмуриятҳои шоҳӣ барои таҳкими қудрати марказӣ ба молияи минтақавӣ дахолати ҳаматарафа мекарданд. Ин давра бо кӯшишҳои ташкили аввалин низомҳои ягонаи андозбандӣ ва назорати буҷетӣ фарқ мекунад.

4. **Асри XIX — марҳилаи азнавсозиҳо.** Дар қарни XIX зимни шаклгирии давлатҳои миллӣ ҷараёни инкишофёбии низомҳои мухталифи муносибатҳои байнибуҷетӣ, инчунин дар Олмон, ИМА, Италия, Фаронса ва Британияи Кабир оғоз ёфт. Ҳар кадоме аз онҳо дар идоракунии мақомоти марказӣ ва минтақавӣ аз моделҳои гуногуни муносибатҳои байнибуҷетӣ, ҷамъоварӣ ва истифодаи захираҳои молиявӣ ва танзими ҷараёни молиявиро истифода мекарданд. Аввалин шаклҳои буҷетҳои минтақавӣ ва маҳаллӣ, махсусан дар кишварҳои дорои сохтори федералӣ, аз қабили ИМА ва Олмон ташаккул ёфта, муносибатҳои байнибуҷетӣ дар заминаи консепсияи иштироки бештари давлат дар идоракунии иқтисоди миллӣ вусъат пайдо карданд.

5. **Асри XX то миёнаи асри XXI - бунёди низомҳои муосири муносибатҳои байнибуҷетӣ.** Ин давра бо ташаккули давлатҳои федеративӣ ва унитарӣ дар асри XX, махсусан пас аз Ҷанги дуюми ҷаҳон асос ёфтааст. Дар аксари кишварҳои ҷаҳон, хусусан дар мамолики дорои сохти федералӣ, таҳияи низомҳои гуногуни муносибатҳои байнибуҷетӣ шуруъ гардид, ки ба тақсимоти захираҳо, инчунин, захираҳои молиявӣ, барои баробар кардани рушди иҷтимоию иқтисодии минтақаҳо нигаронида шуда буд. Яъне, дар асри XXI тамоюли ғайримарказикунонӣ ва пурзӯр намудани нақши мақомоти минтақавӣ ва маҳаллӣ мушоҳида мегардад. Ин боиси ташаккули моделҳои мураккабтару фасеҳтари равобити байнибуҷавӣ бо дарназардошти хусусиятҳо ва талаботи маҳаллӣ гардид. Ин зарурати ҳамоҳангсозии сатҳҳои ҳокимият барои таъмини рушди устувор ва баробарии иҷтимоӣ афзоиш талаб кард.

6. **Аввали асри XXI то ҳоло.** Давраи ҷаҳонишавӣ ва регионализм, ки дар шароити ҷаҳонишавӣ ва чолишҳои марбут ба тағйирот дар иқтисод ва соҳаи иҷтимоӣ, тамоюли ғайримарказикунонӣ ва пурзӯр кардани нақши мақомоти минтақавӣ ва маҳаллӣ мушоҳида мешавад. Ин боиси зарурати ташаккули моделҳои муосири муносибатҳои байнибуҷетӣ бо дарназардошти пайдо гаштани мушкилот ва тағйироти зиёд дар иқтисодиёт ва соҳаҳои иҷтимоӣ гардид.

Гуфтан ҷоиз аст, ки равобити байнибуҷетӣ дар Осиёи Миёна, аз ҷумла дар минтақаи ҳозираи Тоҷикистон вуҷуд доштанд, лекин хусусиятҳои худро доштанд, ки аз консепсияҳо ва фишангҳои низомҳои Шарқ фарқ мекарданд. Чунин равобит дар марҳилаи сохти феодалӣ ва мустақилияти нимаи маъмурӣ доштани минтақа то шомилшавӣ ба империяи Русия ба мушоҳида мерасид.

Инчунин, ҳудуди Тоҷикистони муосир дар ҳайати давлатҳои гуногун, аз қабили аморати Бухоро ва хонигарии Қӯқанд буд. Ин давлатҳо сохти феодалӣ дошта, дар онҳо муносибатҳои байнибуҷетӣ ба маънои том вуҷуд надоштанд. Масалан, сарчашмаи асосии даромад андозҳо ва пардохтҳое буданд, ки аз ҷониби феодалҳо ва маъмурияти маҳаллӣ ситонида мешуданд. Дар чунин давлатҳо ҷараёни молиявӣ дар дасти ҳокимон ва ашрофони маҳаллӣ ҷамъ карда мешуданд. Ин захираҳо барои нигоҳдории артиш, бунёди қасрҳо, масҷидҳо, низоми обёрикунӣ ва инчунин, барои ғанӣ гардонидани боигарии шахсии ҳокимон истифода мешуданд.

Ҳокимияти марказӣ (хонҳо, амирон) аз минтақаҳои зери назорат андоз ситонида, як қисми салоҳияти ҷамъоварии даромадро ба ҳокимони маҳаллӣ вогузор мекарданд. Дар навбати худ, мақомоти марказӣ хостори вафо ва ҳимоят аз реҷаҳои минтақавӣ буданд. Аммо назорати марказӣ аз болои минтақаҳо суст буд, ки боиси зуд-зуд пайдо гаштани низоъҳо ва шӯришҳо мешуд ва боиси хатари аз даст додани истиқлолияти давлатиро дошт. Дар миёнаҳои асри XIX сарзаминҳои Осиёи Миёна, аз ҷумла, қисмати шимолии Тоҷикистони ҳозира ба империяи Русия ҳамроҳ карда шуда, боиси тағйироти низоми маъмурият ва андозбандӣ гардид. Давлати Русия ба ҷорӣ намудани унсурҳои идоракунии мутамарказ, аз ҷумла, ҷорӣ намудани андозу хироҷҳои доимӣ шуруъ карда, бисёре аз фишангҳои анъанавии маҳаллиро дар ҷараёни ҷамъоварии андоз, махсусан дар минтақаҳои дурдаст ва дастнорас нигоҳ дошт. Ҳукумати марказии Русия аз ҳудуди забтшудаи сарзаминҳои Осиёи Миёна андоз ситонида, дар баробари ин, ҳокимони маҳаллӣ заминҳои худро қариб мустақилона идора менамуданд, ки он ба ҷорӣ намудани низоми ягонаи буҷетӣ монеъ мешуд. Яъне, муносибатҳои байнибуҷетии марказ ва минтақаҳо суст инкишоф ёфта буданд, аз ин хотир, механизмҳои тамаркузнамоии буҷет дар ин минтақа он қадар васеъ ба кор бурда намешуд.

Равобити байнибуҷетӣ дар Осиёи Миёна, аз ҷумла дар Тоҷикистон бо ташаккули давлати Иттифоқи Шуравӣ куллан тағйир ёфта, хусусиятҳои худро дошт, ки ба ташаккул ва инкишоф ёфтани низоми аз ҳад зиёди мутамаркази равобити байнибуҷетӣ асос меёфт, ки бисёр камбудиҳоро бо дарназардошти маҳдуд ва коста кардани салоҳияти ҳукуматҳои минтақавӣ ва маҳаллиро дошт.

Ба андешаи мо, ташаккул ва рушди намудҳои гуногуни шакли давлатдорӣ барои ба вуҷуд омадани асосҳои назариявии муносибатҳои байнибуҷетӣ, равияҳо ва консепсияҳои гуногуни онҳо, танзими ваколатҳои буҷетӣ бо истифода аз фишангҳои гуногун ва манбаъҳои таъмини онҳо, ба самаранок шудани муносибатҳои тақсим ва азнавтақсимкунӣ ва ғайра замина гузошт.

Иловатан, гуфтан ҷоиз аст, ки дар замони муосир таҳқиқот дар доираи рушди муносибатҳои байнибуҷетӣ сифатан раванди навро, ки дар доираи истифодаи фишангу усулҳои муосири иловагӣ, яъне истифодаи усулҳои барномавии таъмини рушди устувори ҳамаи минтақаҳои дохили ҷумҳуривӣ ва аз байн бурдани тафовутҳои ҷойдошта дар гуногунии сатҳи рушди онҳо роҳандозӣ мегардад. Ин усул дар сатҳи глобалӣ аз тарафи Созмони Милати Муттаҳид (СММ) низ роҳандозӣ гардида, ҳамчун нишондиҳандаҳое, ки

бояд аз тарафи ҳар як давлат роҳандозӣ ва таъмин гардад, дар Барномаи Рушди Ҳазорсола акс ёфта, иловатан аз ҳисоби фондҳои глобалӣ, сарчашмаҳои буҷетии сармоягузорӣ, истифодаи фондҳои ғайрибуҷетӣ ва ҷалби воситаҳои молиявии бозорҳои молиявӣ, шахсони алоҳида дар доираи ҳар як давлат низ роҳандозӣ карда мешавад.

Маҷмуи усулҳо, фишангҳо ва воситаҳое, ки дар боло қайд шудаанд, дар замони муосир истифода мегарданд ва дар ҷараёни дигаргун шудани вазъи беруна ва дохилӣ, зери омилҳо ва тазодҳои гуногуни инкишоф ва такмили худро талаб мекунанд, то ин ки боиси таъсиси низоми самаранок ва одилонаи муносибатҳои байнибуҷетӣ бо мақсади таъмини ҳуқуқ ва талаботи одамон ба истифодаи маҷмуи хизматрасониҳои барои таъмини шароити мусоид барои ҳаётгузаронӣ ва рушди сармояи инсонӣ равона гардад.

Қайд намудан лозим аст, ки ҳар як давлат дар Конститутсияи худ, ҳамчун қонуни асосӣ, таъмини аҳолиро ба талаботи зарурӣ ва ҳуқуқӣ кафолат медиҳад ва онҳо дар раванди ҳамкории байни давлатӣ низ вобаста ба талаботи муосири глобалӣ ва миллӣ бояд сармашқи кори мақомотҳои давлатӣ, инчунин, дар сатҳи марказӣ ва маҳаллӣ роҳандозӣ гардад. Таъмини суръати баланд ва устувори рушди иқтисоди миллӣ бе татбиқи стратегияи муосири рушди мутавозуни минтақаҳо ғайриимкон аст, зеро сатҳҳои гуногуни рушди иқтисодии минтақаҳои кишвар боиси ноустувории иқтисодӣ бинобар афзоиши нобаробарии байниминтақавӣ сабаб мегардад. Инчунин, афзоиши хатарҳо ва таҳдидҳо ба амнияти иқтисоди миллӣ, табдили онҳо ба талафоти назаррас дар низоми иҷтимоию иқтисодии кишвар ҷой дорад.

Маълум аст, ки минтақаҳо унсури асосии низоми муносибатҳои иҷтимоию иқтисодӣ маҳсуб ёфта, дар ҳудуди он равандҳои асосии зиндагии аҳолӣ ва истеҳсолот ба амал меоянд. Ҳолат ва сатҳи рушди иҷтимоию иқтисодии минтақаҳо ҳамчун объекти асосӣ ва мустақили муносибатҳои иқтисодӣ дар маҷмуи ягонаи идоракунии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон баромад мекунад. Дар давоми солҳои истиқлолияти миллӣ иқтисодиёти кишвар рушди нисбатан муътадили иқтисодиро доро мебошад. Лекин мавҷудияти фарқияти назаррас дар сатҳи рушди иҷтимоию иқтисодии минтақаҳо мушоҳида мегардад, ки ин аз имконот ва захираҳои бузурги истифоданашудаи рушди босуръати иқтисоди миллӣ шаҳодат медиҳад.

Асоси фаъолияти босамар ва устувори иқтисоди миллӣ ташаккули модели нави рушди минтақаро тақозо мекунад, ки имкон медиҳад пуррагии иқтидори мавҷуда ва манфиатҳои онҳоро таъмин кунад. Агар дар марҳилаи аввал, коҳиш додани нобаробарӣ дар рушди иҷтимоию иқтисодии минтақаҳои кишвар зарур бошад, аммо дар марҳилаи муосир масъалаҳои истифодаи оптималии ҳама фурсатҳои дар мамлакат ва манотиқ дар умум вуҷуддошта, ки аз амалнамоиҳои мақомҳои ҳокимияти марказӣ ва маҳаллот дар доираи таҳкиму таҳияи модели ба равнақи мутавозину пойдори иҷтимоӣ ва иқтисодии кишвар ва манотиқ ниёз дорад, бояд нуқтаи калидӣ дониста шуда, дар мадди аввал гузошта шавад. Ҳоло чунин модел ҳанӯз ташаккул наёфтааст, ки дар натиҷаи он механизмҳои муосир, шаклҳо ва усулҳои татбиқи сиёсати минтақавии давлатӣ заиф мебошанд ва ба шароити муосир пурра ҷавобгӯ намебошанд. Инчунин, ҳоло дараҷаи назарраси тафриқаи рушди минтақавӣ ҷой дорад ва он тамоюли манфии афзоиш дорад. Ин хилофи принсипҳои асосии Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки ба шаҳрвандони кишвар дастрасии баробар ба молу хизматрасониро, новобаста аз ҷои зисташон, кафолат медиҳад. Дар шароити муосир, истифодаи усулҳои нави инноватсионии механизми байнибуҷетиро барои таъмини рушди баробари минтақаҳои кишвар аз ҷиҳати сатҳ ва сифати зиндагӣ, бо

мақсади равона кардани рушди онҳо ҳамчун саҳм ба ноил шудан ба амалкарди босуботи иқтисоди миллӣ таъмини рақобатпазирӣ дар сатҳи байналмилалӣ тақозо мекунад. Дар робита ба илми муосир, давлат ва мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ бояд таҳия ва ҷорӣ намудани усулҳо ва воситаҳои нави қабули қарорҳои самаранок ва муосири идоракуниро, ки ба паст кардани тафовутҳо дар рушди ҳудудӣ, амудӣ ва ба ин васила гузаштан ба рушди устувори иқтисоди миллиро доранд, зарурати объективӣ шуморад.

Гуфтан ҷоиз аст, ки таъсири омилҳои берунӣ ва дохилӣ боиси гуногунии сатҳи рушди минтақаҳо мегардад. Масалан, шароити табиию иқлимӣ фарқияти ибтидоии объективии гуногунии сатҳи рушди иҷтимоию иқтисодии минтақаҳоро ифода мекунад. Инчунин, омилҳои табиии зерин, ба монанди шароити гуногуни иқлим, ҳарорат, боришот, релефи минтақа (кӯҳҳо ва даштҳо), мавҷудияти захираҳои об ва дигар канданиҳои фоиданок, ҳосилнокии замин ва сифати он, ҳодисаҳои табиат - чун обхезӣ, захираҳои биологӣ ва экосистемаҳо дар минтақаҳои гуногуни як давлат боиси ҷой доштани фарқиятҳо дар сатҳи рушди иҷтимоию иқтисодии минтақаҳо мегардад.

Аз ин лиҳоз, онҳо бояд таҳлил гарданд ва бо истифода аз маҷмуи усулҳо, фишангҳо ва воситаҳое, ки дар давоми таҳаввулоти муносибатҳои байнибуҷетӣ ташаккул ёфтаанд, то ҳадди имкон бартараф гардида, барои муваффақ шудан ба тараққиёти мутавозин ва баробарии иҷтимоию иқтисодии минтақаҳои дохили мамлакат ва дар умум, таъмини рушди устувори иҷтимоию иқтисодии мамлакат ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум хизмат ва мусоидат кунанд.

Адабиёт

1. Кадыров Д.Б., Шодиева Т.Г. Региональная экономика и управление// Д.Б. Кадыров, Т.Г. Шодиева // Учебник. – Душанбе: «Деваштич», 2002. – 260 с.
2. Каримова М.Т. Региональная политика: проблемы и перспективы в Таджикистане. / М.Т. Каримова. – Душанбе. Ирфон, 2014. – 204с
3. Саидмуродов Л.Х. Стратегия развития регионов страны на современном этапе. Материалы научно-практической конференции 22 июня 2018 года. Финансы социального сектора и его влияние на устойчивое развитие регионов Республики Таджикистан. – Душанбе. – 2018. с. 7-11.
4. Ҳасанов А.Р., Содиқов Р.Ҳ. Буҷети давлатӣ. Китоби дарсӣ/ А.Р., Ҳасанов. Р.Ҳ., Содиқов – Душанбе: «ЭР-граф», 2018.– С .3-4.

САМТҲОИ ҲАМКОРИҲОИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ТАШКИЛОТҲОИ ИҚТИСОДИИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

Ҳакимзода Матлабшоҳ Абдумалик – муаллими калони кафедраи муносибатҳои молиявӣ-қарзии байналхалқии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067. Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Телефон: 985-09-82-89. E-mail: Hakimov_M_A@mail.ru

Дар мақолаи мазкур самтҳои ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ташкилотҳои иқтисодии байналмилал ва аҳаммияти онҳо дар рушди иқтисодию иҷтимоии кишвар баррасӣ гардидааст. Қайд шудааст, ки пас аз соҳибистиқлолӣ нақши чунин ташкилотҳо дар иқтисоди миллӣ афзуда, дар гузаронидани ислоҳоти самтҳои мухталиф, инчунин ҳалли мушкилоти дар сатҳи макроиқтисод вуҷуддошта муассир мебошад. Зикр шудааст, ки имрӯзҳо унин ташкилотҳо на танҳо дар самти муносибатҳои молиявӣ, ҳамчунин дар самти рушди иқтисоди сабз низ фаъолият менамоянд.

Калидвожаҳо: ташкилотҳои байналмилалӣ, рушди иқтисодӣ, иқтисоди сабз, сармоягузорӣ, кумакҳо.

НАПРАВЛЕНИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН С МЕЖДУНАРОДНЫМИ ЭКОНОМИЧЕСКИМИ ОРГАНИЗАЦИЯМИ

Хакимзода Матлабшох Абдумалик – старший преподаватель кафедры международных финансово-кредитных отношений Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067. Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул.Нахимова, 64/14. Тел.:985-09-82-89, E-mail: Hakimov_M_A@mail.ru

В статье рассматриваются направления сотрудничества Республики Таджикистан с международными экономическими организациями и их значение в экономическом и социальном развитии страны. Отмечено, что после обретения независимости роль подобных организаций в национальной экономике возросла, они эффективны в проведении реформ в различных сферах, а также в решении проблем на макроэкономическом уровне. Отмечено, что сегодня данные организации действуют не только в сфере финансовых отношений, но и в сфере развития зеленой экономики.

Ключевые слова: международные организации, экономическое развитие, зеленая экономика, инвестиции, помощь.

DIRECTIONS OF COOPERATION OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN WITH INTERNATIONAL ECONOMIC ORGANIZATIONS

Khakimzoda Matlabshokh Abdumalik - Senior Lecturer, Department of International Financial and Credit Relations, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street, 64/14. Tel.: 985-09-82-89, E-mail: Hakimov_M_A@mail.ru

The article examines the areas of cooperation between the Republic of Tajikistan and international economic organizations and their importance in the economic and social development of the country. It is noted that after independence, the role of such organizations in the national economy has increased, they are effective in carrying out reforms in various areas, as well as in solving problems at the macroeconomic level. It is noted that today these organizations operate not only in the field of financial relations, but also in the field of green economy development.

Keywords: international organizations, economic development, green economy, investments, assistance.

Вазъи номусоиди иқтисодиёти ҷаҳонӣ чолишҳои нав ба навро барои хоҷагиҳои миллӣ бавуҷуд меорад. Дар заминаи чолишҳои бавуҷудомада кишварҳои алоҳида имконияти ҳалли мушкилоти мавҷударо бе дастгирӣ ва кумаки ташкилотҳои иқтисодии байналмилалӣ, ки фаъолияти онҳо аслан ба таъмини рушди босуботи низоми иқтисоди ҷаҳонӣ, таҳияи усулҳои нави танзим ва ҳамгироии кишварҳои ҷаҳон, инчунин паст намудани сатҳи камбизоатӣ равона гардидаанд, надоранд.

Имрӯзҳо ташкилотҳои иқтисодии байналмилалӣ дар таъмини суботи иқтисодии ҷаҳон нақши муҳим дошта, ба муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ таъсири хосса расонида ба ин васила васеъшавии тамоюлҳои манфии рушди иқтисодиёти ҷаҳониро пешгирӣ менамоянд.

Равандҳои мураккаби иқтисодию сиёсие, ки имрӯзҳои ҷаҳон, хусусан кишварҳои ИДМ-ро дар пасманзари муноқишаҳои байни Россия ва Украина фаро гирифтаанд, сафарбар намудани захираҳои миллӣ ва ҳам ҷалби сармояи хориҷиро тақозо менамояд. Дар ин замина, зарурати тақвияти ҳамкориҳо бо ташкилотҳои иқтисодии байналмилалӣ ба вуҷуд меояд.

Нақши ташкилотҳои иқтисодии байналмилалӣ дар замони соҳибистиқлолии кишвар дар самтҳои мухталиф бараъло мушоҳида мешавад.

Тоҷикистон дар тақвият бахшидани ҳамкориҳо бо ин ташкилотҳо, ки бештар дар шакли маҷмӯии хизматрасонихои таҳлилию машваратӣ, лоиҳаҳои афзалиятҳои сармоягузорӣ бо мақсади амалисозии ислоҳоти асосӣ мебошад, манфиатдор аст.

Қобили зикр аст, ки ҷиҳати беҳтар шудан муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ташкилотҳои байналмилалӣ зарур аст:

- Ҳамкориҳо дар асоси созишномаҳо, барномаҳо ва стратегияҳое ба роҳ монда шавад, ки ба татбиқи барномаҳои рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар мусоидат намоянд;
- Консепсияҳои ҳамкорӣ бояд мақсадҳои коҳиш додани захираҳои қарзӣ ва татбиқи лоиҳаҳои сармоягузории аҳамияти миллидоштаро фаро гирад;
- Натиҷаҳои ҳамкориҳои кишвар бо ташкилотҳои байналмилалӣ бояд ҳам ба мақомоти давлатӣ ва ҳам ҷамъиятӣ дастрас бошанд;
- Таҷрибаи ташкилотҳои байналмилалии молиявӣ бо кишварҳои пешрафта, дар идоракунии низоми молиявии кишвар бодя истифода шавад;
- Ҳамкориҳо байни кишвар ва ташкилотҳои байналмилалӣ новобаста аз ҳар гуна вазъият бояд дар ҳолати мусоид нигоҳ дошта шавад;

Ҳамин тавр, мукаммалгардонии ҳамкорӣ бо ташкилотҳои байналмилалӣ бояд дар самти баланд бардоштани самаранокии он татбиқ шавад. Механизмҳои ҳамкорӣ бояд ба таври оддӣ «паст кардани маблағҳои пулии қарз гирифташуда» ва ҷиҳати ноил шудан ба натиҷаҳои мушаххас дар роҳи рушди минбаъдаи иҷтимоию иқтисодии давлат равона карда шаванд, зеро ҳамкориҳо бо ташкилотҳои иқтисодии байналмилалӣ ба татбиқи ислоҳоти иҷтимоию иқтисодӣ дар кишвар мусоидат мекунад[5].

Ҳамкории Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ташкилотҳои иқтисодии байналмилалӣ, хусусан ХБА, Гурӯҳи Бонки ҷаҳонӣ, Бонки аврупоии таҷдид ва рушд ва ғайра, иштироки Тоҷикистонро дар муносибатҳои байналмилалии моливӣ таъмин намуда, нуфус ва мавқеи онро дар назди кишварҳои хориҷӣ баланд бардошта, имкон медиҳад таҷрибаи ҷаҳонӣ чиҳати беҳбуди низоми молиявии кишвар истифода шавад.

Дар асоси таҷрибаи байналмилалӣ муайян шудааст, ки принсипҳои зерин ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ташкилотҳои иқтисодии байналмилалӣ мустаҳкам намуда, дар баланд бардории иқтидори иқтисодию иҷтимоӣ кумак менамоянд:

- Мутобиқ будани шаклу усулҳои кумак ба эҳтиёҷоти рушди ҳаматарафаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва васеъ намудани механизмҳои ҳамкорӣ бо ин ташкилотҳо;
- Сатҳи қарз бо мақсади пешгирии вобастагии қарзӣ ва таъсири манфии он ба амнияти иқтисодӣ, маҳдуд карда шавад;
- Ҷалби маблағҳои қарзӣ бояд ба шарти таъмини самарнокӣ ва истифодаи пурраи онҳо амалӣ карда шавад ва ғайра;

Муҳаққиқи ватанӣ Дилшод Шарифӣ, ки дар самти ташкилотҳои иқтисодии байналмилалӣ ва нақши онҳо дар иқтисодиёти кишвар татқиқот бурдааст, алгоритми оғози

муносибатҳои кишварро бо ташкилотҳои иқтисодии байналмилалӣ чунин нишон додааст (ҷадвали 1):

Ҷадвали 1. - Мукаммадгардонии алгоритми оғози муносибатҳои кишвар бо ташкилотҳои иқтисодии байналмилалӣ.

	Марҳилаҳо	Қадамҳо
1	**Таҳлили бозор**	Аз назаргузаронидани имкониятҳои истифодабарии захираҳои беруна бо мақсади васеъ намудани иштирок дар майдони иқтисодиёти ҷаҳон, максимизатсияи манфиат
		Муайян намудани талаботи бозингарони сиёсии беруна
		Дурнамоикунонии талаботи ояндаи бозингарони беруна
		Муайян намудаи имконоти иштироки кишвар дар бозиҳои манфиатдор
2	**Омодагӣ**	Муайян намудани стандартҳо, қоидаҳои сохтори ҷаҳонии муносибатҳои пешомада
		Чобаҷогузории модулҳои амалкунандаи талаботи бештар дошта, дар чахорчубаи сохтори муайян
3	**Ташаккули рақобати миллии сохтор**	Бартараф намудани модулҳои фарсудашудаи амалкунанда
		Трансформатсияи модулҳои амалкунанда ба иктисодиёти глобалӣ барои таъмини ҳамгироии алоқаҳои беруна
4	**Амалишавӣ**	Пайвастшавӣ ба сохтори алоқаҳои ҷаҳонӣ тавассути истифодаи шаклҳои оддии муносибатҳои иқтисодии беруна:бастани шартнома ва аутсорсинг
		Пайвастшавӣ ба сохтори алоқаҳои ҷаҳонӣ тавассути истифодаи шаклҳои мураккаби муносибатҳои иқтисодии беруна: франчайзинг, иштирок дар баҳрабарии фоида, консорсиум
5	**Таҳлили натиҷаҳо**	Таҳлили натиҷаҳои бадастомада бо мақсадҳои аввала
		Қабули қарорҳо оид ба идома додани ингуна ҳамкориҳо
		Қабули қарорҳо оид ба иваз намудаи/боқи мондани стратегияҳо ва методҳои ҳамкорӣ дар сурати идомаи ҳамкориҳо
6	**Хотима ва мониторинг**	

Сарчашма: коркарди муаллиф дар асосии маълумотҳои диссертатсияи Д.Шарифи., Нақши созмонҳои иқтисодии байналмилалӣ дар рушди иқтисодиёти миллӣ (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон)

Ҳамкории минбаъдаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ташкилотҳои иқтисодии байналмилалӣ ба иқтисодиёти кишвар манфиатовар буда, аз баъзе хатарҳо низ барӣ нест. Ҳамкориҳо бо ташкилотҳои байналмилалӣ бояд кафолати ислоҳоти сохториро дар иқтисодиёт, суботи дохилӣ ва берунӣ, инчунин дастгирии қурби асъор, пӯшонидани касри буҷети кишварро фаро гирад.

Мавриди зикр аст, ки ташкилотҳои байналмилалӣ на танҳо дар самти муносибатҳои молиявӣ, инчунин дар самти рушди иқтисоди сабз таваҷҷуҳ зоҳир менамоянд. Масалан БАТР дар татбиқи лоиҳаи «Шаҳри сабз», ки ба коҳиши таъсир ба муҳити зист мусоидат

мекунад фаъол мебошад. Лоиҳаи мазкур дар асоси пакети молиявии то 4,5% млн. доллари ИМА, ки аз қарзи БАТР, гранти сармоягузории Маркази кумаки технологӣ ва молиявӣ дар самти тағйирёбии иқлим, ки аз ҷониби Фонди глобалии экологӣ (ФГЭ) дастгирӣ мешавад, татбиқ меёбад[2].

Қайд кардан зарур аст, ки ташкилотҳои иқтисодии байналмилалӣ солҳои охир ба самти иқтисоди сабз ва ҳифзи муҳити зист таваҷҷуҳ зоҳир менамоянд ва ин Ҳукумати кишварро водор месозад, стратегияю барномаҳои худро ҳамрадиф бо ин ташкилотҳо таҳия намояд.

Адабиёт

1. Дерен В.И. Мировая экономика и международные финансовые отношения. Учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры. - М.: Юрайт. 2019. – 588 с.
2. ЕБРР выделит средства для закупки 100 электромобилей и 30 зарядных станций https://avesta.tj/2022/07/08/ebrr-vydelit-sredstva-dlya-zakupki-100-elektromobilej-i-30-zaryadnyh-stantsij/ (электроный ресур, дата обращения 23.03.2025).
3. Королева И.С. Мировая экономика: глобальные тенденции за 100 лет. М.: Экономистъ, 2020. – 604 с.
4. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22.12.2016 [манбаи электронӣ]. URL: http://president.tj/node/13739
5. Романова 3. Иностранные инвестиции: латиноамериканские уроки // Экономист. - 2004. - № 8.- С. 14-23.
6. Ҳакимов М.А. «Асосҳои назариявӣ ва институтсионалии рушди созмонҳои иқтисодии байналмилалӣ дар иқтисодиёти ҷаҳон». Конференсияи илмӣ-назариявии ҳайати профессорон, устодон ва донишҷӯёни ДДМИТ дар мавзӯи «Ташаккули механизми молиявӣ ва иқтисодии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ» аз рӯи натиҷаҳои корҳои илмӣ –тадқиқотӣ бахшида ба “Солҳои рушди саноат” (2022- 2026) 24-29 апрели соли2023.
7. Якубова К.Г., Хакимов М.А., -Международные экономические организации (Учебное пособие). Душанбе -2024, 130 с.

ТАШАККУЛИ ШАКЛҲОИ НАВИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ БОНКӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Аъзамова Тахмина Туйчиевна – ассистенти кафедраи муносибатҳои молиявӣ-қарзии байналхалқии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067. Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Телефон: 988-48-31-38.

Дар мақолаи мазкур масоли хизматрасониҳои бонкӣ ва ташаккули шаклҳои муосири онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ гардидааст. Қайд шудааст, ки рушди хизматрасониҳои муосири бонкӣ ҳамчун омили васеъшавии фаъолият ва рақобатпазирии бонкҳо дар шароити муосир ҳисоб меёбад. Зикр шудааст, ки пас аз сол 2020 –ум зиёда аз 50 ташкилотҳои қарзӣ дар кишвар усулҳои муосири хизматрасониҳо истифода менамоянд.

Вобаста ба вазъи муосир, татбиқ ва ҷорӣ намудани шаклҳои муосири хизматрасониҳои бонкӣ ҳам барои худи ташкилоти қарзӣ ва ҳам барои мизоҷ самаркнокии бештар дорад.

Калидвожаҳо: бонк, хизматрасонӣ, низоми бонкӣ, ташкилоти қарзӣ, ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ, корти бонкӣ.

ФОРМИРОВАНИЕ НОВЫХ ФОРМ БАНКОВСКИХ УСЛУГ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Аъзамова Тахмина Туйчиевна – ассистент кафедры международных финансово-кредитных отношений Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067. Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул.Нахимова, 64/14. Тел.:988-48-31-38,

В данной статье рассматривается сфера банковских услуг и развитие их современных форм в Республике Таджикистан. Авторы, в своей статье предприняли попытку раскрыть развитие современных банковских услуг в отечественой экономике и рассмотрели банковские услуги как ведущий фактор расширения деятельности и повышения конкурентоспособности банков в современных условиях. Отмечено, что после 2020 года более 50 кредитных организаций страны будут использовать современные методы обслуживания банковской системе РТ.

В сложившейся ситуации внедрение и реализация современных форм банковского обслуживания является наиболее эффективным как для самой кредитной организации, так и для клиента.

Ключевые слова: банк, услуга, банковская система, кредитная организация, безналичные расчеты, банковская карта.

FORMATION OF NEW FORMS OF BANKING SERVICES IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Azamova Takhmina Tuychievna – assistent Department of International Financial and Credit Relations, Tajik State University of Finance and Economics. Address 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street, 64/14. Tel.:988-48-31-38

This article discusses the issue of banking services and the development of their modern forms in the Republic of Tajikistan. It is noted that the development of modern banking services is considered as a factor in expanding the activities and increasing the competitiveness of banks in modern conditions. It is noted that after 2020, more than 50 credit institutions in the country will use modern service methods.

In the current situation, the introduction and implementation of modern forms of banking services is the most effective for both the credit institution itself and the client.

Key words: bank, service, banking system, credit institution, cashless payments, bank card.

Дар марҳилаи муосири рушд, бозори хизматрасониҳои бонкӣ яке аз унсурҳои муҳим ва таркибии иқтисоди бозории муосир ҳисоб меёбад. Имрӯзҳо таваҷҷӯҳ ба ҷанбаҳои гуногуни низоми бонкӣ ва усулҳои идоракунии он афзоиш ёфта, маҳсулоти нави бонкӣ ба як соҳаи анъанавии тиҷорати бонкӣ мубаддал гаштааст, ки ба афзоиши даромади бонкӣ, қонеъ гардонидани талаботҳои муштариёни гуногун дар рушди иқтисоди миллӣ нигаронида шудааст. Мавриди зикр аст, ки ташаккули шаклҳои нави хизматрасониҳои бонкӣ дар марҳилаи муосири рушд, ҳамчун омили пешравӣ ва васеъшавии фаъолияти бонкҳо ҳисоб ёфта, рақобатпазирии онҳоро дар низоми бонкӣ нисбат ба дигар ташкилотҳои қарзӣ нишон медиҳад.

Дар шароити муосир бозори хизматрасониҳои бонкӣ ба яке аз ҷузъҳои муҳими иқтисоди бозорӣ табдил ёфта айни замон онро ҳамчун омилии асосии рушди муваффақиятҳои бонкӣ низ гуфтан мумкин аст. Афзоиши доимии рақобат дар сатҳи низоми

бонкӣ ва иқтисодиёт боиси он мегардад, ки тавաҷҷуҳи бонкҳо ба масъалаҳои омӯзиши бозори хизматрасониҳои бонкӣ, истеъмолкунандагони хизматрасонӣ – мизоҷон ва мизоҷони эҳтимолӣ, талаботи тиҷорати онҳо, интихоби бахшҳои афзалиятноки соҳа ва гурӯҳҳои муштариён, рушд ва ҷорӣ намудани хизматрасониҳои нав, пешбурди онҳо ба бозор, таҳким ва васеъ намудани базаи муштариён, шаклҳои муосири хизматрасониҳои бонкиро пешниҳод ва дастраси табақаи муштариён гардонад.

Ташаккули бозори хизматрасониҳои бонкиро метавон ҳамчун мафҳуми бозории идоракунии фаъолияти бонк муайян кард, ки ба омӯзиши шароити бозор ва иқтисодиёт, ниёзҳои мушаххаси муштариёни бонк нигаронида шудааст ва ба талаботи муштариён ҳангоми таҳияи хизматрасониҳои нав ё такмил додани хизматрасониҳои мавҷуда нигаронида шудааст.

Зимни таҳлилҳо муайян шудааст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баъд аз соли 2020 ба аҳолӣ зиёда аз 50 бонку ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ дар заминаи навовариҳои технологӣ хизмати бонкӣ мерасонанд, ки қисми зиёди онро амалҳои бидуни корманди бонк ташкил медиҳад[23].

Таҷрибаи рушди низоми бонкӣ нишон медиҳад, ки амнияти ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ аз нуқтаи назари коҳиш додани як қатор мушкилотҳои бо пули нақд алоқаманд дар муқоиса бо дигар амалиётҳое, ки хусусияти нақдӣ ва субъективӣ доранд афзалият ва бартарии бештар доранд.

Дар шароити имрӯзаи Тоҷикистон яке аз унсурҳои асосии низоми иқтисодиёти муосир рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар заминаи ҳамоҳангсозии он ба самтҳои афзалиятноки иқтисодӣ мебошад. Пайваста зиёд шудани талабот ба амалиёт ва хизматрасониҳои бонкӣ ва дар баробари он, зарурати кам кардани сатҳи хавфҳои амалиётӣ ва коҳиш додани шумораи амалиёти хатарнок ислоҳоти ҷиддиро тақозо менамояд.

Ҳамзамон танзими раванди идоракунии бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар доираи техникаву технологияҳои муосир бо дарназардошти таҳлили вазъи бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва пешниҳоди хизматрасониҳои нав ҳамчун маҳсулотҳои босифати бонкӣ авлавияти муваффақиятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сатҳи низоми бонкӣ ва бозори бонкӣ мебошад.

Имрӯз иштирокчиён ва ташкилкунандагони бозори хизматрасониҳои бонкиро бахши институсионалии молиявию қарзӣ ташкил дода, онҳо бо бартариятҳои гуногун амал менамоянд.

Расми 1. - Сохтори бозори химзматрасониҳои бонкӣ ва таркиби воситаҳои он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

[23] https://www.nbt.tj (санаи муроҷиат 21.04.2021)

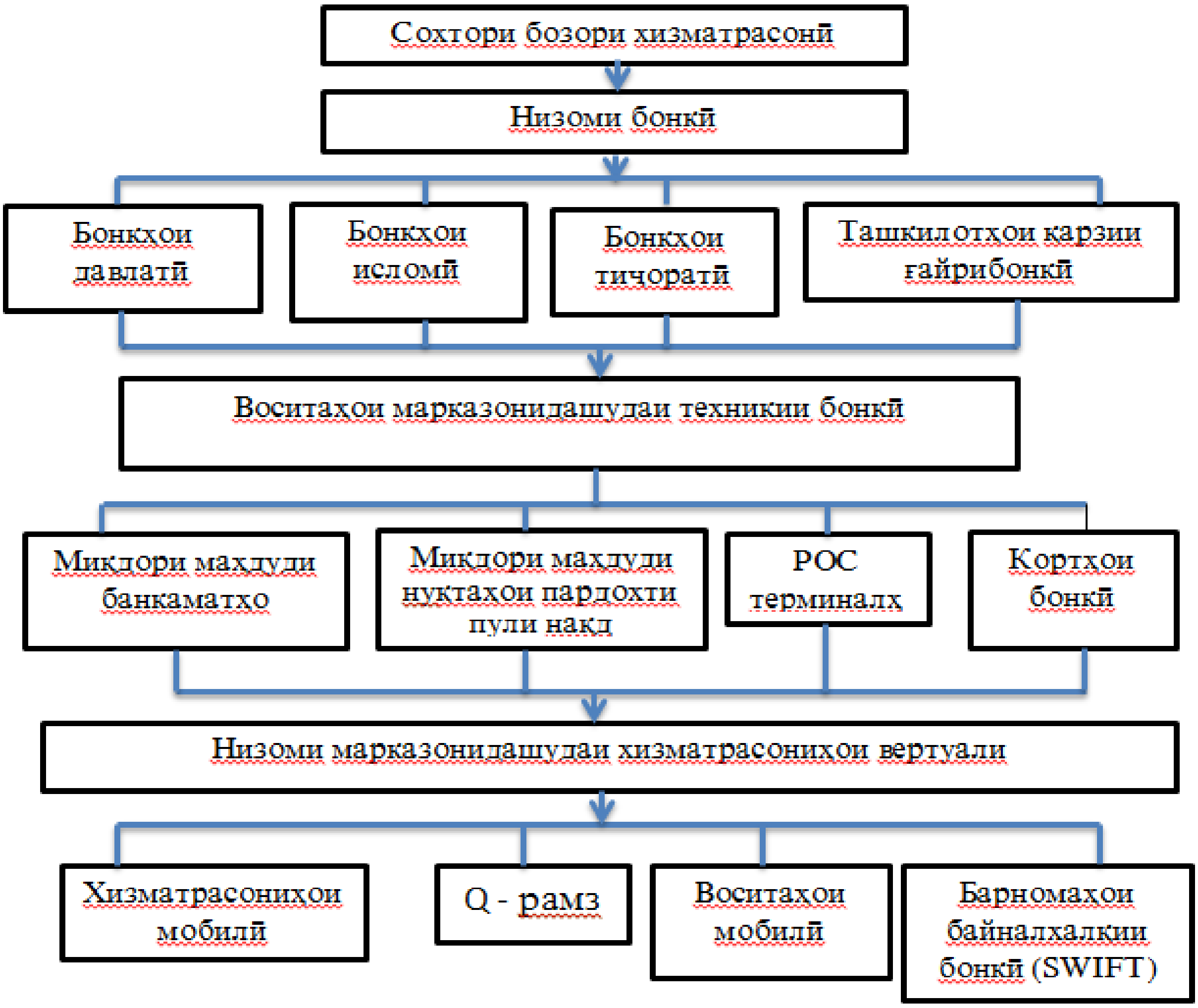

Сарчашма. Таҳияи муаллиф.

Ташкили дурусти бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар ҳама ҳолат аз вазъият ва ҳолати иқтисодиии низоми бонкӣ вобаста буда, рушди ҳаматарафаи онро иқтидори захиравии бонк, қаблияти пардохтпазирӣ, сатҳи навоварӣ ва дараҷаи идоракунӣ ташкил медиҳад.

Дар сатҳи хизматрасониҳои бозори бонкӣ шаклҳои нави хизматрасонӣ ва амалиётҳои бонкӣ дар заминаи хизматрасониҳои анъанавӣ ба вуҷуд омада моҳиятан бо пешрафти фановариҳои технологӣ ба сатҳи иловагӣ ва ғайримуқаррарӣ табдил ёфтаанд.

Дар шароити имрӯзаи иқтисодиёт ва тақвияти бомароми хизматрасониҳои ғайринақдӣ як қисми хизиматрасониҳои бонкиро ҳамчун шакли нав инкишофёфтаи хизматрасонӣ дар арсаи институтсионализми бонкӣ шаклҳои нав ва инкишофёфтаи хизматрасониҳо дар бар мегирад.

Вобаста ба ин, шаклҳои хизматрасониҳои бонкиро, ки айни замон ташкилотҳои қарзии кишвар амалӣ мегардонанд, чунин гурӯҳбандӣ намудан мумкин аст:

Ҷадвали 2. - Тасниф ва гурӯҳбандии хизматрасониҳои бонкӣ вобаста ба талаботҳои замони муосир

ТАФСИРИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ БОНКӢ	ИСТИФОДАИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ БОНКӢ
Вобаста ба инфрасохтори зарурии бонкӣ	Хизматрасонӣ тавассути интернет ва алоқаи мобилӣ

	Хизматрасонӣ тавассути терминал ва постерминалҳо
Вобаста ба имкониятҳои мавҷудаи низоми бонкӣ	Хизматрасониҳои маҳдуд Хизматрасониҳои васеъ
Вобаста ба таъсири омилҳои дар ихтиёри бонк буда	Тавассути омилҳои субъективӣ Тавассути техника ва технология
Вобаста ба шакли амалиёт	Ба таври накдӣ Ба таври ғайринакдӣ
Аз рӯи субъектҳои истифодабарандаи хизматрасонӣ	Хизматрасонӣ ба шахсони ҳуқуқӣ Хизматрасонӣ ба шахсони воқеӣ

Сарчашма. Таҳияи муаллиф.

Мавриди зикр аст, ки ҷиҳати бештар рушди ёфтан ба таври муосир фаъолият кардани ташкилотҳои қарзӣ дар кишвар, ҷорӣ намудани хизматрасониҳои муосири зерин мусоидат менамояянд:

- Ҷорӣ намудани хизматрасонии бонкӣ дар намуди гузоштани депозит тавассути терминалҳои муосир;
- Гирифтани корти нави бонкӣ бидуни ташриф ба бонк тавассути терминалҳои муосир;
- Истифодаи корти бонкии худ дар терминалҳои муосир тавассути изи ангушт ва симо;
- Ҳисоббаробаркунӣ ва истифодаи корт (ҳамёни электронӣ) тавассути усули ғайрииртиботӣ ва ғайра.

Гуногунрангии баҳоидиҳии хизматрасониҳои бонкӣ моро ба он водор менамояд, ки ба таҳқиқи амиқи олимону коршиносон такия намуда мушаххасоти асосии масъаларо ошкор намоем. Вобаста ба ин дар таҳқиқоти худ муҳаққиқи ватанӣ Р.Г. Ғаниев иброз медорад: «Моҳияти хизматрасониҳои бонкӣ ҳамчун натиҷа ё таъсири судманди амалиёти бонкӣ муайян карда шуда, барои қонеъ кардани ниёзҳои молиявии мизоҷон равона карда шудаанд»[24]. Чунин тафсир равишҳои системавиро вобаста ба хизмарасониҳои бонкӣ муайян намуда, онро ба таъсири амалиётҳои судманд нисбат медиҳад. Илова бар ин, ба андешаи мо, тафсири хизматрасониҳои бонкиро дар сатҳи бозори хизматрасониҳои бонкӣ таҳлил ва арзёбӣ намудан ба мақсад мувофиқ мебошад. Ба андешаи мо дар таҳқиқи масъалаи хизматрасониҳои бонкӣ ду равиши амиқи хизматрасониҳои бонкӣ вуҷуд дорад:

1. Равиши баҳодиҳӣ ва тафсири хизматрасониҳои бонкӣ дар алоҳидагӣ таҳқиқ карда мешавад;
2. Равиши дигари тафсири хизматрасонии бонкӣ аз нуқтаи назари бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар заминаи таъсири омилҳои ба рақобат ифодаёфта баён карда мешавад.

Масъалаи арзёбии такмили шаклҳои муосири хизматрасониҳои бонкӣ вобаста ба оне, ки ҳаҷм ва ҳиссаи амалиётҳо дар сатҳи сифатан нав ва диверсификатсияи онҳо амалӣ мегардад, зарурияти як нақшаи амалишавандаро дар лаҳзаҳои кутоҳ барои бартараф кардани як қатор мушкилотҳо тақозо менамояд. Илова бар ин қайд кардан зарур аст, ки тибқи сарчашмаҳои илмӣ ва таҳқиқоти олимон чунин ақида вуҷуд дорад, ки «хизматрасонии бонкӣ ҷуз назорат аз рӯйи ҳаракати маблағҳо дар дохили бонк, тақсими

[24] Ганиев, Р.Г. Основные направления модернизации банковских услуг в рыночной экономике Таджикистана / Р.Г. Ганиев // Вестн. Росс. - Тадж. (Славян.) университета. - 2015. -№4. - С.90-94.

фоизҳою дигар дивидендҳо аз сармоягузорӣ ва расонидани хизмат ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ чизе беш нест.

Бисёр одамон пардохтҳоро аз рӯи қарзҳо ва хизматрасониҳои коммуналӣ ҳамчун хизматрасонии бонкӣ низ дохил кардаанд[25]” Аммо таърифи дар боло зикршуда ба яке аз вазифаҳои пешниҳоди хизматрасонӣ диққати махсус дода, намудҳои хизматрасониро низ номбар мекунад. Ғайр аз ин, чунин тафсир дар шароити гузариш ба иқтисодиёти рақамӣ ва дар амал татбиқ намудани пардохтҳои электронӣ дар тамоми субъектҳои фаъолият маҳдуд ва фарогирии комил надорад.

Илова бар ин, дар адабиёти илмӣ таърифҳои дигари “хизматрасонии бонки”-и мавҷуданд. Масалан, хизматрасонии бонкӣ натиҷаи маҷмӯи амалиёти бонкӣ мебошад, ки ба қонеъ гардонидани талаботи муштарӣ, инчунин, ба истеъмолкунанда овардани фоидаи муайян нигаронида шудааст ва бо ҳаракати дороиҳои молиявӣ ё пешниҳоди иттилооти молиявӣ алоқаманд аст. Чунин ба назар мерасад, ки ин мафҳум то андозае маҳдуд буда, на ҳама ҷанбаҳои мафҳуми «хизматрасонии бонкӣ»-ро фаро мегирад. Ин аст, ки дар ақидаи худ Лаврушин О.И. мӯътақид аст, ки «хизматрасонии бонкиро танҳо дар доираи муносибатҳои муштарӣ бо бонк баррасӣ кардан мумкин аст», яъне ҳузури муштарӣ ба мо имкон медиҳад, ки амалиёти бонкро ҳамчун хидмати он баррасӣ ва пешниҳод намоем.

Рушди босуботи низоми бонкӣ дар заминаи технологияҳои ҳозиразамони хизматрасонӣ метавонад чунин имкониятҳоро фароҳам оварад;

- баланд гардидани ҳиссаи пасандозҳои шахсони ҳуқукию воқеӣ дар шакли ғайринақдӣ бидуни гирифтани онҳо аз бонк дар як давраи муаян;
- зиёд гардидани шаклҳои муосири хизматрасониҳои бонкӣ тавассути дастгоҳҳои алоқаи виртуалӣ ва замимабарномаҳои бонкӣ;
- фароҳам овардани шароит ҷиҳати тақвияти низоми бонкӣ бо роҳи баланд бардоштани рақобатпазирии бонкӣ;
- кам гардидани нархи хизматрасониҳои бонкӣ ва баланд гардидани сифати хизматрасониҳои бонкӣ.

Қайд кардан зарур аст, ки дар шароити имрӯза яке аз масъалаҳои асосии рақобатпазирӣ ва мавқеи бонки тиҷоратӣ дар бозори молиявӣ бевосита аз сифати маҳсулот ва хизматрасониҳои бонкӣ, расмиёт ва сатҳи устувории он вобаста аст. Равандҳои тиҷоратӣ дар қаноатмандии муштариён ва эътимоди онҳо ифода меёбад. Бо вуҷуди ин, сатҳи маҳсулот ва хизматрасониҳои муосири бонкӣ дар аксар маврид бо якхела ва якрангии нархҳо хос аст. Ҷузъиётҳое, ки бонкҳои тиҷоратиро водор месозад ба хусусиятҳои ғайринархии худ, аз ҷумла ба сифати таъминот таваҷҷуҳ намоянд, ин сифати хизматрасониҳои бонкӣ мебошад.

Заминаи бунёдии рушди хизматрасониҳои нави бонкӣ аз ягонагии ҷараёнҳои ба ҳам алоқаманд ва вобастаи шаклҳои анъанавии маҳсулот, амалиёт ва хизматрасониҳои бонкӣ сурат мегирад ва тавассути он арзёбӣ ва баҳодиҳии масъала дар доираи ҳадафҳои рушди масъала таъмин карда мешавад. Бо ин мақсад моро зарур аст, ки вобаста ба зарурияти масъалаҳои муҳими низоми бонкӣ тавсифи ягонагии омилҳои асосиро дошта бошем (расми 3.4.).

Расми 3. Тавсифи таркибии ташаккулёбандаи амалиётҳои виртуалии бонкӣ.

[25] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http:// holygraal.ru/chto-vklyuchaet-v-sebya-ponyatiebankovskieuslugi. (дата обрашения 25,05.2023)

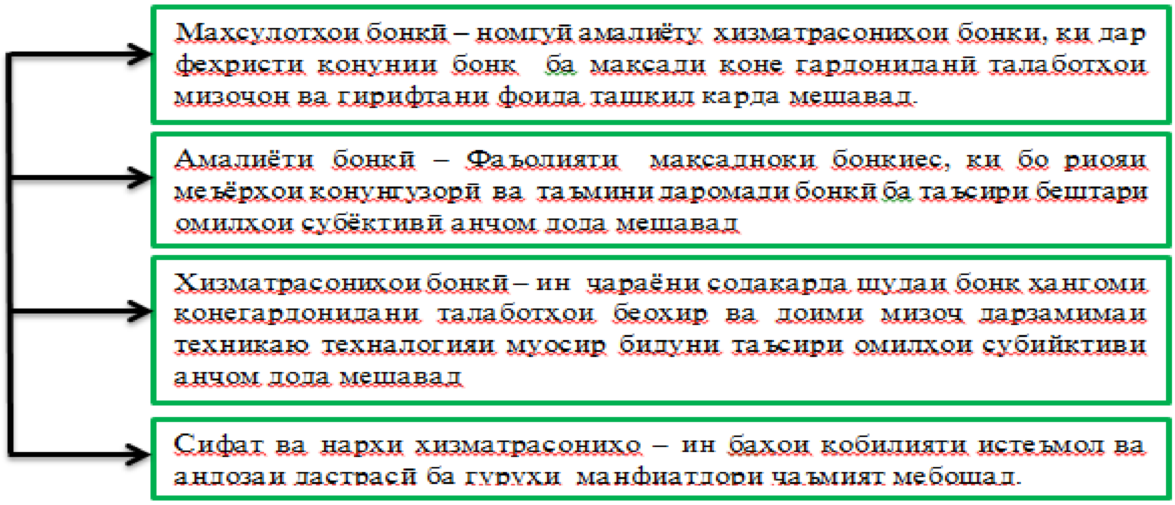

Сарчашма: таҳияи муаллиф.

Барои такмили сифати хизматрасониҳои бонкӣ дар айни замон зарурияти андешидани чораҳои зерин мувофиқи мақсад мебошад:

- беҳтаргардонии ҳолати техникию барномавии бонк ҳангоми баланд шудани талабот ба амалиётҳои виртуалӣ;

- пурзӯр кардани амнияти иттилоотию иртиботии хизматрасониҳои бонкӣ ҳангоми истифодаи онҳо дар чараёни хариду фурӯш;

- беҳтар сохтани фазои дастрасӣ бо интернети баландсуръат дар минтақаҳои алоҳидаи аҳамияти умумидошта ва минтақаҳои алоҳидаю дурдаст;

- ба даст овардани эътимод ва бовариии аҳолӣ ҳангоми пешниҳод ва истифодаии хизматрасонӣ ва ғ.

Ҳамин тариқ, экосистемаи бонкӣ на танҳо хизматрасониҳои бонкӣ, балки хизматрасонии суғуртавӣ, тақвияти маҳсулоти сармоягузорӣ, хадамоти алоқа, хидматрасонии сайёҳӣ, интиқоли ғизо ва хӯрокворӣ, хизматрасонии нақлиётӣ, кинотеатрҳои онлайнӣ, хизматрасонии таълимӣ ва тиббӣ, хадамоти машваратӣ ва ғайраро дар доираи ташкил ва татбиқи дурусти экоситемаи марказонидашуда, ки бахши бонкӣ қисмати асосии он мебошад имконпазир мегардад.

Ҳамин тариқ, дар маҷмӯъ метавон ба хулосае омад, ки хидматрасонии бонкӣ ин фаъолияти ташкилоти қарзӣ мебошад, ки барои қонеъ гардонидани талаботи муайяни муштарӣ нигаронида шудааст[26].

Дар баъзе маврид вобаста ба дақиқии масъалаҳои баррасишаванда мо метавонем бо таърифи хизматрасонии бонкие, ки дар адабиётҳои иқтисодӣ пешниҳод шудааст то як андоза розӣ шавем. Дар сатҳи дигар хизматрасонии бонкӣ маҷмӯи амалҳои ҳамроҳшаванда мебошад, ки самаранокии ҳамкории байни мизоҷ ва бонк, инчунин байни сохторҳои дохили бонкро таъмин мекунанд. Маҷмуи чунин тадбирҳо самаранокӣ ва даромаднокии ҳам бонк ва ҳам муштариро афзоиш медиҳад[27]. Вобаста ба ин таҳқиқотҳо ва тафсирҳои пешниҳодшуда, ба андешаи мо, хизматрасониии бонкӣ ин маҷмӯи амал ва вазифаҳои қонунии бонк аст, ки дар заминаи талаботҳои ҷомеа тавассути технологияҳои муосир ва замимабарномаҳои коркардшудаи бонкҳо амалӣ карда мешаванд.

Адабиёт

[26] Шевчук Д.А. Банковские операции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://lib.rus.ec/b/169751/read.

[27] Развитие рынка банковских услуг для корпоративных клиентов – как фактор устойчивости коммерческих банков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.iprmedia.ru (дата орашения 25.01.2023)

1. Ф.М. Бокова. Исследование эффективности и качества банковских услуг / Бокова Ф.М/ Финансы и статистика, 2010. – с. 504

2. Перехожев В.А. Современные подходы к пониманию категорий «банковский продукт», «банковская услуга» и «банковская операция» // Финансы и кредит. – 2002. – № 21. – С. 23-32.

3. Раджабов, Р.К. Проблемы развития банковского обслуживания национальной экономики / Р.К. Раджабов, Х.М. Ятимов. - Душанбе: Ирфон, 2003. – 93 с.; Рахимов, З.А. Инвестиционная деятельность банковской системы в условиях рынка / З.А. Рахимов. - Душанбе: Ирфон, 2002. - 110 с.

4. Холиқзода Ҳ.А. Гузариш ба ҳиссоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ кафили рушди иқтисоди миллӣ. Ҷаҳонишавӣ, тараққиёт, бонкдорӣ. № 3 (100). Саҳ 26.

5. Акобирзода Н. Заминаи ҳуқуқии фаъолияти зиддиинҳисорӣ дар бозори хизматрасонии бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон/ Н. Акобирзода. Ҳаёти ҳуқуқӣ. 2020. № 1 (29). с. 254.

6. Попова В.Л. Управление инновационными проектами: учеб. пособие / под ред. проф. В.Л. Попова. М.: ИНФРА-М, 2009. — 336 с.

7. Шариф Раҳимзода. Муомилоти пулӣ ва қарз. /Ш.Раҳимзода/ Китоби дарсӣ, нашри сеюм. Душанбе 2018. Саҳ 100

8. Сулаймонов, Ш. Ф. Эффективный сектор бизнес-услуг как условие развития малого и среднего бизнеса в Республике Таджикистан / Ш. Ф. Сулаймонов // Наука и бизнес: пути развития. – 2017. – № 6(72). – С. 59-63. – EDN ZDLYXD.

НЕФОРМАЛЬНЫЙ СЕКТОР И СФЕРА ПРОМЫШЛЕННОСТЬ

Хамидов Абдусалим Худойбердиевич - к.э.н., доцент кафедры менеджмента, Таджикский государственный финансово-экономический университет. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14. Телефон: 985-12-92-22.

В статье рассматривается неформальный сектор в системе современных экономических отношений, также интерпретирована сущность неформального сектора экономики. Даны сравнительные характеристики предприятий формального и неформального секторов, раскрыто мнение отечественных и зарубежных учёных и основные подходы к определению неформального сектора. Также рассмотрена сущность промышленности и ее неформальный сектор. Проанализировано место неформального сектора в промышленности, особенно в сфере производства продуктов питания.

Ключевые слова: неформальный сектор, неформальная экономика, промышленность, неформальный сектор в лёгкой промышленности, налог, неформальная занятость, предпринимательство, экономика промышленности.

БАХШИ ҒАЙРИРАСМӢ ВА СОҲАИ САНОАТ

Ҳамидов Абдусалим Худойбердиевич – н.и.и., дотсенти кафедраи менеҷменти Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯч. Нахимов 64/14. Телефон: 985-12-92-22

Дар мақола бахши ғайрирасмӣ дар низоми муносибатҳои муосири иқтисодӣ баррасӣ ва моҳияти бахши ғайрирасмии иқтисодиёт шарҳ дода шудааст. Хусусиятҳои муқоисавии корхонаҳои бахшҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ оварда шуда, андешаҳои олимони ватанию

хориҷӣ ва равишҳои асосии муайян кардани бахши ғайрирасмӣ ошкор карда шудаанд. Моҳияти саноати сабук ва бахши гайрирасмй дар саноати сабук низ ба назар гирифта шудааст. Мавқеи бахши ғайрирасмй дар саноат, махсусан дар соҳаи саноати хӯрокворӣ таҳлил карда шудааст.

Калидвожаҳо: бахши ғайрирасмӣ, иқтисоди ғайрирасмӣ, саноати сабук, бахши ғайрирасмӣ дар саноати сабук, андоз, шуғли ғайрирасмӣ, соҳибкорӣ, иқтисодиёти саноат.

INFORMAL SECTOR AND INDUSTRY SPHERE

Khamidov Abdusalim Khudoiberdievich - Tajik State University of Finance and Economics, Ph.D. in Economics, Associate Professor of the Department of Management. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov street 64/14. Phone: 985-12-92-22

The article examines the informal sector in the system of modern economic relations, and also interprets the essence of the informal sector of the economy. Comparative characteristics of enterprises in the formal and informal sectors are given, the opinions of domestic and foreign scientists and the main approaches to defining the informal sector are revealed. The essence of light industry and the informal sector in industry are also considered. The place of the informal sector in industry, especially in the field of food production, is analyzed.

Keywords: informal sector, informal economy, light industry, informal sector in light industry, tax, informal employment, entrepreneurship, industrial economics.

В начале 70-х гг. XX века во время полевых исследований в Аккре, (столица Ганы) - К. Харт определил, что горожане «третьего мира» в большей мере не имеют никакого отношения к формальной системе и «открыл» неформальную занятость. В отсталых странах городская экономика предстала как огромное скопление мелких и мельчайших лавок и мастерских снабжающих жителей городов необходимыми повседневными товарами (едой, одеждой, бытовыми услугами и т.п.), без никакой официальной регистрации, отрицая налоговые и другие требования правительства к предпринимательству. К. Харт так описывал ситуацию: «люди берут в свои руки ту хозяйственную власть, которую централизованные структуры пытались, у них, отнять». Однако с именем К. Харта связывают введение в научный оборот термина «неформальный сектор», отмечавшего, что: «отверженные структурой формальных возможностей, люди из низов городского пролетариата ищут неформальные способы, чтобы увеличить свои доходы». При формулировании понятия «неформальный сектор» К. Харт исходил из той точки зрения, что предприятия, поддающиеся статистическому учёту, составляют «современный сектор» городской экономики, а остальные - избегающие учёта - и формируют неформальный сектор [17, с.61-89].

Поступенно, по мере институционализации данного термина МОТ, это динамическая характеристика была утрачена и «неформальность» получила иное определение - его стали использовать преимущественно в качестве синонима бедности. Определение «неформальности», как мало развитых секторов, сокращенных из современного хозяйства, удачно использовалось в большинство публикациях МОТ, PREALC, Всемирного банка, посвященных исследованиям городской бедности, экономики и рынкам труда. Другие экономисты-специалисты «неформальности» увидели проблему в ином ракурсе и попали под сомнение негативной характеристики неформального сектора экономики. С этих

позиций неформальная деятельность воспринимается, как свидетельство динамичного характера предпринимательской активности населения. В связи с этим перуанский экономист Э. Де Сото определяет «неформальность», как: «реакцию населения на негибкое поведение «меркантилистских» государств, господствующих в Перу и других странах Латинской Америки, которые выживают за счёт того, что отдают привилегию легализованного участия в экономике малочисленной элите» [7].

Английский исследователь по проблемам «третьего мира» Р. Бромлей отметил: «концепция неформального сектора быстро завоевала международную популярность прежде всего потому, что она предлагала такие рекомендации, которые в 70-е годы XX века оказались весьма удобны для международных организаций и несклонных к крайностям правительств. Поддержка неформального сектора предполагает возможность «помогать бедным, не угрожая богатым», т.е. найти компромисс между требованиям перераспределения доходов и богатства, с одной стороны, и желанием элиты жить в атмосфере стабильности, с другой» [15, 1035-1036].

В конце 1971 г. МОТ опубликовала коллективное исследование о занятости в Кении, где концепция неформального сектора использовалась уже как основная научная парадигма. В отчете о Кении МОТ следующим образом объяснял различия между неформальным и формальным секторами:

- для неформальной деятельности характерны: легкость вступления; опора на собственные ресурсы; семейная собственность на предприятия; малые масштабы деятельности; трудоинтенсивные и гибкие технологии; навыки, приобретаемые вне официальной школьной системы; нерегулируемость и конкурентность рынков. Деятельность неформального сектора обычно правительством игнорируется, редко поддерживается, часто регулируется и иногда активно подавляется;

- характеристики деятельности в формальном секторе противоположны, а именно: вступление затруднено; постоянная опора на внешние ресурсы; корпоративная собственность; крупные масштабы функционирования; капиталоинтенсивные, часто импортные технологии; формально полученные навыки; рынки находятся под протекционистской защитой (при помощи тарифов, квот, торговых лицензий) [18, с.6].

Таким образом, неформальный сектор это различные виды социально-экономической деятельности, осуществляемые как субъектами малых и средних хозяйств, так и индивидуальными предпринимателями, направленные на получение выгоды в условиях рыночной экономики. Также, неформальный сектор как экономическое явление довольно противоречивое, сложное и ее исследование является сложной задачей. При этом неформальный сектор столь же трудно определить, как и сложно измерить его масштабы. Для определения неформального сектора исследователи данного явления уже несколько десятилетий пытаются загнать его в рамки определенных схем.

В течение нескольких десятилетий к определению неформального сектора наметилось несколько подходов:

Структуралистский подход. Его сторонники утверждают, что неформальный сектор обусловлен избыточным предложением рабочей силы, вызванным характером индустриализации (например, капиталоемким), характеристиками работников (низкий уровень квалификации, плохое образование, возраст и пол), миграцией с сельской местности, а также быстрым ростом городской рабочей силы.

Подпольной экономики. Сторонники подхода подпольной экономики отвергают экономический дуализм и раскрывают способ интеграции форм производства, производственных единиц, технологий и рабочих в местную, региональную и международную экономику. Язык подпольной экономики включает такие термины, как реструктуризация промышленности, интернационализация капитала и гибкая специализация.

Легалистский подход. Позиция сторонников легалистского подхода отличается от позиции сторонников структуралистских подходов и подхода подпольной экономики с точки зрения основных причин и результатов неформальности и роли неформального сектора в экономическом росте. Если сторонники структуралистских подходов концентрируют свое внимание на «расслоении экономического и социального состава в формальной и неформальной экономике» и «заключают, что правильная роль государства заключается в том, чтобы помочь уравнять различия», сторонники легалистского подхода утверждают, что «расслоения являются не структурными, а юридическими, бюрократическими, созидаемыми государством»[2,с.127-129].

Неоинституциональный подход. Неоинституциональная концепция основное внимание обращает на связь между «правилами игры», ограничивающими и определяющими хозяйственную деятельность производителя, и процессом социально-экономического развития в целом. Основными элементами формального сектора являются производители. Если их действия соответствуют критериями установленным «правилам игры» оны защищены. И наоборот, если производители нарушают установленные правила, они рассматриваются как элементы неформального сектора экономики, независимо от их объем (малый, средний или крупный).

По нашему мнению, учетно-статистическая концепция на основе методологии Системы национальных счетов Организация Объединённых Наций (СНС ООН) является наиболее последовательной. Исходя из основной цели СНС понятие неформальный сектор определяется как: «максимально точного учета всех видов хозяйственного деятельности, обеспечивающих реальный вклад в производство валового внутреннего продукта (ВВП).

К производительной части неформального сектора относится:

- формальная деятельность, приуменьшаемая или скрываемая производителями товаров для уклонения от уплаты налогов, в целях увеличения личного дохода;
- неформальная законная деятельность, в том числе и деятельность индивидуальных предпринимателей, работающих ради собственных выгод;
- деятельность разных организационно-правовых форм предпринимательства с неформальной занятостью.

Относительно понятия "неформального сектора" в отечественной и зарубежной экономической литературе до сих пор нет единого подхода. По этому поводу ученные дают разные интерпретации (см. таблица 2).

Таблица 2. - Понятия "неформального сектора" по мнению отечественных и зарубежных авторов

№	Автор	Определение
1	Л.Х. Саидмуродов	Неформальным сектор – это многообразие экономических видов деятельности, полностью или частично не подчиненных формальным нормам хозяйствования, не подкрепленных

		формальными контрактами и не фиксируемых статистическим учётом [11, с.6-10].
2	Ш.Б. Джонмамадов	Неформальный сектор - это действия хозяйственных субъектов или физических лиц, который направленно для получения доходов скрываемых от уплаты налогов [5, с.208].
4	Г.Н. Бутов	Неформальный сектор - это разнообразная предпринимательская деятельность, представленной по преимуществу мелким и мельчайшим предприятием, скрыта от налоговых и статистических учреждений или скрывающейся от жестоких государственных поборов, чрезвычайно важна для населения [1, с.67].
5	Е. Синдяшкина	Неформальный сектор это "совокупность очень мелких единиц, производящих и распространяющих товары (услуг) и состоящих главным образом из независимых, самостоятельно занятых производителей [12, с.59-70].
6	Н.В. Дзинтер, Ж.Р. Шарафутдинова	Неформальный сектор – это законные виды деятельности, масштаб которых скрывается или занижается хозяйствующими субъектами с целью избежать уплаты налогов или давления со стороны государственных органов [4,с.231].
7	Ф. Шнайдер	Неформальный сектор состоит из «легального производства товаров и услуг на рыночной основе, намеренно скрытого от регулирующих органов, чтобы избежать уплаты налогов и взносов на социальное обеспечение» [21, с.29].
10	По мнению автора	Неформальный сектор – это деятельность индивидуальных предпринимателей работающих на основе патента, которой не являются отчётодателем в соответствующих органах о своих доходах или юридические лица занимающий производством товаров (услуг), которой скрывают полностью или частично свой доход от налогообложение.

Источник: составлено автором на основе теоретических исследований

Многочисленные и противоположные точки зрения на неформальный сектор экономики и многообразные определения, на наш взгляд, свидетельствуют, о том, что данный сектор представляет собой многогранное социально-экономическое явление, которому вряд ли возможно дать однозначное толкование. Как видно из рассмотренных характеристик, даваемых различными авторами, неформальный сектор, это:

- сфера деятельности производственных предпринимателей;
- увеличенные доходы скрываемо от уплаты налогов;
- совокупность неформальных экономических отношений;
- не фиксируемых статистическим учётом;
- не зарегистрированная экономическая деятельность;
- производства товаров (услуг) с целью полного или частичного уклонение от уплаты налогов;
- некорпоративные предприятия, которой не имеют правового статуса юридического лица;

- хозяйственное, торгово-закупочное учреждения;
- видов экономической деятельности.

В Республике Таджикистан в неформальный сектор включаются:

- граждане, занимающиеся предпринимательской деятельностью на индивидуальной основе, с государственную регистрацию в качестве индивидуального предпринимателя;

- граждане, занимающиеся производственной деятельностью, юридические лица, срывающиеся полностью или частично своего дохода от государственных органов с целью уклонение от уплаты налогов;

- граждане, занимающиеся производством сельскохозяйственные продукты (домашнее хозяйство, члены семей, занятые на арендованных землях производством продукции, ДФХ на индивидуальной или юридической основе), которые не являются отчётодателем в соответствующих органах или частично скрывают своего дохода.

В общем (по всем отраслям) Таджикистана неформальный сектор в 2021 году составил 15,0% от ВВП, сфера промышленности 2% [9].

Промышленность обеспечивает обществу товарами народного потребление производимые как со стороны юридических лиц, так и индивидуальных предпринимателей. Структура неформального сектора в промышленности в основном состоит из текстильных, издательская, обработка и производство изделий из дерева, пищевых и народных ремесел и т.д. По данным нашего исследования в 2023 году неформальный сектор в сфере промышленности составил 2,7% от ВВП Республики Таджикистан и 28% от общего объема самой промышленной сферы страны. Также, можно отметит, что неформальный сектор в сфере промышлености это сектор как все зарегистрированные или некорпорированные предприятия меньше определенного размера, включая микропредприятия, принадлежащие неформально занятым, которые нанимают одного или более работников на временной основе, и при этом сами владельцы участвуют в операционной деятельности предприятия, используя помощь членов семьи и случайно занятых работников.

Т.Е. Кузнецова, С.А. Хавин отмечают, что семейные предприятия, где заняты 3-4 члена семьи, надомные промыслы, кустарные микропредприятия, самозанятые трудящиеся – это сегмент неформального сектора, функционирование которого неразрывно связано с реструктуризацией малых и средних предприятий и повышением его роли в мировом экономическом развитии. Также, деятельность производителей товаров народного назначения, которой полностью или частично не учитываются статистическими органами или скрываются от уплаты налогов, являются сегментами неформального сектора [8, с.108]. По мнению Дж. Гершуна неформальный сектор в промышленности - это производства товаров частными лицами и небольших по размерам предприятий, а также производство товаров сотрудниками предприятий с использованием ресурсов этих предприятий при условии полного или частичного присвоения вырученных средств [19, с.342].

Для определения сущности неформального сектора в сфере промышленности, прежде всего надо раскрыть некоторые неотъемлемые её составляющие части. Промышленность это производство товаров необходимости народного потребления для повышения качества жизни. В настоящее время в экономической литературе и хозяйственной практике для обозначения типа национального хозяйства стал широко использоваться термин «экономика промышленности». Экономика промышленности – это комплексная система взаимосвязанных отраслей, производств и предприятий, с целью

превращение сферы промышленности в ведущий сектор национального хозяйства по производству ВВП и численности занятых. Также получило распространение название «хозяйство промышленности», которое по существу отражает происходящие экономические процессы в сфере промышленности.

Исходя из специфики предмета исследования нами введен в научный оборот термин неформальный сектор экономики промышленности и дано определение его сущности как исключительно сложное и многоплановое явление с гибкими границами охвата в рамках производства различных видов товаров субъектами различных организационно-правовых форм хозяйствования, которые по своей направленности, содержанию, характеру и форме нарушает действующее законодательство, и осуществляются вопреки и/или в обход установленным правилам и нормам государственного регулирования экономики.

При этом использование термина "неформальный сектор экономики промышленности" хотя указывает на объект и область обслуживания, однако трудно избежать логистического изъяна и тавтологии типа "сектор в сфере". Поэтому в работе предлагается использовать также термин «неформальный сектор экономики промышленности». Он позволяет более точно очертить границы и акцентировать на суть определяемого понятия, избежав тем самым некоторых указанных недостатков. При этом термин «неформальный сектор экономики промышленности» не требует специального перечисления в него входящих составных частей (видов товаров и его отраслей), тем более, что любое определение, построенное по такой схеме, заведомо имеет логические изъяны: любое перечисление не может быть полным и всегда носит иллюстративный, а не формальный характер.

Таким образом «неформальный сектор экономики промышленности» является более емким и лаконичным термином, который гораздо шире, чем существующая терминология отражает саму промышленную деятельность и ее отрасли.

Литература

1. Бутов Г.Н. Неформальный сектор в современной российской экономике. Казань, 2003г. - С. 67.

2. Барсукова С. Неформальная практика российского бизнеса в зеркало трансакционных издержек/С.Барсукова// Проблемы, успехи и трудности переходной экономики: под ред. М.А. Портного. Серия «Научная перспектива», выпуск XVI. -М.: Московский общественный научный фонд, 2000.- С.127-129.

3. Базаров Ш.Ш., Мамадалиев Ф.С., Хамидов А.Х. Неформальный сектор в системе современных экономических отношений/А.Х. Хамидов// Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук – Душанбе - 2019. №3 Част 1. 82 стр.

4. Дзинтер Н. В. Шарафутдинова Ж. Р. Теневая экономика России: причины появления, структура, основные тенденции журнал экономика, инновации и предпринимательство. М. 2016г. С.231.

5. Джонмамадов Ш.Б., Неформальная занятость: специфика функционирования в переходной экономике// Джонмамадов Ш.Б. -Душанбе: Ирфон, 2010. – С.208.

6. Мамадалиев Ф.С. Теоретические вопросы и особенности функционирования теневой экономики в переходной экономике Республики Таджикистан. Монография/Мамадалиев Ф.С. – Душанбе: Ирфон-2011. -С.210.

7. Международная организация труда. 1993 года. “Резолюция о статистике занятости в неформальном секторе” принятая в XV Международной конференции статистиков труда (Женева 19-28 Января 1993) Отчет конференции. Женева: МОТ.

8. Кузнецова Т.Е., Неформальный сектор экономики. Монография. /Т.Е.Кузнецова, С.А.Хавин. - М.: Дело. -1999. - стр.108.

9. Официальные данные Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Душанбе - 2022г.

10. Росстат. Занятость и рынок труда: новые реалии, национальные приоритеты, перспективы- М: Наука, 1998. – 222с.

11. Саидмуродов Л. Х. Анализ грузопотоков в ЦА и приграничных районах Китая. - 2011. - С. 6-10.

12. Синдяшкина Е. Неформальная занятость в условиях трансформации современного рынка труда. /Е.Синдяшкина // Социально-трудовые исследования.- 2023. - № 2 (51).- С. 59-70.

13. Э. Де Сото. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире// Э. Де Сото. М.:Gatallaxy. 1995. - С.89.

14. Boeke J.N. Economics and economic policy of dual societies. N.Y., 1953.

15. Bromley R. The Urban informal sector: Why is worth discussing?//World Development. -1978, -vol.6. #9/10.- P.1035-1036.

16. Castells M., Portes A. World Underneath: The Origins, Dynamics, and Effects of the Informal Economy // The Informal Economy / A. Portes, M. Castells, L. Benton (eds.). L.: The Johns Hopkins University Press, 1989.

17. Hart J. K. (1973) Journal of Modern African Studies, no. 1, pp. 61–89.

18. Fidler P., Webster L. The Informal Sectors of West Africa // The Informal Sector and Microfinance Institutions in West Africa. Ed. by L. Webster, P. Filder. Washington, 1996. - P.6.

19. Gershuny J. Social innovation and the division of labor. — Oxford: Oxford University Press, 1983. — 342 p.

20. Portes A., Sassen-Koob S. Making It Underground: Comparative Material on the Informal Sector in Western Market Economies//American Journal of Sociology. 1987. Vol. 38. № 1. P. 30 - 58.

21**.** Schneider F., Buehn A. Estimating a shadow economy: Results, methods, problems, and open questions // De Gruyter open. Open Economics. 2017. Vol. 1. P. 1–29.

22. Weeks J. Policies for expanding employment in the informal urban sector of developing economies// International Labor Review. 1975. No. 111.

23. Нурализода, А. Н. Приоритеты и развитие сферы услуг для повышения уровня благосостояния населения Республики Таджикистан / А. Н. Нурализода, Ш. Ф. Сулаймонзода // Финансово-экономический вестник. – 2019. – № 2(18). – С. 21-26. – EDN VCPDTM.

ИДОРАКУНИИ МОЛИЯИ ҶАМЪИЯТҲОИ САҲОМӢ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

Ҳамидова М.М. - муаллими калони кафедраи менеҷменти Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, кучаи Нахимов 64/14. Телефон: +992907184004

Ҷамъиятҳои саҳомӣ бо роҳи марказонидани сармояи шахсони гуногун тавассути барориш ва фурӯши саҳмияҳо бо мақсади амалисозии фаъолияти хоҷагидорӣ ва гирифтани фоида таъсис дода мешавад. Такмили муносибатҳои молиявӣ дар ҷамъиятҳои саҳомӣ нисбат ба дигар шаклҳои ташкилӣ-ҳуқуқии фаъолияти соҳибкорӣ фарқ мекунад. Шакли саҳомии хоҷагидорӣ дар иқтисодиёти давлатҳои пешрафтаи саноатӣ мавқеи устувор дошта, қисми ҷудонашавандаи низоми муносибатҳои иқтисодиёти ҷаҳонӣ ба ҳисоб меравaнд.

Аз ҳолати идоракунии молиявии ҷамъиятҳои саҳомӣ бисьёр масъалаҳои макроиқтисодӣ ба монанди ташакулёбии молияи давлатӣ, шуғли аҳолӣ, паст намудани сатҳи камбизоатӣ ва ғайра вобаста аст. Сиёсати молиявии давлат дар зинаҳои гуногуни рушди иҷтимоию-иқтисодӣ ба беҳтар намудани фазои соҳибкорӣ, таъмини мавҷудияти ҷамъиятҳои саҳомӣ ва беҳтар намудани натиҷаҳои фаъолияти онҳо равона карда мешавад.

Калидвожаҳо: молия, ҷамъиятҳои саҳомӣ, саҳмия, соҳибкорӣ, муносибатҳои иқтисодӣ, муносибатҳои молиявӣ.

УПРАВЛЕНИЕ ФИНАНСАМИ АКЦИОНЕРНЫХ ОБЩЕСТВ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Хамидова М.М. - старший преподаватель кафедры менеджмента Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14. Телефон: +992907184004.

Акционерные общества создаются путем централизации капитала различных лиц путем выпуска и продажи акций с целью осуществления экономической деятельности и получения прибыли. Совершенствование финансовых отношений в акционерных обществах отличается от других организационно-правовых форм предпринимательской деятельности. Акционерная форма хозяйства занимает устойчивое положение в экономике передовых индустриальных стран и считается неотъемлемой частью системы отношений мирового хозяйства.

Многие макроэкономические вопросы, такие как организация государственных финансов, занятость населения, снижение уровня бедности и т.д., зависят от состояния финансового управления акционерных обществ. Финансовая политика государства на разных уровнях социально-экономического развития направлена на улучшение деловой среды, обеспечение существования акционерных обществ и улучшение результатов их деятельности.

Ключевые слова: финансы, акционерные общества, акции, предпринимательство, экономические отношения, финансовые отношения.

FINANCIAL MANAGEMENT OF JOINT-STOCK COMPANIES IN MODERN CONDITIONS

Hamidova M.M. - Senior Lecturer, Department of Management, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14. Phone: +992907184004.

Joint-stock companies are established by centralizing the capital of various individuals through the issue and sale of shares for the purpose of carrying out economic activities and obtaining profit. Improvement of financial relations in joint-stock companies differs from other

organizational-legal forms of business activity. The joint-stock form of the economy has a stable position in the economy of advanced industrial countries and is considered an inseparable part of the system of relations of the world economy.

Many macro-economic issues, such as the organization of state finances, employment of the population, reduction of the poverty level, etc., depend on the state of financial management of joint-stock companies. The financial policy of the state at different levels of socio-economic development is aimed at improving the business environment, ensuring the existence of joint-stock companies and improving the results of their activities.

Key words: finance, joint stock companies, shares, entrepreneurship, economic relations, financial relations.

Инкишофи ҷамъиятҳои саҳомӣ дар низоми муносибатҳои иқтисодиёти бозорӣ бевосита ба ташаккул ва идоракунии самараноки низоми молиявии ҷамъияти саҳомӣ ва воситаҳои пулӣ сахт алоқаманду вобаста мебошад. Ташаккули муносибатҳои молиявӣ дар ҷамъияти саҳомӣ нисбат ба дигар шаклҳои ташкилӣ-ҳуқуқии фаъолияти соҳибкорӣ фарқ мекунад.

Сарчашмаи ибтидоии ташаккули муносибатҳои молиявӣ дар ҷамъиятҳои саҳомӣ аз лаҳзаи пардохти сармояи оинномавии ҷамъият ибтидо гирифта, минбаъд дар раванди фаъолияти хоҷагидории ҷамъият дар инкишофи низоми муносибатҳои молиявӣ механизмҳои гуногун таъсир мерасонанд. Вобаста ба қонунҳо ва санадҳои ҳуқуқии амалкунанда саҳҳомикунонии корхонаҳои маҳаллӣ ва давлатӣ марҳилаҳои ташкилӣ-иқтисодиро дар бар мегирад.

Молияи ҷамъияти саҳомӣ дар асоси принсипҳои мустақилияти пешбурди фаъолияти хоҷагидорӣ, худмолиякунонӣ, яъне хароҷотҳо аз ҳисоби даромадҳои ҷамъият амалӣ карда шуда, норасогии воситаҳо аз ҳисобӣ ҷалби воситаҳои беруна тавассути ҷойгиркунонии саҳмияҳои иловагӣ, вомбаргҳо, қарзҳои бонкӣ ва ғайра дастрас карда мешаванд.

Нақши молияи ҷамъиятҳои саҳомӣ серҷабҳа буда, он муносибатҳои пулиро бо муассисон, колективи меҳнатӣ, таъминкунандагон, харидорон, буҷет, бонкҳо, фондҳои ғайрибуҷетӣ ва дигар ташкилоту муассисаҳо дар бар мегирад.

Тибқи оинномаи ҷамъияти саҳомӣ аз фоидаи соф мумкин аст фонди махсуси саҳмиядоргардонии кормандони ҷамъияти саҳомӣ пешбинӣ шавад. Маблағи он танҳо барои харидории саҳмияҳои ҷамъияти саҳомӣ, ки саҳмдорони ҳамин ҷамъияти саҳомӣ мефурӯшанд, ҷиҳати минбаъд ба кормандон фурӯхтани онҳо сарф карда мешаванд. Ҳангоми ба кормандон ба пул фурӯхтани саҳмияҳои ҷамъияти саҳомӣ, ки аз ҳисоби маблағи фонди саҳмиядоргардонии кормандони ҷамъияти саҳомӣ ба даст омадааст, маблағи ҷамъшуда барои ташаккули фонди зикршуда ирсол мегардад **[5].**

Чӣ тавре ки болотар қайд шуда буд, ҷамъияти саҳомӣ наметавонад талаботҳои худро танҳо аз ҳисоби сарчашмаҳои худӣ таъмин намояд. Ин бо махсусияти ҳаракати ҷараёнҳои пулӣ, ки мӯҳлати воридшавии пардохтҳо барои мол ва хадамоти ҷамъият бо мӯҳлати иҷрои ӯҳдадориҳои он мувофиқ намеоянд ва ё мӯҳлати пардохтҳо ба таъхир меафтанд, алоқаманд мебошад. Талаботҳои иловагӣ ба сарчашмаҳои молиявӣ, инчунин, бо таваррум метавонад алоқаманд бошад, яъне вақте ки воситаҳои ба ҷамъият воридшаванда беқурб шуда, наметавонанд талаботҳои вобаста ба болоравии нархи ашёи хом ва масолеҳҳо афзун шудаи корхонаро таъмин намоянд. Ғайр аз ин васеъсозии фаъолияти хоҷагидории ҷамъияти саҳомӣ захираҳои иловагии молиявиро тақозо менамояд. Ҳамин тавр сарчашмаҳои қарзии

молиякунонӣ ба вуҷуд меоянд. Онҳо метавонанд бо роҳи гирифтани қарз ва ё барориши қоғазҳои қимматнок ҷалб карда шаванд.

Фаъолияти хоҷагидории ҷамъияти саҳомӣ бо фаъолияти молиявии он алоқаманд мебошад. Ҷамъияти саҳомӣ мустақилона самтҳои гуногуни фаъолияти худро мувофиқи нақша маблағгузорӣ намуда, захираҳои молиявиашро ихтиёрдорӣ менамояд ва онҳоро ба истеҳсоли маҳсулот ва ё иҷрои кору расонидани хизмат бо мақсади гирифтани фоида сафарбар месозад.

Ҳангоми таҳияи низоми самараноки идоракунии молия доимо мушкилоти ҳамоҳангсозии манфиатҳои инкишофи ҷамъияти саҳомӣ, мавҷудияти ҳаҷми калони воситаҳои пулӣ ва нигоҳдории пардохтпазирии баланд ба вуҷуд меояд. Ба сифати объекти идоракунӣ дар ҷамъаяити саҳомӣ сармоя ва ҷараёнҳои пулӣ баромад мекунанд. Унсурҳои мазкур аҳамияти стратегӣ доранд, чунки вазъи онҳо бартарияти рақобатӣ ва иқтидори иқтисодии ҷамъияти саҳомиро муайян менамояд. Ҷамъияти саҳомӣ бо ҳаҷми зарурии сармояи худӣ ва салдои мусбии ҷараёнҳои пулӣ дар мавриди ҷалби воситаҳои иловагии молиявӣ дар бозорҳои молиявӣ имкониятҳои фаровон дорад.

Молияи ҷамъияти саҳомӣ дар асоси принсипҳои мустақилияти пешбурди фаъолияти хоҷагидорӣ, худмаблағгузорӣ, яъне хароҷотҳо аз ҳисоби даромадҳои ҷамъият пӯшонида шуда, норасогии воситаҳо аз ҳисобӣ ҷалби воситаҳои беруна тавассути ҷойгиркунонии саҳмияҳои иловагӣ, вомбаргҳо, қарзҳои бонкӣ ва ғайра таъмин карда мешаванд.

Сарчашмаи ибтидоии ташаккули муносибатҳои молиявӣ дар ҷамъиятҳои саҳомӣ аз лаҳзаи пардохти сармояи оинномавии ҷамъият ибтидо гирифта, минбаъд дар раванди фаъолияти хоҷагидории ҷамъият дар инкишофи низоми муносибатҳои молиявӣ механизмҳои гуногун таъсир мерасонанд. Сармояи оинномавӣ ҳамчун сарчашмаи худии таъмини молиявии фаъолияти ҷамъияти саҳомӣ сармояи ибтидоии барои оғози фаъолияти ҷамъияти саҳомӣ зарур эътироф карда мешавад. Ташаккули сармояи оинномавӣ вобаста аз хусусиятҳои ташкилӣ-ҳуқуқии корхона шакл мегирад. Дар ҷамъияти саҳомӣ сармояи оинномавӣ тавассути саҳмгузории муассисон ва ё тавассути обунашавӣ ба саҳмияҳои ҷамъият ташаккул меёбад. Ба сифати ҳисса ба сармояи оинномавии ҷамъияти саҳомӣ метавонанд: маблағҳои пулӣ, қоғазҳои қимматнок, дигар ашё ва дигар ҳуқуқи моликият, ки баҳои арзишӣ доранд гузошта шаванд.

Аз он ҷумла, ҷойгиркунонии саҳмияҳои иловагӣ, вомбаргҳо, гирифтани қарзҳои бонкӣ ва низоми муносибатҳои бо харакати воситаҳои пулӣ алоқаманд минбаъд муносибатҳои молиявии ҷамъияти саҳомиро инкишоф медиҳанд.

Ҳамин тавр молияи ҷамъияти саҳомӣ барои харидани ашёи хом, масолеҳҳо ва дигар арзишҳои моддӣ-молӣ, фурӯши маҳсулоти тайёр, сармоягузориҳо, ташаккули сармояи оинномавӣ, захираҳо, ташаккул ва тақсими фоида ҳангоми пардохти суди саҳмия ва фоизҳои вомбаргҳо, пардохти андоз, гирифтан ва пардохтани қарзҳо истифода карда мешавад. Баъд аз ин воситаҳои молиявии хароҷотшуда дар шакли даромад аз фурӯш, хизматрасонӣ (даромаде, ки вобаста ба намуди фаъолияти ҷамъияти саҳомӣ ба даст меояд) ба ҷамъият боз мегарданд. Пас аз тарҳкунии хароҷот ҷамъият фоида мегирад, ки онро барои ташаккули фондҳои гуногун (фонди захиравӣ, фонди андӯхт, фонди инкишофи иҷтимоӣ, фонди истеъмолот) ва ё барои ташаккули фонди ягонаи корхона ё худ фоидаи тақсимнашудаи ҷамъият равона месозад. Фоида сарчашмаи ягонаи инкишофи ҷамъият ва ташаккули сармояи захиравӣ мебошад.

Фондҳое, ки дар ҷамъияти саҳомӣ ташкил карда мешаванд, дар ҳуҷҷатҳои таъсисии он бояд нишон дода шуда бошанд ва ё баъди ворид кардани тағйироти дахлдор ба оинномаи ҷамъияти саҳомӣ таъсис дода мешавад, ки дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷамъиятҳои саҳомӣ» ба тартиби муайян муқаррар карда шудааст

Дар ҷамъияти саҳомӣ тибқи ҳаҷм ва тартиби пешбининамудаи оинномаи ҷамъияти саҳомӣ фонди захиравӣ, инчунин дигар фондҳо таъсис дода мешаванд.

Фонди захиравии ҷамъияти саҳомӣ бо роҳи маблағгузоронии ҳатмии ҳарсола то расидан ба ҳаҷми муқаррарнамудаи оинномаи ҷамъияти саҳомӣ ташаккул меёбад. Ҳадди ниҳоии фонди захиравӣ ва андозаи маблағгузоронии ҳарсоларо Маҷлиси умумии саҳмдорон муқаррар мекунад.

Фонди захиравии ҷамъияти саҳомӣ, ҳангоми мавҷуд набудани дигар маблағҳо, барои пӯшонидани зарари он, инчунин барои пардохтани арзиши вомбаргҳои ҷамъияти саҳомӣ ва аз нав харидани саҳмияҳои ҷамъияти саҳомӣ таъин гардидааст.

Тибқи оинномаи ҷамъияти саҳомӣ аз фоидаи соф мумкин аст фонди махсуси саҳмиядоргардонии кормандони ҷамъияти саҳомӣ пешбинӣ шавад. Маблағи он танҳо барои харидории саҳмияҳои ҷамъияти саҳомӣ, ки саҳмдорони ҳамин ҷамъияти саҳомӣ мефурӯшанд, ҷиҳати минбаъд ба кормандон фурӯхтани онҳо сарф карда мешавад. Ҳангоми ба кормандон ба пул фурӯхтани саҳмияҳои ҷамъияти саҳомӣ, ки аз ҳисоби маблағи фонди саҳмиядоргардонии кормандони ҷамъияти саҳомӣ ба даст омадааст, маблағи ҷамъшуда барои ташаккули фонди зикршуда ирсол мегардад.

Бинобар ин дар шароити муосир ҷамъиятҳои саҳомӣ кӯшиш менамоянд, ки принсипи худмаблағгузориро амалӣ намоянд. Худмаблағгузорӣ шарти муҳими фаъолияти бомуваффақияти ҷамъияти саҳомӣ дар шароити бозор мебошад. Ин принсип бо худхариди пурраи хароҷотҳои корхона асос ёфта, маънои онро дорад, ки ҳар як корхона хароҷотҳои ҷории худро аз ҳисоби воситаҳои худӣ амалӣ менамояд. Ҳангоми норасогии муваққатӣ ба воситаҳо, он метавонад аз ҳисоби қарзҳои кутоҳмуддати бонкӣ ва қарзи тиҷоратӣ таъмин карда шавад.

Агар ба таърихи пайдоиши шакли саҳомии хоҷагидорӣ назар андозем, вазифаи таърихии ҷамъиятҳои саҳомӣ дар амалигардонии лоиҳаҳои бузург ва сармоя ғунҷоиши ниҳоят калон дошта маънидод карда мешавад. Аҳамияти ҷамъиятҳои саҳомиро шарҳ дода К. Маркс дар асари номдори худ «Капитал» менависад: «Ҷаҳон то ба имрӯз бе роҳи оҳан мемонд, агар интизор мешудем, ки ғуншавии алоҳидаи сармоя то ҳадде мерасад, ки барои сохтани роҳҳои оҳан кифоягӣ мекард. Баръакс ҷамъиятҳои саҳомӣ дар як лаҳзаи кӯтоҳ онро амалӣ сохтанд» [4].

Ҳамаи саҳмияхои оддии ҷамъияти сахомӣ бо арзиши исмии ягона интишор мегарданд. Ҷамъиятҳои сахомӣ на танҳо саҳмияҳои оддӣ, балки саҳмияҳои имтиёзнокро низ ҳақ доранд ба фурӯш бароранд, аммо арзиши исмии саҳмияҳои имтиёзнок бояд на бештар аз 25 фоиз нисбат ба сармояи оинномавии ҷамъияти саҳомӣ бошад **[5].**

Ҳамин тавр ба хулоса омадан мумкин аст, ки бартарияти асосии ҷамъияти саҳомӣ дар он ифода меёбад, ки асоси механизми онро мувозинати манфиатҳои иқтисодӣ ташкил медиҳанд, яъне шакли мазкур имконияти воқеии фароҳамоварии вазъиятеро дорад, ки бо дараҷаи баланди амалишавии манфиатҳои ҳамаи тарафҳои муносибатҳои иқтисодӣ тавсиф карда мешавад.

Адабиёт

1. Акобиров Ҳ.Н., Одинаев Д.Н.- Молия Душанбе 2011

2. Гулмирзоев Д.Г., Оймаҳмадов Г.Н.- Менеҷменти молиявӣ Душанбе «Маориф ва фарҳанг»-2004
3. Давлатзод У.- Ташкили ҷамъиятҳои саҳомӣ Душанбе 2008
4. К.Маркс, Ф.Энгельс. Асарҳо. Ҷилди 23.- С.785
5. Қонуни ҶТ «Дар бораи ҷамъиятҳои саҳомӣ» аз 5 марти соли 2012.
6. Ҷабборов А., Шаропов Н. Суғурта. Китоби дарсӣ. – Душанбе,2011.

НАҚШИ БОЗОРИ ҚОҒАЗҲОИ ҚИМАТНОК ДАР САНОАТИКУНОНИИ ИҚТИСОДИЁТИ КИШВАР

Ҳамидова М. М. - муаллимаи калони кафедраи менеҷменти Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Тел.: 907-18-40-04.

Дар мақола нақши бозори коғазҳои қиматнок дар рушди сектори саноатии иқтисодиёт баррасӣ шудааст. Ҳавасмандгардонии истеҳсолот ва сармоягузорӣ, азнавсозии сохторӣ ва баланд бардоштани самаранокии рушди саноат омилҳои муайянкунандаи ташаккули иқтисоди бозорӣ мебошанд. Дар шароити иқтисоди бозории муосир коғазҳои қиматнок ҳамчун воситаи тағйирпазир барои сармоягузории захираҳои пулии озоди шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ баромад мекунанд. Ҳамзамон доир ба нақши бозори коғазҳои қиматнок дар ҳадафи чоруми мамлакат, яъне саноатикунонии давлат таҳлилҳои илмӣ анҷом додаанд. Ба ғайр аз ин, нақши коғазҳои қиматнок ва мавқеи истифода намудани онҳо дар корхонаҳои калони саноатии кишвар нишон дода шуда, муайян мегардад, ки дар оянда чунин тарзи истифодабарии коғазҳои қиматнок дар ҳолати саноатикунонӣ аҳмияти калони илмию амалӣ дорад.

Калидвожаҳо: бозори коғазҳои қиматнок, биржаи фондӣ, коғазҳои қиматнок, саноатикунонӣ, сармоя.

РОЛЬ РЫНКА ЦЕННЫХ БУМАГ В ИНДУСТРИАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ СТРАНЫ

Хамидова М.М. – старший преподаватель кафедры менеджмента Таджикский государственный финансово-экономический университет. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, ш. Душанбе, улица Нахимова 64/14. Телефон: 907-18-40-04.

В статье рассматривается роль рынка ценных бумаг в развитии промышленного сектора экономики. Стимулирование производства и инвестиций, структурная перестройка, повышение эффективности развития промышленности являются определяющими факторами формирования рыночной экономики. В условиях современной рыночной экономики ценные бумаги выступают гибким средством инвестирования свободных денежных средств юридических и физических лиц. В то же время был проведен научный анализ роли рынка ценных бумаг в достижении четвертой цели страны, а именно индустриализации государства. Кроме того, показана роль ценных бумаг и место их использования на крупных промышленных предприятиях страны, а также определено, что в будущем этот способ использования ценных бумаг в условиях индустриализации будет иметь большое научное и практическое значение.

Ключевые слова: рынок ценных бумаг, фондовая биржа, ценные бумаги, индустриализация, капитал.

THE ROLE OF THE SECURITIES MARKET IN THE INDUSTRIALIZATION OF THE COUNTRY'S ECONOMY

Hamidova M.M. – Senior Lecturer, Department of Management, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe Highway, Nakhimov Street 64/14. Phone: 907-18-40-04.

The article discusses the role of the securities market in the development of the industrial sector of the economy. Stimulation of production and investment, structural restructuring and increasing the efficiency of industrial development are the determining factors in the formation of a market economy. In the conditions of a modern market economy, securities act as a flexible tool for investing free cash resources of legal entities and individuals. At the same time, scientific analyses have been conducted on the role of the securities market in the fourth goal of the country, namely the industrialization of the state. In addition, the role of securities and the position of their use in large industrial enterprises of the country are shown, and it is determined that in the future this method of using securities in the context of industrialization will have great scientific and practical significance.

Keywords: securities market, stock exchange, securities, industrialization, capital.

Дар шароити кунунӣ мавҷудияти захираҳои молиявӣ барои таъмини рушди устувори иқтисоди мамлакат аҳамияти хоса дорад. Барои ин зарур аст, ки дар баробари низоми устувори бонкӣ инфрасохтори воситаҳои молиявии ба пешво нигаронидашуда таъсис дода шавад.

Дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон зарурати таҳияи абзорҳои «сабз»-и маблағгузории иқтисод ва табдил додани кишвар ба кишвари «сабз» то соли 2037 таъкид шудааст. Дар ин замина татбиқи Стратегияи рушди иқтисоди «сабз» дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2037 инчунин истифодаи шаклҳои нави маблағгузорӣ, бахусус вомбаргҳои «сабз», таҳия ва татбиқи лоиҳаҳои сармоягузории «сабз», коғазҳои қиматноки «сабз» ва технологияҳои молиявии «сабз»-ро тақозо мекунад.

Дар замони муосир, раванди ташкил мусонисбатҳои молиявиро бе иштироки қоғазҳои қимматнок тассавур кардан номумкин ҳаст. Маҳз, ба тавасутии онҳо дар ҷараёни амалӣ намудани муносибатҳои иқтисодию молиявӣ, байни субъектони иқтисодӣ шартномаҳои дутарафи баста мешаванд, ки дар асноди онҳо зиннаҳои аввалини ташаккули селаҳои молиявии хусусияти хос дошта, мушоҳида мешавад. Мавқеъ ва саҳми онҳо дар низоми пардохти гуногун арзёби карда мешаванд, ки иштироки онҳо раванди муносибатҳои молиявиро метезонанд. Яъне, бо истифода аз намуд ва шаклҳои қоғазҳои қимматнок, дар корхонаҳои алоҳида шаклгирии фаъолияти иннеститсионӣ ба назар мерсад, ки ба ин васила ба бахшҳои алоҳидаи иқтисодиёти миллӣ захираҳои пулӣ ҷалб карда мешаванд, ки иқтидори молиявии иқтисодиёт такмил меёбад. Барои ба чунин натиҷаҳо ноил гаштан ва ҷалби бештари сармоя, мавҷудияти бозори қоғазҳои қиматнок зарур мебошад, ки тамоми субъектони иқтисодӣ бояд ба он дастраси дошта бошанд.

Унсури асосии инфрасохтори бозор сармоя мебошад. Ширкатҳои бозори сармоя захираҳои иловагии молиявӣ пешниҳод намуда, барои инъикоси захираҳои молиявии арзону дарозмуддат шароит фароҳам меоранд, ки омили муҳимтарини давраи пасазбӯҳронӣ маҳсуб мешавад. Когазхои киматнок воситаи асосии баркарор намудан ва инкишоф додани усулхои иктисоди бозорй мебошанд. Ин когазхо хуччатхое мебошанд, ки хукуки моликиятро медиханд, бо ёрии когазхои киматнок ба моликияти чамъияти сахоми — моликияти хусусй табдил додани моликияти давлатй таъмин карда мешавад. Бозори коғазҳои қиматнок тавассути системаи ягонаи муассисаҳои молиявӣ сарчашмаҳои молиявии рушди иқтисодиро ташкил медиҳад ва захираҳои сармоягузориро тақсим мекунад.

Бозори қоғазҳои қимматнок яке аз қисмҳои асосии бахши молиявии иқтисодиёт ба шумор рафта, роҳҳои табдилдиҳии пасандозро ба сармоя таъмин намуда, самтҳои фоиданоки истифодаи сармояро инъкиос менамоед. Аз ин ҷо бармеояд, ки бозори қоғазҳои қимматнок бо инфрасохторҳои таркибиаш саҳми арзанда дар рушди иқтисодиёт доранд, ки маҳз дар ин бозор сарчашмаҳои молиявии дарозмуддати рушди иқтисодӣ ташкил меёбанд, ки баъдан онҳо дар асоси сохти таркибишон ба бахшҳои гуногуни иқтисодиёт, ҳамчун сармоя ворид мегардад. Таъсири бозори қоғазҳои қимматокро ба рушди иқтисодиёт, ба таҳлили намудҳои ин бозор арзёби карда мешавад. Яъне чуноне, маълум ҳаст бозори мазкур дар сохтори худ, бозорҳои аввалиндараҷа ва дуюминдараҷаи қоғазҳои қимматнокро дорост.

Яке аз сифатҳои асосии иқтисоди бозорӣ коғазҳои қиматнок мебошад. Дар баробари вусъати иктисодиёти бозор муомилоти когазхои киматнок зиёд мешавад.

Саҳмияҳо, амволи ғайриманкул, вомбаргҳо, коғазҳои қиматноки давлатӣ, сертификатҳои амонатӣ ва амонатӣ, векселҳо ва чекҳо ҳаракати молро инъикос мекунанд. Аз ин рӯ, барои кушодани моҳияти иқтисодии онҳо сифатҳои иловагии коғазҳои қиматнокро омӯхтан лозим аст. Бе ин сифатҳо ҳуҷҷатҳо мақоми коғазҳои қиматнокро гирифта наметавонанд. Пеш аз хама когазхои киматнок хамчун хуччати тасдиккунандаи хукуки моликият дар шакли хукуки моликият (саҳмияҳо, векселҳо, чекҳо ва ғайра) амал мекунанд.

Нақши коғазҳои қиматнокро бо роҳи дуруст ҳалли масъалаҳои барориши онҳо, ҷойгирӣ, хариду нигоҳдорӣ ва фурӯши онҳо ва пешгирии таваккалҳо таъмин кардан мумкин аст.

Накши коғазҳои қиматнок дар соҳаи истеҳсолот ва муомилот, дар муносибатҳои молиявию қарзӣ, муомилоти пул ва соҳаҳои саноат зоҳир мегардад.

Нақши коғазҳои қиматнок дар иқтисодиёт, дар соҳаҳо, соҳаҳо, шаклҳои моликият ва иқтисодҳои гуногун инкорнопазир аст.

Вазъияти бозори коғазҳои қиматнок дар рушди устувори иқтисодиёт нақши муҳим дорад.

Паст шудани нархи коғазҳои қиматнок амонатгузоронро хеле заиф мегардонад. Дар натиҷа, онҳо истеҳсоли худро маҳдуд мекунанд ва талабот ба мол ва хидматҳо кам мешавад. Дар корхонаҳо маҳсулоти фурушнашуда ҷамъ шуда, ҳаҷми истеҳсолот кам шуда, коргарон аз кор хориҷ мешаванд, ки ин бештар таъсир мерасонад.

Ташкил ва рушди бозори фондӣ ба рушди бахши корпоративӣ ва раванди хусусигардонӣ вобаста аст. Барои таъмини фаъолияти мӯътадил ва рушди бозори коғазҳои қиматнок дар Тоҷикистон тамоми фаъолиятҳои зарурии ҳуқуқӣ ва инфрасохтори институтсионалӣ фароҳам оварда шудаанд.

Мақсади асосии давлат дар бозори коғазҳои қиматнок табдил додани бозори кунунӣ ба бозори ҳамаҷониба, самаранок ва рақобатпазир мебошад, ки имкон медиҳад, ки инвеститсияҳо бо мақсади навоварӣ ва рушд ҷамъоварӣ карда шаванд. Барои ноил шудан ба ин ҳадафҳо, амалӣ намудани чорабиниҳои зерин мувофиқ аст.

- татбиқи механизмҳое, ки субъектҳои хоҷагидориро барои ҷалби захираҳои молиявӣ ҳавасманд мекунанд;

-таҳияи низоми даъват ва бидуни даъват барои таъмини риояи ҳуқуқ ва манфиатҳои сармоягузорон эмитентҳо;

- дастгирӣ ва ҳавасмандгардонии талабот ба коғазҳои қиматнок тавассути таъмини риояи ҳуқуқи сармоягузорон аз ҷониби эмитентҳо;

- ба низом даровардани риояи меъёрҳои идоракунии корпоративӣ ва ифшои зарурии иттилоот аз ҷониби эмитентҳо.

- таҳияи консепсияи Стратегияи амнияти миллӣ, ки ба манфиатҳои миллии кишвар ҷавобгӯ бошад.

- такмили пайвастаи бозори қонунгузорӣ ва танзим ва назорати қатъӣ аз болои риояи қонунгузории амалкунанда.

- таъмини ҳуқуқ ва амнияти молиявии сармоягузорон.

Бозори аввалиндараҷаи қоғазҳои қимматнок характери хос дорад, ки дар он барориш ва тақсимоти аввалияи қоғазҳои қимматнок ба роҳ монда мешавад ва маблағҳои молиявӣ ҷалб карда мешаванд. Бозори аввалия аз маҷмӯи муносибатҳои зерин иборат мебошад, ки дар инҷо бастани шартнома байни сармоягузорҳо, иштирокчиёнии касбиии бозори қоғазҳои қимматнок ва намояндагони онҳо доир ба эмиссия ва барориши қоғазҳои қимматнок сурат мегирад, ки хуссусияти хос доранд.

Яке аз хусусиятҳои асосии бозори аввалия дар он дарҷ мегардад, ки маълумот оиди эмитент мавҷуд мебошад, ки барои интихоби намуди қоғазҳои қимматнок ва инвеститсияи минбаъда шароити муфид меофарад. Дар раванди барориши аввалияи қоғазҳои қимматнок ҷалби маблағҳои пулӣ аз тарафи эмитентҳо мушоҳида мешавад. Бозори мазкур яке аз механизмҳои асосии таъминкунандаи молиявии бахши воқеии иқтисодиёт ба ҳисоб меравад. Дар давлатҳои пешқадами дунё, ба монанди ИМА ва Британиёи Кабир, саҳми бозори қоғазҳои қимматнок дар самти ҷалби сармоя нисбати бозори бонкӣ мавқеи хос дорад. Яъне, тавассути бозори қоғазҳои қимматнок, бештар сармоя ба иқтисодиёти ин давлатҳо ворид мегардад. Назар ба бозори бонкӣ, ин бозор дар ҷалби сармоя ба иқтисодиёт фаъолтар мебошад.

Дар шароити муосир, нақши бозори коғазҳои қиматнок дар ҷамъоварии сармояи иловагӣ хело ҳам назаррас мебошад. Бозори қогазҳои қиматнок ҳамчун манбаи иловагии маблаггузории иктисодиёт ба ҳисоб меравад, ки ба бозори қарзи алокаи зич дорад. Илова бар ин, сустшавӣ ва тезонидани амалиётҳо дар бозори коғазҳои қиматнок ба ҳаракати сармоя, сохтор ва фаъолияти он таъсири назаррас дорад.

Бозори қоғазҳои қиматнок яке аз омили муҳимтарини рушди иқтисодиёт ва санъатикунонии кишвар мебошад. Ин бозор барои ҷалби сармоя, таъмини манбаъҳои молиявии тӯлонӣ барои лоиҳаҳои саноатӣ ва инноватсионӣ аҳамияти калон дорад.

Нақши он дар санъатикунонӣ:

1. Ҷалби сармояҳо:

- Ба воситаи фурӯши аксияҳо ва облигатсияҳо, ширкатҳои саноатӣ метавонанд маблағҳои лозимиро барои рушди истеҳсолот, харидории техникаи нав ё кушодани корхонаҳои нав ҷалб намоянд.

- Ин бозор ба ширкатҳо имконият медиҳад, ки ба воситаи саҳмияҳо (аксияҳо) сармояи хусусӣ ва байналмилалиро ҷалб кунанд.

2. Ташаккули инфрасохтори молиявӣ:

- Фаъолияти бозори қоғазҳои қиматнок ба ташаккули бонкҳо, ширкатҳои бимӣ ва дигар институтҳои молиявӣ мусоидат мекунад, ки ин ба рушди умумии системаи молиявии кишвар манфиат мерасонад.

3. Таъмини шаффофият ва эътимод:

- Бозори қоғазҳои қиматнок бо тартиботи қонунӣ ва назорати дуруст корпоратсияҳоро ба шаффофӣ ва масъулияти иҷтимоӣ меорад. Ин ба эътимоди сармоягузорон ва ҷалби сармояи хориҷӣ кумак мекунад.

4. Дастгирии лоиҳаҳои калони саноатӣ:

- Лоиҳаҳои энергетикӣ, нақлиётӣ, истеҳсоли технологӣ ва дигар соҳаҳои саноатӣ метавонанд ба воситаи эмиссияи қоғазҳои қиматнок (масалан, облигатсияҳои корпоративӣ) маблағҳои зарурӣ ҷамъ оварда, ба инкишофи саноатӣ суръат бидиҳанд.

5. Ҳамгироӣ бо бозорҳои ҷаҳонӣ:

- Фаъол намудани бозори қоғазҳои қиматнок ба кишвар имконият медиҳад, ки ба шабакаҳои сармоягузории байналмилалӣ пайваст шавад ва аз технологияҳо ва таҷрибаҳои пешрафтаи ҷаҳонӣ истифода барад.

Чорабиниҳои зарурӣ барои рушд:

- Таҳкими чобаҷояки ҳуқуқӣ ва назорати эффективӣ.
- Ташвиқи маълумотномадиҳӣ дар бораи имкониятҳои сармоягузорӣ.
- Таҳияи мутахассисони молиявӣ ва технологиҳои муосир.
- Ҳамкориҳо бо бозорҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ.

Намунаҳои муваффақ:

-Бозори қоғазҳои қиматноки ИМА (NYSE): Яке аз асосҳои рушди саноати амрикоӣ аст.

-Шангай (SSE) ва Ҳонконг (HKEX): Ба рушди саноати Чин дар чанд даҳсолаи охир кумак карданд.

Нақши бозори қоғазҳои қиматнок дар санъатикунонии кишвар аз чанд ҷанба муҳим аст:

1. Иқтисодиёт ва истеҳсолот

- Сармоягузорӣ ва арзишҳои иқтисодӣ: Истеҳсоли қоғазҳои баландсифат (масалан, қоғазҳои махсуси барои нашриёт, бастабандӣ, ё технологӣ) ба рушди саноатии кишвар мусоидат мекунад. Ин гуна маҳсулот барои фурӯш дар бозорҳои байналмилалӣ ҷолиб аст ва метавонад даромади азими арузии воҳидҳои хориҷӣ оварда расонад.

- Рушди саноатҳои вобаста: Бозори қоғазҳои қиматнок саноатҳои дигарро (масалан, бастабандӣ, китобсозӣ, технологӣ) таъмин мекунад, ки ин ба рушди умумӣ мусоидат менамояд.

2. Такмили технология ва инноватсия

- Истифодаи технологияҳои пешрафта: Истеҳсоли қоғазҳои мураккаб (масалан, қоғазҳои электронӣ, қоғазҳои зебоӣ барои санъат) талаботи баланд ба технологӣ дорад. Ин сармоягузорӣ ба таҳкими пойгоҳи илмию-техникии кишвар мусоидат мекунад.

- Таҳияи кадрҳои мутахассис: Ин соҳа ба тайёр намудани мутахассисони баландихтисос (масалан, муҳандисони химиявӣ, дизайнерҳо) мусоидат менамояд.

3. Экологӣ ва истеҳсоли устувор

-Истеҳсоли ҳаловатманд: Бозори қоғазҳои қиматнок аксар вақт бо стандартҳои экологӣ ва истифодаи моддаҳои тоза (масалан, қоғазҳои аз ҷузъҳои табиӣ сохташуда) алоқаманд аст. Ин ба рушди иқтисодиёти сабз ва ҷалби сармоягузорони байналмилалӣ кумак мекунад.

-Самаранокӣ: Истеҳсоли қоғазҳои баландсифат бо усулҳои нав ва самарабахшӣ ба кам кардани талафоти моддаҳои хом мусоидат менамояд.

4. Ҳамгироӣ бо бозорҳои ҷаҳонӣ

- Иқтидори рақобатпазирӣ: Кишварҳое, ки қоғазҳои нодир ва қиматнок истеҳсол мекунанд (масалан, Финляндия, Шветсия), дар бозорҳои байналмилалӣ мавқеъи мустаҳкам доранд. Ин ба эҳтиёҷоти саноатии дигар кишварҳо ҷавобгӯ аст.

-Ташаккули брендҳои миллӣ: Истеҳсоли маҳсулоти баландсифат ба эҷоди брендҳои маъруф дар сатҳи байналмилалӣ мусоидат мекунад.

5. Таъсир ба рушди иҷтимоӣ

-Таъмини фурӯсонатҳои корӣ: Соҳаи қоғазсозӣ барои кишварҳои бо захираҳои табиӣ (масалан, ҷангалҳо) фурӯсонатҳои зиёди корӣ фароҳам меорад.

-Ташвиқи фарҳанг ва маориф: Қоғазҳои баландсифат барои нашри китобҳо, санъат ва матбуот зарур аст, ки ин ба рушди маданият ва маълумот мусоидат мекунад.

Намунаҳои амалӣ:

-Финляндия аз рушди саноати қоғазсозӣ ба яке аз қувваҳои пешрафтаи иқтисодӣ табдил ёфт.

-Ҷопон қоғазҳои махсуси барои технологӣ (масалан, барои электроника) истеҳсол мекунад, ки ба рушди саноати дигараш кумак кардааст.

Дар заминаи татбиқи сиёсати саноатикунонии босуръат, маблағгузории сабз инчунин бо баланд шудани мубрамияти татбиқи барномаи экологӣ дар равандҳои тиҷорат, пайдоиш ва рушди фаъоли воситаҳои нави молиявӣ, ки дар татбиқи стратегияҳои ESG мусоидат мекунанд, алоқаманд мебошад. Таъсиси системаи маблағгузории сабз татбиқи лоиҳаҳои гуногун, равишҳо ва роҳҳои нави тиҷорати сабз ва ислоҳи сиёсати фискалӣ бо назардошти принсипҳо ва талаботи иқтисоди “сабз”-ро дар бар мегирад. Рушди воситаҳои молиявӣ, аз ҷумла навъҳои нави вомбаргҳои сабз, ки ба ҳадафҳои рушди устувор алоқаманданд, дорои аҳамияти муҳим мебошад.

Бозори қоғазҳои қиматнок на танҳо ба рушди иқтисодиёт, балки ба такмили технология, ҳифзи муҳити зист ва эҷоди фурӯсонатҳои иҷтимоӣ низ мусоидат менамояд. Барои кишварҳое ки захираҳои табиии моддаи хом (масалан, ҷангал) доранд, ин соҳа метавонад як мошини муҳимми санъатикунонӣ бошад.

Бозори қоғазҳои қиматнок ба ҳайси як "раги молиявӣ" барои иқтисодиёт ва санъатикунонӣ хидмат мекунад. Таҳкими ин бозор ба кишвар имконият медиҳад, ки сармояи дохилию хориҷиро ҷалб намуда, лоиҳаҳои саноатии калонро амалӣ кунад ва ба рушди устувори иқтисодӣ ноил шавад.

Адабиёт

1. Аскинадзи В.М. Рыннок ценных бумаг: Учебно-методический комлекс / В.М. Аскинадзи. -М., 2008. -С. 5-6.

2. Бобохонзода М.Ҷ. Танзими давлатии рушди рақобатпазирӣ дар комплекси агросаноатӣ: дис..барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илми иқтисод / М.Ҷ. Бобохонзода. -Душанбе, 2020. -13 с.

3. Бозори коғазҳои қиматнок ва фаъолияти биржавӣ / Р.Х. Қараев, Н.А. Солиев, А.Ш. Валиев, М.Р. Нуров. -Душанбе, 2019. -С.18.

4. Миркин Я. М. Ценные бумаги и фондовый рынок. - М.: Перспектива, - 2010 - с.204.

5. Семенкова Е. В. Операции с ценными бумагами. - М.: Перспектива; ИНФРА-М, 2016.

6. Солдатенков И. С. Понятие рынка ценных бумаг и виды ценных бумаг в РФ и США // Юрид. науки. - 2012. - № 4. - С. 81-86.

7. Жуков Е.Ф. Рынок ценных бумаг.: учебник для студентов вузов, обучающихся по экономическим специальностям / Е.Ф. Жукова. -2-е изд., перераб. и доп. -М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2009. -136 с.

8. Икромов Ф.Н. Институциональные основы развития рынка ценных бумаг Республики Таджикистан. Монография / Ф.Н. Икромов. -Душанбе, 2020. -С.10.

9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи Бозори коғазҳои қиматнок". №745 ш.Душанбе, 28.06.2011 с.

10. Косимова М.И. Особенности формирования и развития рынка капитала в экономике Таджикистана: дисс.. к.э.н. / М.И. Косимова. -Душанб, 2020. -С.140-142.

11. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 26.12.2018 Сомонаи расмӣ. [Манбаи электронӣ]. Prezident.tj.

12. Сомонаи расмии "Биржаи фондии Осиёи Марказӣ". [Манбаи электронӣ]. https://case.com.tj/tj.

БАҲОДИҲИИ АСОСҲОИ ИНСТИТУТСИОНАЛИИ ТАНЗИМИ САРМОЯГУЗОРИИ ИСТЕҲСОЛОТИ КИШОВАРЗИИ МИНТАҚА

Сайдаҳмадов Ф.Б. – н.и.и.муаллими калони мудири кафедраи менеҷменти молявӣ ш.Душанбе Наҳимов 64/14 тел.: (+992) 988175755, E_mail: farukh.2020@mail.ru.

Дар ин мақола, муаллиф асосҳои инистутсионалии танзими давлатии сармоягузории истеҳсолоти кишоварзии минтақаро мавриди омӯзиш қарор додааст. Қайд гардидааст, баҳодиҳии ҷолибияти сармоягузориҳои кишоварзӣ дар минтақа ба таҳияи рейтинги хоҷагиҳо асос ёфта, манбаи иттилоот маълумотҳои ҳисоботи молиявии ташкилотҳои кишоварзӣ дар минтақа баромад мекунанд. Бояд гуфт, ки дар танзиму фароҳам овардани чунин шароитҳои мусоид нақши давлат ва мақомотҳои давлатии минтақавӣ бениҳоят назаррас аст. Дар вақти тадқиқи мавзӯъ муаллиф усулҳои баҳодиҳии фазои сармоягузорӣ таҳлили муфасал гузаронидааст.

Калидвожаҳо: баҳодиҳи, арзёбӣ, фарсудашавӣ, фазои сармоягузорӣ, минтақаҳо, танзими давлатӣ, муносибатҳои истеҳсолӣ, муносибатҳои иқтисодӣ, стратегия, сармоягузорӣ, минтақавӣ.

ОЦЕНКА ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ ОСНОВЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИЙ В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЕ ПРОИЗВОДСТВО В РЕГИОНЕ

Саидахмадов Ф.Б. – старший преподаватель, заведующий кафедрой финансового менеджмента, г. Душанбе, Нахимова 64/14, тел.: (+992) 988175755, E-mail:

farukh.2020@mail.ru.

В статье автор исследует институциональные основы государственного регулирования инвестиций в сельскохозяйственное производство региона. Отмечено, что оценка привлекательности инвестиций в сельское хозяйство региона проводится на основе разработки рейтинга хозяйств, а источником информации является финансовая отчетность сельскохозяйственных организаций региона. Следует отметить, что роль органов государственной власти и управления субъектов Российской Федерации в регулировании и создании таких благоприятных условий чрезвычайно значительна. В ходе исследования темы автор провел подробный анализ методов оценки инвестиционного климата.

Ключевые слова: оценка, оценка, амортизация, инвестиционное пространство, регионы, государственное регулирование, производственные отношения, экономические отношения, стратегия, инвестиции, региональный.

EVALUATION OF THE INSTITUTIONAL FRAMEWORK FOR REGULATING INVESTMENTS IN AGRICULTURAL PRODUCTION IN THE REGION

Saidakhmadov F.B - Senior Lecturer, Head of the Department of Financial Management, Dushanbe, Nakhimov 64/14, Tel .: (+992) 988175755, E-mail: farukh.2020@mail.ru.

In the article, the author examines the institutional foundations of state regulation of investments in agricultural production in the region. It is noted that the assessment of the attractiveness of investments in agriculture in the region is carried out on the basis of the development of a rating of farms, and the source of information is the financial statements of agricultural organizations in the region. It should be noted that the role of state authorities and administration of the constituent entities of the Russian Federation in regulating and creating such favorable conditions is extremely significant. During the study of the topic, the author conducted a detailed analysis of the methods for assessing the investment climate.

Key words: assessment, evaluation, depreciation, investment space, regions, state regulation, production relations, economic relations, strategy, investments, regional.

Бухрони амиқи инвеститсионии мавҷуда метавонад дарояндаи наздик боиси коҳиш ёфтани истеҳсолоти кишоварзӣ гардад. Умуман, ҳамасола рӯйдодҳои манфии дар соҳаи кишоварзӣ бо дараҷаи сармоягузорӣ алоқаманд бо фарсудашавӣ ва корношоям гардидани воситаҳои истеҳсолӣ, риоя накардани технологияи истеҳсолӣ, коҳишёбии ҳосилнокии меҳнат ифода ёфтаанд, ки маҳсулоти кишоварзии истеҳсоли ватаниро дар бозори озуқаворӣ рақобатнопазир мегардонанд.

Яке аз самтҳои рушди иқтисоди миллӣ ва иқтисоди минтақаҳо дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 омадааст, чунин аст: “Дар самти рушди маҷмуии манотиқи деҳот; – муайян намудани афзалиятҳои ҳар як минтақа дар асоси иқтидорҳои мавҷуда, вазъи бамиёномада дар бозори меҳнат ва хусусиятҳои хоси рушди иҷтимоию иқтисодӣ ва демографӣ, имкониятҳои воқеии амалисозии вазифаҳои аввалиндараҷа бароиояндаи миёнамуҳлат ва дарозмуҳлат; – амалисозии тадбирҳо оид ба бунёди инфрасохтор, ки тавассути сохтмони роҳҳои оҳану автомобилӣ, фурудгоҳҳо, шабакаҳои алоқа, ки гардиши мол, хизматрасониҳо, сармоя ва мардумро дар сатҳи маҳаллӣ, миллӣ, байналмилалӣ ва минтақавӣ ба ҳам мепайвандад; – ташаккулдиҳӣ ва амалисозии сиёсати самараноки минтақавии экологӣ, ки ба коҳиш додани таъсири антропогенӣ ба

муҳити атроф, беҳтар намудани сифати замин ва оби нӯшиданӣ нигаронида мешавад[1]. Тавре аз ин стратегия бармеояд, ҳадафи рушди минтақа, такмили шароитҳои бавуҷудомада ва бартарафнамоии онҳо арзёбӣ шуда, дар он нақши сармоягузорӣ муҳим арзёбӣ мегардад.

Фаъолияти сармоягузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, тибқи муқаррароти "Консепсияи сиёсати давлатии ҷалб ва ҳифзи сармоягузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон" (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №775, аз 29.12.2012), "Барномаи беҳтаргардонии ҷолибияти сармоягузорӣ ба соҳаи истифодабарии қаъри замин дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012-2015» (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №385, аз 01.08.2012), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи сармоягузорӣ" аз 15.03.2016, №1299 ва дигар қонунҳо, барномаву стратегияҳои давлатии сармоягузорӣ амалӣ карда мешаванд. [2].

Фаъолияти сармоягузорӣ маҷмуи чорабиниҳои амалӣ барои татбиқи сармоягузорӣ мебошад. Дар навбати худ, сармоягузорӣ ҳамаи навъҳои моликият ва арзишҳои зеҳниро ба объектҳои фаъолияти соҳибкорӣ ва фаъолияти дигар ҷалб мегардонад, ки дар натиҷаи он фоида (даромад) ташаккул ёфта, самараи иҷтимоӣ ба даст оварда мешавад. Ба ин арзишҳо инҳо дохил мешаванд:

1. Амволи манқул ва ғайриманқул (бино, иншоот, таҷҳизот ва дигар арзишҳои моддӣ);

2. Пули нақд, амонатҳои мақсадноки бонкӣ, қарзҳо, ҳиссагузориҳо, саҳмияҳо ва дигар коғазҳои қиматнок;

3. Ҳуқуқи истифодаи замин ва дигар захираҳои табиӣ, инчунин, дигар ҳуқуқҳои моликият[3].

Нуктаҳои болозикр дар моддаи 3-юми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи сармоягузорӣ" (аз 15.03.2016, №1299) низ инъикоси худро ёфтааст. Дар ин моддаи қонун зикр мешавад, ки ба сифати дороиҳое, ки ба фаъолияти сармоягузорӣ гузошта мешаванд, молу мулки ғайриманқул; воситаҳои пулӣ; саҳмияҳо, ҳиссаҳо дар сармояи оинномавӣ (шарикона) ва дигар шаклҳои иштирок дар шахси ҳуқуқӣ; ҳуқуқҳои молумулкӣ; моликияти зеҳнӣ ва дигар намудҳои ҳуқуқҳои ғайримолумулкӣ; дигар объектҳои ҳуқуқҳои граждание, ки дар муомилот бо қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳдуд карда нашудаанд, мансуб мебошанд[4].

Сармоягузории асосӣ дар ду самт баррасӣ карда мешавад:

1. Ҳамчун категорияи иқтисодӣ - низоми муносибатҳои пулӣ, ки бо ҳаракати арзиш ва бо пешпардохт ба такрористеҳсоли васеи фондҳои асосӣ алоқаманд аст;

2. Ҳамчун раванди марбут ба ҳаракати захираҳои молиявӣ.

Сармоягузориҳо бояд дар динамика баррасӣ карда шаванд. Аз ин нуқтаи назар, онҳо як силсилаи тағйиротро доро мебошанд: захираҳои сармоягузорӣ (арзишҳо) – ба даст овардани даромад (таъсири) дар натиҷаи сармоягузорӣ. Бинобар ин, марҳилаҳои асосии сармоягузорӣ инҳоянд:

1. Сармоягузориҳои худӣ, яъне раванди табдил додани захираҳо ба объектҳои мушаххаси фаъолияти сармоягузорӣ;

2. Табдил додани воситаҳои ба гардиш гузошташуда ба афзоиши сармояи асосӣ;

3. Ба даст овардани фоида ё самараи иҷтимоӣ (иҷрои мақсади ниҳоии фаъолияти сармоягузорӣ). [5].

Объектҳои монанд сармояҳои хориҷиро дар бар мегиранд, агар онҳо ба қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон мухолиф набошанд. Сармоягузорони хориҷӣ ҳуқуқ

доранд, ки дар ҳудуди вилояти Хатлон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сармоягузорӣ кунанд:

а) ҳуқуқи баробар дар корхонаҳое, ки якҷоя бо шахсони ҳуқуқӣ ва шахсони алоҳидаи минтақа таъсис дода шудаанд;

б) таъсиси корхонаҳо аз ҷониби сармоягузорони хориҷӣ, инчунин, филиалҳои шахсони ҳуқуқии хориҷӣ;

в) хариди корхонаҳо, биноҳо, иншоотҳо, саҳмияҳои корхонаҳо, вомҳо ва дигар коғазҳои қиматнок, инчунин, молу мулки дигар, ки мутобиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сармоягузорони хориҷӣ тааллуқ доранд;

г) ба даст овардани ҳуқуқи истифодаи замин ва дигар захираҳои табиӣ; [6].

Ин раванд дар шароити ноустувории иҷтимоӣ ва сиёсӣ, бо сатҳи баланди андозҳо ва меъёри фоизҳо барои қарз, пўшонидани ҳисобҳо, дар сурати мавҷуд набудани интизоми қарордодӣ ва истеҳсолӣ ба миён меояд.

Ҷадвали 1. - Нақшаи умумии раванди сармоягузорӣ*

Сармоягузорон	**Сармоягузорӣ**			**Гирандагони сармоягузориҳо**
Ниҳодҳои молиявии ватанӣ	Ба даст овардани даромади максималӣ	Навсозии истеҳсолот	Гирифтани сармояи ибтидоӣ	Корхонаҳои давлатии амалкунанда
Ниҳодҳои молиявии хориҷӣ	Фаро гирифтани бозорҳои фурўши маҳсулот	Низоми манфиатҳо	Афзоиши сармояи гардон	Корхонаҳои навтаъсиси шаклҳои гуногуни моликият
Сармоягузорони хусусии ватанӣ	Баланд бардоштани самаранокии иқтисодиёт	Танзими ҷараёни сармоягузорӣ	Татбиқи лоиҳаҳои ба самти иҷтимоӣ нигаронидашуд а	Корхонаҳои хусусӣ
Сармоягузрони хусусии хориҷӣ	Мустақим ва ғайримустақим	Иштирок дар лоиҳаҳои давлатӣ ва хусусӣ	Шарикии давлат ва бахши хусусӣ	Шаклҳои гуногуни моликият

***Сарчашма: муаллиф таҳия намудааст.**

Нақши асосиро дар ин ҳолат маҷмуи омилҳои фаъолнокии сармоягузориро боздоранда - таваррум мебозад. Муттасил баландравии нархҳои пешгўишаванда хавфи сармоягузориро афзоиш дода, барои захираи сармоя ҳавасмандиро аз байн мебарад.

Масъалаҳои вобаста ба рушди раванди сармоягузорӣ дар иқтисодиёти минтақа солҳои охир дар мадди аввал гузошта шуда, дар барномаҳои гуногуни рушди соҳаҳои иқтисодӣ инъикос ёфтааст. Аммо, амалан сармоягузорӣ сол то сол коҳиш ёфта, боиси харобшавии иқтидори илмию истеҳсолии соҳаи кишоварзии вилояти Хатлон гардид, ки мисоли равшани он сатҳи баланди "хўрдашавӣ"-и маънавӣ ва ҷисмонии фондҳои асосии соҳа ба ҳисоб меравад.

Модели дигари иқтисодии кишварҳои дорои низоми иқтисоди бозорӣ дошта, ки дар онҳо хусусиятҳои рушди даврӣ хос мебошад, аз ҷумла раванди сармоягузорӣ ва буҳрон

ҳамчун як фоҷиаи табиӣ барои барҳам додани фазои иқтисодӣ аз унсурҳои ғайриқонунии сохтори иқтисодӣ, мошинҳои кӯҳна ва технологияҳо, инчунин, гузариш ба сохтори нави иқтисодӣ дида баромада мешавад. [7].

Мувофиқи қонунгузории ҷории соҳа, фаъолияти сармоягузории минтақа аз манбаъҳои зерин маблағгузорӣ карда мешаванд:

- захираҳои молиявии худи сармоягузор ва захираҳои хоҷагӣ (фоида, пардохтҳои истеҳлокӣ, пасандозҳои шаҳрвандон ва депозитҳои шахсони ҳуқуқӣ, маблағҳое, ки аз ҷониби ташкилотҳои суғурта дар шакли ҷуброни зарари садамаҳо, офатҳои табиӣ ва дигар маблағҳо) пардохт карда мешаванд;
- маблағҳои қарзии сармоягузор (маблағҳое, ки аз фурӯши саҳмияҳо ва дигар пардохтҳои аъзои коллективҳои меҳнатӣ, шаҳрвандон, шахсони ҳуқуқӣ гирифта шудаанд);
- воситаҳои пулӣ, ки аз ҷониби иттиҳодияҳои (иттифоқҳои) корхонаҳо ба таври муқаррарӣ марказонида шудаанд;
- маблағгузориҳо аз буҷети давлатӣ, буҷетҳои маҳаллӣ ва фондҳои ғайрибуҷетӣ;
- сармоягузориҳои хориҷӣ.

Маъмулан маблағҳои худии корхонаҳо сарчашмаи асосии сармоягузорӣ боқӣ мемонанд. Давоми солҳои охир ҳиссаи фондҳои худии корхонаҳо ва ташкилотҳо дар соҳаи маблағгузории сармоягузории худӣ тақрибан 63%-и ҳамаи манбаъҳоро ташкил медиҳад[8]. Ин нишондиҳанда, албатта, дар ояндаи наздик бо сабаби кам гардидани маблағгузориҳои буҷетӣ ва фаъолияти нокифояи сармоягузории бонкҳо ва аҳолӣ паст намегардад. Дар Ғарб нақши калидиро дар сармоягузорӣ муассисаҳои қарзӣ ва молиявӣ мебозанд. Бахши молиявии мо наметавонад вазифаи худ, яъне табдили маблағҳои муваққатан озодро ба сармоягузориҳо иҷро намояд.

Дар айни замон, сармоягузорон қарзҳоро ба он соҳаҳои фаъолияти соҳибкорӣ, ки ба онҳо фоида мерасонанд, ҷалб мекунанд (дар шакли фоида ё даромад). Самтҳои фаъолияти сармоягузории бонкҳо асосан ба қарздиҳии лоиҳаҳои сармоягузории кӯтоҳмуддат (зуд пардохт кардан) аз рӯи хусусиятҳои зерин шарҳ дода мешаванд:

- саҳми назарраси бонкҳои хурд ва ҳаҷми нисбатан ками сармояи онҳо, инчунин, бо ҳиссаи пасти ин нишондиҳанда дар вазни қиёсии дороиҳои онҳо;
- сатҳи баланди хавфҳои сиёсӣ дар минтақа;
- мавҷудияти маҳдудиятҳои ҷиддии фаъолияти сармоягузории бонкҳо (меъёри баланди фоиз, талабҳои қатъӣ барои таъмини қарз ва ғайра);
- муаммоҳои зиёди хавфи молиявии бонкҳои Тоҷикистон

Адабиёт

1.Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030: стратегия - [захираи электронӣ]. – URL: - http://kor.tj/doc/Strategiya_tojik-.pdf. (санаи муроҷиат 25.04.2019)

2.Консепсияи сиёсати давлатии ҷалб ва ҳифзи сармоягузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон” Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №775, аз 29.12.2012, Барномаи беҳтаргардонии ҷолибияти сармоягузорӣ ба соҳаи истифодабарии қаъри замин дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012-2015, Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №385, аз 01.08.2012, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи сармоягузорӣ”, аз 15.03.2016, №1299/ [захираи электронӣ] - https://investcom.tj/konun/3.html. (санаи муроҷиат 17.10.2018)

[3] Поташник Я.С. Сущность и классификация инвестиций / Я.С. Поташник // Вестник

Мининского университета. - Нижний Новгород, 2014. - № 1 (5). - С. 6-16.
[4] Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи сармоягузорӣ” аз 15.03.2016, №1299. [захираи электронӣ] - http://mmk.tj / (санаи муроҷиат 12.06.2022)
5. Поташник Я.С. Сущность и классификация инвестиций / Я.С. Поташник // Вестник Мининского университета. - Нижний Новгород, 2014. - № 1 (5). - С. 6-16.
6. Шипович Л.Ю. Особенности циклического развития экономики России / Л.Ю. Шипович // Вестник Челябинского государственного университета. - Челябинск, 2009. - № 2. - С. 28-36.
7.Игонина Л.Л. Методы финансирования инвестиционных проектов / Л.Л.Игонина. - М.: «ИНФРА-М», 2007. - 380 с.
[8] .Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, №1620, аз 20.06.2019 / [захираи электронӣ] -https://andoz.tj/docs/kodex/Tax-Code__19-07-2019-RT_tj.pdf. (санаи муроҷиат: 22.07.2019)

ИДОРАКУНИИ ХАВФҲОИ САРМОЯГУЗОРИИ КОРХОНА ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

Нуров Ш.С. - дотсенти кафедраи менеҷменти молиявии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон.

Дар мақолаи мазкур муаллиф дар бораи истифодаи идоракунии хавфҳои молиявӣ дар шароити муосир мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додааст,инчунин дар бораи омилҳои таъсиррасонӣ,муаммоҳо ва пешгирии корхона аз хавфҳои молиявӣ дар фаъолияти корхонаҳои истеҳсолӣ дар шароити муосир баррасӣ шудааст. Дар мақолаи мазкур дар бораи пешгирии хавфҳои молиявии корхонаҳо, ва гирифтани фоида ва даромад истифода шудааст.

Калидвожаҳо: идоракунӣ, хавфҳои молиявӣ, шароити муосир, фоида, даромад, фоида,истеҳсолӣ, корхона,муаммоҳо,сармоя, бозор, сармоягузорӣ,иқтисодӣ, номуайнӣ, банақшагирӣ.

УПРАВЛЕНИЕ ИНВЕСТИЦИОННЫМИ РИСКАМИ ПРЕДПРИЯТИЯ В СОВРЕМЕННОГО УСЛОВИЯХ

Нуров Ш.С.- доцент кафедры финансового менеджмента Таджикского государственного университета финансов и экономики.тел.93.710.40.77

В данной статье автор проанализировал и рассмотрел использование управления финансовыми рисками в современных условиях,а также рассмотрел факторы влияния,дилеммы и предотвращения финансовых рисков предприятия в деятельности производственных предприятий в современных условиях. Данная статья была посвящена предотвращению финансовых рисков предприятий и получению прибыли и доходов.

Ключевые слова: Управление, финансовые риски, современные условия, прибыль, доход,прибыль, производство,предприятие,головоломки, капитал, рынок,инвестиции, экономический, неопределенность, планирование.

ENTERPRISE INVESTMENT RISK MANAGEMENT IN MODERN CONDITIONS

Nurov Sh.S.- Associate rrofessor of the Department of Financial Management of the Tajik State University of Finance and Economics.tel.93.710.40.77

In this article, the author analyzed and reviewed the use of financial risk management in modern conditions, as well as considered the factors of influence, dilemmas and prevention of financial risks of an enterprise in the activities of manufacturing enterprises in modern conditions. This article was devoted to preventing financial risks of enterprises and generating profits and revenues.

Keywords: Management, financial risks, modern conditions, profit, income,profit,production,enterprise,puzzles, capital, market,investments, economic, uncertainty, planning.

Сармоя яке аз мафҳумҳои маъмулу васеъ паҳншудаи илми иқтисодӣ ба шумор меравад, ки доир ба мазмуну моҳияти он иқтисодшиносони зиёде изҳори ақида намуда, андешаҳои судманд баён намудаанд. Дар бозори омилҳои истеҳсолӣ мафҳуми сармояи ҷисмонӣ ва сармояи моддӣ истифода бурда мешавад, ки барои бунёди биноҳои истиқоматӣ, иншооти истеҳсолӣ, мошину таҷҳизот ва инфраструтура истифода карда мешавад.Сармоя ҳамчун захираи маҷмӯи маҳсулоти истеҳсолӣ барои лаҳзаи муайяни вақт мебошад. Сармоягузориҳо ҷараёнест, ки тавассути он мавқеи мавҷудаи моли сармоявӣ дар муддати муайяни вақт афзоиш меёбад. Сармоягузорӣ дар бозори омилҳои истеҳсолот дар бозори молҳои сармоявӣ, ки дар он харид ва фурӯши дороиҳои истеҳсолӣ ба роҳ монда мешаванд,бозори хизматрасонии капиталӣ, ки ин маблағҳо метавонанд барои музди меҳнат, яъне барои истифодаи фаврӣ, доимӣ ва истифодаи кироя ба иҷора гирифта шаванд. Барои такмил додани харид ва фурӯши молҳои субъектҳои хоҷагидорӣ маблағҳои молиявӣ аҳамияти аввалиндараҷа доранд,инчунин дар бозори вомбарг ё сармояи қарзӣ ва мебошад ба мӯҳлати дароз барои ин ё он тиҷорат мебошад.Сармоягузорӣ категорияи васеи иқтисодӣ мебошад ва аз сармоягузориҳои дарозмуддат дар иқтисодиёт (дороиҳои истеҳсолӣ), фарқ мекунад, зеро онҳо метавонанд дар шаклҳои мухталиф ҷорӣ карда шаванд: воқеӣ, молиявӣ, интеллектуалӣ ва инноватсионӣ.Сармоягузорӣ танҳо дар лоиҳаҳои самаранок ба даст оварда шудаанд, ки натиҷаи он даромад ва фоида мебошад.{3}

Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сармоягузорӣ» мафҳуми сармоягузорӣ аз ҷониби сармоягузор дар шакли дороиҳои моддӣ ва ғайримоддӣ гузоштани сармоя дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади гирифтани фоида» оварда шудааст. Агар ин таърифро ба таври васеъ тасаввур кардан мумкин бошад, пас ба сармоягузорӣ дохил карда мешавад: молу мулки манқул ва ғайриманқул; ҳуқуқи молу мулк; ҳуқуқи нигоҳдорӣ ва дигарҳо, ба истисноии моли воридшаванда ва барои фурӯш бидуни коркард пешбинишуда; саҳмҳо ва шаклҳои дигари иштирок дар ташкилотҳои тиҷоратӣ; вомҳо ва ухдадориҳои дигари қарз; даъвоҳои пул, мол, хизматрасонӣ ва ҳама гуна дигар амалҳои вобаста ба шартномаҳои марбут ба сармоягузорӣ; ҳуқуқ ба моликияти зеҳнӣ, аз ҷумла ҳуқуқи муаллифӣ, патентҳо, тамғаҳои, намунаҳои саноатӣ, равандҳои технологӣ, ноу-хау, техникӣ, меъморӣ, лоиҳакашӣ ва ҳуҷҷатҳои лоиҳаи техникӣ; ҳама гуна ҳуқуқ дар асоси иҷозатнома ё дар шакли дигар, ки аз ҷониби мақомоти давлатӣ иҷозат дода мешаванд. Сармоягузории иқтисодӣ ин ташкили раванди истеҳсолӣ бо мақсади гирифтани фоида, яъне таъсиси иқтидорҳои истеҳсолӣ (харид ё лизинг) ва шуғли меҳнат маънидод карда мешавад ва мундариҷаи сармоягузорӣ ҳамчун категорияи иқтисодӣ дар функсияҳо, меъёрҳо ва таснифоти он зоҳир мешавад. Сармоягузорӣ ба маҷмӯи васеъ ва сода тақсим карда мешавад. Сармоягузориҳои умумӣ ҳаҷми умумии маблағеро, ки дар як давраи муайян ба барқарор, сохтмон, таҷдиди техникӣ ва таҷҳизоти техникии истеҳсолот, дастгирии иншоотҳои мавҷуда, татбиқи инвентарҳо ва ғайра равона мекунанд, муайян менамояд.

Бояд қайд кард, ки сармоягузориҳо аз ҷумлаи ду параметрҳои бо ҳам алоқаманд хавфҳои молиявӣ ва даромаднокӣ иборат мебошанд.Чун қоида, хавфҳои сармоягузорӣ аз

фоидаи интизорӣ бояд пасттар бошад. Андозаи хавфҳои сармоягузорӣ, эҳтимолияти талафоти сармоягузорӣ ва даромад аз онҳоро нишон медиҳад. Ҳаҷми умумии хавфҳои эҳтимолӣ аз ҳафт намуд иборат аст: хавфу хатари қонунгузорӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, молиявӣ, ҷиноятӣ ва хавфҳои ҳаноти ва экологӣ. Калимаи хавфҳои молиявӣ дар ду маънии умумӣ - чун имконияти хавфу хатар ноком гум шудан ва ҳамчун амали тасодуфӣ дар натиҷаи хушбахтӣ истифода мешавад. Пайдоиши мафҳуми муосири хавфҳои молиявиро ҳамчун консепсияи иқтисодӣ инъикос мекунад. хавфҳои молиявӣ ин имконпазирии талафот ё бе гирифтани даромад мебошад.Хавфҳои молиявӣ пеш аз ҳама, эҳтимолияти аз даст додани ин ва ё он амвол ё объекте мебошад, ки дар ҳолати ба вуқӯъ омадани ҳодисаҳои махсуси табиат ва ё фаъолияти нодурусти ҷамъият ба миён меоянд. Дар ин маврид хавфҳои молиявиро ҳамчун категорияи таърихӣ ва иқтисодӣ омӯхтан лозим меояд. Хавф ин имконпазирест, ки ба умеди дастрас намудани натиҷаи беҳтарини эҳтимолӣ пайдо мешавад.Хавфҳои молиявӣ ин сарзании эҳтимолятӣ ва ногаҳонӣ дошта, ба муҳаққиқон муаммоҳои хавф ва сифати нишонаҳои он пешниҳод карда мешаванд. {2}

Номуайянӣ, нокифоягӣ ё нодурустии иттилоот, рақамҳои оморӣ,нодуруст банақшагирӣ дар бораи шароити фаъолияти субъекти хоҷагидорӣ мебошад, ки корхона ба ҳадафҳои худ ноил намешавад.Хавфҳои молиявӣ - ин имконияти иқтидории иқтисоди ба вуҷуд омадани ҳодисаҳои ногаҳонӣ бо натиҷаҳои манфӣ ё мусбӣ барои амволи шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ буда, донистани хусусият ва оқибатҳои он ҳатмӣ мебошад.

Хавфҳои молиявӣ ҳамчун имконияти ноком, таҳдидҳо ба молу мулк ё дигар талафоте, ки дар рафти фаъолиятҳо равона карда шудаанд, маънои имконпазирии гирифтани талафот ё натиҷаҳои сифр; хавфҳои ҳаннотона, ки ин дар эҳтимолияти гирифтани натиҷаҳои мусбӣ ва манфӣ маънидод мекунанд.

Акнун оид ба хавфу хатарҳои сармоягузори андешаронӣ мекунем:

Хавфҳои сармоягузорӣ эҳтимолияти бе фоидаи сармоягузорӣ мондан е ҳатто аз даст додани он мебошанд. Барои он ки ба минус наравед ва пул кор кунед, шумо бояд стратегияро дар ибтидо ҳисоб кунед.

Ҳама гуна сармоягузорӣ бо хатарҳо меояд, ҳатто пасандозҳои бонкӣ е хариди манзил дар назари аввал бехатар мебошанд. Сармоягузорони навкор метавонанд хавфҳоро ҳангоми интихоби воситаҳо нодида гиранд ва на танҳо бидуни фоида, балки бо қарз низ бимонанд.Хавфҳои молиявии сармоягузорӣ аз худи мафҳуми сармоягузорӣ асос меёбад. {2}

Бояд қайд намуд, ки новобаста аз он, ҳиссаи сармоягузориҳо дар ҳаҷми умумии ба кор даровардани сармояи асосӣ коҳиш ёфтааст, аммо ҳаҷми он зиёд шудааст ва иштироки давлат дар афзун намудани фондҳои асосии иқтисодиёти мамлакат фаъол аст. Ин дороие, ки хавфи гум шудан доранд, ба гурӯҳи суғуртаи амвол дохил мешаванд.

Сармоягузорӣ метавонад ҳамчун маҷмӯи захираҳо (арзишҳо) ба объектҳои фаъолияти соҳибкорӣ ва дигар фаъолиятҳо бо мақсадҳои ҷамъоварии дар шакли фоида (ё даромад), инчунин гирифтани таъсири мусбати иҷтимоию иқтисодӣ ва ғайра муайян карда шавад. Ҳамчунин ба ҳайси захираҳои сармоягузорӣ пул, молу мулки манқул ва ғайриманқул, объектҳои ҳуқуқи муаллифӣ, литсензияҳо, патентҳо, маҳсулот, технологияҳо ва арзишҳои дигари зеҳнӣ, ҳуқуқи истифодаи замин, захираҳои табиӣ, инчунин дигар молу мулк ҳамчун захираҳои сармоягузорӣ амал мекунанд. Дар ҳамаи ин унсурҳои номбаршудаи омилҳои хавфноки сармоягузорӣ мавҷуданд.

Сармоягузорӣ, ки ҳамчун яке аз омилҳои муҳим дар рушди системаи иҷтимоию иқтисодии корхона амал мекунад дар ин ҳолат дурнамо ва рақобатпазирии иқтисоди миллиро аз рӯйи миқёс, сохтор ва самаранокии онро муайян менамояд. Маҳз ҳамин динамикаи сармоягузорӣ параметрҳои муҳими раванди такрористеҳсолкунӣ ҳам дар сатҳи

иқтисоди миллӣ ва ҳам дар сатҳи корхонаҳои алоҳида мебошад, ки ин тақсимоти захираҳоеро, ки барои ҳалли эҳтиёҷоти ҷорӣ ва оянда равона шудаанд, инъикоси истеъмоли ҷорӣ ва иттилоотро барои рушдиояндаи худ маънидод менамояд. Он раванди динамикиро тағйир додани шаклҳои сармоягузорӣ ва фондҳои сармоягузориро ба афзоиши арзиши капиталии захираҳо, инчунин раванде, ки иваз намудани доимии омилҳои зӯроварии истеҳсолро таъмин мекунад, нишон медиҳад.Далели сармоягузорӣ ва маблағгузории иштирокчиёни муносибатҳои иқтисодӣ ҳамчун омилҳои муҳити макроиқтисодӣ ва микроиқтисодӣ чунин муайян карда шудааст: {2}

1.Омилҳои муҳити макроиқтисодӣ - иқтисодӣ (таваррум, сиёсати андозӣ, сиёсати пулию қарзӣ), сиёсӣ (чораҳои қонунгузорӣ, заминаи ҳуқуқии сармоягузорӣ, устувории танзими давлатӣ дар маҷмӯъ), илмӣ- техникӣ (сатҳи рушди техникӣ, иқтидори саноатӣ);

2.Омилҳои муҳити микроиқтисодӣ дастрасии воситаҳои сармоягузорӣ, сатҳи рақобат ва ғайра.

Ҳамаи ин омилҳо ба ин гуна меъёрҳо вобастаанд, ки хатар ва даромаднокии амалиётҳоро фарқ мекунанд, ки ин гуна фарқиятро фароҳам меорад: қобилияти даромади ҳадди аққал бо хавфу хатари камтар. Баланд шудани хавфҳои молиявӣ ва паст шудани даромад боиси ғайриимкон гардонидани даромади сармоягузорро дар шакли амонат мегардонад. Ҳамин тариқ, дар соҳаи муносибатҳои иқтисодӣ, таносуби байни захираҳо ва истеъмоли он, сарфаю сарфакорӣ, сармоягузорӣ ва даромад аз сармоягузориҳоро фароҳам меорад.Андозаи хавфҳои сармоягузорӣ эҳтимолияти талафоти сармоягузорӣ ва даромад аз онҳоро нишон медиҳад. Ду намуди хавфҳои молиявӣ асосӣ мавҷуданд, ки ин - хавфи мунтазам ё ин, ки молиявӣ, ки аз тарафи омилҳое, ки сармоягузор ё идоракунандаи молиявӣ метавонанд таъсир нарасонанд: таваррум, фоизи қарзҳо, тағйрёбии нархҳо, қурби асъор. Бо вуҷуди таъсири ин омилҳо мумкин аст баҳо дода шавад ва бо дарназардошти ҳисоби муҳосиб, хавфҳо метавонад идоракунанда ҳисоб карда шавад. {5}

Хавфи молиявии ғайримунтазам. Ин хатвфест, ки на танҳо танзим карда мешавад, балки пеш аз ҳама, аз ҷониби сармоягузориҳои гуногун коҳиш дода мешавад.

Моҳияти хавфҳои молиявӣ яке аз консепсияҳои марказӣ дар назарияи молиявӣ (портфел) ва амалияи идоракунии молиявӣ мебошад. Ҳамин тариқ, хавфҳои молиявӣ яке аз консепсияҳои асосии фаъолияти сармоягузорӣ буда, зарурати таҳияи системаи муносибатҳои ҳифзи суғуртавиро ба миён мегузорад. Раванди сармоягузорӣ хеле хатарнок аст, бинобар ин, хавфҳои сармоягузорӣ таҳқиқоти доимӣ дар соҳаи иқтисодиёт мебошад.Хавфҳои сармоягузорие, ки имконнопазирии воридоти даромади пешбинишуда аст ва дар натиҷа боиси пайдоиши талафот мегардад. Омили муҳими тарҳрезии сармоягузорӣ, ҳисобдорӣ ва таҳлили он аст, ки ҳангоми интихоби алтернативаҳои рушди афзалиятнок зарур мебошад. Сармоягузорон дар баррасии ҳар гуна, ҳатто лоиҳаи ояндадор, мавҷудияти ҷузъи алоҳида дар нақшаи бизнес ё лоиҳа, ки таваккалҳои имконпазирро дар татбиқи лоиҳа, тавсияҳои пешниҳодшуда дар ҳолати пайдоиши вазъ ва мавҷудияти суғуртаи сармоягузорӣ шуда метавонад, талаб мекунанд.

Дар раванди фаъолияти сармоягузорӣ, субъектҳои иқтисодӣ бо як қатор хавфҳои сармоягузорӣ машғуланд, ки таснифоти онро ба намудҳои зерин ҷудо намудан мумкин аст: {7}

Якум, хавфи таваррум метавонад эҳтимолияти талафоте, ки аз ҷониби корхонаҳо дар натиҷаи арзиши воқеии сармоягузориҳо, талафи арзиши аслии воқеӣ (дар шакли сармоягузорӣ), ҳангоми нигаҳдорӣ ё баланд бардоштани арзиши номиналии онҳо, инчунин кам кардани даромад ва фоидаи назаррас аз ҷониби шахси воқеӣ аз сармоягузорӣ буда, шароитҳои бевосита аз ҳадди аққали болоравии сатҳи таваррум бо суръати афзоиши даромад аз сармоягузорӣ гардад.

Дуюм, хавфи профилактикӣ эҳтимолияти талафоте мебошад, ки субъекти хоҷагидорӣ метавонад дар натиҷаи коҳиш додани пул дар муомилот бо сабаби бозхондани қисми пули нақд, дохил карда мешавад.

Тавассути баланд бардоштани андоз, паст кардани сатҳи фоизҳо, кам кардани хароҷоти буҷет, афзоиши пасандозҳо ва ғайра.

Сеюм, хавфи бозорӣ эҳтимолияти тағйир ёфтани арзиши активҳо дар натиҷаи тағйирёбии нархҳо, қурби асъор, нархи молҳое мебошад, ки объекти сармоягузорӣ маҳсуб меёбанд. Хавфҳои гуногуни бозорӣ як қисми хатарҳои асъорӣ ва фоизӣ мебошанд.

Чорум, хавфу хатарҳои амалиётӣ сармоягузорӣ - эҳтимолияти талафоти сармоягузорӣ бо сабаби содир шудани хатогиҳои техникӣ ҳангоми амалиётҳо; дар натиҷаи амалиётҳои ғайричашмдошт аз тарафи кормандон; ҳолатҳои фавқулодда; камбудиҳо дар фаъолияти системаҳои иттилоотӣ, таҷҳизоти компютерӣ; вайронкунии амният ва ғайра рӯҳ медиҳанд;

Ҷадвали 1. - Таснифи хавфҳои сармоягузорӣ

№		
	Аз руйи соҳаҳо	
1.	**Техникӣ-технологӣ**	Хатарҳо бо номуайянӣ, ки ба компонентҳои техникӣ ва технологии лоиҳа таъсир мерасонанд, алоқаманд аст.
2.	**Иқтисодӣ**	Онҳо бо омилҳои ноустуворие, ки ба иқтисодиёт, ҷузъҳои фаъолияти сармоягузорӣ дар кишвар ва фаъолияти субъекти иқтисодиёт дар татбиқи лоиҳаи сармоягузорӣ таъсир мерасонанд, вобаста аст.
3.	**Хавфҳои сиёсӣ**	Бо омилҳои зерини номуайянӣ, таъсир ба ҷузъҳои сиёсӣ дар татбиқи фаъолияти сармоягузорӣ: интихоботҳои гуногун; тағйирот дар вазъияти сиёсӣ; тағйирот дар курсҳои сиёсии давлат ва ғайра.
4.	**Хавфҳои иҷтимоӣ**	Бо омилҳои номуайян алоқамандӣ доранд, ки ба ҷузъи иҷтимоии фаъолияти сармоягузорӣ, ба мисли: шиддати иҷтимоӣ; зӯроварӣ; татбиқи барномаҳои иҷтимоӣ ва ғайра мебошад.
5.	**Хавфҳои экологӣ**	Онҳо бо номуайяниҳои зерин ба вазъияти муҳити атроф дар минтақа ва ба фаъолияти объектҳои сармоягузорӣ таъсир мерасонанд: ифлосшавии муҳити зист, вазъияти радиатсионӣ, офатҳои экологӣ, барномаҳои экологӣ ва ҳаракатҳои экологӣ.
6.	**Хавфҳои қонунгузорӣ**	Бо номуайянии зерин, ки ба татбиқи лоиҳаи сармоягузорӣ таъсир мерасонанд, алоқаманд аст: тағйирот дар қонунгузории мавҷуда; зиддият, нокомӣ, нокомии заминаи нокифояи қонунӣ ва ҳуқуқӣ; кафолати қонунӣ; набудани мустақилияти судӣ ва арбитражӣ; беэътиноӣ ё пинҳон кардани манфиатҳои гурӯҳҳои алоҳида дар қабули қарорҳо; номукаммалии системаи мавҷудаи андозбандӣ дар давлат ва ғайра.
	Аз руйи шаклҳои ошкоркунӣ	
1.	**Хавфҳои воқеии сармоягузорӣ**	Бо чунин омилҳо алоқамандӣ доранд: мунтазам дар таъминоти мавод ва таҷҳизот; баланд бардоштани нархи молҳои сармоягузорӣ; Интихоби пудратчии ғайрирасмӣ ё ғайриоддӣ ва дигар омилҳое, ки таъини иншоотро коҳиш медиҳанд ё кам кардани даромад дар ҷараёни амалиётро дар бар мегирад.
2.	**Хавфҳои молиявии сармоягузорӣ**	Бо чунин омилҳо вобастагӣ доранд: интихоби номатлуби воситаҳои молиявӣ; тағйироти ғайричашмдошт дар шароити сармоягузорӣ ва ғайра.
	Аз руйи сарчашмаҳо	

1.	**Мунтазам (бозор, ғайримутамарказ)**	Барои ҳамаи иштирокчиёни фаъолияти сармоягузорӣ ва ҳамаи шаклҳои сармоягузориҳо асос ёфтааст. Он бо тағйирот дар марҳилаҳои давраи иқтисодӣ, сатҳи талаботи ҳалкунанда, тағйироти қонунгузории андоз ва дигар омилҳое, ки сармоягузор ҳангоми интихоби объекти сармоягузорӣ таъсир расонида наметавонад, муайян карда мешавад.
2.	**Ғ айримунтазам (махсусан, диверсификатсия)**	Хусусият барои объекти инвеститсионӣ ё фаъолияти сармоягузори махсус.

Таҳияи муаллиф

Панҷум, хавфу хатари функсионалии сармоягузорӣ эҳтимолияти талафоти сармоягузорӣ бо сабаби хатоҳое, ки дар ташаккул ва идоракунии сандуқи сармоягузориҳои воситаҳои молиявӣ рух додаанд, мебошад.

Шашум, хавфу хатари сармоягузориҳои интихоби имконпазирии нодурусти иншооти сармоягузорӣ дар муқоиса бо дигар вариантҳо мебошад.

Ҳафтум, хавфу хатари пардохтпазирӣ эҳтимолияти талафоти имконпазир аз ҳисоби имконпазирии ройгон додани фондҳои сармоягузорӣ дар ҳаҷми дуруст барои муҳлати кӯтоҳмуддат бо сабаби шароити бозор мебошад. Ҳамчунин зери хатари пардохтпазирӣ эҳтимолияти норасоии маблағҳо барои иҷрои уҳдадориҳо ба муқобили ҳамкорон фаҳмида мешавад.

Ҳаштум, хавфу хатари сармоягузории қарзӣ - агар худи сармоягузориҳо аз ҳисоби қарзҳои додашуда эҳсос карда шавад ва эҳтимолияти тағйир додани арзиши актив ё талафи дороиҳои аслӣ дар натиҷаи имконнопазирии қарзгир - сармоягузор барои иҷрои вазифаҳои шартномавӣ, ҳам дар маҷмӯъ ва ҳам дар ҳолатҳои алоҳида бо шартҳои шартномаи қарз амалӣ карда мешавад.

Нуҳум, хавфу хатари эҳтимолияти талафот вобаста ба татбиқи сармоягузориҳо дар дохили қаламрави кишваре мебошад, ки вазъи ноустувори иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ба шумор меравад.

Даҳум, хавфу хатари фоидаи аз дастдодашуда имконпазирии пайдоиши зарари молиявии ғайримустақим дар натиҷаи аз даст додани фаъолият, масалан, суғурта мебошад.

Суғурта яке аз воситаҳои муҳимтарини идоракунии хавфҳои молиявӣ мебошад, ки дар ҳолатҳои зерин истифода мешавад:Коҳиш додани сатҳи хавфҳо ба таҳлили фаъолияти молиявӣ - хоҷагидорӣ ва сармоягузории корхонаҳо асос меёбад. Мантиқи таҳлил асосан ба ҳадафҳои роҳбарони хоҷагидорӣ ва сармоягузорон вобаста аст. Таҳлилҳо бо мақсади муайян намудани иқтидори молии корхонаҳо гузаронида мешаванд. Таҳлил дар тағйироти сохтори дороиҳо, сарчашмаҳо, имконияти молии корхона, шароитҳои корӣ, натиҷаҳои молиявӣ, устувории молиявӣ ва пардохтпазирӣ, дурнамои фаъолияти молиявӣ ва хоҷагидории корхонаҳои кишоварзиро дарбар мегирад. Илова бар ин, таҳлилҳои мантиқӣ нишон медиҳанд, ки ба фаъолияти корхонаҳои кишоварзӣ дигар омилҳо, аз ҷумла сатҳи иттилоот, таъмини методологӣ ва имкониятҳои хароҷотҳои муваққатӣ низ таъсир мерасонанд.Дар асоси принсипи мантиқӣ раванди таҳлил дар ду самт ё марҳила ташкил карда мешавад. Якум, таҳлили фаврии фаъолияти молиявӣ - хоҷагидорӣ ва фаъолияти сармоягузорӣ ки мақсади он нуктаи назари умумии корхонаро, барои ба даст овардани арзёбии оперативӣ ва дақиқи вазъи молиявию иқтисодӣ ва динамикаи рушд равона кардан аст.

Самти дуюм таҳлили амиқи фаъолияти молиявӣ-хоҷагидорӣ ва фаъолияти сармоягузорӣ мебошад. Ин тарзи таҳлил дар муқоиса бо таҳлили фаврӣ, таҳлилӣ

муфассалтар мебошад. Ташкили таҳлил аз ҳисоби истифодаи базаи иттилооти беҳтарин, сохтори муфассал оид ба барномаи таҳлилӣ, ҷалби таҷҳизоти мураккаб ва гуногуни таҳлилӣ таъмин карда мешавад. Усули таҳлили молиявӣ дар маънои васеи низоми системаҳои назариявӣ-потенсиалӣ, воситаҳои илмӣ ва принсипҳои танзимкунандаи омӯзиши фаъолияти молиявии хоҷагиҳо мебошад. Ин намуди таҳлил бо усулҳои ғайрирасмӣ (мантиқӣ) ва расмӣ (математикӣ) амалӣ карда мешавад. Дар байни усулҳои ғайрирасмии таҳлил таҳияи системаи нишондодҳо, усули муқоисавӣ, сохтани ҷадвалҳои таҳлилӣ, усулҳои гуногуни арзёбии коршиносон мавқеи асоси доранд. Дар таҳлили фаъолияти молиявӣ-хоҷагидорӣ ва сармоягузории корхонаи кишоварзӣ таҳияи системаи нишондиҳандаҳо ё нишондодҳое, ки вазъи онҳоро тасвир мекунанд, аҳамияти муҳим дорад. {5}

Системаи нишондиҳандаҳои фаъолияти молиявӣ- хоҷагидорӣ ва сармоягузорӣ бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд:

- интихоби нишондиҳандаҳои кофӣ барои ҳамаҷониба муайян намудани таҳлили объект (ва ҳамзамон зарурати дохил кардани ҳар яке аз онҳо дар система);
- мавҷудияти алоқаҳои муфид байни нишондиҳандаҳои расмии тафтишшавандагӣ;
- таъмини мантиқии паҳн шудани нишондиҳандаҳои шахсӣ дар хулосаҳо;
- омӯзиши дурусти нишондиҳандаҳои мутлақ, нисбӣ ва ғайра.

Адабиёт

1.Паёми Асосгузори Сулҳу ваҳдат, Пешвои миллат, Президента Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии кишвар, аз 28 декабри соли 2024. Душанбе. 2024.

2.Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон”Дар бораи соҳибкорӣ”АМОҶТ с.2014,№7, қ.2, мод. 404; с.2015, №3,мод.216)

3.Нуров Ш.С.,Хоҷаев Д.Қ. Бегматов А.А., Сафаров Б.Г., Китоби дарсӣ «Идоракунии хавфҳои молиявӣ», Душанбе- 2018, 381 саҳ.

4.Нуров Ш.С.,Содиқов М.С.. Мирзоева Е.Ш., Ҳакимова М.С., Саъдиев Ҳ,Ф. Васоити таълимӣ – методӣ «Идоракунии хавфҳои молиявӣ», Душанбе- 2018, 165 саҳ.

5. Масилевич, Н. А., Финансовый менеджмент : учеб. пособие для студентов экономических специальностей вузов. – Мн. : БГТУ, 2006. – 337 с.

6.Ковалев В.В., Ковалев В.В. Бухгалтерская финансовая отчетность Анализ финансовой отчетности.: Москва - 2008г.

7.Хавфи сармоягузорӣ, Ҷугунов А.В.,ЛобановА.А.,Москва-2019.

САРМОЯГУЗОРИИ ХОРИҶӢ ВА РУШДИ БАХШҲОИ ТЕХНОЛОГИЯ

Сафаров А.А. – муаллими калони кафедраи менеҷменти молиявии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14, тел.: (+992)909081617, e_mail: abdumalik_198605@mail.ru.

Дар мақолаи мазкур муаллиф доир ба сармоягузории хориҷӣ ва рушди бахшҳои технология дар рушди иқтисодиёти кишварҳо ва корхонаҳо нақши муҳим мебозанд сухан меравад. Ин омилҳо метавонанд ба баланд шудани рақобатпазирӣ, ба даст овардани захираҳои молиявӣ, ва ба рушди иқтидорҳои нав дар бахшҳои мухталиф кумак менамоянд. Сармоягузории хориҷӣ ва рушди бахшҳои технология дар ҳамкории ҳамдигар ба рушди иқтисодии кишварҳо ва беҳтар кардани сифати зиндагии мардум кӯмак мерасонад. Сармояи хориҷӣ имкониятҳои зиёдро барои ҷалби технологияи муосир ва истифодабарии захираҳои инсонӣ дар бахшҳои технологӣ фароҳам меорад, ки ин ба рақобатпазирӣ ва инноватсия дар

бозорҳо мусоидат мекунад. Барои кишварҳо муҳим аст, ки бо истифода аз сармоягузориҳои хориҷӣ ва рушди технологияҳо ба ҷаҳони рақамӣ мутобиқ шаванд, ки боиси рушди устувори иқтисодӣ оварда мерасонад сухан меравад.

Калидвожаҳо: сармоягузории хориҷӣ, рушди бахшҳои технология, технологияи муосир,навоварӣ

ИНОСТРАННЫЕ ИНВЕСТИЦИИ И РАЗВИТИЕ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ СЕКТОРОВ

Сафаров А.А. – старший преподаватель кафедры финансового менеджмента Таджикского государственного финансово-экономического университета, г. Ташкент. Душанбе, ул. Нахимова 64/14, тел.: (+992)909081617, e-mail: abdumalik_198605@mail.ru.

В данной статье автор рассматривает важную роль, которую иностранные инвестиции и развитие технологических секторов играют в экономическом развитии стран и предприятий. Эти фактора могут способствовать повышению конкурентоспособности, получению финансовых ресурсов и развитию новых возможностей в различных секторах. Иностранные инвестиции и развитие технологических секторов в сотрудничестве друг с другом помогают странам экономически развиваться и улучшать качество жизни своих людей. Иностранные инвестиции создают множество возможностей для привлечения современных технологий и использования человеческих ресурсов в технологических секторах, что способствует повышению конкурентоспособности и внедрению инноваций на рынках. Странам важно адаптироваться к цифровому миру, используя иностранные инвестиции и технологическое развитие, что приведет к устойчивому экономическому росту.

Ключевые слова: иностранные инвестиции, развитие технологических секторов, современные технологии, инновации

FOREIGN INVESTMENT AND TECHNOLOGY SECTOR DEVELOPMENT

Safarov A.A. – Senior Lecturer, Department of Financial Management, Tajik State University of Finance and Economics, Tashkent. Dushanbe, Nakhimov St. 64/14, tel.: (+992)909081617, e-mail: abdumalik_198605@mail.ru.

In this article, the author examines the important role that foreign investment and the development of technology sectors play in the economic development of countries and enterprises. This is factor can help improve competitiveness, obtain financial resources, and develop new opportunities in various sectors. Foreign investment and technology sector development, in cooperation with each other, help countries develop economically and improve the quality of life of their people. Foreign investment creates many opportunities to attract modern technologies and use human resources in technology sectors, which contributes to competitiveness and innovation in the markets. It is important for countries to adapt to the digital world using foreign investment and technology development, which will lead to sustainable economic growth.

Key words: foreign investment, development of technology sectors, modern technologies, innovations

Дар ҷаҳони имрӯза бахши технология дар рушди иқтисодиёти кишварҳо нақши муҳимро мебозад. Навоварӣ, автоматикунонӣ ва рақамисозӣ ба баланд шудани рақобатпазирии давлатҳо дар арсаи ҷаҳонӣ мусоидат мекунанд. Яке аз омилҳои муҳиме, ки ба рушди соҳаи технология таъсир мерасонад, ин сармоягузории хориҷӣ мебошад.

Сармоягузории хориҷӣ на танҳо барои таъмини маблағгузорӣ ба ин ё он соҳа, балкӣ барои ворид шудани донишҳо, воридоти технологияҳои нав ва ҳамгироии иқтисодиёти миллӣ ба ҳамбастагии арзишҳои ҷаҳонӢ мусоидат мекунад.

Дар ин мақола таъсири сармоягузории хориҷӣ ба рушди соҳаҳои технологӣ таҳлил шуда, афзалиятҳо ва мушкилоти асосии он баррасӣ шуда, тамоюлҳои имрӯзаи ин соҳа баҳо дода шудаанд.

Нақши сармоягузории хориҷӣ ба рушди соҳаҳои гуногун мусоидат мекунад, аз ҷумла, сармоягузорӣ ба лоиҳаҳои инноватсионӣ, ки дар инҷо стартапҳои технологӣ ва ширкатҳои калон барои таҳқиқ, таҳия ва татбиқи технологияҳои нав сармоягузории зиёдро талаб мекунад. Дар инҷо сармоягузории хориҷӣ имкон медиҳад, ки захираҳои иловагӣ барои: а) таҳияи маҳсулот ва хизматрасониҳои нав; б) тиҷоратикунонии дастовардҳои илмӣ; в) васеъ намудани истеҳсолот ва ворид шудан ба бозорҳои нав.

Воридоти технологияҳо ва донишҳои нав. Яке аз манфиатҳои асосии сармоягузории хориҷӣ интиқоли технологияҳои пешрафта ва таҷрибаи идоракунӣ мебошад. Сармоягузорони хориҷӣ аксар вақт бо худ ноу-хауро меоранд, ки ба онҳо имкон медиҳад:

- якум, суръат бахшидан ба татбиқи технологияҳои муосир;
- дуюм, баланд бардоштани ихтисоси мутахассисони маҳаллӣ;
- сеюм, оптимизатсиякунонии равандҳои соҳибкорӣ ва пайвандкунии истеҳсолот.

Таъсиси ҷойҳои корӣ ва рушди сармояи инсонӣ. Сармоягузорӣ дар бахши технология ба таъсиси ҷойҳои нави корӣ, махсусан дар бахшҳои IT, зеҳни сунъӣ, робототехника ва биотехнология мусоидат мекунад. Дар натиҷа сармояи инсонӣ аз ҳисоби омилҳои дар зер овардашуда инкишоф меёбад:

1. баланд бардоштани сатҳи маълумот ва тарбияи кадрҳо;
2. рушди марказҳои илмӣ ва донишгоҳҳо;
3. ҳавасмандгардонии ҳамкориҳои тиҷоратӣ ва бахши илмӣ.

Новобаста аз бартариятҳо, сармоягузории хориҷӣ дар бахшҳои техонологӣ бо як қатор мушкилот ва хатарҳо ҳамроҳ ҳастанд:

1. Вобастагӣ аз сармоягузорони хориҷӣ

Ҳиссаи зиёди сармоягузории хориҷӣ метавонад боиси вобастагии иқтисоди миллӣ аз омилҳои беруна, аз ҷумла бӯҳронҳои иқтисодӣ, таҳримҳо ва ноустувории геополитикӣ гардад.

2. Интиқоли технология ва ихроҷи маълумот

Баъзе кишварҳо аз он метарсанд, ки ширкатҳои хориҷӣ метавонанд технологияҳои муҳим ва моликияти зеҳниро назорат кунанд, ки эҳтимолан ин ба амнияти миллӣ таҳдид мекунад.

3. Танзим ва протексионизм

Бисёр кишварҳо барои ҳифзи ширкатҳои технологии ватанӣ аз таъсири таҳдидҳои хориҷӣ қоидаҳои қатъӣ ҷорӣ мекунанд. Ин метавонад дар шакли маҳдудият ба моликияти ширкатҳои технологӣ, талаботи қатъӣ барои маҳалликунонии истеҳсолот ва назорати интиқоли маълумот бошад.

Дар солҳои охир, як қатор тамоюлҳои асосии марбут ба сармоягузории хориҷӣ дар бахши технологӣ ба назар мерасанд:

а) афзоиши сармоягузориҳо ба зеҳни сунъӣ ва Big Data - ширкатҳои хориҷӣ ба рушди AI ва таҳлили маълумотҳои зиёд фаъолона сармоягузорӣ мекунанд.

б) рушди технологияҳои сабз – сармоягузориҳои хориҷӣ ба рушди манбаъҳои барқароршавандаи энергия ва истеҳсолоти аз ҷиҳати экологӣ тоза мусоидат мекунанд.

в) дастгирии давлатӣ ба соҳаҳои стратегӣ – бисёр кишварҳо барои ҷалби сармояи хориҷӣ ба соҳаҳои муҳими технологӣ маблағҳои махсус ва барномаҳо эҷод мекунанд.

Хуллас, сармоягузории хориҷӣ дар рушди бахшҳои технологӣ тавассути таъмини маблағгузорӣ, интиқоли дониш ва таъсиси ҷойҳои корӣ нақши муҳим мебозад. Аммо барои самаранок истифода бурдани сармояи хориҷӣ кишварҳо бояд: 1. Бо роҳи таъмини фазои устувори ҳуқуқӣ барои сармоягузорон шароити мусоид фароҳам оваранд; 2. Назорати бахшҳои стратегӣ, ҳифзи манфиатҳои миллӣ. 3. Таҳияи экосистемаҳои инноватсионии худӣ барои коҳиш додани вобастагӣ аз сармоягузориҳои хориҷӣ.

Ҳамин тариқ, идоракунии салоҳиятноки сармоягузориҳои хориҷӣ метавонад як муҳаррики тавоно барои пешрафти технология ва рушди иқтисодиёт гардад.

Адабиёт

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи сармоягузорӣ” Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2007, №5. Моддаи 365; 2008, №2.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2004, №5. Моддаи 335.
3. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. Душанбе, 2016.
4. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе: “Мушфиқӣ”, 2012. Моддаи 103. С.130-131.
5. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шаҳри Душанбе, 21 декабри соли 202.
6. Солеҳзода, А.А. Раҳмонов С.А. // Таҳлили сармоягузориҳо ва рушди соҳаҳои истеҳсолоти саноати дар Тоҷикистон. // Паёми ДМТ. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иктисодӣ ва ҷамъиятӣ 2015. №2/9 (190). С. 14-17.
7. Соловьева Ю.Н. Фейгин. Г.Ф. – Влияние прямых иностранных инвестиций на развитие информационно-коммуникационного сектора России // Проблемы современной экономики, 2015, №2(54). С. 73.
8. Сулаймонов, Ш. Ф. Эффективный сектор бизнес-услуг как условие развития малого и среднего бизнеса в Республике Таджикистан / Ш. Ф. Сулаймонов // Наука и бизнес: пути развития. – 2017. – № 6(72). – С. 59-63. – EDN ZDLYXD.

РУШДИ ФАЪОЛИЯТИ МОЛИЯВИИ ИННОВАТСИОНӢ-САРМОЯГУЗОРӢ БА КОРХОНАҲОИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Ҳакимова Мавзуна Саторовна – муаллими калони кафедраи менеҷменти молиявӣ, Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға:734067,Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Телефон: 987819656. mavzuna.khakimova.83 @mail.ru

Дар мақолаи мазкур қайд карда шудааст, ки Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон мақсад мегузорад, ки кишвари мо дар равандҳои тақсимоти байналхалқии меҳнат ва ворид гардидан ба иқтисодиёти ҷаҳонӣ ба сифати субъекти мустақилу баробарҳуқуқ иштирок кунад.

Бояд қайд намуд, ки аҳамияти сармоягузориҳо метавонад бо тадриҷ ва ҳамзамон бо афзудани ҳаҷмҳои сармоягузориҳои навро ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон бештар ҷалб намоянд. Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки корхонаҳои нав роҳи муҳимтарини воридшавии сармоягузориҳоро ба иқтисоди кишвар нишон дода, як такони ҷиддӣ ба фаъолияти нави инноватсионии корхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон шуда метавонанд.

Калидвожаҳо: иқтисодиёт, сармоягузорӣ, муносибатҳои байналмилалӣ, фаъолияти соҳибкорӣ, технология, корхонаҳои истеҳсолӣ, инноватсия.

РАЗВИТИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ФИНАНСОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИНВЕСТИЦИЙ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Хакимова Мавзуна Саторовна - старший преподаватель кафедры финансового менеджмента, Таджикский государственный финансово – экономический университет. Адрес: 734067, Республика Таджикистан. Душанбе, улица Нахимова 64/14. Телефон: 987819656. mavzuna.khakimova.83 @mail.ru

В данной статье отмечается, что независимость Республики Таджикистан направлена на участие нашей страны в процессах международного разделения труда и вхождение в мировую экономику в качестве самостоятельного равноправного субъекта.

Следует отметить, что значимость инвестиций может постепенно и одновременно увеличивать объем новых инвестиций в экономику Республики Таджикистан. Мировой опыт показывает, что новые предприятия представляют собой важнейший путь входа инвестиций в экономику страны и могут стать серьезным импульсом новой инновационной деятельности предприятий Республики Таджикистан.

Ключевые слова: экономика, инвестиции, международные отношения, деловая активность, технологии, производственные предприятия, инновация.

DEVELOPMENT OF INNOVATIVE FINANCIAL INVESTMENT ACTIVITIES IN ENTERPRISES OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Khakimova Mavzuna Satorovna - Senior Lecturer, Department of Financial Management, Tajik State Financial and Economic University. Address: 734067, Republic of Tajikistan. Dushanbe, Nakhimov street 64/14. Telephone: 987819656. mavzuna.khakimova.83 @mail.ru

This article notes that the independence of the Republic of Tajikistan is aimed at our country's participation in the processes of international division of labor and entry into the global economy as an independent, equal subject.

It should be noted that the importance of investments can gradually and simultaneously increase the volume of new investments in the economy of the Republic of Tajikistan. World experience shows that new enterprises are the most important way of investment entry into the country's economy and can become a serious impetus for new innovative activities of enterprises in the Republic of Tajikistan.

Key words: economics, investments, international relations, business activity, technologies, industrial enterprises, innovation.

Истиқлолияти ба Ҷумҳурии Тоҷикистон насибгардида мақсад мегузорад, ки кишвари мо дар равандҳои тақсимоти байналхалқии меҳнат ва ворид гардидан ба иқтисодиёти ҷаҳонӣ ба сифати субъекти мустақилу баробарҳуқуқ иштирок кунад.

Табиист, ки мақоми нави ҷумҳурӣ дар низоми муносибатҳои байналмиллалии иқтисодӣ, таҷдиди муносибатҳои пештара ва коркарди асосҳои мутобиқгардидаи қонунбарориро ба масъалаҳои робитаҳои иқтисодиёти берунаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарназардошти махсусиятҳои вазъияти геосиёсӣ, вазъи ҳарбӣ - сиёсӣ ва иҷтимоӣ-иқтисодии дар айни замон дар мамлакат ба вуҷудомада ва дурнамои мушоҳидашавандаро ба роҳ монад.

Ҳангоми сохтани корхонаҳои нав, ё ки тавтаҷҳизонидани корхонаҳои амалкунанда сармоягузориҳои ватаниву хориҷӣ бояд, ки пешакӣ ташхиси (экспертизаи) мутобиқ (аз он ҷумла экологӣ) ва низ хулосаи хадамоти беҳдошти эпидемиологиро аз хусуси ҳолати беҳдоштӣ ва экологии вазъи муҳити табиӣ, захираҳои мутобиқи дар вақти сохтан ва васеъ кардани ҳамин истеҳсолот истифода бурдашавандаро ба вуқӯъ бипайванданд.

Афзоиши самараноки иқтисоди миллӣ дар ояндаи истифодабарии роҳу равиши комплексиро оид ба масъалаи ҷалби сармоягузории ватаниву хориҷӣ ба иқтисодиёт Тоҷикистон, махсусан ба минтақаҳои он тақозо менамояд. Инчунин субъектҳои хоҷагидор низ бояд фаъолияти сармоягузории худро фаъол намоянд.

Қайд кардан зарур аст, ки аҳамияти сармоягузории дохилӣ метавонад бо тадриҷ ва ҳамзамон бо афзудани ҳаҷмҳои сармоягузориҳои хориҷиро боз бештар гаронад. Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки корхонаҳои муштарак роҳи муҳимтарини воридшавии сармояи ватаниву хориҷиро ба иқтисоди кишвар ва роҳи фаъолияти инноватсиониро ба иқтисодиёти ҷумҳурӣ фаъол менамоянд. Фароҳам овардани муҳити иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва психологӣ дар кишвар барои рушди корхонаҳо нави инноватсионӣ на танҳо баҳри зиёд намудани шумораи онҳо, балки барои суръатбахшии сармояи нав, баланд бардоштани рейтинги сармоягузории кишвар низ муҳим мебошад [3].

Сиёсати давлатии ҷалб ва ҳимояи сармоягузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба рушди иҷтимоию иқтисодии давлат ва ноил гардидан ба самараи манфиати умум дар соҳаи сармоягузорӣ нигаронида шуда, иштироки бевоситаи давлатро дар фаъолияти сармоягузории дорои аҳамияти ҷамъиятӣ ва инчунин ҳавасмандгардонии фаъолияти сармоягузории аз тарафи бахши хусусӣ анҷом додашударо дар бар мегирад [5].

Чунонки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми навбатии хеш иброз намуданд" Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ҳадафҳои олиамон тақвияти сармояи инсонӣ, баланд бардоштани самаранокии бахши воқеӣ, таҳкими сохтории идоракунии давлат, таъмини устувори нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ ва рушди иқтисодиву иҷтимоӣ бо ташкили ҷойҳои нави кории дараҷаи баланди истеҳсолӣ ва фароҳам овардани замина барои таҳкими иқтидори содиротии кишвар ҳамчун самтҳои муҳимтарини сиёсати иқтисодиву иҷтимоии давлат муайян гардидаанд " [4].

Сармоягузорӣ дар густариш ёфтани фарогирии иқтисоди ҷаҳонӣ ва иқтисодиёти ҳар як кишвари алоҳида нақши муҳим дорад. Сарчашмаи муҳими молиякунонии сармоягузорӣ дар ҳамаи кишварҳои ҷаҳон, аз ҷумла дар Тоҷикистон, сармоягузориҳои нав ба нав ба ҳисоб

мераванд.

Дар ин ҷо бояд қайд карда гузашт, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон имрӯз бештар барои он манфиатдор аст, ки дар кишвар дараҷаи баланди заминаи корхонаҳо бо иқтидорҳои нав ва истеҳсолоти инноватсиониро ташкил карда,барои мукаммалгардонӣ ва афзун сохтани рақобатпазирии иқтисоди миллӣ мусоидат менамояд.

Адабиёт

1.Басовский, Л.Е. Экономическая оценка инвестиций / Л.Е. Басовский, Е.Н. Басовская. – М.: ИНФРАМ, 2018.- 240 с.

2.Бочаров, В.В. Инвестиции. Инвестиционный портфель. Источники финансирования. Выбор стратегии / В.В. Бочаров, М.: Питер, 2018.- 288 с.

3.Деятельность свободных экономических зон. [Электронный ресурс]. URL:http://fez.tj/news/150-deyatelnost-svobodnyh-ekonomicheskih-zon-espubliki-tadzhikistan.html.

4.Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурӣ», Душанбе, 28.12.2023.

5.Ҳисобот оид ба фаъолияти кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон., соли 2022.

ИДОРАКУНИИ ХАВФҲОИ МОЛИЯВИИ ФАЪОЛИЯТИ СОҲИБКОРӢ ДАР ШАРОИТИ ГУЗАРИШ БА ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ

Саъдиев Ҳумайни Фозилбекович - ассистенти кафедраи менеҷменти молияви ДДМИТ. Суроға: 734067 Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Нахимов 64/14. Тел: (+992) 918-42-17-05. E- mail: humayni-89@mail.ru

Дар мақола муаллиф доир ба иқтисоди рақамӣ ба соҳибкорон имкониятҳои зиёдеро барои рушд ва кӯмак дар афзоиши тиҷорат фароҳам меорад, вале дар канори ин, хавфҳои ҷиддӣ низ вуҷуд доранд. Барои кам кардани таъсири манфии ин хавфҳо, соҳибкорон бояд стратегияҳои дуруст ва истифодаи технологияи амниятиро қабул намоянд, ҳамчунин ба қонунгузорӣ ва танзимотҳои ҳукуматӣ мутобиқ бошанд. Идоракунии хавфҳо ва мутобиқшавӣ ба муҳити рақобатӣ, инчунин истифодаи имкониятҳои нави рақамӣ, барои муваффақияти тиҷорат дар шароити рақамӣ хеле муҳим аст сухан меравад.

Калид вожаҳо: хавфи соҳибкорӣ, иқтисоди рақамӣ, хавфи амният ва ҳифзи маълумот, хавфи рақобат

УПРАВЛЕНИЕ ФИНАНСОВЫМИ РИСКАМИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ ПЕРЕХОДА К ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ

Саъдиев Хумаини Фозилбекович - ассистент кафедры финансового менеджмента ТГФЭУ. Адрес: 734067 Республика Таджикистан, ш. Душанбе, к. Нахимова 64/14. Тел: (+992) 918-42-17-05. Электронная почта: humayni-89@mail.ru

В статье автор цифровая экономика предлагает предпринимателям множество возможностей для развития и роста бизнеса, но вместе с этим существуют и серьезные риски. Чтобы смягчить негативное влияние этих рисков, предприятиям необходимо применять правильные стратегии и использовать технологии безопасности, а также

соблюдать государственное законодательство и нормативные акты. Управление рисками и адаптация к конкурентной среде, а также использование новых цифровых возможностей имеют решающее значение для успеха бизнеса в цифровой среде.

Ключевые слова: бизнес-риск, цифровая экономика, риск безопасности и защиты данных, риск конкуренция

MANAGING FINANCIAL RISKS OF BUSINESS ACTIVITIES IN THE CONTEXT OF TRANSITION TO A DIGITAL ECONOMY

Sadiev Humayni Fozilbekovich - Assistant of the Department of Financial Management, TSFEU. Address: 734067 Republic of Tajikistan, sh. Dushanbe, Nakhimova street 64/14. Tel: (+992) 918-42-17-05. E-mail: humayni-89@mail.ru

The digital economy offers entrepreneurs many opportunities to develop and grow their businesses, but it also comes with significant risks. To mitigate the negative impact of these risks, businesses need to implement the right strategies and use security technologies, as well as comply with government laws and regulations. Risk management and adaptation to the competitive environment, as well as taking advantage of new digital opportunities, are critical to business success in the digital environment.

Key words: business risk, digital economy, security and data protection risk, competition risk

Идоракунии хавфҳои молиявии фаъолияти соҳибкорӣ дар шароити гузариш ба иқтисоди рақамӣ як масъалаи муҳими иқтисодӣ ва идорӣ мебошад, ки барои амалиёти муассир ва муваффақи корхонаҳо дар шароити нави иқтисодӣ зарур аст. Барои баҳогузорӣ ва таҳлил кардани хавфҳои молиявӣ дар иқтисоди рақамӣ, баъзе омор ва усулҳо бояд истифода шаванд иқтисоди рақамӣ ин иқтисодест, ки асосан дар он барои истеҳсол ва мубодила кардани маълумот, хадамот ва молҳо аз технологияҳои рақамӣ ва интернет истифода мешавад. Иқтисоди рақамӣ имкониятҳои нави тиҷоратиро барои соҳибкорон фароҳам меорад, вале дар канори ин, як қатор хавфҳо ва чолишҳо низ вуҷуд доранд, ки метавонанд барои фаъолияти соҳибкорӣ таҳдид ба вуҷуд оранд.

Мувофиқи маълумотҳои созмонҳои молиявиявии байналмилмалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қатори давлатҳои беҳтарини ислоҳотгар дар соҳаи дастгирири шаклҳои гуногуни молиякият аз ҷумла моликияти хусусӣ ворид гаштааст. Ин моро водор месозад,ки барои фаъолияти соҳибкорӣ хусусан соҳибкории истеҳсоли ҳама фазои мусоидро фароҳам созем (диаграммаи 1).

Диаграммаи 1. - Нишондиҳандаҳои рушди фаъолияти соҳибкорӣ ва сектори хусусӣ

Манбаъ: https://investcom.tj/tj/sokhibkori/43-nishondiandaoi-rushdi-soibkor-va-sektori-husus.html

Дар диараммаи 1 меъёри камшавӣ ва зиёдшавии соҳибкорони фаъолияткунанда оварда шудааст.

Бояд қайд кард, ки сарвари давлат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон вақти ироаи Паём ба Маҷлиси олии кишвар, ки санаи 26.12.2019 баргузор гардид, Ҳукумати кишварро вазифадор карданд, ки минбаъд ба ҷанбаҳои сифатии рушди иқтисоди миллӣ, тақвияти нерӯи инсонӣ, бо истифода аз технологияҳои муосир ва ҷорӣ намудани инноватсия вусъат додани истеҳсоли маҳсулоти ниҳоӣ, баланд бардоштани фаъолнокии иқтисодии аҳолӣ, такмили низоми дастгирии соҳибкориву сармоягузорӣ диққати аввалиндараҷа дода шавад [21].

Хавфҳои молиявии соҳибкорӣ дар шароити иқтисоди рақамӣ оварда шудаанд:

1. **Таҳлил ва шиносоии хавфҳо**: Пеш аз ҳама, муҳим аст, ки соҳибкорон хавфҳои молиявиро, ки метавонанд фаъолияти онҳо ва тиҷорати онҳо дар иқтисоди рақамӣ бо онҳо рӯ ба рӯ шаванд, дуруст шиносоии намоянд.

Хавфҳои асосӣ метавонанд инҳоро дар бар гиранд:

- Хавфи номуайянӣ дар нархҳо ва арзишҳои молиявӣ;
- Хавфи тағйирот дар фурӯш ва талабот;
- Хавфи сиёсӣ ва ҳуқуқӣ (масалан, тағйироти қонунгузорӣ);
- Хавфи технологӣ ва таъриф кардани системаи коркард.

2. **Пешгӯйӣ ва таҳлилҳои молиявӣ**: Дар иқтисоди рақамӣ, бо истифода аз системаҳои авангардии таҳлил ва моделсозии маълумотҳо, метавон пешгӯӣ кард, ки чӣ гуна хавфҳо метавонанд ба фаъолияти молиявии соҳибкорон таъсир расонанд. Моделҳои статистикӣ, алгоритмҳои таҳлилӣ ва технологияҳои абзорҳои маълумот метавонанд барои идоракунии хавфҳо кӯмак кунанд.

3. **Низомҳои автоматизатсия ва мониторинг**: Истифодаи низомҳои автоматизатсия ва мониторинг барои шеносоии бавақт ва пешгирии хавфҳо хеле муҳим аст. Вебсайтҳо, барномаҳои мобилӣ ва дигар платформаҳои онлайн метавонанд ба соҳибкорон кӯмак кунанд, ки хавфҳоро зуд ва самаранок шиносо ва рафъ кунанд.

4. **Амният ва салоҳияти технологӣ**: Бо рушди технологии рақамӣ, истеҳсол ва захираҳои амниятӣ бояд тавассути таъмини софӣ ва рақамӣ таъминот ва мутобиққунии пайвастшавӣ ба осонӣ иҷро шаванд. Ҳар як иштибоҳ дар технологияи амниятӣ метавонад хавфи молиявиро зиёд кунад, бинобар ин, таҷҳизоти амниятӣ ва муҳити онлайн бояд пайваст ва қавӣ бошанд [2].

Хулоса. Идоракунии хавфҳои молиявӣ дар шароити иқтисоди рақамӣ барои соҳибкорон тақозо мекунад, ки стратегияҳои муосир ва технологӣ истифода баранд. Таҳлил ва пешгӯии хавфҳо, мониторинг ва автоматизатсия дар шеносоии хавфҳо, ҳамзамон бо таъмини амният ва рақамиии дуруст, роҳи беҳтар барои назорат ва рафъи хавфҳои молиявии соҳибкорӣ дар шароити рақамӣ мебошад, хавфҳои иқтисоди рақамӣ ва соҳибкорӣ дар баробари фоидаҳо ва имкониятҳо низ хатарҳои хос доранд. Барои коҳиш додани ин хавфҳо, соҳибкорон бояд стратегияҳои идоракунии хавфро таҳия ва технологияҳои амниятиро дар амал бигиранд. Ба ҳамин тартиб, соҳибкорон метавонанд дар муҳити рақамии муосир муваффақ ва устувор амал намоянд.

Дар маҷмӯъ, соҳибкорон бояд ба идоракунии ин хавфҳо таваҷҷӯҳ кунанд ва барои коҳиш додани таъсири манфии онҳо стратегияи дуруст ва технологияҳои амниятиро

истифода баранд. Ташкил кардани механизми мониторинг ва таҳлили хавфҳои молиявӣ ва технологӣ, инчунин мутобиқшавӣ ба қонунгузорӣ ва мувозинат дар муҳити рақобатӣ, барои муваффақият дар иқтисоди рақамӣ зарур аст.

Хавфҳои соҳибкорӣ ва иқтисоди рақамӣ ҳамчун ду ҷанбаи муҳими рушди тиҷорати муосир ба ҳисоб мерафанд. Дар шароити иқтисоди рақамӣ, соҳибкорон бо як қатор хавфҳо рӯбарӯ мешаванд, ки метавонанд фаъолияти онҳо ва муваффақияти онҳо дар бозорро таҳдид кунанд. Баъзе аз хавфҳои асосӣ, ки соҳибкорон дар иқтисоди рақамӣ метавонанд бо онҳо рӯбарӯ шаванд, ба шарҳҳои зерин ишора мекунанд:

1. Хавфҳои технологӣ

• **Ҳакерӣ ва амният**: Як хатар асосӣ дар иқтисоди рақамӣ — ин хавфи хакерӣ аст. Ҳуҷумҳои кибериии ба интернет, хакерӣ ё дуздии маълумот метавонад ба соҳибкорон зарар занад ва маълумоти арзишманди мизоҷон ва ширкатро ба даст орад. Барои кам кардани ин хавф, ширкатҳо бояд ба амният ва муҳофизати маълумот аҳамияти махсус диҳанд.

2. Хавфи қарзи рақамӣ

Ширкатҳое, ки дар фазои рақамӣ амал мекунанд, барои рушди худ кӯмакҳои молиявӣ талаб мекунанд. Маъзарат аз ҷиҳати рақамӣ ва қарзи рақамӣ метавонад омили ба амонат доштану ё қарз аз ширкатҳо ва ташкилотҳои молиявии онлайн бошад. Агар соҳибкорон нақшаҳои дуруст ва хатари қарзи рақамиро нагиранд, онҳо метавонанд дар хатари кам шудани манфиатҳо ва афзоиши қарзи молиявӣ қарор гиранд.

3. Хавфи ҳуқуқӣ ва танзимӣ

• Дар иқтисоди рақамӣ, қонунгузорӣ ва танзимҳои ҳукуматӣ, ки дар бораи фаъолияти онлайн ва истифодаи платформаҳои рақамӣ дар ҷараёни ҷаҳонӣ таҳия шудаанд, метавонанд мураккаб ва тағйирёбанда бошанд. Агар ширкатҳо ба қонунҳои ҷорӣ ва хати сиёсии ҳукумат мувофиқат накунанд, метавонанд бо таҳдидҳо ва ҷаримаҳое рӯбарӯ шаванд.

• Ҳамчунин, танзимоти маҳдудкунанда, ки дар баъзе кишварҳо нисбат ба ҷамъоварии маълумоти шахсиро ҷорӣ мекунанд, метавонанд ба фаъолияти тиҷорат таъсир расонанд.

4. Хавфи рақобат дар муҳити рақамӣ

• Рақобат дар иқтисоди рақамӣ боиси кам шудани маржаҳои фоида ва сатҳи риояи тиҷорат мешавад. Барои корхонаҳое, ки дар бозори рақамӣ қарор доранд, зарур аст, ки барои ҷалби мизоҷон ва нигоҳ доштани бренди худ рӯйдодҳои нав ва тарҳҳои рақобатпазирро истифода баранд.

• Бо рушди технологиҳои рақамӣ, ширкатҳои нав метавонанд ба осонӣ вориди бозор шаванд, ки ин як хатар барои соҳибкорони мавҷуда мебошад [17].

5. Хавфи амният ва ҳифзи маълумот

• Вақте ки корхонаҳо маълумоти мизоҷон ва таҷҳизоти рақамиро дар платформаҳои онлайн нигоҳ медоранд, хавфи дуздии маълумот ё ҷамъоварии номуайяни маълумотро наметавон рад кард. Нагузоштан ба муҳофизат ва таъмини иттилооти мизоҷон метавонад ба эътибор ва яклухтии тиҷорат зарар занад.

6. Хавфи нархгузорӣ ва тағйироти иқтисодии ҷаҳонӣ

• Дар муҳити рақамӣ, нархи маҳсулот ва хидматҳо метавонад хеле номуайян бошад. Тағйироти ноқис ё пешгӯишавандаи нархҳо метавонанд таъсир ба фоида ва тиҷорати умумии соҳибкорон расонанд.

• Шароитҳои иқтисодии ҷаҳонӣ, мисли фалокатҳо ё ҷангҳои иқтисодӣ, метавонанд дар фаъолияти рақамӣ низ таъсир расонанд. Ҳангоми ноамнӣ ва дигар оморҳои макроиқтисодӣ, дар муҳити рақамӣ ҷойи ин таҳдидҳо зиёд аст [18].

Адабиёт

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 26.12.2019 ш. Душанбе
2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 26.12.2018 ш. Душанбе
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ" ш. Душанбе 26 июли соли 2014, № 1107
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ " ш. Душанбе, 19 майи соли 2009, № 508
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шарикии давлат ва бахши хусусӣ» ш. Душанбе 28.декабри соли 2012. №907
6. Қонуни ҶТ «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ ш. Душанбе, 26 июли соли 2014 №1107
7. Маҷалаи Боҷу хироҷ аз санаи 8- уми августи соли 2019 саҳифаи 15 №32
8. Маҷалаи Боҷу хироҷ аз санаи 8- уми августи соли 2019 саҳифаи 7 №32
9. Суханронии Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат-Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо кормандани соҳаи саноати кишвар ш. Душанбе 14.10.2019
10. Суханронии Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат-Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маҷлиси тантанавӣ ба ифтихори 25-умин солгарди қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ш. Душанбе 04.11.2019
11. Муассисаи давлатии "Фонди дастгирии соҳибкории истеҳсолии ш. Душанбе
12. Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи моволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон: https://investcom.tj,
13. Вазорати рушди иқтисод ва савдо https://medt.tj
14. Горфинкель, В. Я. Инновационное предпринимательство: учебник и практикум для среднего профессионального образования / В. Я. Горфинкель [и др.]; под редакцией В. Я. Горфинкеля, Т. Г. Попадюк. - Москва: Издательство Юрайт, 2019. 523 с.
15. (Профессиональное образование). — ISBN 978–5–534–10221–5. —// ЭБС Юрайт [сайт]. — URL: https://biblio-online.ru/bcode/442427 (дата Боброва, О. С. Настольная книга предпринимателя: практическое пособие / О. С. Боброва, С. И. Цыбуков, И. А. Бобров. — Москва: Издательство Юрайт, 2019. — 330с.
16. Шӯрои машваратии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
17. BI-технологии и корпоративные информационные системы в оптимизации бизнес-процессов цифровой экономики : материалы X Междунар. науч.-практ. очно-заочной конф. (Екатеринбург, 2 декабря 2022 г.) / М-во науки и высш. образования Рос. Федерации [и др.] ; отв. за вып.: А. Ю. Коковихин, Д. М. Назаров ; отв. ред. С. В. Бегичева. - Екатеринбург : Изд-во УрГЭУ, 2023. - 175 с.
18. Актуальные финансовые и управленческие проблемы развития отраслей, агломераций и предприятий РФ в условиях цифровизации экономики : монография / Л. С. Артамонова, Р. Р. Бигеев, О. В. Борисова [и др.] ; под ред. И. В. Политковской [и др.]. - Москва : РУСАЙНС, 2024. - 186 с.
19. Афанасенко И. Д. Цифровая логистика : учебник / И. Д. Афанасенко, В. В. Борисова. - Санкт-Петербург [и др.] Питер, 2019. - 269 с.

20. Бакулина А. А. Блокчейн как объект оценки : монография / А. А. Бакулина, В. В. Григорьев. - Москва : РУСАЙНС, 2024. - 197 с.
21. Google Scholar: scholar.google.com - Платформаи ҷустуҷӯии мақолаҳои илмӣ, "Digital Economy Risks" ё "Cybersecurity in Business"

ТАШАККУЛЁБИИ САРЧАШМАҲОИ МОЛИЯКУНОНИИ КОРХОНА

Гадоев Нозил Таваралиевич – ассистенти кафедраи менеҷменти молиявӣ, Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға:734067,ҶумҳурииТоҷикистон. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Телефон: 971800900.

Дар мақолаи мазкур муаллиф доир ба нақши корхона соҳаи асосӣ ва муҳимтарини хоҷагии халқи Ҷумҳурии мо ба шумор меравад. Зеро аз инкишофи он пешрафти тамоми хоҷагии халқ ва ҳаматарафа қонеъ гардонидани талаботи рӯзафзуни мардуми мо вобастагӣ дорад. Давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурӣ барои ривоҷу равнақи корхонаҳо ҳавасманд мебошанд. Корхона ин коллективи кормандон мебошад, ки барои истеҳсоли маҳсулот ё хизматҳои муайян ташкил карда шудааст, дорои захираҳои моддӣ, техникӣ ва молиявӣ мебошад, ҳуқуқи шахси юридикиро дорад ва дар асоси худкифоӣ кор мекунад.

Калидвожаҳо: корхона, соҳибкорӣ, фонди истеҳлок, фонди захирави, фоидаи умуми, хоҷагии халк, захираҳои модди, корхонаҳои истеҳсоли.

ОРГАНИЗАЦИЯ ИСТОЧНИКОВ ФИНАНСИРОВАНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

Гадоев Нозил Таваралиевич -ассистент кафедры финансового менеджмента, Таджикский государственный финансово – экономический университет. Адрес: 734067, Республика Таджикистан. Душанбе, улица Нахимова 64/14. Телефон:971800900

В данной статье автор рассматривает роль предпринимательства как основной и важнейшей отрасли народного хозяйства нашей республики. Потому что от его развития зависит прогресс всего народного хозяйства, всестороннее удовлетворение растущих потребностей нашего народа. Государство и Правительство Республики стремятся к развитию и процветанию предприятий. Предприятие — коллектив работников, организованный для производства определенной продукции или оказания услуг, располагающий материально-техническими и финансовыми ресурсами, обладающий правами юридического лица и действующий на условиях самоокупаемости.

Ключевые слова: предприятие, предпринимательство, амортизационный фонд, резервный фонд, валовая прибыль, народное хозяйство, материальные ресурсы, производственные предприятия.

ORGANIZING ENTERPRISE FINANCING SOURCES

Gadoev Nozil Tavaralievich - Assistant of the Department of Financial Management, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan. Dushanbe, Nakhimov Street 64/14. Phone: 971800900

In this article, the author examines the role of entrepreneurship as the main and most important sector of the national economy of our republic. Because the progress of the entire

national economy, the comprehensive satisfaction of the growing needs of our people depend on its development. The state and the Government of the Republic strive for the development and prosperity of enterprises. An enterprise is a team of workers organized to produce certain products or provide services, possessing material, technical and financial resources, possessing the rights of a legal entity and operating on a self-sufficiency basis.

Keywords: enterprise, entrepreneurship, depreciation fund, reserve fund, gross profit, national economy, material resources, manufacturing enterprises.

Инкишофи муносибатҳои бозоргонӣ дар Ҷумҳурии мо шаклҳои нав ба навъи ривоҷи корхонаҳоро талаб менамояд.

Корхона соҳаи асосӣ ва муҳимтарини хоҷагии халқи Ҷумҳурии мо ба шумор меравад. Зеро аз инкишофи он пешрафти тамоми хоҷагии халқ ва ҳаматарафа қонеъ гардонидани талаботи рӯзафзуни мардуми мо вобастагӣ дорад.

Давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурӣ барои ривоҷу равнақи корхонаҳо ҳавасманд мебошанд.

Корхона ин коллективи кормандон мебошад, ки барои истеҳсоли маҳсулот ё хизматҳои муайян ташкил карда шудааст, дорои захираҳои моддӣ, техникӣ ва молиявӣ мебошад, ҳуқуқи шахси юридикиро дорад ва дар асоси худкифоӣ кор мекунад.

Ба корхона дохил мешавад; завод, фабрика, комбинат ва дигар муассисаҳои истеҳсолӣ.

Вазифаҳои асосии корхона инҳоянд:

1. Тайёр кардани маҳсулоти истеҳсолӣ ва истеъмолӣ;
2. Фурӯши маҳсулот;
3. Хизматрасонии баъди фурӯши маҳсулот (барои молҳои техникӣ);
4. Таъминоти моддӣ – техникии истеҳсолот дар корхона;
5. Идора ва ташкили меҳнати кормандон;
6. Инкишофи корхона ва афзоиши ҳаҷми истеҳсолот;
7. Пардохти андоз ва дигар пардохтҳо ба буҷет ва фондҳои мақсадноки давлатӣ;
8. Ҳифзи муҳити зист; замин, обу ҳаво;
9. Риоя кардани қонун, стандартҳо ва муқаррароти амалкунанда.

Мақсади асосии корхона – гирифтани фоида мебошад.

Чуноне, ки таҷриба нишон медиҳад ба маблағҳои молиявӣ корхонаҳои истеҳсолӣ дар нақшаҳои кӯтоҳмуддат ва дарозмуддат эҳтиёҷманд мешаванд. Сарчашмаҳои асосии пайдо кардани онҳо маблағҳои худии корхонаҳои истеҳсолӣ ва вомҳо шуда метавонанд.

Яке аз расмҳои одатшудаи ҳамаи соҳибкорон ин аст, ки дар мавриди ташкил ва ё фаъолияти иқтисодӣ, гиргардиши фоидаҳоро танҳо аз ҳисоби дороии ба худашон тааллуқдошта таъмин карда наметавонанд ва маҷбур мешаванд, ки аз ҳисоби сарчашмаҳои қарзӣ сармоягузориро таъмин намоянд [5].

Корхонаҳое, ки дорои сарчашмаҳои молиявии худианд, ҳолати беҳтар дошта метавонанд. Бояд тазакур дод, ки корхонаҳо ҳамагӣ се сарчашмаи воситаҳои худиро доранд, ки худсармоягузориро таъмин карда метавонанд; фонди истеҳлок, фонди захиравӣ, ва фоидаи умумӣ.

Ба маблағҳои худии корхонаҳои истеҳсолӣ шомилшаванда сармояи оинномавӣ; сармояи изофа; сармояи захиравӣ; фонди захиравӣ; фондҳои

андӯхт; маблағгузориҳои воридоти ҳадафманд; маблағҳо аз ташкилот ва ашхоси хусусии дигар; ӯҳдадориҳои иҷоравӣ; фоидаи тақсимнашудаи солҳои гузашта; фоида аз соли ҳисоботӣ; фоидаи истифодашуда ва тақсимнашудаи соли ҳисоботӣ, ва ғайраҳо мебошанд. Дороиҳои ғайримоддӣ (арзиши боқӣ), воситаҳои асосӣ (арзиши боқӣ), таҷҳизоти омодаи васлшаванда, сармоягузориҳои ба сомон нарасида, маблағгузориҳои дарозмуддат, ҳисоббаробаркуниҳо бо муассисаҳои дорои ғайригардон буда, ҳисоботҳо ба сарчашмаҳои маблағҳои худии корхонаҳои истеҳсолӣ мансуб дониста намешаванд.

Ба ғайр аз сарчашмаҳои худӣ, чунин сарчашмаҳои қарзиро корхонаҳо истифода менамоянд:

1. Аврокӣ – қарзаи корхонаҳо;
2. Қарзи бонк ва ташкилотҳои қарзию молиявӣ;
3. Қарз ба ивази амволи беҳаракат ва ё гаравӣ;
4. Қарзҳои хориҷӣ;
5. Қарзҳои ҳукуматӣ;
6. Қоғазҳои тиҷоратӣ.

Маблағҳои бо вом гирифташуда аз қарзҳои дарозмуддати бонкҳо, вомҳои дарозмуддат, қарзҳои кӯтоҳмуддати бонкҳо, қарзи бонкҳо барои кормандон ва вомҳои кӯтоҳмуддат иборат мебошанд. Интихоби ин ва ё он шакли таъминоти молиявии корхонаҳои хоҷагии қишлоқ ба андозаи баҳра ё талаботи изофа, ки ба гирифтани онҳо марбут аст, вобастагӣ доранд. Дар давоми фаъолияти ҷорӣ маблағҳои молиявӣ мумкин аст барои пур кардани захираи анбор ё пардохти хароҷоти пешбининашуда лозим шавад. Ин эҳтиёҷот хислати кӯтоҳмуддатро дошта ва ба шакли таъмини молиявии кӯтоҳмуддати корхонаҳои истеҳсолӣ мансуб дониста мешавад. Дар таҷриба якчанд шакли таъмини молиявии кӯтоҳмуддати корхонаҳои истеҳсолӣ тавсия шудааст, ки онҳо аз қарзҳои тиҷоратӣ, вомбаргҳои бонкӣ, аспектпазириши бонкии васиқаҳо (векселҳо), факторинг – истифода аз санадҳои пардохтшавандаи мизоҷон, варақаҳои тиҷоратии қимматдор, сарчашмаҳои дохилӣ, қарзи кӯтоҳмуддат зери гарави қарздорӣ ва захираҳои молу ашё иборатанд.

Шакли аз ҳама бештар паҳнгардида - ин қарзи тиҷоратӣ мебошад, ки одатан, тавлиддиҳандагони ашёи хом, корхонаҳои истеҳсолӣ истифода менамоянд. Дар ин маврид, чунин қарз шакли аз ҳама арзони таъмини молиявии раванди бунёди захираҳои моливу моддии корхонаҳои истеҳсолӣ ба ҳисоб меравад. Бартарии он боз дар он мебошад, ки дастраси ба он нисбатан кӯтоҳ мебошад, онҳоро ҳама вакт аз тавлиддиҳандагони ашёи хом гирифтан мумкин аст, зеро онҳо манфиатдор ҳастанд, ки бо тавлидкунандагони маҳсулоти тайёр алоқаҳои устувор барқарор намоянд[3].

Таҷрибаи хориҷиён дар истифодабарии чунин навъи қарз нишон медиҳад, ки ҳангоми ба кор бурдани он фоизи ҳисобкардашуда миқдори камтаринро ташкил медиҳад.

Андозаи баҳраро, ки барои корхонаҳои истеҳсолӣ муқаррар шудааст, аз бисёр ҷиҳат онро бозор муайян мекунад, бонк ҳангоми додани қарзи кӯтоҳмуддат пардохти онро ба ӯҳдаи худ мегирад.

Ба шаклҳои таъмини молиявии бонкӣ инҳо мансубанд: вомбарги бегардиш, хати қарзӣ, эътиборнома, қарзи худ ба худ таҳдидшаванда, қарзи бо пардохти мӯҳлатдор ва ғайраҳо.

Воми бегардиш. Аксари вомҳои бегардиши кӯтоҳмуддат (бе гаравмонии дорои)-ро корхонаҳои хоҷагии қишлоқ мегиранд, ки қудрати хуби қарзпардозӣ доранд. Одатан воми бегардиш дар амалияи маблағгузорӣ намудани лоиҳае, ки воридоти босуръати маблағҳои пулиро таъмин мекунанд, ба кор меравандва дар мавридҳое, ки аз онҳо баҳрабардорӣ мешаванд, ки корхонаҳои истеҳсолӣ маблағҳои накди пулиро дар ихтиёр дорад ва метавонанд дар муддати наздиктарин баргардонанд, ё ки аз таъмини молиявии дарозмӯҳлат истифода баранд.

Чуноне, ки таҷрибаи хориҷиён нишон медиҳанд, яке аз сабабҳои ба корандозии вомбаргҳои бегардиш – ин кам будани мавсими маблағҳои пули нақд ва зарурияти андӯхтани захираҳои молиявию моддӣ мебошанд. Аз нуқсонҳои ин намуди қарзи кӯтоҳмуддат, андозаи баҳра нисбатан зиёд (дар муқоиса бо вомбаргҳои гардишдор) мебошанд, чунки ин намуди қарз бо гарави моликият таъмин нест ва пардохти он якбора маблағи калонро талаб менамояд.

Адабиёт

1. Тамоюлоти асосии фаъолияти истеҳсолӣ ва иқтисодию иҷтимоии заводи алюминии Тоҷикистон дар соли 2018 бо муқоисаи соли 2017 вазифаҳои дурнамо дар соли 2019.

2.Қонуни ҶТ «дар бораи кооперативҳои истеҳсолӣ»аз 02.12.2002 сол. тахти № 68

3.Қонуни ҶТ «дар бораи ҷамъиятҳои саҳомӣ» аз ш. Душанбе, 5 марти соли 2007 № 237

4. Исоматов Б.«Асосҳои назаряи иқтисодӣ» қисми дувум, Душанбе -1996

5.М.Маҳмудов,М.Раҳимов.«Асосҳои давлат ва ҳуқуқи Тоҷикистон», Душанбе-1995

6.Ғаниев. Т. Б «Асосҳои агробизнес» Душанбе, Диловар ДДМТ- -1998

7.Юлдошев.Я.Н.«Гасудаственный бюджет»:Учебное пособие, Душанбе- 2002

8.Ф.М. Нодиров «Нақши шартнома дар таҷдиди ташкилотҳои кишоварзӣ» Душанбе – 2003

9.Еви Боди, Роберт К, Мертон. Финансы. Москва Санк- Петербург, Киев- 2003

10.Максимо В, Энг. Финансис, А. Лис. Лоуренс, Дж. Мауер «Мировые финансы» Москва « Дека»-2004

11.Совицная Г.В. «Анализ хозяйственной деятельности предприятия» Минск. ООО «Новое знание»- 2004

12.Гулмирзоев Д.Г. «Менеҷменти молиявӣ» Душанбе, Маориф ва фарҳанг,- 2004

13.Оймаҳмадов Г.Н. «Молия» Душанбе «Нодир» -2005

14.Раҳимов З.А., Ятимов Х.М., Ҷӯраев Ш.Ҷ., «Молия, муомилоти пул ва қарз» Душанбе «Сино» - 2006

15.Абдураҳмон Ҳакимов «Иқтисоди миллӣ: Асосҳои бехатарӣ ва рақобатпазирӣ» Душанбе «Ирфон»-2007

МУНДАРИЧА-СОДЕРЖАНИЕ

№	Ном, насаб ва номи падар	Номи мавзуъ	Саҳифа
1.	Содиқов М.С.	Иқтидори транзитии ҶТ ва аҳамияти он дар рушди иқтисодиёти давлатҳои Осиёи Марказӣ	3-6
2.	Ғафуров Ғ.С.	Асосҳои назариявии идоракунии бахши ҷамъиятии иқтисодиёт ҳамчун низоми мураккаби иҷтимоӣ-иқтисодӣ	6-9
3.	Убайдов Ф.С.	Рушди муносибатҳои байналмилалӣ ҳамчун заминаи вусъатёбии бахши хусусӣ дар минтақаиҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон	9-14
4.	Муртазоев Н.А., Азизқулов Б.	Арзёбии сармояи бонкӣ дар ташаккул ва истифодаи сармояи молиявӣ	14-19
5.	Исмоилова С.А.	Методологияи таҳлили фаъолияти молиявӣ ва шаклҳои маблағгузории хоҷагидории манзилию-коммуналӣ	19-23
6.	Қаюмова С.Р.	Рақамикунонӣ ҳамчун самти асосии рушди соҳаи аграрӣ	23-26
7.	Саидмахмадова С. М.	Иқтисодиёти минтакавӣ ва ҷаҳонишавӣ: ба проблемаи алоқамандӣ	27-30
8.	Рофизода С.Ҳ.	Механизми маблағгузории хизматрасониҳои фарҳангӣ дар Ҷумҳури Тоҷикистон	30-38
9.	Рахимова М.П.	Нақши қарзи бонкӣ дар рушди сохибкории хурду миёна дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	39-41
10.	Шарипов С.Б.	Асосҳои назариявии ташаккули сиёсати савдои хориҷӣ барои татбиқи бомуваффақияти стратегияи ивазкунии воридот	42-46
11.	Давлатшоева З.М.	Ҳолати муосири истифодабарии иқтидори содиротии Ҷумҳурии Тоҷикистон	46-50
12.	Файзуллоева С.Дж.	Развития современного городского пассажирского транспорта в городе Душанбе	50-54
13.	Ходжахонова Г.К.	Экономическая доступность продовольствия в Согдийской области Таджикистана	54-57
14.	Расулзода Ф.А.	Асосҳои назариявии сармоягузории хориҷӣ	58-61
15.	Акдодова Н.Н.	Вклад Основоположника мира и национального единства - Лидера нации Эмомали Рахмона в развитии сферы туризма в Республике Таджикистан	61-65
16.	Файзуллоев Б.З.	Методы государственного регулирования внешнеэкономической деятельности в Таджикистане	65-69
17.	Убайдуллоев Ф.К.	Роҷеъ ба зарурати рушди сармояи инсонӣ ва ташаккули иқтисоди рақамӣ дар Тоҷикистон	70-75
18.	Усмонов П. Н.	Таъсири мусбӣ ва манфии маблағгузории беруна ҳамчун шарти асосии таъмини амнияти иқтисодии мамлакатҳо	75-80
19.	Убайдуллоев Ф.К., Сафарова Г.Х.	Сравнительный анализ исламского и традиционного банковских секторов в мировой практике	80-85

20.	Якубова К.Г.	Внешнеэкономическая безопасность страны: понятие, угрозы и пути обеспечения	85-89
21.	Ҳазратзода Т.Ҳ.	Таҳаввулоти назарияи ташаккул ва рушди танзими муносибатҳои байнибуҷетӣ	89-94
22.	Ҳакимзода М.А.	Самтҳои ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкилотҳои иқтисодии байналмилалӣ	94-98
23.	Аъзамова Т.Т.	Ташаккули шаклҳои нави хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	98-105
24.	Хамидов А.Х.	Неформальный сектор и сфера промышленность	105-112
25.	Ҳамидова М.М.	Идоракунии молияи ҷамъиятҳои саҳомӣ дар шароити муосир	112-117
26.	Ҳамидова М.М.	Нақши бозори қоғазҳои қиматнок дар саноатикунонии иқтисодиёти кишвар	117-123
27.	Сайдаҳмадов Ф.Б.	Баҳодиҳии асосҳои институтсионалии танзими сармоягузории истеҳсолоти кишоварзии минтақа	123-128
28.	Нуров Ш.С.	Идоракунии хавфҳои сармоягузории корхона дар шароити муосир	128-134
29.	Сафаров А.А.	Сармоягузории хориҷӣ ва рушди бахшҳои технология	134-137
30.	Ҳакимова М.С.	Рушди фаъолияти молиявии инноватсионӣ-сармоягузорӣ ба корхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон	137-140
31.	Саъдиев Ҳ.Ф.	Идоракунии хавфҳои молиявии фаъолияти соҳибкорӣ дар шароити гузариш ба иқтисоди рақамӣ	140-145
32.	Гадоев Н.Т.	Ташаккулёбии сарчашмаҳои молиякунонии корхона	145-148